

Rbl. 1.50

RAIMOND KAUGVER

Kas ema südant tunned sa?»

RAIMOND KAUGVER
«Kas ema südant tunned sa?»

TALLINN
KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
1988

KUJUNDANUD KERSTI TORMIS

Kuuenda märtsi õhtul tuhat üheksasada kaheksaküm-
mend kuus kukkus meie linnas kaheaastane laps viienda
korruse aknast alla ja sai silmapilkselt surma.

Nagu juurdlusega hiljem tuvastati, oli ta paokile teh-
tud akna alla pandud taburetil seistes mänginud akna-
laual. Teises toas helises telefon, ema ruttas toru võtma.
Talle helistas mees, kes oli ta käesoleva hetke armuke.
Mehega lobisedes unustas ema lapse täiesti, laps upitas
end aknale ja kukkuski alla.

Kõik see sai avalikuks alles hiljem, seitsmenda märtsi
hommikul kuulsime õpetajate toas ainult õudset uudist, et
üks laps on surnuks kukkunud.

Samal päeval toimus kooli saalis naistepäevaaktus,
nooremate klasside tüdrukud laulsid meile kõigile tun-
tud ridu:

«Kas ema südant tunned sa?

Nii õrn, nii kindel, muutmata...»

Õhtul levisid koguni kuuldused, et see naine olevat
lapse meelega akna alla jätnud. Ta armuke olevat luba-
nud temaga abielluda, kui ta lapse kuhugi ära sokutab.

Pärast sain teada, et see naine oli olnud minu
õpilane.

1.

Mu nimi on Tehvan Kruuda.

Olen meie linna vanima keskkooli kümnenda klassi juhataja, õpetan eesti keelt ja kirjandust.

Kolisin siia linna ligi aasta tagasi, mõned kuud pärast seda, kui mu naine Eneli eelmise aasta märtsis ootamatult suri. Ta oli ainult kolmekümne kolme aastane, tema surm tuli pikselöögina meie abielu kohal seitse aastat püsinud pilvitust taevast. Ta varises ühel päeval kaupluses järjekorras seistes lihtsalt kokku. Inimesed ehmusid, kutsusid kiirabi, Eneli viidi haigla reanimatsiooniosakonda, kus ta pool tundi hiljem teadvusele tulemata hinga heitis. Kõik toimus nii kiiresti, et mulle jõuti haiglast teatada alles siis, kui kõik oli juba möödas.

Õppealajuhataja kutsus mind tunnist välja. Ma imestasin selle üle, meil polnud kombeks õpetajat tunni ajal telefonile kutsuda, seda tehti ainult äärmise vajaduse korral.

Käskisin lastel vagusi olla ja kõndisin õppealajuhataja kannul õpetajate toa poole. Ta ei rääkinud sõnagi, arvasin, et ta on pahane. Telefonitoru võttes sai kõik selgeks. Ma ei mäleta, mida ma vastasin või kas ma üldse midagi vastasin, tean ainult, et mul paluti kohe haiglasse tulla, Eneliga pidi midagi väga halvasti olema...

Alles nüüd vaatasin õppealajuhatajale otsa ja nägin, et ta on näost valge.

«Minge, minge otsekohe...»

Vene keele õpetajal oli «aken» ning ta viis mu oma autoga haiglasse.

Seal vaatasin tummalt oma naise elutusse näkku. Arstid rääkisid midagi, mu teadvusse jõudsid ainult üksikud sõnad. Süda, aordi aneurüsm, rebend.

Mäletan, et kõik mu mõtted piirdusid üheainsa kiretu ja tuima tõdemusega: nõnda siis ongi, kui su kõrvalt kaob järsku inimene, kelle olemasolu oli seni absoluutselt endastmõistetav, absoluutselt vaidlustamatu, absoluutselt tingimatu nagu su enese olemasolugi.

Matsime Eneli viie päeva pärast, ma käisin vajalikes asutustes, hankisin hauaplatsi, lasksin haua valmis kaevata, tellisin puusärgi — toimetasin kõik toimetused, mis on niisugusel puhul vajalikud ning möödapääsmatud.

Rahvast oli palju: Eneli vanemad ning kaks õde, minu ema, kes sõitis pärast teate saamist kohe kohale, Eneli töökaaslased tehase konstrueerimisbüroost, meie direktor, õpetajad. Nägin neid kõiki nagu tummfilmis, nad liikusid, askeldasid, rääkisid midagi, mida ma ei kuulnud.

Kohal oli ootamatult ka kogu mu klass, juhataasin siis üheksandat, nad seisid ühes grupis meie, omaste selja taga. Ma vaatasin neid matusetalituse ajal tükk aega, neil olid kohmetud ja abitud näod, mõni tüdruk pühkis silmi, paar tükki kihistasid vargsi millegi üle. Poisid olid surm-tõsised; kui me hakkasime hauda kinni ajama, pakkusid nad üksteise võidu abi, ma polnud kunagi varem näinud, et nad võivad nii asjalikud olla.

Siis oligi kõik möödas, rahvas valgus piki kitsukesti kalmistuteid värava poole, tüdrukud vadistasid ja naersid nüüd juba päris varjamatult, poisidki lõõpisid ja hirnatasid vabanenult, keegi tegi neile koguni märkuse, aga see oli asjatu ja mõistmatu, ma sain väga hästi aru, et nad lihtsalt vajasisid mingit rämedavõitu reaktsiooni, toimunu oli neid ikkagi omamoodi puudutanud ja sellest taheti otsekohe vabaneda.

Ma läksin kooli juba teisel päeval. Direktor pakkus küll vabu päevi, aga ma keeldusin, ma poleks osanud nendega midagi peale hakata. Õpilased vahtisid mind esimestes tundides ebaleva ja saamatu näoga, nad ei teadnud, kuidas minuga olla, ma tabasin nende pilkudest puhuti koguni nagu mingi süüdistuse, jah, ma olin nende ees süüdi, et olin nad kaasa kiskunud olukorda, mis polnud tavaline, mis sundis neid käituma teisiti kui tavaliselt, röövis neilt hariliku vabadustunde, ahistas neid, rikkus harjunud lõbusat ning muretu kooli atmosfääri.

Eneli vanemad sõitsid peaaegu kohe ära, ainult minu ema jäi veel mõneks päevaks. Ta tahtis mulle nagu toeks olla, aga häiris mind hoopis oma vanainimesliku moega

kikivaryul toas ringi käies surutud häälel ikka ja jälle Eneli surma juurde tagasi pöörduda.

Ma käitusin temaga inetultki, käratasin mõned korrad ta peale — miks, kes oleks osanud seda seletada. Lõpuks ema solvus, ütles, et ma olevat tundetu inimene, kes pärast niisugust õnnetust suudab rahulikult tööl edasi käia, igasuguseid tühiseid asju ajada, inimestega kõiksugu mõttetut loba ajada, nagu polekski midagi juhtunud.

Aga mina polnud ju täiesti mina ise, eilne ja tänane polnud veel oma kohtadele asunud, ma olin nagu automaat, tehes kõike täpselt niisamuti kui nädal aega tagasi. Puhuti tabasin end sellelt, et olin teisest toast Enelit hõikamas. Siis taipasin — ega taibanud kah, tema lahumine tundus ikka veel olevat ajutine.

Ema jättiski mu viimaks rahule, sõitis tagasi maale oma majapidamise juurde ja ma jäin koju päris üksi.

Ma ei oska öelda, millal tulin teadvusele, see sündis kuidagi järsku, ühel öhtul või hommikul oma tühjas korteris liikudes; tean ainult, et ühel silmapilgul mõistsin kõike viimse üksikasjani.

Ma olin kolmkümmend kaheksa aastat vana, mu naine oli äsja surnud, ma olin jõhkralt ja hoolimatult üksi jäetud, kogu mu senine elu oli tolmuks muutunud.

Koolis hakkas kolmas veerand lõppema, tööd oli palju, tegin seda endist viisi kohusetruult ja hoolikalt, see oli mu ainus pide ning ma hoidsin sellest kramplikult kinni. Mu õpilased naersid mu tundides juba täiesti vabalt ning loomulikult, mõnikord märkasid, et naeran nendega koguni kaasa, aga see ei ehmatanud mind, see oli lihtsalt nii, pidi nii olemagi.

Ma ei mõelnud tulevikule, ei teinud mingeid plaane, ei püüdnud selgusele jõuda, kuidas edasi elada.

Ja ometi pidi miski minus neid plaane tegema, pidi sellesama tulevikuga tegelema ilma mu enda teadmata, sest kui kooliaasta lõppes ja tunnistused olid välja jagatud, teadsin korraga surmkindlalt, et ma ei jää enam sellesse kooli, siia linna.

Uue koha leidmine ei valmistanud mingeid raskusi, meesõpetajaid võtab meelsasti vastu iga kool; haridusministeeriumis, kus töötas üks mu koolivend, saadi mu palvest mingil omal kombel aru, mind ei huvitanudki, mis kombel nimelt. Mult küsiti ainult, kas mul on uue

töökoha suhtes mingeid erisoove, ning ma ütlesin, et see võiks asuda senisest võimalikult kaugel.

Esimesel septembril asusingi siis tööle siin selles linnas, auväärse vanusega keskkoolis, kust mu eelkäija oli kevadel pensionile läinud. Ta parandas mulle selle kümnenda klassi, mille juhataja ma nüüd olen.

Klass oli niisugune, mille kohta õpetajad tavaliselt ütlevad: raske. Õpilasi polnud palju, üksteist tüdrukut ja üksteist poissi, nende kuueteistkümnendaastased silmad uudistasid mind teraselt, kui ma esimest korda klassi astusin.

Minu eelkäijal oli olnud suur autoriteet, direktor juhtis delikaatselt mu tähelepanu sellele, et teda olid armastanud kõik, nii õpilased kui õpetajad. Eriti õpilased, rõhutas ta kergelt. Jah, klass ei kuulu just kergete liiki, seda olen ma ehk juba mõnelt tulevaselt kolleegilt kuulnud, aga õpetaja Meerits oli nendega suurepäraselt toime tulnud. Kuulasin, vaatasin direktori rangevõitu, peenikestest kortsudest läbiküntud nägu ja mõtlesin ilma erilise põnevusega, miks ta mulle seda kõike räägib. Ta on vana pedagoog, kas ta ei tea, et niisugune ettevalmistus saavutab sageli hoopis kummalise, negatiivse eesmärgi: uus õpetaja hakkab kõigesse suhtuma mingi eelarvamusega, ta seatakse juba enne tegeliku töö algust ebameeldivalt pingestatud seisundisse.

Minu puhul see ei kehtinud, olin veel liiga räsitud Eneli surmast. Nõnda siis astusin oma uude klassi ilma igasuguse erutuseta ja valvsuseta, vaatasin otse ja lahtiselt silma neile kahekümne kahele noorele inimesele, kellega pidin nüüd kaheks aastaks kokku jääma.

Nad võtsid mu pilgu vastu, keegi ei pööranud pead kõrvale ega langetanud silmi. See võis ennustada kõike — nii kiiresti tekkivat head kontakti kui enesekindlat, teadlikku võitlusvalmidust ükskõik millise konfliktsituatsiooni puhul.

«Tere. Minu nimi on Tehvan Kruuda. Ma olen teie uus klassijuhataja.»

Mingit vastust ei järgnenud, ma ei oodanudki seda.

«Katsume siis tuttavaks saada.»

Võtsin klassipäeviku ja lõin lahti, mõtlesin siis järsku ümber ja panin ta uuesti kinni.

«Teeme nii, et te ise ütlete igaüks mulle oma nime.»

Nad tõusid ükshaaval, nimetasid korrektselt oma nime ja istusid uuesti.

«Tore. Usun, et kõik jäid mulle ilusti meelde. Kui ma peaksin kedagi siiski vale nimega kutsuma, andke andeks ja parandage. Tehtud?»

Pead noogutasid nõusoleva ümina saatel. Mul on loodusest kingitud üle keskmise mälu, lootsin, et see ei vea mind ka nüüd alt.

«Teid kõiki ei jõua ma täna muidugi ära kuulata, see on siililegi selge.» Oodatud turtsatus tuli, see andis kindlust juurde. «Olgu siis nõnda, et täna räägin teile natuke iseendast. Ma arvan, et teil on õigus teada, kellega teil tegemist tuleb. Tõsi?»

Ümin kordus.

Toetasin küünarnukid lauale ja hakkasin jutustama oma elulugu. Mul polnud veel kunagi tulnud seda teha, kust niisugune mõte äkki pähe sähvatas, ei tea. Alustasin — ja sain kohe aru, kui segase ning keeruka ülesande olin endale võtnud. Millest õieti neile pajatada? Lõin käega ja rääkisin, mis pähe tuli. Oma lapsepõlvest, kooliajast. Isast, kes oli kuldsete kätega tisler ja suri, kui ma olin alles pisike. Emast, kes püüdis mulle vägisi häid kombeid õpetada ja kellele ma pidin söögilauast tõustes alati ütlema: «Aitäh, toit oli maitsev ning küllaldane.» Tempudest, mida meie omal ajal koolis tegime. Ülikoolipõlvest. Kõigest.

Nad kuulasid vaikides ning tund möödus märkamatu. Kui kell helises, panin tähele, et keegi ei hakanud nihelema ega kiirustanud tõusma, distsipliiniga paistsid siin asjad korras olevat.

«Noh, nii. Selleks korraks kõik.»

Tõusin ja otsekohe olid ka nemad kõik püsti. Pidin juba ukse poole astuma, kui tundsin vastupandamatu jõuga, et pean veel midagi ütlema.

«Ah jah, üks asi veel. Parema, kui te ka seda teate. Tänavu kevadel suri ootamatult mu naine, keda ma väga armastasin.»

Läksin ukse poole absoluutses vaikuses, väljusin ja panin ukse enda järel kinni.

Me hakkasime hästi läbi saama. Aga raske on see klass küll. Nad on arukad, elujanulised — ja julmad. Mitte alati. Ja mitte kõik. Aga nendes istub mingi noore metslooma instinkt, mis ütleb neile eksimatu täpsusega, millal tuleb küüned ja hambad mängu panna — ja nad on pannudki. Kui keegi neid ründab, astuvad nad halastamatult vastu, ükskõik kas neil on õigus või mitte.

Õigus... Kes on see, kes suudab eksimatult otsustada õiguse üle? Peetagu mees: kes ennast kaitseb, sellel on enda meelest alati õigus.

Võtsin tol õhtul klassipäeviku ja õpilaste iseloomustused koju kaasa, uurisin neid kaua ja põhjalikult.

Korteriga oli mul vedanud: just selsamal aastal oli valminud uus õpetajate maja. Elamispind, mille ma endale sain, oli algselt mõeldud mu eelkäijale, aga õpetaja Meerits otsustas pensionile jäädes äkki maale asuda ja nõnda ulatati kahetoalise korteri võtmed hoopis mulle.

Majas ei elanud muidugi ainult õpetajad, osa kortereid eraldati kohe ehitusorganisatsioonile. Sellest hoolimata mahtus sinna tervelt viisteist koolmeistrit.

Kolisin sisse suvel, likvideerisin oma endise elamise täielikult. Linnade vahe polnud eriti suur — kas Eestimaal üldse esineb suuri vahemaid? Igatahes veeti kogu mu mööbel ja muu kraam üheainsa päevaga kohale.

Nüüd istusin siin vaikselt toakeses kirjutuslaua taga ja püüdsin oma õpilastesse sisse elada. Kõigepealt tegin lahti klassipäeviku ning katsusin iga nime taga peituvat elusat inimest silme ette manada. Alguses õnnestus see päris hästi.

Anu Alland. Ahaa, see on see pikkade blondide juustega ja silmatorkavalt väljaarenenud figuuriga tüdruk. Tal on vasaku silma all pruun sünnimärk, tilluke, aga üllatavalt silmatorkav. Selle tüdruku välimuses on kõik kuidagi silmatorkav, see on tema kohta just õige sõna.

Ivar Ambur. Jah, muidugi, too sihvakas hoolikalt soetatud tumeda peaga poiss, ilmselt spordikalduvustega. Seda võib järeldada juba ta rühist, ta nagu sirutuks kogu aeg kuhugi kõrgemale, küllap vist kergejõustiklane.

Juta Bergmann. See on see matsakas brünett tagumist pingist, tundub, et tark, pilk on igatahes elav ja taiplik.

Mall Erelt. Oot-oot. Mall Erelt. Jah, selge — too teine täiesti heledate juustega saledakene Anu Allandi selja taga. Lapselik, aga kuidagi rikutud ilmega. See mulje tuleb vist ta peahoiakust, mis on nagu kuskilt külge õpitud, veidi viltune ja väljakutsuv. Muide, ma võin ju ka eksida.

Leenart Essenson. Ahah, see veidi kalkide näojoontega jassakas nooruk klassi keskel, ta on vist — — —

Mu mõtted sooritasid mingi imeliku vidina ja jäid siis äkki järsult seisma.

Eneli.

Ta oli viimasel ajal alati just niimoodi mu silmade ette kerkinud — ootamatult, pealtnäha ilma ühegi konkreetse põhjusega. Eneli. Kui imelik, et ma olin osanud edasi elada juba viis ja pool kuud — üksinda, ilma temata, ilma kõige selleta, mis moodustas alles hiljuti minu kodu mõiste.

Olin edasi elanud, olin koguni töökohta vahetanud, kolinud, siinmail endale juba mõne tuttavagi soetanud, igasugusest tühjast-tähjast lobisenud, vist koguni naernud, heas tujus olnud. Ometi polnud möödunud päeva, kus ta poleks mulle meelde tulnud. Elavana. Niisugusena, nagu ta oli. Mitte surnuna, mitte matuseltki. Nagu oluks ta ikka veel olemas, nagu kestnuks ikka veel see näilikult ajutine lahusolek, mida olin tundnud esialgu. Nagu võinuks ta ikka veel ühel ilusal päeval tulla ja olla, lihtsalt olla, nagu ta oli olnud seitse aastat.

Seitse aastat. Esimesed kolm neist kulusid selleks, et me teineteisega lõplikult kohaneksime, lõplikult ära harjuksime.

Kui palju kulub aega, et ilma temata lõplikult kohaneda, lõplikult ära harjuda? mõtlesin. Kas kah kolm aastat? Või ei kohane ma üldse? Vale, kõigega kohane takse. Maailm on täis leski, kes on teist või kolmandatki korda rõõmsalt abielus — või rõõmsalt vallalised. Ma tean, et minagi harjun, kohanen. Aga praegu ei suuda ma seda. Kuidas ma tulen toime selle esimese kooliaastaga siin — esimest korda üksinda, ilma temata, ilma inimeseta, kellega varem said kõik kuulnud uudised ja keerdküsimused koos läbi arutatud?

Ma pean toime tulema. Pean. Niisiis — kes on järgmine? Ingrid Kärmas. Stopp, ma pean natuke...

Ukse kell helises.

Tõstsin imestades ja pahuralt pea. Kes seal on? Ma pole kedagi enda poole külla kutsunud, veel mitte kedagi. Kes seal on ja mida ta minust tahab?

Tõusin ja läksin avama.

Ukse taga oli koguni kaks inimest — mu kolleeg Valve Johannes teiselt korruselt ja teine kolleeg Harri Kütmaa neljandalt korruselt.

«Kas me segame?»

Jah, segate küll. Täpselt nii ma teile ka vastan.

«Mis te nüüd. Astuge sisse.»

Tegelikult polnud mul nende kummagi vastu midagi,

kenad inimesed. Valvega tutvusin juba oma kolimispäeval, ta ei piilunud mind aknast kardinat vahelt, nagu enamik meie armsaid ligimesi seda teeb uute nägude puhul, vaid tuli otsekohe oma uksest välja ja asus mulle lihtsa endastmõistetavusega appi. Valve on vist minuvanune, mõtlesin ma teda nähes. Vist. Just nii ma mõtlesin. Ta kuulub nende naisõpetajate hulka, kellel pole iga. Taevas, kui igapäevaselt ja loomulikult see kõlab! Ometi on selles midagi lausa jahmatavat, midagi, mille üle peaks tõsiselt järele mõtlema. Et on olemas suur hulk naisi, kellel puudub iga. Ja et need naised on kahjuks liiga tihti just kooliõpetajad. Silmatorkamatud hallid varblased, piinlikult hoolitsetud või hoopis hoolitsemata välimusega, aga igal juhul vanamoelised. Või mis, ütleme otse: vanapiigalikud. Neid on ainult kaht põhitüüpi: range ja kuiv või emalik ja südamlük, kuid mõlemad tüübid mõjuvad ikka mingil seletamatul kombel vanapiigalikult, olgu mõnel sellisel õpetajal kas või kümme last. Miks nad säärased on? Kas nad lasevad alateadlikult ikka veel enda üle valitseda kunagi mitte just põhjusega tekkinud kinniskujutelmal, et nais-kooliõpetaja peabki niisugune olema; kas teevad nad toda rumalat mängu kaasa automaatse veendumusega, et selles naiselikkuse tagasihoidluses ning mahasurutuses avaldubki nende väärikus, nende kombelisuus, nende professionaalsus?

Muidugi, me armastame rõhutada, et kõik elukutsed vajutavad inimesele oma pitseri, laenavad või õigemini suruvad talle peale oma näo. Kuid kas see on ikka iga elukutse puhul nii? Kunagi Eneliga Pärnus suvitades veetsime aega sellega, et püüdsime esimese mulje järgi ära arvata kellegi ametit. Tõsi, nii mõnigi ennustus läks täppi, rõõmustasime selle üle lapselikult, kinnitasime endale, et oleme väga head inimesetundjad. Aga küllap rääkis selleski mängus kaasa sama seaduspärasus, mis kõigi teiste ennustuste, horoskoopide ja muu taolise puhul: meile jäid meelde ikka need juhtumid, kus me märki tabasime; möödalaskmised ununesid nagu iseenesest. Praegu mäletan täpselt, et pidasime üht viimase moekarje järgi rõivastatud ning kerglase käitumisega naist veidi litsakaks ettekandjaks (miks peavad ettekandjad tingimata litsakad olema?), juhuslikult temaga tutvudes selgus aga, et ta on tagasihoidlik apteegitöötaja ja ülikorralik perekonnaema, kes puhkusele sõites tahtis iga hinna eest unustada steriilset valget kitlit, mida ta tööl

pidi iga päev kandma, ja et tema mõningane ekstra-vagantsus tulenes lihtsalt vilumatusest ja ülepuudlikkusest. Aga mis puutub õpetajate äratundmisse: Enelil oli üks tuttav juuksur, kes tänaval või teatris mõnda naist vaadates jalamaid ütles, et see on kooliõpetaja — ja eksis väga harva, kui ta üldse eksis.

Ka Valve puhul poleks ta eksinud, Valve puhul ei saa eksida, iga detail tema välimuses lausa kuulutab valjusti: ma olen kooliõpetaja. Ja kõrvaldab sellega otsemaid võimaluse tema vanuse üle aru pidama hakata. Ta on eatu, täiesti eatu oma tuvihalli seelikuga ning mõnevõrra tumedama toon-toonis pluusiga, mida ta on kandnud nii vapustavalt järjekindlalt, et ma üksvahe juba kahtlesin, kas ta garderoobis ongi midagi muud. Ta pole pikk ega lühike, sale ega tüse, graatsiline ega kohmakas; ka tema käitumine ja liigutused on vahel nii neetult neutraalsed, et ma mõtlesin esimestel päevadel: ta on sedavõrd silmapaistmatu, et paistab just sellega silma.

Juuksed, loomult ilusad paksud tumedad juuksed on alati laitmatusse soengusse seatud ja selles laitmatuseski avaldub mingi nukravõitu ühetoonilisus, mingi steriilne ilu nagu skulptuuris — vormid on küll täiuslikud, kuid tardunud, puudub igasugune salapära, see targalt väljapakutud varjatus ja peidetus, mis paneb mehi tänaval tagasi vaatama.

Valve tundus mulle neil esimestel päevadel lühidalt öelda niisugune õpetaja, nagu me harilikult oma lastele soovime: konventsionaalne, paras jagu konservatiivne ja seega hädaohutu — sest oma sisimas oleme ju peaaegu alati imestamapanevalt konservatiivsed; iga uudsus, iga harjunud mudelist kõrvalekaldumine tekitab meis jalamaid nimetu, kuid aktiivse ohutunde.

Harri sarnaneb nii mõnegi mu kolleegiga eelmisest koolist. Ta riietus on küll alati korrektne, aga niisama kõrvalekaldumatult on selles ikka midagi ka ripakil, nii meeldivalt ja temale sobivalt ripakil, et see tekitab puhuti ettekavatsetuse mulje. Ta on niisama vana (niisama eatu) kui Valve ja passis tookord seal minu uksele seistes suurepäraselt Valve kõrvale: tema pisike lohakus vabandas otsekui välja Valve piinliku hoolitsetuse ja vastupidi — Valve äärmine korralikkus oli nagu vabanduseks Harri väikestele rollist väljalangemistele. Üldiselt arvati koolis, et nad kurameerivad, neid nähti väga tihti koos, nad käisid koos ka teatris ja kinos ja kunstinäitustel, aga

ma ei uskunud hästi seda juttu — kui nende vahel midagi oli, siis pidi see olema niisama steriilne ja platooniline nagu nad ise eraldi võetuna. Muide, Harrit ei saanud päris steriilseks pidada, ta armastab mõnikord kenasti napsitadagi, aga teeb seda siiski ikka ja alati ainult valitud seltskonnas. Tema naljad on väljapeetud ja pisut ulakad — nii pisut, et paljutähendavad kolm punkti pannakse neis mitte ainult teatud sõnade, vaid ka teatud mõtete ette.

Harri kaldub joviaalsusse, esineb aina parajasti joviaalsena, ta ei solva kunagi kedagi, alati leidub tal mõni tujutõstev fraasike või naljake. Kui ma kuulsin, et õpilased on ta Munaks ristunud, olin üllatunud, sest Harri ei meenutanud mulle millegi poolest seda looduse nii kenasti ümarat ja veerevat loomingut. Alles mõni aeg hiljem taipasin, et õpilastel oli teravam pilk kui meil, täiskasvanuil — sobivamat nime poleks keegi osanud talle välja mõelda.

Nüüd seisid nad siis ilusti minu esikus, ootasid nähtavasti, et kutsun neid edasi. Seda ma ka tegin.

Harri viskas kiire pilgu mu lauale ja noogutas tunnustavalt.

«Sa oled põhjalik mees.»

Olime temaga peaaegu esimesest pilgust sina peale läinud, meeste vahel on see millegipärast sada korda lihtsam ja loomulikum kui naiste puhul. Valvele ütlesin loomulikult teie.

«Eks te leia sealt igasuguseid asju,» ütles Valve rõhutatud delikaatsusega. «Teie õpilased pole just inglid.»

«Kas me ise oleme?» küsis Harri natuke riivatu naeratusena. See oli täpselt tema moodi. Ta kõhkles pisut ja avas siis oma portfelli. Sellest tuli lagedale pudel šampanjat.

«Ega sa pahaks ei pane?»

Miks ma oleksin pidanud pahaks panema. Otsisin kapist pokaalid — needsamad, mis me Eneliga koos olime ühest Riia kauplusest ostnud — ja panin lauale.

Valve pidas vajalikuks seletada:

«Harri idee. Ma ütlesin küll, et ei tea, kas teile meeldib...»

«Meeldib küll.»

«Nojah, eks vahel või õpetajagi endale klaasikese lubada...»

Ta avas nüüd oma ridiküli, tõstis sealt välja kilekoti.

«Ma küpsetasin eile natuke, ehk sobivad siia kõrvale...»

Ja see oli täpselt tema moodi: ega mina pudelit tahtnud, ma vaidlesin küll vastu, aga panin küpsised siiski kotti.

Istusime, Harri laskis šampanjapudeli ehtsa püstolipauguga lahti, vahutav jook voolas pokaalidesse.

«Teie terviseks!» ütles Valve südamest.

«Näe, sa oled juba äravalitute hulka arvatud,» tähendas Harri kavala näoga. See oli jälle just tema moodi. Nagu oli ootuspärane kõik seegi, mis edasi tuli: Valve punastas kergelt, lausus kelmikalt noomides: «Oh sind ja sinu nalju küll!» ning Harri naeris valjusti ja kõlavalt.

Rüüpasime šampanjat, oli päris maitsev, kiikasin vargsi pudeli poole. «Sladkaja». No muidugi. Huvitav, kust Harri sihukese defitsiidi välja koukis? Tal seisab vist kodus alati väike mõnus tagavara — ettenägematuteks juhtudeks. Ma ehk eksisin, aga tal oli just niisugune nägu, et tal on see tagavara.

«Oled enda päris kenasti sisse seadnud,» märkis Harri hindavalt ringi vaadates. «Eks sul vedas muidugi kõvasti, et vana Meerits otsustas ära kolida. Vaevalt oleks üksikule muidu kaht tuba antud.»

Vaatasin silmanurgast Valve poole ja nägin ta näol hoiatavat grimassi. Ka seda oleksin võinud ette ennustada. Delikaatus, selge. Minu «üksiklus» oli ju alles väga noor, pealegi ebaloomulik, vägivaldne.

«Maailmastandardid näevad ette igale perekonnale n+1 tuba,» vastasin hooletult.

«Nojah, maailmastandardid küll... Meil pole veel nii kaugele jõutud.»

Teadsin, et Harri ise elas ühetoalises — nagu Valvegi. Seda maja ehitades oli otsekui arvestatud, et enamik õpetajaid on üksikud. Vähemalt selles osas lasksid ehitajad oma konservatiivsetes kujutlustes küll mööda: tänapäeval on vähe vallalisi õpetajaid, eriti just naisi. Või kui neil polegi meest, siis on vähemalt laps. Jumal tänatud, selles suhtes oleme sajandi esimese poole moraalist lahti saanud; mu eelmises koolis oli koguni kolm vallasema ja keegi ei tikkunud kahtlema nende õpetajaks sobivuses.

Nemad olid mõlemad vallalised, miks, polnud mul aimu ega huvitanudki see mind.

«Kui tahad, teeme vahetust,» ütlesin hetkelisele impulsile järele andes. Ja kirusin ennast kohe — see nali kar-

gas Harri vastuvõtutolerantsist välja. Ta lausa kohkus, maigutas mõne hetke ja kiirustas siis vastama:

«No kuule!... Kas sa arvad, et ma...» Tal jätkus taipu vähemalt poolelt lauselt vait jääda.

Tuli pakutud reeglitest kinni pidada, ütlesin nii siiralt, kui suutsin:

«Mis mul arvata, ma räägin tõsiselt. Kui hakkad naist võtma, siis pea meeles, et elamispinna nappuse taha asi pidama ei jää. Ausalt.»

Ta sihtis mind silmanurgast kahtlustavalt, veendus siis nähtavasti mu otsekohesuses ja sõnas lihtsalt:

«Ole tänatud pakkumast, aga ma ei kavatse esialgu naist võtta.»

Kas Valve ei kõlba? oleksin tahtnud küsida. Kas isegi sinule ei kõlba? Te täiendaksite teineteist ju suurepäraselt...

«Hakkab see meie orjus siis jälle peale,» konstateeris Harri ja valas pokaalid uuesti täis.

«Mis orjus?» protesteeris Valve. «Minule igatahes meeldib koolis. Ma ei kujuta ettegi, et peaksin kuskil mujal töötama. Igal aastal augusti algul hakkab juba lausa igatsema kooli järele.»

Ei, valesti tegin, et teid ukse pealt tagasi ei löönud, mõtlesin tusastudes. Tuleb jälle üks täiesti tühi õhtupoolik, needsamad tüütuseni ärakulunud fraasid, habemega naljad, mida Harri hakkab hästimöödetud korrapärasusega pillama. Mis veidraid rolle me küll elus mängime? Ja mängime nii kohusetruult ning intensiivselt, et nad muutuvad üsna kiiresti meie loomuseks. Me ju lausa usume, et nii peabki oma elu mööda saatma: üksteisel külas käima, vastastikku kuramuse viisakad olema, sabata ja sarvedeta seltskondlikku konversatsiooni arendama, vanade naljade üle naerma, klatšima ja nii edasi ja nii edasi. Ei, stopp, klatšimine on veel üks paremaid nähtusi, siis kuuled vähemalt midagi, mida sa veel ei teadnud või millele sa ise poleks tulnudki. Mu vanas koolis oli klatš sajandi tasemele arendatud. Seal võidi sulle silmapilk ette kanda, kes kellega käib, kes kellega magab, kelle mees sai ametikõrgendust, kelle mees joob liiga palju, keda direktor soosib ja keda mitte, kes oskab lapsi õpetada ja kes ei oska. Kuidas on klatšiga siin koolis, seda ma veel ei teadnud, mu kokkupuuted kolleegidega olid seni liiga põgusad olnud. Aga see pidi varsti selgeks saama.

«Muide, Haljandil on uus auto,» läks Harri teisele teemale üle. Haljand Palisaar on matemaatikaõpetaja.

«Imelik, et nad sulle ei andnud, sa ju mitu aastat järjekorras,» tõmbus Valve tõsiseks. Harri lõi käega.

«Ega ta haridusosakonna kaudu saanud. Naisele eraldi — tema töökohalt.» Haljandi naine töötab takso-pargis, on seal mingil moel juhtiv töötaja, seda olin Harrit juba varem kuulnud.

«Eks muidugi, kes meile midagi annab. Meie ei tooda ju midagi, meie ei anna kasumit.»

Lootusetult loll ja sisutu õhtupoolik. Aga välja tuli kannatada. Saaks see šampanja rutem otsa, soovisin, siis teevad ehk minekut. Võtsin algatuse enda kätte, valasin pokaalid kolmandat korda täis. Pudel saigi peaaegu tühjaks, veidike jäi veel põhja peale loksuma.

Valve tegi keelava liigutuse:

«Oi, miks te nii kiirustate, seltsimees Kruuda? Nii võib ju pähe hakata!»

Annaks jumal. Saaks ehk natuke naljagi, kui see tilk sulle tõesti pähe hakkaks. Saaks näha, kas sa võid ka teistsugune olla. Kas sa oskad enam teistsugune olla. Järsku tuli mulle ulakas mõte. Tegin selle kohe teoks:

«Teate mis, Valve? Joome õige sinasõprust. Nii kole on teie suust kuulda seda «seltsimees Kruudat», hammaste all nagu lausa krigiseks midagi. Nõus?»

Saavutasin eesmärgi: Valve sai nagu puuga pähe. Ta ajas end nii sirgu, kui mu madal tugitool võimaldas, ja häälitsetes abitult:

«Aga... Kuulge, see ei sobi ju... Kuidas me nüüd...»

«Aga Harriga kõlbab teil küll sina peal olla,» õrritasin.

«Oh, taevast, Harriga me oleme ju nii vanad, tuttavad!... Juba kaks... ei, kolmteist aastat siin ühes koolis töötanud...»

Ja selle kolmeteistkümnepäevase jooksul pole te jõudnud voodiski ära käia, välgatas mu peast läbi veider mõte. Või siiski olete? Oh ei. Harri ehk oleks veel, aga sina...

«Pole midagi,» ei taganenud ma sammugi. «Tuhat aastat on nagu üks päev ja üks päev nagu tuhat aastat. Minul vähemalt on küll tunne, et me oleme teiega juba väga vanad tuttavad. Te olete kuidagi nii omane, nii lähedane...»

Patrasin veel ei tea mida kokku, ja ennäe, Valve jäi äkki nõusse:

«Noh, olgu siis pealegi... Aga koolis ei saa ma teile

esialgu küll sina öelda, mul ei kuku see kohe välja, jumal teab, mida veel mõeldakse...» Ta pidi ikka väga erutatud olema, et sai hakkama niisuguse lapsusega. Või oli see sõnavääratus tingitud mingist teadvustamata soovunelmast? Ei, temast ei tohtinud nii mõelda.

«Nagu soovite. Kui vaja, eks lavastame siis kunagi selle tseremoonia teiste jaoks veel kord.» Nüüd väärata-sin mina, nägin seda Valve silmist — sõna «tseremoonia» ei meeldinud talle mitte üks põrm.

Et hetkelist ebalust hajutada, võtsin kohe oma klaasi ja sirutasin Valve poole. Ta tõstis enda oma mulle vastu. Aga ei, nii lihtsalt ei pidanud see minema. Mu järsku välgatanud mõte oli sündinud täiesti valmis kujul, sealt ei saanud midagi maha võtta.

«Mitte nii. Ikka nagu on kombeks.» Tõmbasin oma küünarnuki kõverasse ja pakkusin talle käte ristamist. Ta kõhkles viivu, pistis siis oma käsivarre minu oma alt läbi. Hetkeks puutusid meie käed kokku, tundsin, kuidas ta kergelt võpatas.

«Nõnda. Nüüdsest peale siis «sina».»

Jõime pokaalist kumbki tagasihoidliku sõõmu, panime klaasid lauale. Sellega oleks küllap pidanudki piirduma, aga mu režii töötas juba omapead edasi:

«Nüüd musi.»

«Ei...» Ta ei saanud kaugemale, sest ma võtsin tal lihtsalt piha ümbert kinni ja keerasin ta näo enda poole. Meie huuled ei liitunud, nad pigem pörkasid kokku ja eemaldusid kohe tulistvalu. Suudlus oli aga ikkagi olnud, rituaal täidetud. Silmanurgast nägin korraga Harri nägu ja jahmusin — sealt võis välja lugeda, nagu oleks see tegu talle väga vastumeelt olnud. Lasksin Valve kähku lahti, naersin nii vabalt, kui suutsin, ja istusin oma kohale tagasi. Mõistsin, et nüüd ei tohi vait jääda, ning võtsin teema, mis esimesena pähe tuli:

«Räägitakse, et minu klass on üsna keerukas. Teie mõlemad tunnete neid muidugi rohkem, olge siis head ja valgustage mindki pisut lähemalt.»

Jutt komberdas natuke nagu kõmpadel, läks aga siis uuesti jooksma.

«Muide, mul oli juba esimesel päeval pahandus,» katkestas Valve vaevu tekkida jõudnud pausi. «Eerik Saluste — meil on üks niisugune poiss viiendas klassis — jäi suitsetamisega vahele. Oleks veel kellega — direktori endaga. Ja mina olin korrapidaja.»

«Said võtta?» küsis Harri.

«Ja kuidas veel. Lindvest on ju tõepoolest päris met-saline, kui ta tujust ära on. Vabandust, teie — see tähendab sina — ju teda veel ei tunne.»

Direktorite ja nende asetäitjate seljataga kirumine on mulle alati vastumeelt olnud, noogutasin ainult vaikides. Mõnikord öeldakse, et juhtiv positsioon rikub inimesi. Kuidas kunagi. Inimestevahelisi suhteid igatahes küll. Nii mõnigi direktor oleks ehk õnnelik, kui temasse suhtutaks rohkem kui kolleegisse. Aga see on võimatu — niisama võimatu kui see, et ta ise saaks oma kolleegidesse suhtuda nagu võrdne. Amet annab mõistuse, öeldi vanasti. Mitte just mõistuse, aga kohustused. Ja ka õigused, mida nende kohustuste täitmisel tuleb kasutada. Kuigi see iga kord ei meeldi. Mulle meenus otsekohe mu vana direktor, kes rõhutas ikka ja alati: koolis olen ma sulle direktor, võta seda arvesse, väljaspool kooli aga keh-tivad teised mängureeglid. Ja kui sa saad sellest aru, ei teki meil kunagi konflikte.

Muide, konfliktid tekkisid ikka... Inimene pole agre-gaat, mida saab paugupealt teisele režiimile ümber lüli-tada. Direktor jääb ka väljaspool kooli direktoriks, talle ei meeldi sugugi, kui mõni alluv hakkab talle seltskonnas õlale patsutama... Ametiga harjutakse, amet viiakse pärast tööd igale poole kaasa, ka koju. Selle vastu võib ju vaielda, aga ümber lükata seda ei saa. Mäletan, kuidas tolle kooli noorepoolne pioneerijuht ütles sellelesamale vanale direktorile direktori enda kodus: «Kuule, Peet, mis sa arvad, kui ma panen sulle uue teleriantenni üles, ma vaatan, et sul on pilt kaunis niru?» Direktor vaikis nii kaua, et see hakkas juba tähelepanu äratama, ma panin silmale, et ta pilk volksas korraaks nagu valv-salt naise poole, lõpuks vastas ta mõõdukalt ning tõsiselt: «Selle üle võiks rääkida.»

Jah, ilus on inimlik nõrkus — mõnikord. Ja mõnikord natuke naeruväärt, võetagu heaks või pandagu pahaks.

Püüdsin juttu tagasi oma õpilastele viia, aga see ei taht-nud hästi õnnestuda, oma sark ja igaühele kõige lähemal. Lõin siis käega — õige mul teie iseloomustusi vaja, kül-lap õpin ise kõiki tundma.

Istusime kella üheteistkümneni, nähtavasti oli šam-panja siiski nii ergutavalt mõjunud, et Valve ja Harri jutt ei tahtnudki lõppeda.

Viimaks vaatas Valve ometi kella, häälitsetes tehtud koh-

kumisega ning tõusis. Aga midagi kripeldas tal hingel, ta jäi uksele seisma ja ütles:

«Üht sinu klassi tüdrukut taheti muide möödunud aas-tal Kaagverre saata...»

«Nii? Keda siis?»

«Sa ei tunne ehk veel. Birgit Rahi.»

Mäletasin toda tüdrukut otsemaid, arvatavasti selle eesnime pärast, mida temavanustel esines veel väga harva.

«Ah nii. Miks siis?»

Valve kehtas õlgu.

«See on paberites kõik kirjas... Amoraalsete eluvii-side tõttu.»

Kurat seda ametlikku keelepruuki võtaks! Amoraalsed eluviisid. Missugune inimene niimoodi räägib?! Ja mida see ütleb? Selle taha mahub ju kõik — alkoholismist nar-komaaniani, õhtusest ümberhulkumisest sulaselge prosti-tutsioonini.

«Millega ta siis hakkama sai?»

Valve vaikis, Harri heitis üle tema:

«Saadi ükskord mingist punkrist kätte, kolm tüdrukut ja kolm poissi. Peedipudelid olid nurgas, noh, eks sa ise tea, mismoodi.»

«Mitte mingist punkrist, vaid Birgiti haige vanaema juurest,» ütles Valve rangel häälel vahele. Harri viskas käega.

«Mis vahet sel on. Punker on sisuline, mitte topograa-filine mõiste.»

«Ja miks teda siis ei saadetud?» küsisin võrdlemisi juhmilt.

Valve kehtas jälle õlgu.

«Ema käis palumas, lubas tulevikus silma peal hoida...» Tal jäi nagu ikka midagi ütlemata, Harri mõis-tis ja lisas:

««Palumas» on natuke romantiliselt öeldud. Ema töö-tab täitevkomitees, käis ähvardamas, mitte palumas.»

«Kust sina seda nii täpselt tead?» protesteeris Valve nõrduvalt.

«Tean. Ja sinagi tead.»

«Keda ja millega ta siis ähvardas?» küsisin.

«No kuule, ega sa lapsuke ole.» Harri nägu tõmbus tusaseks. «Teadagi, millega ähvardatakse.»

«Ja kool lõi kartma?»

«Imestad või?»

Ei imestanud. Niisuguseid ähvardajaid olin isegi oma koolmeistri põlve jooksul näinud. Teadsin ka seda, et erikooli saatmine pole sugugi naljaasi, enamasti kujutab see endast pikka inimeste ja paberite sõda ja nii mõnigi kord langetatakse ikkagi väär otsus.

«No nii. Ela siis hästi ja astu vahel ka ise sisse.»

«Elame, näeme.»

Lasksin nad välja, koristasin laualt klaasid ja pudeli ning istusin taas oma toolile. Päevikut ma enam ei avanud, aeg oli liiga hiline.

Birgit Rahi.

Jah, ta oli mulle hästi meelde jäänud. Ilus tõmmu tüdruk, pigem jaheda kui kergesti süttiva ilmega, korralikus koolivormis, pikk, sihvakas, isegi kondisevõitu tüdruk.

Seda asja me veel uurime.

2.

Paar nädalat hiljem, kui ma tunnist tulles õpetajate tuppa astusin, ulatas Harri mulle ümbriku:

«Sulle on kiri.»

«Jah?» Võtsin ümbriku vastu, silmitsesin seda ja imestasin: kiri oli täitevkomiteest, nii-öelda ametlikus koores. Omateada polnud mul selle asutusega mingeid suhteid. Kuid ma ei hakanud võõristust välja näitama ja pistsin kirja tasku. Mul pole kunagi olnud kommet oma kirju kõrvaliste silmade all avada ja lugeda.

«Aitäh.»

«Võta heaks, võta heaks,» urises Harri kuidagi kummalisel toonil, vaatasin talle otsa ja arvasin märkavat ta silmis õelat lõbusust, mida ta püüdis hoolega varjata.

Samas tuli sisse direktor, tal oli mind kohe tarvis läheneva õpetajate päeva asjus, läksin tema kabinetti ja unustasin kirja täiesti. Meenus see mulle alles siis, kui ma koju minnes toidupoe läbi astusin ning rahakotti õngitsedes tundsin ümbrikku taskus krabisevat. Ka kauplus polnud koht oma korrespondentsi uurimiseks, läksin koju, seal võtsin kirja välja ja vaatasin veel kord ümbrikku. Ei, saatja aadressi ega nime polnud, ainult too trükitud pealdis täitevkomitee koordinaatidega.

Rebisin ümbriku lahti, selles oli väike paberileht käsitsi kirjutatud tekstiga:

«Lugupeetud õpetaja Kruuda!

20. septembril on meie tütre Birgiti sünnipäev. Kuna ta on Teid algusest peale väga kiitnud, võtame endale vabaduse Teid sel päeval kella seitsmeks meile paluda, tahaksime väga lähemalt tutvuda. Palun ärge öelge ära, ma rõhutan, et see on Birgiti palve, tema tahtis, et me Teid ka kutsuksime. Jääme ootama!

Tervitades Marianne Rahi.»

Lugesin need read veel kord läbi, ei teadnud, mida mõelda või öelda. Harri sõnad olid mul paraku täpselt meeles. Mulle veel tundmatu Marianne Rahi tegutsemise mehaanika kippus muutuma ülearu läbipaistvaks.

Esiteks, kutsuma oleks mind pidanud Birgit ise.

Teiseks, oletades, et seda ei peetud sündsaks, oleks Birgit võinud ema kirja mulle ikkagi ise üle anda.

Kolmandaks, kui seegi ei tundunud sobivana, oleks kiri pidanud saabuma harilikus ümbrikus. Täitevkomitee. Tobedus. Kas ta arvab, et ma löön sihukese asutuse nime lugedes kohe vedelaks?

Loogiline järeldus oli, et ma ei lähe. Sellele otsusele jõudnud, torkasin kirja laualaekasse ja löin laeka kinni. Silm peatus nagu möödaminnes kalendril, oli seitsmeteistkümmes september.

... Võtsin küll nõuks asjale enam mitte mõelda, aga ilmselt ei tundnud ma ennast piisavalt. Peagi tabasin end arutamast, mida see Marianne võiks minust tahta. Birgiti kohta ei saanud esimese paari nädala jooksul ühtki halba sõna öelda; kui poleks olnud eelmisest aastast pärit hullu informatsiooni, võinuksin teda välja pakkuda klassi kõige korrektsema ja arukama tüdruku pähe.

Milleks ta ema mind tingimata sinna sünnipäevale, nende koju ootab? Oleksin kangesti teada soovinud, kas peale minu on veel mõni õpetaja kutsutud, aga küsida ei tahtnud kelleltki.

Harri? Tema pilk, kui ma kirja vastu võtsin, reetis, et ta oli varemgi näinud niisuguste ümbrike saabumist õpetajate tuppa. Kes olid eelmiste kirjade saajad? Kuidas nad neisse suhtusid? Kas oli Harrigi selliseid kirju saanud? Mõistsin, et viibin olukorras, kus vaikimine ja rää-

kimine on võrdselt äraandlikud. Ühesõnaga väljapääsutu olukord. Ja samas taipasin kohe ka oma viga: oleksin pidanud kirja sealsamas avama ja valjusti naerma hakkama. Nii oleksin vähemalt kolleegid enda poole võitnud. Oleksin rahuldanud nende uudishimu neile vastuvõetavas vormis. Või kas nad ikka oluksid rahul? Olin inimeste kahekeelsust piisavalt tundma õppinud. Kes näkku naeratab, see tagaselja irvitab. Nad poleks minu püüdlitlikku siirust hoopiski mitte puhta kullana võtnud. Ei, nad jälgivad ilmtingimata, kas ma lähen sinna või mitte. Ja nii imelik kui see ka ei tundu, nad on pettunud, kui ma ei lähe. Nad tahavad, et ma läheksin. Tahavad, et ma oleksin tõesti see, kellena nad mind näha soovivad — kas või väikesest kahjurõõmsast õelusest.

Mida siis teha? Minna või mitte minna? Jumala eest, nagu mingi tasku-Hamlet. Olla või mitte olla. Kas mu kolleegide arvamus on mulle tõesti nii tähtis? Kuhu jääb siis kõrgelt koteeritud isiksusevabadus, iseotsustamise jumalik eesõigus? Siiski, kui see oleks mulle tõesti nii oluline, mida nad minust mõtleavad, arutleksin ma pisut teisiti...

Järsku taipasin, et ma lähen. Mitte nende pärast. Iseenda pärast. Ma tahtsin teada, mida minust tahetakse. Seal. Õieti peaks seda sõnastama teisiti: ma tahtsin teada, kuidas Rahid oma plaani serveerivad — et kutse taga peitus plaan või intriigike, see oli ju selge, polnud mõtet endaga pimesikku mängida.

Niisiis, ma lähen.

Uurisin klassis hoolega Birgiti nägu, tahtsin teada, kuivõrd on tema ise asjasse segatud, õigemini, kuivõrd aktiivne on tema osa selles kutses, aga tüdruku ilme ei reetnud midagi, ta vaatas mulle vastu tolle tavalise kerge valvsusega, mis tekib õpilase pilku, kui ta märkab, et õpetaja silmitseb millegipärast just teda.

Kahekümnes september oli reedene päev, kõigile normaalsetele inimestele tähendab see puhkust pakkuva nädalalõpu algust, õpetajaid olin ma juba ammu lakanud normaalseteks inimesteks pidamast, nemad töötavad ka laupäeval. Tõsi, seoses alanud uutmisega ja ammuraagitatud koolireformiga, millest polnud esialgu küll veel jälgegi, kõneldi ka sellest, et kool läheb samuti viiepäevasele töönädalale üle, aga keegi ei võtnud neid reformimisi ja uuendusi veel kuigi tõsiselt — ennegi nähtud. Minu vanas koolis ütles üks kolleeg sihukeste asjade kohta

yläga tabavalt: küsimus tõstetakse suure hooga üles, hoiatakse mõnda aega ülal, kuni kõigil käed ära väsivad, siis kukub küsimus maha ja rahvas läheb kergendatult laiali.

Aadressi ei olnud kutsel märgitud, selleks polnud ka vajadust, kõigi õpilaste elukohad on ju koolis kirjas. Aga mõtlesin siiski, et viisakusest võinuks aadressi lisada, milleks peab küllakutsutu paberites sorima, et teada saada, kuhu ta õieti on kutsutud. Või arvab see Marianne, et tema kui täitevkomitee sekretäri aadressi peab iga linna-kodanik peast teadma?

Need kõik olid lihtsalt kutsega seostuvad uitmõtted, millel polnud õieti mingit tähtsust, ehkki tihti osutuvad just pisiasjad nendeks kaaluvihtideks, mis kallutavad inimese suhtumise üha enam ühele kindlale poolele.

Rahid elasid uues üheksakorruselises majas, siia linna oli see laotusele lähemale kippuv ehitusstiil juba tee leidnud. Korterinumber oli sada üksteist; see võttis mind millegipärast muigama, kui Rahide aadressi lugesin. Inimene pole harjunud niisuguste numbritega, need ei mahu nähtavasti meie ei tea millest arendatud tõenäosussüsteemi. Umbes sama hea, kui loeksid ajalehest, et loteriil võitis peavõidu pileti number 11111. Miks peaks see naljakam olema kui näiteks 35947? Aga näe on. Mäletan, üks matemaatik küsis minult kunagi, et kui viiskümmend korda kulli ja kirja visata ja nelikümmend üheksa korda on tulnud kull, kui suur on siis tõenäosus, et viiekümne dal korral tuleb kiri — kas see tõenäosus on suurem kui esimese viske puhul või mitte? Vastasin mõtlematult kohe, et muidugi suurem. Ta naeris ja tegi mulle selgeks, et võimalused on igal juhul *fifty-fifty*: raha ei mäleta ju, mispidi ta eelmised korrad kukkus. Seletus oli muidugi jumala õige ja seda ümber lükata polnud võimalik, aga praktilise elu tõenäosus on alati midagi muud kui tõsiteaduslik.

Niisiis muigasin ma selle saja üheteistkümnenda korterinumbri üle ja mõtlesin, et hea kah, niisugust numbrit pole tarvis üles kirjutada, jääb igal juhul meelde.

Reede hommikul oli Birgit Rahi nagu kiuste esimene, kes mulle koolimaja koridoris vastu tuli. Teisi polnud lähedal, ta teretas nagu tavaliselt ja tahtis mööduda, kui mul käis äkki peast läbi, et peaksin talle ju õnne soovima. See mõte sähvatas nii äkitselt, et ma peatusin; seda nähes jäi ka tema seisma. Tundsin millegipärast kerget tõrget

ning me seisime niimoodi vist mõne hea sekundi, siis võtsin end kokku ja sirutasin talle käe.

«Soovin õnne.»

«Aitäh,» vastas ta lapselikku kniksu tehes, kniks tuli nii ehtsalt välja, et mitte ei saanud aru, kas see oli tõepoolest ehtne või meelega mängitud.

Kartsin — miks? —, et ta küsib: «Kas te siis ikka tulete õhtul?» Aga ta ei lausunud sõnagi rohkem, eemaldus ehk veidi rõhutatuma asjalikkusega kui muidu.

Seisin ja vihastasin enda peale. Kurat võtku, mingisugune plika, keda olevat möödunud aastal pealegi tahtnud Kaagverre saata, paneb kolmekümne kaheksa aastase mehe nagu poisikese juhmilt paigal seisma ja koguni piinlikkust tundma! Ja mõistsin samas, millest see kõik tuli.

Kui palju laseme end siiski mõjustada kellegi kohta eelnevalt kuuldust!

Jõi haige vanaema juures poistega veini.

Taheti Kaagverre saata.

Ema töötab täitevkomitee sekretärina, käis koolis ähvardamas.

Ja saatis mulle täitevkomitee ümbrikuga kutse tulla tütre sünnipäevale.

Kui see sünnipäevakutse oleks tulnud ükskõik millise teise tüdruku emalt, oleksin tundnud end vaata et kõrvust tõstetuna, oleksin käitunud vabalt ja endastmõistetavalt. Nüüd oli kõik viltu, kõik ärritav ja segadusse ajav.

Kooli juhtkond polnud mulle Birgitist ega tema emast sõnagi rääkinud. Muidugi, ka aeg oli alles lühike, õppeaasta algul on kõigil müudki tegemist, aga mulle tundus, et seda teemat välditi sihilikult. Tuli koguni meelde, et paarist teisest õpilasest oli meil juttu olnud, tõsi küll, juhuslikult ning pealiskaudselt, kuid siiski. Nähtavasti kannatasid ka direktor ning tema asetäitjad teatud lüüasaamispiinlikkuse all, mõeldi, et las Kruuda rabeleb ise, las jõuab ise selgusele. Ja kui arvesse võtta ligimeste usinust keelekandmises, siis võis koguni arvata, et tolle neetud kirja saamine oli ka direktoril juba teada ning temagi ootas nüüd vaikse pinevusega, mis saab edasi.

Reedene koolipäev sai otsa, läksin koju ja arutasin, kuidas õpilase sünnipäevale ilmuda — eriti kui see õpilane on Birgit Rahi. Kas võtta lillekimbuke kaasa või mitte?

Vana idioot, ütlesin samas endale vihaselt. Ilma lille-deta läheb ainult viimane mats, olgu nende saaja siis kümnenda klassi õpilane või soliidses eas daam. Ja silmapilk mõistsin, et lilled tuleb võtta ka Birgiti emale, kuri-kuulsale Marianne Rahile. Tuleb. Olgu tema suhted kooliga millised tahes, mina ei tarvitse seda teada, pealegi ei saa minu käitumist määrata teiste inimeste vahekorrad, vaid seda dikteerib minu enda väärikus.

Hoolimata neist kõrgeetelistest arutlustest tundsin sisi-mas ometi kripeldavat pisikest närust pelgust: järsku peetakse neid lilli pugemiseks või vähemalt seljataguse kindlustamiseks?

Vihastasin uuesti. Kui kõlavaid sõnu me inimesest ja tema väärikusest alati räägime. Aga kui asi puudutab meid endid, siis poevad otsekohe mõtetesse väiklased spekulatsioonid.

Et vähemasti selles asjas endaga ühele poole saada, läksin ja ostsin lähedast lillipoest kolm lopsakat nelki ja kolm gerberat. Müüja ulatas need ükskõikse heatahtlikkusega, ometi paistis mulle, et temagi silmis vilksatas terane sädemekene: ah lähed kah silma tegema...

Punkt kell seitse olin Rahide ukse taga, helistasin kella, kuulsin korterist heledat linnuvidinat — need ekstravagantsed uksekellad olid hakanud moodi minema.

Ukse avas Marianne Rahi ise — et see oli tema, näitas ka sarnasus Birgitiga.

«Te olete tõepoolest haruldaselt täpne!»

Pomisesin igivana ja narmendama kulunud kõnekäänu, et täpsus on kuningate viisakus ja ametnike voorus, ise vandusin ennast, et hakkasin niiviisi tarbetult otsekui õigustust otsima.

«Teie pole ju ametnik,» ütles Marianne Rahi pisut pilkliku muigega. «Andestage muidugi, et ma teid kuningaks ei pea.»

Veel tobedam. Aga tuleb üle elada.

Ulatasin talle gerberad, ta ahhetas ja ütles kähku:

«Ma kutsun kohe Birgiti!»

«Need on teile,» sain lõpuks oma kindluse tagasi.

«Ohoo, te olete galantne ka veel! Tänapäeva mehe kohta liiga palju häid omadusi, seltsimees Kruuda!»

Oleks nüüd ometi Eneli mu kõrval, mõtlesin. Tema oskas seltskondlik olla, oskas ka igasugusele tühjale-tähjale nii kergelt ja võluvalt vastata, et kõik asus oma kohale...

Et süngetest mõtetest vabaneda, vaatasin Marianne Rahile otse näkku. Ja leidsin imestusega tema näojoontes midagi tuttavat. Õigemini leidsin ega leidnud kah. Ilus nagu nagu ta tütreli, ainult juuksed, ehkki niisama tihedad ja käharad, olid blondid, mitte peaaegu ronkmustad nagu Birgitil. Et ta näojume oli sama tõmmu, tõstis see ta juuste värvi eriti esile. Meikinud oli ta end tagasihoidlikult ja maitsekalt, ühesõnaga ilus naine. Birgit oli täna saanud kuusteist, ju ta ema pidi siis kuskil neljakümne lähedal olema nagu minagi.

«Birgit!»

Birgit ilmus momentselt, nagu oleks ta toaukse taga kutset oodanud. Nii see vist oligi. Ulatasin talle nelgid, soovisin veel kord õnne. Tüdruk tänas, oskas oma näole isegi midagi õhetusetaolist manada — kurat küll, ma ei saa nähtavasti teisiti, kui pean kõike temaga seotut kuidagi vildakas valguses nägema! — ja surus mu kätt tugevasti nagu täiskasvanud neiu kunagi.

«Astume edasi palun.»

Astusime. Korter oli kolmetoaline, nagu uste järgi võis otsustada. Elutuba, millesse mind viidi, oli moodsalt ja hea maitsega sisustatud, nurgadiivani elevandiluukarvარიe sulas kenasti kokku tapeedi mahedalt kollaka värviga.

«Istuge palun.»

Istusin ja vaatasin oma pisut tolmuseks saanud kingi. Aga kingade esikus äravõtmine polnud siin majas ilmselt kombeks. See meeldis mulle. Me Eneliga ei nõudnud kah külalistelt iialgi jalanõude vahetamist. Minu meelest on külalise süssidesse sundimises midagi alandavat, minult röövib see igatahes alati enesekindluse. Iseasi, kui tegemist on vanade heade sõpradega, nende kodus olen ma valmis kas või paljajalu käima.

Birgit libises mu eest mööda ja kadus nähtavasti köögi suunas. Tal oli seljas äärmiselt lihtne bordoopunane kleidike, moejoont arvestades liigagi lühike, aga see pidi nähtavasti rõhutama tütarlapselikkust.

Marianne Rahi ise kandis avarat sinist pluusi ning pikka ja kitsast musta seelikut. Ta liikus toas kergete, graatsiliste sammudega, pidin tunnistama, et tal on väga hea figuur. Teda vaadeldes kerkis jälle kord tusk südamesse meie noorte neidude pärast, kes on oma kõnnaku ja rühi igasuguste teksaste ja muude pükstega lootusetult ära rikkunud. Vehivad piki tänavat nagu mingid atleedid

või kulturistid, samm oma meeter maad pikk, käed sõeluvad õhku justkui veskitiivad. Meil ei ole naistel pükste kandmise traditsiooni nagu idamaadel, pole niisuguseid püksegi. Ja kui need tüdrukud siis vahel kleidi selga ja kõrgete kontsadega kingad jalga panevad, siis hakkab lihtsalt hale vaadata, naiselikkust mitte üks kübe.

Marianne Rahi oli naiselik, pealaest jalatallani.

Ootasin, millal ja kust siis Birgiti isa välja ilmub, aga see ootus lõpetati kohe lühida ja asjaliku seletusega:

«Birgiti isa ei saanud täna Tallinnast siia sõita, tal on oma uue naise sünnipäev. Kummaline kokkusattumus, eks ole?»

Ah siis nii. Sellest polnud ei Valve ega Harri ega ükski teine -kolléeg sõnakestki poetanud. Püüdsin teha nagu, nagu ei oleks see mulle mingi uudis.

«Eestis elab poolteist miljonit inimest, aastas on kolmasada kuuskümmend viis päeva. Nii et iga päev peab meil vähemalt neljal tuhandel inimesel sünnipäev olema.»

Marianne kergitas kulme.

«Tõesti? Vaat sellele pole ma mõelnudki.» Ta pakkus mulle küpsiseid, krõbistasin viisakusest paar tükki ära, üldiselt ma neid ei armasta. Silmitsesin Mariannet vargsi ja tõdesin veel kord, et temas on midagi tuttavlikku. See polnud ainult sarnasus Birgitiga, ei. Olin teda ilmselt kuskil näinud, ja seda tüüpi naised jäävad ikka meelde, kas või uduselt. Tal olid ees suured heledate raamidega prillid, mis imelikul kombel ei vähendanud, vaid pigem suurendasid tema veetlust. Nii et see naine käis siis koolis ähvardamas. Nojah. Siin kodus miljöös teda vaadates poleks seda öelnud. Aga eks meil kõigil ole vähemalt kümnekond nagu ja olekut, vastavalt vajadusele. Olin minagi oma kolmekümne kaheksa aasta jooksaõppinud, et olla igal pool ja alati mina ise tähendab kui mitte just kaelamurdmist, siis arvukaid muhke küll.

Imelik elukas see inimene. Pole ime, et kõigist maa-keral elavatest loomaliikidest viljeleb ja arendab just ainult tema näitlemiskunsti.

«Jäite mõttesse?»

«Oh ei. Vabandust.»

«Ärge häbenege. Ma ei salli inimesi, kellega peab lakamatult millestki rääkima. Kui vahel leiad kellegi, kellega võid kas või paar minutit vaikida, ilma seejuures plinlikkust tundmata, siis lausa hüppaks rõõmust.»

Seda lauset olin ma kuulnud. Jumala eest olin. Aga

mis selleski imet — midagi niisugust oleme vist kõik meie lärmakal ajal mõnikord öelnud.

Veider küll, aga täiskasvanud külalisi peale minu ei tulnudki. Üksteise järel saabusid Birgiti klassiõed ja -vennad, neid sai kokku oma kümmekond, lisaks veel mõned võõrad noorukid. Istusime lauda, ootasime uudis- himulikult, kas Marianne paneb välja ka klaasikese šampanjat või kuiva veini, aga loomulikult mitte — võitlus alkoholi kuritarvitamise vastu oli ju alles äsja alanud, ei tulnud kõne allagi, et täitevkomitee sekretär lubaks oma koolilapsest tütre sünnipäeval midagi säärast. Ammugul veel klassijuhataja juuresolekul.

Istusin ja mõtlesin, et huvitav, kuidas see lugu möödunud aastal ikka õieti oli. Seni teadsin asjast ju ainult ühe poole suu läbi, pealegi pole koolmeistrid teiste inimeste suhtes alati just need kõige heatahtlikumad kriitikud.

Umbes poole tunni pärast kutsus Marianne mind teise tuppa. See oli ilmselt tema enda pesa, ta sirutas end kohe mugavasti tugitooli ja viipas mind eeskuju võtma.

«Las nad olla omavahel. Ega meile endilegi omal ajal meeldinud, kui täiskasvanud igal pool ninapidi juures vahtisid. Teie pealegi veel nende õpetaja.»

Vaikisin, ehkki oleksin võinud öelda, et käisin vana koolis nii mõnelgi oma klassi koosviibimisel, ka sünnipäevadel, ega tundnud ennast kunagi liigsena. Ilmselt olisin teisiti, tuli arvestada ka seda, et ma polnud praeguse klassiga ju veel kuudki koos olnud, nonde eelmistega aga aastaid... Kuid tegelikult olin sisimas üsna päri nii suguse kahekesijäämisega — ehk kuulen nüüd kogemat midagi niisugustki, mida ma tahaksin väga teada, aga mida pärida ei sobi.

«Kas te pitsikese konjakit jooksite?» küsis Marianne ootamatult.

Mis see siis on — lõks või? Ei, jätame ükskord need madalad kahtlustamised!

«Võiks küll.»

«Tore. Mina ise tahaksin kah. Seal nende ees muldugi... Saate aru?»

«Saan küll.»

Ta tõi kapist pooliku konjakipudeli ja kaks imetillukes klaasi. Nurgast lauakeselt ilmus termoskann kohviga.

«Nii et absoluutse karskuse liikumine ei ole teile veel pähe löönud?»

«Ma pole kunagi maksimalist olnud.»

«Mina ka mitte. Ja leian üldse, et niikaua kui alkoholi avalikult müüakse, on natuke veider absoluutsest karskusest rääkida.»

Oma arvamusi sa igatahes ei varja, kuigi näed mind esimest korda... Ma ei tea, mis mind selleks sundis, aga järsku küsisin otsekoheselt:

«Birgitil olevat möödunud aastal seoses alkoholiga mingid pehanded olnud?»

Marianne ei imestanud üldse, ta võttis sigareti, süütas selle ja vaatas mulle otse silma.

«Nii et olete juba kuulnud?»

«Kas te arvasite, et mitte?»

«Oh ei, ei. Olin kindel, et see on teile kõige eredamates värvides ette kantud. Mulle meeldib, et te julgesite seda minult otse küsida.»

«Ma armastan mõlemapoolset informatsiooni.»

«Ja õigesti teete.»

Ta puhus suitsu läbi sõõrmete — komme, mis pole mulle eriti naiste puhul iialgi meeldinud. Siis ütles ta asjalikult:

«Millal teie esimest korda kangemat kraami proovisite?»

«Mina? Noh, küllap... seitsmendas või kaheksandas klassis. Kui mitte varem.»

«Niimoodi. Mina jõin esimese klaasi likööri kuuendas klassis. Just likööri. See oli nii magus. Kas on põhjust arvata, et meie lapsed on erandid?»

«Noh...»

«Tean, te tahate öelda, et kõik oleneb sellest, millisel määral proovitakse ja kui tihti.»

«Mitte just seda...»

Marianne suitsetas vaikides tükk aega ja lausus siis otsustavalt:

«Teeme nii, et te võite mind uskuda või mitte, aga ma räägin nüüd teile selle loo ära nõnda, nagu mina seda tean. Nõus?»

«Seda ma sooviksingi.»

«Lugu pole pikk. Birgit läks vanaema abistama, ta on meil haiglane. Teate ise, koristada ja poes käia ja kütta — vanaema elab ahjuküttega majas. Noh, tee peal sai kambaga kokku, need lubasid appi tulla, et teeme talgud. Läksidki. Pärast ütles üks poiss, et talgute lõpetamine käib ikka väikse pudeliga kah. Toodigi siis paar pudelit veini ja joodi ära. Noorte asi, ju nad siis kõva häält ka

tegid. Naaberkorterist kutsus keegi miilitsa. Ja viidigi nad kinni — asitõendid ju laua peal.»

Peedipudelid olid nurgas, oli Valve öelnud.

«Ja siis?»

«Siis... Edasi langevad andmed vist ühte. Teatati kooli, asi võeti üles, skandaal missugune.»

Aga Kaagvere? tahtsin küsida. Kuidas selle sinnasaatmisega oli? Marianne luges vist mu mõtteid, ta ütles ise:

«Klassijuhataja läks lausa hulluks, nõudis, et tüdruk saadetaks Kaagverre. Noh, niikaugale õnneks ei jõutud, koolis on arukaid päid kah, need ei lasknud taotlust esitada.»

«See klassijuhataja oli... minu eelkäija?»

«Jah. August Meerits. Vaat tema kohta võib öelda, et ta oli maksimalist. Ja täiskarsklane. Tema kujutluses oli muidugi toimunud midagi hirmsat, lausa parandamatut.»

Otsustasin minna lõpuni:

«Kas te käisite koolis... nõudmas, et niisugust taotlust ei esitataks?»

Marianne vaatas mind tükk aega ja muigas siis pikalt.

«Kas teie poleks läinud?»

Vaikisin.

«Teile öeldi muidugi, et ma ähvardasin neid ja nii edasi. Ähvardasin jah. Võitluses oma lapse eest on kõik lubatud.»

«Ja see... oli siis ainus niisugune...» Ma ei osanud jätkata. Marianne hakkas järsku kõlavalt naerma.

«Niisugune jooming, jah? Nii seda ju koolis nimetatakse, eks ole?... Minu teada küll. Aga et ta on vahetevahel ka pärast seda — ja ennegi — klaasi veini joonud, seda ma tean.»

«Ja... te kiidate selle heaks?»

Marianne vaatas mind jälle kaua ja lausus siis korrata:

«Kas sa mind tõesti ära ei tunne, Tehvan?»

Tõmbusin kangeks. Ta naeris ja vangutas pead.

«Muidugi, ma polnud siis Rahi, vaid Kent. Ja blond polnud ma ka, vaid niisama brünett kui Birgit. Ning prille ei kandnud.»

Ta võttis prillid eest, pani lauale ja jäi silmi kissitades mulle otsa vaatama.

Muidugi. Kõik sai järsku selgeks, nagu oleks keegi pimedas toas heleda lambi süüdanud.

Marianne Kent.

Õigusteaduskonna üliõpilane.

Tuhande üheksasaja kuuekümmne kaheksas aasta Tartus.

Uusaastapidu intris.

Ma nägin Mariannet seal esimest korda.

Vastu hommikut läksin teda koju saatma.

Tal oli tuba ühes erakorteris.

Ta kutsus mu sisse.

Ma jäin sinna kolmeks päevaks.

Hiljem kohtusime veel paar korda, siis jättis ta äkki ülikooli pooleli ja sõitis ära, kadus jäädavalt mu vaateväljalt.

Marianne Kent.

«Miks sa...» Vakatasin.

«Miks ma ennast kohe meelde ei tuletanud, jah?»

«Jah.»

«Ma tahtsin näha, kas sa tunnud mu ära.»

«Ja mina ei tundnud...»

«Ei tundnud. Noh, ära sellepärast norutama hakka, ma ütlesin ju: olin siis brünett ja prille ei kandnud. Ja noorem olin ma kah üksjagu. Vaat nii, kulla klassijuhataja Tehvan Kruuda.»

Ma ei osanud midagi öelda. Terve laviin küsimusi langes mu peale, ma ei mõistnud neile vastata, ei julgenudki vastust tahta.

«Lõin su tummaks, jah?»

«Lõid küll.»

«Elad üle. Kust sa võisidki aimata, et üks tüdruk, kes jättis kunagi ülikooli sinnapaika ja kadus, võiks olla siin linnas täitevkomitee sekretär.»

«Miks sa tookord...»

«Miks ma seda tegin? Kulla mees, südant ma sulle küll puistama ei hakka. Oma väikesed elusaladused on igatühel. Igatahes niipalju võin öelda, et sõitsin Tallinna ja abiellusin peaaegu kohe Andrus Rahiga. Kahekümnenadal septembril, see tähendab täna kuusteist aastat tagasi, sündis meil tütar Birgit. Pärast lõpetasin TPI-s õhtuses osakonnas majanduse. Siia linna tulin kaheksa aastat tagasi ökonomistiksi. Ja viimased viis aastat olen täitevkomitee sekretär. Niisugune ongi minu elulugu, *curriculum vitae*, nagu vanasti ülikoolis öeldi.»

Panin ta viimaseid lauseid vaevalt tähele. Minu mõtted tegelesid sel silmapilgul mulle palju tähtsamate asjadega. Meie vahetõttu algas uusaastaõöl tuhat üheksasada kuuskümmend kaheksa/kuuskümmend üheksa. Birgit sündis

kahekümnendal septembril tuhat üheksasada kuuskümmend üheksa. Marianne lahkus Tartust märtsi algul...

«Marianne! Ütle mulle ausalt...»

Ta katkestas mind poolelt sõnalt:

«Kas Birgit on sinu tütar? Jah, on küll.»

«Kas ta...» Vakatasin, küsimus olnuks liiga loll.

«Kas ta teab seda? Muidugi mitte.»

«Aga...»

«Kas Rahi teab? Ei, ei tea.»

«Sa läksid Tartust ära ju alles märtsis...»

«Veebruari algul olin ma temaga esimest korda vahekorras. Siis, kui mulle oli juba selge, et ootan last. Ühe kuu jao saab ometi iga asjalik naine oma meest petta, kui ta ainult tahab.»

«Aga miks sa ikkagi...»

«Miks ma ei jäänud sinuga? Ära küsi. Naistel on vahel omad imelikud tujud ja tahtmised.»

Minus oli kõik segi, ma ei teadnud enam, mida teha. Võtsin konjakiklaasi ja jõin tühjaks. Marianne naeris.

«Õige, Tehvan! Ehtmehelik reaktsioon. Paneb ajud paika.»

«Aga... Mis nüüd saab?»

«Mis peab siis sinu arvates saama? Mitte midagi. Kõik jääb, nagu on.»

«Ja Birgit...»

«On Andrus Rahi tütar. Pea seda meeles. Alati seks. Ja ära mõtlegi temale või kellelegi teisele oma isadust tõendamaks hakata, sind peetaks napakaks. Meie vahekorrast ei tea keegi, või kui teadiski, siis on see ammu unustatud. Sina ise ei tundnud ju ka mind enam ära.»

«Aga miks sa seda mulle siis üldse rääkisid?»

«Miks ja miks. Justkui väike laps. Ütlesin juba, et naistel on vahel omad imelikud tujud ja tahtmised. Ma soovisin, et sa teaksid, ja ongi kõik.»

Ta imes natuke aega suitsu ja ütles siis jahedalt, pea-aegu ametlikult:

«Või mis ma ikka keerutan. Plikaga on raskusi. Rohkem, kui ma sulle rääkisin, ja rohkem, kui sa oskad arvatagi. Nüüd sa ehk vähemalt kaitses teda, kui peaks tarvis minema.»

«Aga kõike võiks ju palju inimlikumalt korraldada! Me võiksime sinuga...»

Ta katkestas mind jälle:

«Abielluda, jah? Sa lapsendaksid tüdruku ja nii edasi. Ei, ma ei taha seda.»

«Aga...»

«Jata. Ma võin sulle ka põhjused öelda, kui sa nii väga nõuad. Esiteks ei taha ma sind, ei taha sinuga abielluda. Ja teiseks — mis sõnajõudu sul koolis oleks, kui kõik teaksid, et Birgit on sinu tütar, olgugi adopteeritud? Ei, ma lähen kindla peale välja. Ma kaitsen oma last kõigi vahenditega, pea meeles. Ja ära mõtlegi siit koolist jalga lasta, enne kui Birgit lõpetab. Või muidu ei anna ma ka sulle armu. Naiste viha on hirmus, kulla mees, hirmus ja pikk. Ja nüüd jätame selle jutu. Kui soovid, võid koju minna, kui mitte, võime rääkida millestki muust. Punkt.»

Kuidas ma koju sain, ei mäleta. Loodusel on mõnikord varuks kummalised ja paradoksaalsed kaitsereaktsioonid: elin vaevalt pikali heitnud, kui uinusin ja magasin hommikuni nagu surnu.

3.

Kas on võimalik kirjeldada tunnet, mis valdab inimest, kes ühel hommikul klassi astudes tahes-tahtmata saadab pilgu kolmanda rea pinki õpilasele, kes seni oli talle vaid üks kahekümne kahest, sel hommikul aga esmakordselt tema tütar? Tema oma liha ja veri, tema sigitatud olend, kellele ta on paratamatult pärandanud mitmesuguseid haid või halbu omadusi, midagi oma vaimulaadist, oma tundemaailmast, oma temperamendist, kirgedest ja kartustestki? Olend, kelle saatuse eest ta on nii või teisiti vastutav, isegi kui ta ei saa seda vastutustaju mingil viisil ilmutada? Ja kelle kohta ta liiatigi teab, et halvad mõjud on juba energiliselt tegevusse astunud, et selle olendi saatust ongi juba kaalul, et kõige lähemad kuud või aastad võivad määrata tema käekäigu väga pikaks ajaks, võib-olla koguni terveks eluks?

Ma ei tea tõesti, kas on võimalik seda tunnet kirjeldada. Ja ilmselt leidub asju, mida peab olema läbi elanud, i s e tundnud ja tunnetanud, et nendest teiste puhul kuigivõrd aru saada.

Ma ei oska praegu enam öelda, kas mu suhtumine Birgitisse kui õpilasse muutus või mitte, ma mõtlen, kas

see muutus otsekohene. Kui ma hästi järele mõtlen, siis näib mulle, et ei. Minus tekkis korraga nagu kaks inimest: õpetaja Tehvan Kruuda, kellele Birgit Rahi oli tavaline õpilane nagu varemgi, ja mees Tehvan Kruuda, kellele Birgit Rahi oli tütar. Need kaks inimest elasid justkui kumbki oma elu, suhtlesid Birgitiga eraldi, see tähendab suhtusid temasse eraldi, sest mingit isalikku suhtlemist ei saanud mul ju Birgitiga olla, selle võimaluse oli Marianne mult röövinud.

Minus mängis oma olulist rolli nähtavasti inerts: pöördudes Birgiti kui õpilase poole, ei saanud ma lahti juba harjunud vaatepunktist, et ta ongi vaid üks teiste hulgas, see, kes oli olnud seni. Ma esitasin talle samu nõudmisi kui teistele, hindasin tema vastuseid niisama objektiivselt. Aga kui ma tegelesin teistega või võtsin läbi uue tunni materjali, jäi mu pilk üha sagedamini temal pidama, ja neil hetkedel tundsin erilise selgusega, et too vaikiv tõmmu tüdruk on minu tütar. Sel puhul omandasid mu silmad isa erapoolikuse, ma nägin teda vaimusilma ees aasta, kahe või kolme pärast ja teadsin, et temast tuleb väga ilus naine. Nagu seda oli ka tema ema — õieti tundus mulle isalikus uhkuses koguni, et veel ilusam. Ta oli just poolel teel naiseliku ilu täiuslikkusele, temas oli veel märgatavat rabadust ja plikalikkust, aga selle tagant paistis juba selgesti oma etteastumisaega ootav võluv naine.

Ma ei tea, kuidas käib nende muutuste ja etappide tajumine teistel isadel, kes võivad oma tütre sirgumist päev päeva kõrval näha, vahest ei pane nad seda aeglast puhkemist tähelegi, võib-olla ainult jahmatavad ükskord, märgates, et nende ees ei seisa enam laps, vaid täiskasvanud neiu. Minule oli mu tütar kätte antud äkitselt, mul puudusid kõik need kooselatud aastad ning küllap jälgisin ma teda seetõttu ahnemat ja tähelepanelikumalt kui tavalised isad.

Mõnikord tabasin end Birgitit vaadeldes ootamatult kahtluselt: on see kõik ikka tõsi? Nõnda mõeldes ei kahtlustanud ma Mariannet valetamises, ma ei osanud teda milleski kahtlustada, ta oli liiga selgesti näidanud oma alasti nägu, olnud halastamatult siiras. Mulle tundus lihtsalt ebatõenäoline, et mul on tütar, pealegi kuueteistkümneaastane.

Kas ma kahetsesin taga neid minult röövitud kuutteistkümne aastat? Ma ei oska isegi sellele vastata, nagu

ma ei saanud veel aru ka oma tegeliku vastutuse suurusast ja olemusest. Ma lihtsalt ujusin mingis õndsuse ja inimestuse laines, küllap nautisingi seda.

Nii möödus esimene veerand, miski ei tumestanud mulle ootamatult süllelangenud rõõmutunnet, seda enam, et Birgit ei ilmutanud mingeid ebameeldivaid iseloomujooni ega eksinud milleski koolidistsipliini ja moraali vastu. Mariannega ei saanud ma selle veerandi jaoks enam kokku. Tegin küll paar katset, helistasin talle täitevkomiteesse. Aga ta põikas alati mittemidagiütleva pealiskaudse kahetsuse taha, et tal on väga kiire, tal polevat aega minuga praegu isegi telefoni teel juttu ajada. Siis helistasin talle koju. Toru võttis Birgit, nägin kurja vaeva, et oma häält tundmatuks moonutada — tüdruk võis ju mõelda, et mul on tema suhtes mingeid pretensioone või... Ah, tunnistan parem avameelselt, et pelgasin lihtsalt. Ta ei tundnudki mind häälest ära, ütles, nagu nüüdsel ajal kombeks, et vaatab järele, kas ema on kodus (nagu oleks ühe pere liikmetel, kes elavad koos ühes korteris, võimalik mitte teada, on teine kodus või ei). Marianne tuli telefonile, kuulas vaikides mu ettepanekut kuskil kokku saada ja vastas siis nagu täiesti võõrale inimesele:

«Ei, vabandage, see pole võimalik.»

«Miks siis?» küsisin jonnakalt. «Me peaksime ju mõnest asjast rääkima.»

«Kui selleks peaks vajadus ilmnema, teatan teile. Nägemiseni.»

Ja torust kostis tuttav tuututamine.

Pärast seda loobusin. Mõistsin lõppude lõpuks, et ka minul on niimoodi rahulikum, pealegi ei tundnud ma Mariannega vastu ju tõesti enam midagi, kui ma kunagi üldse olin tundnud; pigem oli see tookord ju lihtsalt tudengiseiklus, tudengiarmumine, esimesed täiskasvanurõõmud, mida vanemate silmad ei ulatunud enam segama. Veerandi lõpul tulid sekeldused, aga hoopis teises liin, üldsegi mitte minu klassis.

Meie kool oli linna vanim ja auväärseim, seda tuletati meile endile ja kõigile teistele ühtevalu meelde küll ajakirjanduses, küll igasugustel koosolekutel ja nõupidamistel — kord kiitvas ja ergutavas, kord noomivas ja etteheitvas toonis: kuidas küll teie koolis... Imelik, et peaaegu kunagi ei nähta — või ei taheta näha? — vastuolu, mis on sellisel puhul tegelikult ürgloomulik.

Ühest küljest sisendab niisuguse ausäraga pärjatud koolis käimine ju tõepoolest teatud tsunftiuhkust ja endast lugupidamist, teisest küljest aga külvab see teadmine tasapisi õpilastesse kujutluse, et nad on kõigiti privilegeeritud olukorras, et neile on lubatud märksa rohkem kui teiste, alamt sorti koolide õpilastele. Sellega on vist nagu talendigagi: me pasundame igal pool, et talent pole ainult õigus, vaid palju enam kohustus, et talendikalt inimeselt nõutakse rohkem, et eriti ta ise nõuab ja peab nõudma endalt rohkem. Tegelikult aga on talendid oma vähemate vaimuannetega õnnistatud ligimestele inimlikus mõttes harva eeskujuks, sageli lausa vastupididi. Kuigi me pigistame silma kinni, püüame seda tõsiasja varjata, sellest vaikida...

Pole midagi hullemat kui elitaarsuse tunde kasvamine inimestesse, ilma et samal ajal suudetaks neile sisendada püüet olla selle elitaarsuse vääriline. Me teame seda, aga ometi valitseb elitaarsus kõikjal, me teeme kõik, mis võimalik, et neid elitaarseid asutusi ja kollektiive luua, kalgime ja uhkustame nendega. Ning unustame, et iga elitaarne kooslus hakkab endale jalamaid looma oma erilisi reegleid, pidades neid enda vääramatuks eesõiguseks, ning muutub otsekui suletud maailmaks, mis ei arvesta enam ümbritseva tegelikkuse tavaid ja seadusi.

Teisiti polnud ka meie kooliga. Olin juba teada saanud, et tolle Kaagvere-kampaania algatajaks ja eestvõtlejaks oli tõesti ainult August Meerits, maksimalist ja täiskarsklane, nagu Marianne oli teda iseloomustanud. Peaaegu kõik teised aga võitlesid kooli hea nime eest. Ja olid sellepärast kategooriliselt Birgiti kohta taotluse esitamise vastu — kuigi see polnud tüdrukul kaugeltki esimene niisugune juhtum, nagu ma nüüd teadsin. Nad kõik olid vastu, ka Valve ja Harri, ehkki see ei takistanud neid mulle õiglase nõrdimusega rääkimast, et Birgitit taheti sinna saata ja et ema ähvardused said peamiseks takistuseks selle tahte läbiviimisel.

Kas ma ise oleksin käitunud teisiti? See küsimus kerkis mu ette täie teravusega. Kelle poolt oleksin olnud mina — August Meeritsa või kõigi ülejäänute?

Püüa olla aus, Tehvan Kruuda, ütlesin endale. Ja võta arvesse kõiki asjaolusid. Esiteks seda, et siis poleks sa veel teadnud, et Birgit on su enda tütar. (Või ehk oleksin? Marianne oleks ehk selle eest juba siis hoolitse nud?) Teiseks seda, et sinu loomuses pole kolleegidega —

või mis, ütle ikka ausalt välja, enamuslega konflikti sattuda, vähemalt mitte ise konflikti otsida. Kolmandaks, et ka sina pole kunagi olnud tõeline maksimalist nagu Mariannegi... Ei, mitte just nii nagu Marianne. Mul on siiski olnud oma *non plus ultra*, piir, millest ma pole saaleki nõus üle astuma. Ehkki see piir eeldab ju pigem millegi tegematajätmist kui tegemist, võin ometi öelda, et ma pole kõigi oma õpetaja-aastate jooksul iial osalenud milagi mahhinatsiooni või kuriteo kinnimätsimises, olen niisugustele nähtustele kategooriliselt vastu seisnud... Aga antud juhul ähvardas Birgitit ju erikooli saatmine!

Veel tuli mul arvestada üht olulist seika. Mida ma teadsin Kaagvere erikoolist? Kuulujutte. Üksikuid ajalehtedes ilmunud artikleid, millesse ma olen alati suhtunud teatud ettevaatusega: ajakirjanikke võib asjaolude dramatiseerimine, puhuti üledramatiseeriminegi. Mis seal tegelikult toimub? Mis asutus see niisugune on? Kas meie õpetajad, kes nõuavad või püüavad takistada oma õpilaste sinnasaatmist, keegi üldse midagi täpsemalt teavad? Olin kindel, et mitte. Täheandab, noort inimest tahtakse saata kohta, millest saatjal endal konkreetne ettekujutus puudub? Mida sellest järeldada? Tõsiasja, millele on plinlik mõeldagi: noorest inimesest soovitakse lihtsalt lahti saada, ta kellegi teise kaela sokutada. Teise vastutusele. Või äkki August Meerits siiski teadis, mida Kaagvere erikool enesest kujutab? Kui ta elaks veel siin linnas, küsiks seda temalt tingimata. Aga ta on ära maale siirdunud, ma ei tea, kuhu. Ja mida tema vastus mulle andnukski? Ma tahtsin selgusele jõuda, kuidas oleksin käitunud mina. Ja mina ei teadnud Kaagverest ega sealsest koolist midagi, ausalt mitte midagi peale üldiste juttude, et sinna saadetavat ümberaalejaid tüdrukeid. Kas ainult neid?

Ma võisin targutada palju tahes, lõppeks pidin siiski tunnistama, et oleksin ühinenud enamusega. Mitte Birgiti kui õpilase, kui tütarlapse, kui tulevase naise saatuse pärast, vaid lihtsalt sellepärast, et nii oluks mugavam. Kui enamus ei soovi, siis ei soovi ka mina. Vares teeb kraak-kraak, mina ka, mina ka.

Muidugi, ma kardan, et seegi absoluutne siirus, millega ma nüüd siin enda ees kiitlen, on ainult tagantjäreletarkus, milleni mind on viinud siin linnas elatud aja jooksul juhtunud lood. Neid on palju. Ja kuigi ma ei taha sellele mõelda, mängib mu iseendaga arupidamises väga

suurt rolli üks pealtnäha kõrvaline asjaolu. See asjaolu, kui teda nii võib nimetada, on kuuenda märtsi õhtu tuhat üheksasada kaheksakümmend kuus. Aga selle õhtuni oli tollal veel ju tervelt neli kuud aega...

Niisiis kerkis koolis esimese veerandi lõpul ootamatult skandaal, mis ähvardas paisuda üle kooli piiride.

Ühelt üheteistkümnenda klassi poisilt leiti pornograafilise filmi jupp. «Leiti» on muidugi vale sõna — teise inimese taskutest või kodunt ei saa midagi leida, kõigepealt tuleb otsida, ja et otsima hakata, selleks peavad olema asjakohased vihjed, või kuidas neid nimetada.

Poisiga oli lugu lihtsalt nii, et ta ei suutnud oma varandust salajas pidada ning hakkas seda koolis teistele näitama. Oleks ta piirdunud ainult poistega, jäänuks asi ehk saladusse, aga omasooliste huvi ei pakkunud talle ilmselt vajalikku pinget ja ta näitas filmi ka paarile tüdrukule, et näha, kuidas need reageerivad. Kuid tüdrukud rääkisid filmist ka teistele tüdrukutele ja need tahtsid ka näha; poiss lõi lõpuks kartma, et nii palju kaasteadjaid võib ohtlikuks muutuda, ja tegi täiesti loogilise, kuid eluliselt äärmiselt rumala vea: keeldus teistele näitamisest. Tagajärjeks oli, et üks tüdruk kandis õpetajale ette: sel poisil on kaasas mingi roppus, mida ta salaja üksikutele sõpradele näitab. Õpetajaks juhtus olema Valve, tema võttis kohe õppealajuhataja kaasa ja läks ootamatult tunni ajal klassi. Poisilt nõuti, et ta oma taskud lauale tühjendaks. Poiss keeldus, öeldes, et läbiotsimisloa võib anda ainult prokurör. Õppealajuhataja laskis seepeale kutsuda veel ühe õpetaja ning käskis helistada miilitsasse. See oli poisile vist liig, ta alistus ning tõi filmi lagedale.

Mäletan hästi, milliste nägudega püüti õpetajate toas kitsalt lindilt uurida, mida need kaadrid kujutasid. Nõrdimus oli täielik, poiss kutsuti kohale.

«Kust sa selle said?»

«Võtsin kodunt kaasa,» vastas poiss, kes oli vahepeal jõudnud ennast koguda ja vahtis meile nüüd üsna jultunult otsa.

Tekkis vaikus.

«Kas teil on siis kodus niisuguseid asju?» päris direktor pisut ebakindlal häälel.

«Oh, terve hulk,» vastas poiss rahulikult, kuigi ta sõrmed närviliselt tõmblesid.

«Nii, nii.» Direktorgi ei osanud enam midagi öelda. Valve võttis ohjad enda kätte:

«Kas sa tahad öelda, et teil kodus vaadatakse niisuguseid jõledusi?»

«Vaadatakse küll. Terves maailmas vaadatakse, ainult meil mängitakse puritaanlasi,» teatas poiss ja julges juba mulatagi.

«Sa ütled viimaks veel, et ka sinul lubatakse neid vaadata?»

«Lubatakse küll.» See vastus polnud enam nii kindlatooniline, kuid siiski nobe ja selge.

«Ema ja isa ehk teavad koguni, et sa võtsid selle kooli kaasa?»

Nüüd lõi poiss kohmetuma, aga kostis siis ausalt:

«Ei, ei tea.»

«Kas sa pole kuulnud, et niisuguste filmide näitamine on meil keelatud?»

«Olen küll. Ma ütlesin ju, et terve maailm vaatab, ainult meie teeme näo, et meid ei huvita.»

«Ja sind huvitab?»

Poiss kõhkles viivu ja küsis siis veidralt maheda tooniga vastu:

«Kas teid seitsmeteistkümnendaastaselt seks ei huvitanud?»

«Kuidas sa julged?» karjatas Valve.

Tundsin nagu kohustust talle appi minna:

«Pornograafia ja seksi vahel on vahe. Seda peaksid sa juba teadma, noormees.»

«See polegi pornograafia, see on erootiline film.»

«Terminoloogia on vist sinu enda oma, jah?»

«Seda vahet teab terve maailm.»

«Sa põrutad meile kogu aeg selle «terve maailmaga». Mis õigus on sul terve maailma nimel rääkida?»

«Kas teie ei vaata Soome telekat?»

Ka mina jäin vait — poisil oli igaühe jaoks lööv vastuküsimus valmis.

Direktor oli vahepeal ennast kogunud ja segas nüüd otsustavalt vahele:

«Aitab. Mine klassi.»

Poisil jätkus julgust küsida:

«Aga minu film?»

«Selle anname miilitsasse. Las nemad uurivad, kust sinu vanemad niisuguseid asju saavad ja mille eest.»

See oli trump. Poiss kahvatas ja vajus äkki tükk maad väiksemaks.

«Ma palun...»

«Mine klassi.»

«Seltsimees direktor, ma palun väga...»

«Mine.»

Poiss mõistis, et seekord ei aita miski. Ta tõmbus küüru, kummardas ja läks väga vaikselt välja.

«Mis vanemad need siisugused on?» häälitseis Valve abitult. «Ja kuidas siisugused asjad meile üldse satuvad Kust? Kuidas see võimalik on?»

Direktor heitis talle viltuse pilgu.

«Ärge mängige naiivitari, õpetaja Johannes. Te tule tate mulle meelde ühe oblasti prokuröri, kes televisioonis esinedes niisama vapustatud näoga küsis, kuidas on võimalik, et tema oblastis on altkäemaksu antud ja võetud. Jätke need lihtsameelsed küsimused, me kõik teame, mis meil sünnib ja kuidas sünnib... Aga selle poisi vanemad huvitavad mind ka. Täna õhtul läheme korraks sinna neile koju. Mina, teie...»

«Mina?» hüüatas Valve rabatult.

«Jah, teie. Kui klassijuhataja. Ja veel...» Direktor pilk rändas meie seas ringi ning peatus äkki minul.

«Ja veel õpetaja Kruuda. Esiteks kui järgmise üheteistkümnenda klassi juhataja. Ja teiseks kui meie kollektiivi kõige värskem ning seega kõige erapooletum liige.»

Jahmusin. Mis oli minul sellega tegemist? Aga vastu vaidlema ma ei hakanud, tõtt-öelda kriipis mind üsna suur uudishimu. Kõlab halvasti? Oleks ju kenam ning õilsam öelda, et ma tahtsin neid vanemaid näha pedagogilistest kaalutlustest lähtudes, eetilise nõrdimuse sunnil ja nii edasi. Aga mis parata, tavaline inimlik uudishimu oli siiski kõige määravam. Olin kuulnud, et mõned kitsas filmi- ja videoaparatuuri omanikud hangivad kuskil pornofilme ja muudegi meil linastamata filmide kassette ja korraldavad kodus koguni kinnisi seansse, viis kuni kümme rubla isikult — vastavalt esitatava filmi sensatsioonilisuse või keelatus astmele. Ma ise polnud nii suguste inimestega aga seni kordagi kokku puutunud.

Tegelikult on tobedus sellistest asjadest nii pörutava probleemi teha. Ka see on meie stalinistliku «steriilsuse» vili — kuni tänaseni lõigati ju kinodesse lastavatest filmidest välja iga kaader, mis kujutas alasti naisekeha või

himal hoidku, koguni midagi suguühitega sarnanevat. Palavikuline huvi millegi vastu kasvab alati pöördvõrdseiselt selle asja kättesaadavusega. Olin ise kunagi Rootsis turismireisil käies uudishimu pärast ühte ehtsat pornograafilist filmi vaadanud. Kino oli peaaegu tühi, seal istusid ainult paar teismelist noorukit ja kümme-kond senilist, perverssete nägudega vanameest. Perversseid on ikka olnud ja saab küllap alati olema, igal pool ning igal maal, meilgi, kuigi püüame teha nägu, et meil on kõik korras. Pärast toda Stokholmis nähtud filmi pean ka mina pornograafiat üheks perverssuseks; teismelised ja impotendid ongi vahest tema kõige ootuspärasem publik — kas või vene vanasõna meelde tuletades: silm näeb, aga häämas ei hakka peale...

Püüsin korraks ringi, kas mõni kolleeg end järsku salvatuna ei tunne, et tema asemel valiti selleks visiidiks välja just mind, aga nägin ainult kergendatud ilmeid.

Poisi juurde läksime kokkulepitult kella kaheksaks — ajaks, mil ta vanemad pidid tõenäoliselt kodus olema.

Õnneks. Ukse avas Oleg Jankovskit meenutava näoga mees, ta silmitses meid üllatunult ja võõristades. Selge, et sellest perekonnast käib lastevanemate koosolekutel ema — kui seal üldse keegi käib, sundida ju otseselt ei saa.

«Seltsimees Topper?» küsis direktor lühidalt. Mees noogutas, näol seesama imestav ilme.

«Jah. Aga...»

«Mina olen selle kooli direktor, kus teie poeg õpib. Mu nimi on Lindvest. Need on õpetaja Johannes ja õpetaja Kruuda.»

Mehe silmad tõmbusid kitsaks ja valvsaks. Kolm pedagoogi korraga, see lõhnas millegi ebameeldiva järele.

«Astuge sisse palun.»

Astusime, võtsime kingad jalast — mees asetas täiesti vaidlustamatu loomulikkusega kolm paari tuhvleid meie ette põrandale. Ma ei hakanud teda seal tähelepanelikult vaatama, sel silmapilgul huvitas mind palju rohkem poisi ema, keda polnud veel näha. Milline ta on? Milline on naine, kes võib-olla korraldab oma kodus pornograafiliste filmide seansse — ja kui, siis kindla peale tasulisi. Neid küllaltki kalleid filme ei hakka keegi heategevuslikel kaalutlustel näitama. Kas see naine on nagu Marianne — lövi, kes ei vaevugi varjama, et võitleb oma lapse eest kõigi võimalike vahenditega? Või kaval

ärinutt, kes oskab teeselda ja meelitada? Või koguni oma isevalitsejast mehe ohver, vaikne kannataja, kellel puudub karakter vastuhakkamiseks?

Mu uudishimu ei pandud kauaks proovile, noore Topperi ema ilmus hetke pärast toauksele.

«Oi, meil on külalised!» hüüatas ta kergelt ning isegi rõõmsameelselt. Silmitsesin teda teraselt. Ei, see naine ei kuulunud ühtegi neist liikidest, mida ma olin oma vaimuvaesuses jõudnud kokku klopsida. Meie ees seisis tüüpiline perekonnaema, nagu neid kujutati vanades romaanides — ümarik, pehme, heatujuline, kõiki ja kõike lepitav, kõigi ning kõige eest hoolitsev.

Kas poiss tõesti valetas? Oli ta selle filmi ehk omal käel kuskilt hankinud ja lootis asja vanemate peale pöörates kooli relvituks teha?

Olin vahepeal kuulnud, et poisi isa töötab teeninduskombinaadis juhtival kohal, ema oli kooli andmetel kodune. Huvitav, kust pärinesid Topperil sellised sisetulekud, et ta võis naist kodus pidada? Palgarahadega seda ei tee, niisugust palka ei võinud ta saada.

«Seltsimehed on Esko koolist,» vastas mees pealtnäha täiesti rahulikult. «Saa tuttavaks — direktor — vabandage, kuidas teie...?»

«Lindvest.» Direktori põskedele ilmusid tillukesed plekid nagu alati, kui ta sisemiselt väga ärritus. See nime otsekui silmapilkne unustamine on vana trikk oma üleoleku ning ükskõiksuse demonstreerimiseks; et mees seda trikki tarvitas, see näitas, et ta ei tundnud ennast üldse kindlalt.

Meid paluti avarasse elutuppa, vaatasin korra ringi ega pääsenud mõttest, et see ruum sobib hästi niisugusteks kodusteks filmiseanssideks, nagu neist räägiti, selle poolt kõneles isegi mööbli paigutus, mis jättis pool tuba peaaegu vabaks — väga tõenäoliselt pandi sinna toolid publiku jaoks.

Pereema pakkus otsekohe kohvi, mis siin majas näis lakkamatult igaks juhuks valmis olevat. Meid kostitati omaküpsetatud koogiga, jäätisega ja jumal teab millega veel. Topperid ei teinud nägugi, et meie visiit üllatab neid, veel vähem ilmutasid nad kavatsust küsida, miks me olime tulnud. See on suhtlemise taktika: vastastikku ebameeldivas situatsioonis jäetakse alustamise õigus alati vastasele.

Olukord hakkas muutuma piinlikuks. Me istusime

nende kodus, jõime nende kohvi, kuulasime nende seltskondlikku vadinat ja samal ajal olid meil nende suhtes üsnagi kurjad kavatsused. Mulle meenus koolipõlves loetud raamat Kesk-Ameerika indiaanlastest, kel oli raudne seadus: kui oled kellegi katuse all joonud kruusi vett, siis on see koda ja tema elanikud sinule pühad ning puutumatud, kuni sa selle katuse all viibid. Jutuajamise algust ei võinud enam kuidagi edasi lükata. Vaatasin direktori poole, aga samas ta kõhataski ja ütles siis iga-suguse sissejuhatusega:

«Meie visiit on tegelikult põhjustatud kaunis ebameeldivatest asjaoludest.»

Pereema tõstis imestades kulme, mees laskis pea viltu ja vaatas direktorile silmaga pilgutamata otsa.

«Tõesti? Kas poiss sai millegi eeskirjadevastasega hakkama?»

Just nii ta ütles: eeskirjadevastasega. Hakkasin mõistma, et seda Jankovski välimusega meest ei tohi alahinnata.

Direktor oli end toolil sirgu ajanud, ilmselt valis ta hoolega järgmisi sõnu. Valve oli täiesti tasa lülitatud, ta sinult istus, hoidudes kellelegi otsa vaatamast.

«Teie poeg näitas koolis oma kaasõpilastele pornograafilise sisuga filmilinti.»

«Jah?»

Ka see mitte millekski kohustav küsiv häälightsus väljendas nende positsiooni: me ei mõtlegi teile asja kergemaks teha; kui alustasite, siis laske aga ise edasi. Direktor laskiski, tal polnud nüüd enam kuhugi taganeda ja ega ta tahtnudki:

«Ta ütles, et oli selle kodunt kaasa võtnud.»

«Vaata kus sell,» raputas mees pead. Ja jälle pidi direktor ise läbimurdekohta otsima. Ta ei vaevunud enam sõnu valima:

«Kas see vastab tõele?»

Mees vaatas direktorit imestava pilguga.

«Kas ma pean sellele vastama?»

«Peate.»

«Imelik. Te näite oma võimupiiridest üsna kõrgel arvamusel olevat. Aga õigused, mis teil on koolipoiste suhtes, ei kehti siiski meie kohta.»

«Te ei taha vastata?»

«Oletame, et mitte.»

Direktor tõusis.

«Hästi. Siis annan ma selle filmi miilitsasse. Ma usun, et n e n d e küsimustele te siiski vastate. Lähme.»

Ka meie Valvega tõusime. Olin lausa hämmastunud: kas Topper laseb asjadel tõesti nii kaugele minna? Ta peaks ju mõistma, et Eskolt pigistatakse seal kõik välja. Ja peaks ka teadma, millised tagajärjed on sellel temale endale.

Ei, ta ei lasknud. Ta võttis direktoril hoopis naeratades käe alt kinni ja peaaegu sundis ta uuesti istuma.

«Taevas, olete teie aga äkiline. Ma pole ju öelnud, et ma tööpoolest keeldun teile vastamast. Ma ütlesin — oletame. Istuge, istuge. Arutame asja rahulikult.»

Istusime meiegi.

«Kas teie poeg rääkis tõtt?» Direktor oli lasknud end küll uuesti istuma panna, aga ei andnud küünevõrdki järele.

«Kui see on teile nii tähtis, siis jah.»

«Ja te peate loomulikuks, et tema eas poisid ning tüdrukud vahivad selliseid asju?»

«Te mõtlete, kas ma kiidan heaks, et ta viis selle filmi kooli? Ei, jumala eest ei. Poiss saab oma sauna, olge kindel.»

«Ma ei räägi sellest. Ma räägin temast endast. Kas teie meelest on õige, et ta neid filme vaatab?»

Nüüd segas end jutusse pereema:

«Kallis direktor, kas seda ei peaks võtma rahulikult? Esko on seitseteist, selles eas on enamikul poistel juba oma esimesed isiklikud seksielamused seljataga. Et mitte öelda: kõigil. Mis selles siis nii hirmsat on?»

Algas pikk ja tulutu vaidlemine asjade üle, mis õieti pole üldse vaieldavad. Silmitsesin Esko ema ega osanud mingit seisukohta võtta. Ta väitis imearmsalt naeratades, et olevat ju kõige mõistlikum, kui üks poiss omandab teatud teadmisi oma vanemate kaasabil. Ta kinnitas koguni, et tema kui ema suudab ju kõige paremini pojale selgeks teha, mis nendes asjades on inetut ja mis ilusat ning loomulikku. Ühesõnaga, ta maalis nende pornofilme taustale sellise seksuaalkasvatuse mustermudeli, et mul kippus pea segi minema.

Lõpuks tegi direktor äärmuseni ülesärritatuna veel jämeda vea: haarates kinni ühest Esko isa väitest, süüdistas ta meest filmide näitamisega äritsemises ja seega oma poja kõlbelises rikkumises.

Topperi ilme muutus kiviseks, kuigi ta toon jäi endiselt viisakaks:

«Miks te mind solvate? Mina ei süüdista teid näiteks alikäemaksuvõtmises või mõnes muus kõlvatuses. Miks te siis mind ja minu naist selliste süüdistustega üle külvate?»

Pereema aga tegi nüüd esimest korda pisut valjemat ja ametlikumat häält:

«Ärge unustage, et praegu toimub paljude nähtuste ja seisukohtade ümberhindamine. Kindlasti hakatakse ka seksuaalküsimustele uutmoodi vaatama. Kas te ei karda, et teie liigne puritaanlus osutub tagurlikuks?»

Loobusime edasi vaidlemast, tulime tulema.

«Kurat, sihukesed tuleks kinni panna,» ütles direktor südametäiega, kui tänavale saime.

«Panemegi,» oli Valve nüüd äkki sõnakas — nagu me ikka oleme siis, kui ei tule enam näkku öelda. «Anname filmi miilitsasse, las uurivad välja, mis seal majas õieti toimub!»

Direktor vaikis ja nohises, arvasin, et mõistan tema mõtteid. Miilits tähendas avalikustamist — see sõna hakkas juba igale poole, igasse keskkonda tungima, erutas ja hirmutas ühekorraga nagu uued asjad alati. Muidugi, polnud võimatu, et miilits, õigemini juurdlusorganid suudavad kindlaks teha, et Topper korraldab tõesti niisuguseid kinnisi seansse ja teenib nende pealt kõvasti, aga oli olemas ka vastupidine võimalus. *Perestroika* ja *glasnost* polnud tuhande üheksasaja kaheksakümne viienda aasta viimaseks veerandiks veel kaugeltki kõigi meie inimeste teadvusse jõudnud, vähemalt mitte veel kinnistunud. Alles hiljuti oli üks mu tuttav Tallinna ajakirjanik juhuslikul kohtumisel mulle rääkinud, et sai kõvasti võtta ühe «Izvestija» artikli äratõlkimise eest: milleks valimatult kõike meile üle kanda, meil pole niisuguseid asju juhtunud ega juhtugi, meie vabariigi spetsiifikale pole sellised asjad omased... Mine torkima — võid nii hullusti jänni jääda, et annab välja rabelda. Kes teab, milline seljategune võib tol Topperil olla. Ja kooli hea nimi peale selle — jälle üks juhtum, mida ühelgi juhul pedagoogide aktivasse ei kanta...

Esko Topperi ema ütles: ärge unustage, et praegu toimub paljude nähtuste ja seisukohtade ümberhindamine... Niisuguseid «uutjaid» tuleb kõige rohkem karta, sihukesed üleöö ümbersündinud on eriti ohtlikud, sest

nemad peavad väga radikaalsete vahenditega manipuleerima, et oma ümbersündi tõestada, ennast vajalikuks teha ja ühiskonda sundida nende äsjast mõttelaadi unustama. Tahande üheksasaja viiekümne aastatel, millest nüüd on televisioonis mõnikord räägitud, olevat paljusid inimesi hukutanud nende senised mõttekaaslased, kes aga kodanlikuks natsionalistiks ja rahvavaenlaseks kuulutamise aktsioonist kohe kahe käega kinni haarasid. Nad kirjutasid salakaebusi, tõrvasid oma endisi sõpru isegi avalikult ajakirjanduses... Ja neil oli edu, neid jäadi uskuma. Nüüd jutlustavad nii mõnedki nende hulgast agaralt juba *perestroika*'t ja *glasnost*'it — kas on siis võimatu, et neid usutakse ka seekord?

Valve jahvatas edasi:

«Ma vaatasin seal toas ringi, seal on ju kõik nagu kino-saaliks seatud, mööbelgi kõik ühte nurka kokku lükatud!»

Tähendab, mina polnud siis ainuke, kel olid need mõtted läbi pea käinud.

«Me ei tohi neil lasta enda üle irvitada! Kui me ei anna neid prokuröri kätte, naerab varsti meie üle kogu kool, küll Esko selle eest juba hoolitseb! Ei, tuleb otsekohe tegutseda!»

«Õpetaja Johannes, olge nii kena ja pidage suu,» lausus direktor järsku vaikselt ja kõlatult, võiks koguni öelda: ükskõikselt.

Valve võpatas ja vakatas, tema ausameelsele näole levis sügava solvumuse puna. Ta aeglustas veidi sammu, nii et jäi direktorist tahapoole. Vaatasin teda kõrvalt ja mõtlesin nukra irooniaga: siis nii pikuke sinu sõakus oligi... Hierarhiatunnetus teeb sinugi üheainsa silmapilguga taltsaks. Ei, sinust ei saa iialgi oma ülemuse vastu hääletajat — vähemalt niikaua, kui ta su ülemus on. Aga kas meist kellestki nii väga saab? Liiga kaua on meie teadvust töödeldud. Ja kuni see teadvus ei tõsta mässu meie endi vastu, ei maksa erilistele muutustele lootä.

Nüüd, peaaegu aasta hiljem, võin ainult nõustuda kõige sellega, mida ma tol õhtul direktori ja Valve kõrval kodu poole sammudes mõtlesin. Kinodes ja teatrites käib nii mõnegi filmi või etenduse puhul praegugi veel selgesti kuuldav sügav hingetõmme läbi saali: kuule, kuidas ütles! Mida ütles!... Mida siis öieti? Sedasama, mida me oleme kogu aja mõelnud, o m a v a h e l ka öelnud. Jah, aeglased ja piiratudki on inimeadvuse muutused.

Tookord mõtlesin hoopis ketserlikult veel ka noile filmidele: aga kui laseks õige meie kinodesse jooksmas sületada neid niinimetatud pornograafilisi või erootilisi või seksfilme — või kuidas asjatundjad neid tahavad diferentseerida. See tähendab — kui asendaks uksepraod vahelt või lukuaugust piilumise avaliku vahtimisega. Mis juhtuks? Katastroof? Vaevalt küll. Tõsi, esialgu hakata kinopiletitega spekuldeerima, mõne kino ukseid murta ehk maha. Ja miks? Ikka lähtudes sellest samast inertsest teadvusest, mis sosistab ärevalt kõrva: kasuta juhuat, kurat teab, kaua see kestab, kaua seda lubatakse! Aga kui neid filme näidata kuu, kaks, kolm, aasta, isegi paar aastat, kui vaja? Usun, et efekt oleks sama, mida ma kogesin Stokholmis. Miks piilutakse treppi mööda ülesmineva naise saba alla, kui ometi rannas kõnnitakse peaaegu päris paljastest naistest üsna ükskõikselt mööda? Aga piiluda on ju põnevam, sellega seondub isegi väike risk, et piilutav märkab sind, võib sind mingil moel häbistada.

Ja nii me piilumegi — kõikjale ja kõike. Tulevikku, ühendusi, kodanikuõigusi, kodanikujulgust. Mis pagana tulevikku sa ehitad rahvaga, kes on harjunud kõike ainult piiluma?

Loomulikult ei hakanud ma oma ketserlikke mõtteid välja pakkuma — inimestel on suurepäraselt arenenud võime kõike valesti mõista või vähemalt kuulda sinu sõnades seda, mida seal pole. Kas võib selle kohta paremini öelda, kui on öelnud ühes oma luuletuses Juhan Viiding:

«Ja sinu jutust otsitakse kõike,
kuid ikka muud kui
seda, mis seal sees.
Oh taevast, hoia
purunemast seda kõike
mis sulle püha. Seda
mis on SEES.»

Valve kõndis solvunud tummuses, meilgi direktoriga polnud teineteisele enam midagi öelda. Direktor ei elanud meie majas, läksime temast lahku paar kvartalit enne. Avasin juba kergendatult suu, et lausuda tavapäraselt «Homsteni siis» või midagi selletaolist, kui direktor äkki mulle otsa vaatamata ütles:

«Sa passi muide sellele oma Rahi-plikale rohkem peale. Liiguvad kuuldused, et ta kolab jälle öösiti ringi. Kui ta peaks veel kord miilitsasse sattuma, siis ei tea, mis peale hakata.»

Ma sain nagu puuga pähe. Ja samas löid minus lõkkele isatunded, mingi vihane enesekaitsevajadus, kuigi keegi polnud otseselt mind rünnanud. Küsisin järsult:

«Mis kuuldused? Kes räägib?»

«Olevat nähtud.»

«Kes nägi?»

Oma kerkivas vihas ei pannud ma kohe tähelegi, et direktor oli mind esimest korda sinatanud, see pidi tema poolt vist tähendama lõplikku omaksvõtmist.

«Kes, kes... Mis tähtsust sel on.»

«On. Ja isegi suur tähtsus. Ma tahan teada, kes neid kuuldusi levitab!»

«Nonoh, sa astud selle tüdruku eest ju nii tuliselt välja, nagu oleks ta su oma tütar.»

Hetkeks kangestusin, aga siis taipasin, et direktor ei mõelnud oma sõnadega tõesti midagi muud kui seda, mis ta ütles. Süütunne (mille pärast õieti?) kihutas mind oma ägedust leevendama, ütlesin poolnaljatades, pooltõsiselt:

«Mis selles siis nii imelikku on, ise ju leierdame kogu aeg ja igal pool, et oleme neile teisteks vanemateks.»

Direktor ei lausunud enam midagi. Seisime ilma mingi põhjusega veel paar hetke tuulisel tänavanurgal, siis lausus ta sõbralikult:

«Kurat neid jutte teab. Kes on kord vahele jäänud, selle kohta lastakse ikka kergemini igasugust kõmu lendu. Aga sa võiksid tõepoolest teda veidi kontrollida.»

«Kuidas? Hakkan luurama või?»

«Ära veiderda! Küll sa aru saad, mida ma mõtlen.»

Mu puudutatud isatunded ei andnud veel rahu:

«Kas küsin tema emalt või?»

«Sinu, kuradiga, ei saa täna inimese kombel rääkida,» urahtas direktor. «Hea küll, teine kord. Täna... oli tõesti üks sitt päev.»

Pidi olema. Isegi väga, sest seda sõna kuulsin ma tema suust esimest korda ja nii palju «kuradeid» polnud ta kah ealeski varem pruukinud.

«Olgu. Homseni siis.»

Kõndisime Valvega kahekesi edasi, ja nagu ma olin arvanudki, pääsesid tema keelepaelad nüüd seda ägeda-

malt lahti, mida hoolikamalt ta seni oli pidanud neid vaas hoidma.

«Kah despoot! Tema ütleb mulle, et mina pidagu suu! Kuhu me niimoodi jõuame, kui kõike varjame ja aina salatseme? Küll sa näed, see Esko teeb meid veel kõigi naerualuseks!»

«Kas sa kardad seda nii koledasti?» küsisin muiates, kuigi mu pea kumises hoopis direktori äsjastest sõnadest Birgiti kohta.

«Kas sa mõtled ka, mis sa räägid? Kui õpetajad ja kool on naeruväärseks tehtud, või õigemini kui nad on ise ennast naeruväärseks teinud, mis pedagoogikast saab siis enam juttu olla?!»

Polnud parata, pidin temaga edasi rääkima, kui olin kord juba algust teinud.

«Ole rahulik. Ma olen kindel, et poiss ei räägi koolis meie külaskäigust sõnagi, kuigi isa ja ema ei hakka seda tema eest muidugi varjama, ei saagi varjata.»

«Ei usu! Ma tunnen seda Eskot küll, ta on kõik need aastad väga jultunud olnud, jultunud ja ennast täis mis hirmus!»

Issand, kui sarnased te kõik ikka olete, mõtlesin, — sina ja nii mõnedki sinu kolleeginnad küll minu endisest koolist, küll praegusest. Nüüd, kus poiss jäi vahele, on ta «kõik need aastad» olnud väga jultunud ja ennast täis. Varem pole ma justkui kuulnud, et sul oleks tema kohta midagi öelda olnud. Vastupidi, ma arvan mäletavat, et sa ütlesid, paremat inglise keele hääldust kui Esko Topperil pole koolis kellelgi... Nojah, eks ta siis nende oma filmide najal treenigi seda hääldamist, need ju enamasti kõik ingliskeelsed.

«Ütlesin sulle, ole rahulik. Küll papa ja mamma teevad talle selgeks, et ta hoiaks suu kinni. Nendel on ju palju kaalul, kui asi peaks liiga suure kella külge minema.»

«Papa ja mamma!... Sa kujuta ette, see naine julgeb mulle näkku öelda, et peab niisugust «kasvatust» koguni õigeks! Oma lapsele pornofilme näidata!»

Miks just sulle näkku? Sina olid ju üsna vait, rääkis rohkem direktor, ja üldse öeldi kõike seal ju meile näkku, meile kõigile. Aga olgu.

«Kas tead, ma hakkan mõtlema, et äkki oli tal koguni õigus,» ütlesin korruga mõtlematult.

Valve jäi jalapealt seisma ja vahtis mind nagu ilmu-
tust.

«Õigus??? Kas sa oled kah hulluks läinud?»

«Kes siis veel, et mina kah?»

«Kas sina oma pojale — ei, sinu kui mehe puhul tuleb küsida, kas sina oma tütrele näitaksid nüisugust soppa? Sekskasvatuse eesmärgil?»

«Mine tea, äkki näitaksingi,» ütlesin Valve kiuste, ehkki ta sõnad torkasid mind valusalt. «Kuigi see sekskasvatus on vist rohkem emade asi, tütarde puhul eriti.»

Valve silmitses mind veel mõne aja ja hakkas siis edasi astuma. Ta oli nähtavasti teinud otsuse oma loogika kohaselt:

«Sinust ei saa ka enam aru, millal sa räägid tõsiselt ja millal teed nalja.»

See lahendus oli täielikuks lepituseks absoluutselt sobiv, ma ei tea, mis paharet mind ajas tema kallal edasi norima. Või ärgem valetagem — teadsin küll: see paharet piinas mind direktori sõnadest alates.

«Tead, Valve, mida ma tahaksin sinult küsida? Ainult kas ma julgen.»

Valve heitis mulle kiire, valvsa pilgu.

«Küsi, mida tahad.»

«Sedasama, mida Esko täna õpetajate toas küsis. Et kas sind seitsmeteistkümmeselt seks ei huvitanud?»

Ootasin plahvatust, aga imekombel seda ei järgnenud. Valve isegi ei nõksatanud, ta astus mu kõrval mõõdetud sammuga edasi ja ütles siis lõpuks tasa, relvituks tegeva avameelsusega:

«Minul oli seitsmeteistkümmeselt minu elu esimene suur armastus. Nii tõsine, kui üldse võib olla.»

Vakatasin — nüisugust pööret meie jutuajamises polnud ma tõesti oodanud.

«Noh, miks sa edasi ei küsi?»

«Palun vabandust.»

«Milleks? Kõigest võib rääkida, mõnikord peabki kõigest rääkima. Miks sa ei küsi, kas meil seks oli või mitte?... Oli küll. Nii... hullusti, et hullemini ei võigi.»

«Ja siis?»

«Siis oli kõik nagu ikka. Ma jäin rasedaks. Ja minu ema sundis mind aborti tegema.»

«Kas selleks saab siis sundida?»

«Mind sai.»

«Süüdistad sa ema nüüd sellepärast?»

«Jah, süüdistan.»

«Miks? Sa oleksid ju muidu pidanud kooli katki jätma, võib-olla alatiseks.»

«Jäta rumalused. Meie ajal lõpetatakse ülikoole isegi kahe ja kolme lapse kõrvalt.»

Tõsi.

Valve nagu kõhkles nüüd pisut, aga rääkis siiski edasi: «Ma ehk mõtled, et see tegu jättis minusse mingi ränga psüühilise jälje, kompleksi või nii. Ei.» Ta vaikis veel viivu ja lõpetas siis:

«Ma oled kindlasti enda ette mõelnud, miks ma ei ole abielus. Ma pole ju nii eemalepeletava välimusega, et mind poleks võinud keegi tahta. Aga põhjus on väga lihtne. Ma jäin selle abordi tagajärjel viljatuks. Ja lasteta abielu ma ei taha. Ega taha mehedki. Või arvad, et kui ma oleksin kellelegi, kes mind püüdis, kohe ära öelnud, et lapsi ära looda, neid ei saa ma ealeski, et ta oleks siis veel mind kosima kippunud?»

Vaikisin. Valve sõnad olid liiga kaalukad, et neile vastu vaielda — kas või moepärast.

«Vaat sedamoodi. On su küsimusele nüüd piisavalt vastatud?»

«Jah, Valve. Ja ära pane mulle pahaks.»

«Ei pane. Ma... Ma lihtsalt pean sellest aeg-ajalt rääkima. Muidugi mitte ükskõik kellele.»

Olimegi oma maja ette jõudnud. Teisel korrusel Valve ukse taga jäime seisma, ma võtsin ta käe ja surusin seda.

«Ma tänan sind. Sa tegid mu nii mõneski suhtes targemaks.»

«See mu amet, ma ju õpetaja,» heitis Valve veidi liiga uljalt ja avas ukse.

«Head öhtut.»

«Head öhtut, Valve.»

Läksin järgmisele korrusele ja mõtlesin oma korteri ust avades, et meie kojutulek on võrdselt kurb ning justkui ülearune: meid kumbagi ei oota keegi, ei vaja keegi. Ja otsekohe vaidlesin endale vastu: ei, mind vajab keegi. Ja seda asja hakkas ma kohe ajama.

Viskasin kilejope varna, läksin oma laua juurde ja valisin Marianne numbri.

Nagu kiuste vastas jälle Birgit, neil oligi vist niimoodi kombeks. Moonutasin jälle häält, palusin ema. Seekord ei öeldud: ma vaatan, vaid: kohe kutsun. Kas ta tundis mu äkki siiski ära?

Kartus oli asjatu: Marianne ütles minu häält kuuldes jahedalt nagu eelminegi kord:

«Ah teie. Millega ma võin kasulik olla?»

«Ma pean sinuga kuskil rääkima.»

«Oi, mul pole praegu kahjuks aega.»

«Jäta rumalused. Birgiti kohta käivad jälle kuuldused.»

«Jä siis?»

«On see sulle ükskõik?»

Teisel pool oli vaikus, mõistsin teda väga hästi. Kiirus-tasin jätkama:

«Teile tulla ma ei saa, sinu töö juurde ka mitte, see tekitaks veelgi tobedamaid jutte. Sõida homme pärast tööd, noh, ütleme, kella seitsmeks vanale surnuaiale. Ma ootan sind seal väraval. Nõus?»

Vaikus kestis nii kaua, et ma kartsin ühenduse juba katkenud olevat. Aga ei, tuututamist ei kostnud, ja peagi tuli ka Marianne hääl:

«Selle üle võiks järele mõelda.»

«Kas see tähendab sinu keeles «jah»?»

«Hea küll. Ma võtan selle asja homme käsile.»

Panin toru ära ja vajusin sügavale nahksesse kirjutuslauatooli. Jumal tänatud. Ta peab midagi teadma. Peab. Ja kui ei teagi, siis vähemalt mõtleme midagi välja. Ta ise ütles ju: nüüd sa kaitsed teda, kui peaks tarvis minema.

Jah. Kaitsen. Igal juhul kaitsen. Aga mitte ainult nõnda, nagu sina seda teed. Ma kaitsen teda ka sinu enda eest, kui vaja. Ära unusta, Marianne, et sina oled minul kah peos. Birgit usuks mind, kui ma räägiksin talle tõtt. Ja see oleks sulle liiga rängaks löögiks. Kuigi hoop võib tabada ka mind ennast. Aga vähemalt pole ma sinu ees relvitu.

Tõusin, heitsin kušetile pikali, sulgesin silmad. Alt kostis mingit kolinat, Valve tuli uuesti meelde ja tema lugu.

Ema.

Ema süda.

Ema armastus.

Me tavatseme neid ette kujutada iseendastmõistetavana ja loomulikena. Muidugi, see ongi nii. Aga kui palju erinevaid südameid, kui palju erinevaid armastusi!

Ma olen täna otseselt või kaudselt kokku puutunud kolme emaga.

Kõik nad armastavad — on armastanud — oma last, selles ma ei kahtle. Kuid mismoodi armastanud?

Meie harjunud, tavapärase mõtlemises on midagi kole-dasti paigast ära, hirmsasti viltu.

4.

Marianne oli täpne — öieti oli seda buss, mis peatus kalmistu väravas minut pärast seitset.

Kui nägin teda bussist väljuvat, tõmbusin instinktiiv-selt värava varju — seekord ei tahtnud ka mina, et keegi näeks meid koos.

Ta tuli pikkamööda kalmistu poole, silmitsesin teda parajalt distantsilt nagu võõrast naist. Oli küll juba üsna pime, kuid bussipeatuses põlevad tänavavalgustuslambid laskid mul teda kaunis selgesti näha. Marianne oli silma-torkavalt ilus, moodsalt, kuid tagasihoidlikult rõivasta-tud. Ühekorraga tundus mulle absurdne, et see naine on minu tütre ema. Ma ei tunne seda naist, pole kunagi tundnud, see on absoluutselt võõras inimene. Kõik on puhas fantaasia, ma olen näinud lihtsalt und, et mul on tütar; see võõras naine astub kohe minust mööda mulle pilkugi heitmata, ma vaatan talle veel korra järele ja lähen siis oma teed.

Muidugi ei astunud ta mööda, vaid tuli otsejoones minu juurde ja küsis ilma tervitamata:

«Noh, milles on asi?»

Kehitasin õlgu.

«Ma ütlesin sulle ju eile õhtul.»

«Eile õhtul rääkisid sa ainult mingitest kuuldustest. Missugused need kuuldused on?»

Kuulsin ta toonist, et ta on kõigiti ründevalmis. Just seda ma praegu ei tahtnud. Võtsin end kokku.

«Lähme, jalutame pisut.»

Ta kergitas nagu imeks pannes kulme, aga astus siis minu ees kalmistu liivasele teerajale, mis süvenevas pimeduses nõrgalt helendas.

«Marianne, ma ei taha, et sa oled minu vastu sõjakalt häälestatud. Meil on Birgiti asjas ju ühine rinne, on ju?» Ta ei vastanud, ma rääkisin edasi: «Mõnikord on tavalis-

ses elus niisamuti kui sõjas — ei saa õlg õla kõrval võidelda inimesega, keda sa vihkad või põlgad.»

«Ma ei vihka ega põlga sind,» ütles ta kohe täiesti siiralt. «Sa oled mulle ükskõik.»

«Hüva, olen nõus. Ütle mulle — kas ta on viimasel ajal öösiti ringi hulkunud?»

«Birgit pole ühtki ööd kodunt ära olnud.»

«Ma ei küsinud seda. Ma küsisin, kas ta on ringi hulkunud. Sina peaksid seda ometi teadma.»

«Oleneb, mida sa öö all mõtled.»

«Mida nemad ise selle all mõtlevad, Marianne. Nagu sa peaksid teadma, on alaealistel pärast kella kahekümmend kahte keelatud ilma vanemateta väljas viibida.»

«Ja siis?»

«Kas ta on hiljem koju tulnud?»

«On juhtunud, kuid mitte sageli.»

«Kus ta käib?»

«Mina ei luura oma tütre järele.»

Ohkasin. Niiviisi ei jõua me oma jutuga kuhugi.

Teeraja kõrval üksiku haua ääres seisis pink, viitasin sellele.

«Istume.»

Istusime.

«Kas ta on... alkoholi tarvitanud?»

«Ma ei nuusuta oma tüdruku üle, kui ta koju tuleb. Birgit on kuueteistkümnenda aastane, teda ei saa kohelda nagu väikest last.»

«Ma usun, et selleks pole tarvis üle nuusutada.»

«Silma torganud see igatahes ei ole. Selge?»

Selge oli ainult niipalju, et Marianne säilitas vaenuliku hoiaku minu suhtes. Miks?

«Kuule, Marianne, kui me jätkame samamoodi, siis pole meie jutuajamisest mingit kasu. Ole inimlik või ma sülitän ja lähen kus kurat.»

Ootamatult avaldas mu resoluutsus mõnevõrra mõju, ta tõmbus nagu pisut madalamaks ja ütles vähem ametliku häälega:

«Mõnikord on tal lõhnad küljes küll olnud. Aga väga nõrgalt. Purjus pole ta pärast seda... möödunud aastast janti olnud.»

Tähendab, siis ikkagi oli.

«Kellega ta läbi käib?»

«Tal on üsna palju sõpru.»

«Sõpru või sõbrannasid?»

«Mõlemaid.»

«Tunned sa neid?»

«Kõiki loomulikult mitte.»

«Aga tal on ju kindlasti ka mõned, kellega ta läbib pidevalt, nii-öelda oma kamp?»

«Beda küll.»

«Kes need on?»

«Milleks sa seda küsid?»

«No kuule, ma pean ju teadma, millises seltskonnas ta liigub! On need põhisõbrad ja -sõbrannad kõik meie koolist?»

«Vist mitte.»

«Ei ei tea?»

«Miks ma peaksin teadma? Ma ei saa ju iga tüdruku või poisi käest, kes meile sisse astub, kohe küsida, kus ta käib!»

Muidugi. Sinu positsiooni arvestades mõjuks see liiga ametlikuna. Või mis positsioon, küsimus pole selles. Sa ei taha lihtsalt, et Birgiti sõbrad hakkaksid seljataga sinu üle irvitama — näe, mutt uurib nagu prokurör, kes ja kust. Veel enam — sa kardad, et nii võidaks ka Birgiti üle irvitama hakata. Ja võidaksegi, selles on sul õigus. Noored on halastamatud, nendel on isikuvabadusest ja inimõigustest mõnevõrra vale, aga see-eest väga range ettekujutus. Kes selle vastu eksib...

Ja ometi tundsin, et ta salgab midagi. Mis teha, peale käia oli ilmselt mõttetu, Mariannel pole sedasorti iseloom, mis annaks pealekäimisele järele.

Istusin vaikides tükk aega, tal hakkas nähtavasti veidi ebamugav oma tõrksuse pärast.

«Mõningaid ma ju tean. Teie koolist on tal praktiliselt ainult üks klassiõde ja üks poiss üheteistkümnendast klassist. Tüdruku nimi on Anu ja poisil Esko.»

Esko. Kui pagana väike on maailm. Ma ei usu, et üheteistkümnendas klassis oleks kahte Eskot. Kas öelda Mariannele, et me eile sellel Eskol kodus käisime? Ei, parem siiski enne kontrollida, äkki on seal klassis veel teinegi Esko.

Anut teadsin ma muidugi. Anu Alland. See, kellest mulle juba esimesel päeval meelde jäi, et tema juures on kõik kuidagi silmatorkav, tollest silmaalusest sünnimärgist alates. Imelik ainult, et ma polnud seni märganud, et Birgit oleks just temaga ninapidi koos olnud. Aga paljude ma selle esimese õppeveerandi jooksul üldse olin

jõudnud märgata? Ühes pingis nad ei istunud, vahetundidel viibisin ma peaaegu alati õpetajate toas, nii ei saanudki ma kuigi palju tähele panna. Noh, nüüd hakkab teisi olema. Ja eelkõige teen ma selle Anu kohta kõik kindlaks.

«Sa tunnend neid?»

Marianne hääl tõi mu reaalsusse tagasi.

«Tüdrukut muidugi, ma olen ju nende klassijuhataja Poissi mitte. Aga küll ma õpin tundma.»

Vist kõlas mu hääl kuidagi kahtlaselt, sest Marianne vaatas mulle valvsalt otsa. Kuid õnneks dešifreeris ta mu tooni valesti:

«Palun sind ainult, ära tee midagi nii, et see kõigile silma torkaks!» Ta häälest kostis tõesti palvet, mõistsin, kui tähtis talle oli, et Birgit ei saaks sellest luuramisest teada.

«Ole mureta. Ja neid teisi... sa siis ei tunne?»

Marianne kõhkles justkui hetkeks, aga vastas siis otsekoheselt:

«Ühte poissi tean veel. Ja ühte tüdrukut. Poiss käib tehnikumis, tema isa on meremees. Ja tüdruk lõpetas teie kooli ülemöödunud aastal, tema isa on surnud, ema töötab linna külje all kolhoosis agronoomina.»

Niisiis vanem kui Birgit. Ja too tehnikumipoiss ilmselt kah.

«Nimesid tead?»

«Tüdruku nimi on Annika Linamäe, poisil Aivar Normak.»

See vastus tuli nii kiiresti ja mõtlemisaega tarvitamata, et minus sähvatas oletus, mis kohe ka veendumuseks muutus:

«Nemad olid kah selles möödunud aastases kambas?»

«Jah.»

«Ja sa lased Birgitil nendega ikka veel sõbrustada?»

Nüüd oli Marianne kannatus ilmselt otsas, ta sähvas ootamatult ägedalt:

«Eks sa katsu suurele tüdrukule midagi keelata, kui ise oled tihti hilisõhtuni tööll!»

Ta kargas püsti ja lisas siis rahulikult:

«Aitab, lähme ära, mul hakkab külm.»

Sammusime vaikides kalmistu värava poole. Üks küsimus kipitas minus siiski, teadsin, et selle esitamine valab taas õli tulle, aga ma ei suutnud ennast pidada:

«Ütle mulle veel ainult üht asja: kas Birgit on juba...?»

Kuid Marianne ei vihastanudki, ainult heitis mulle üle alla pilgu, mis isegi pimeduses läigahtas, ja vastas külm-rahuliku häälega:

«Vaata see pole küll sinu asi, koolmeister!»

Vaikisin. Mida muud olin ma lootnudki?

Enne väravat pöördus ees ruttav Marianne veel kord tagasi ja ütles:

«Siina tuled järgmise bussiga.» Ning eemaldus hüvasti jätmata.

Järgmisel päeval oli mu esimeseks tööks üheteistkümnenda klassi päevikust nimed üle kontrollida. Muidugi oli päevikus üksainus Esko — Esko Topper.

Nõnda siis ei saa ma teie perekonnast kuidagi lahti, seltsimehed Topperid, mõtlesin ilma igasuguse irooniata, pigem nukralt — aimasin, et need kontaktid toovad kaasa veel palju pahandusi.

Esko, nagu võiski arvata, ei poetanud koolis ühtki sõna sellest, et me olime tal kodus käinud. Otse vastupidi — kuulsin juhuslikult koguni, et ta oli poistele öelnud, nagu teatavaks ta selle filmirulli ühe täiesti võõra meremehe käest. Direle olevat sellepärast luisanud, et tõi kodunt, et shh jäetakse ta siis rahule. Nojah, niisugune lahendus rahuldab kõiki asjaosalisi, vähemalt formaalselt. Isa Topper oleks meile nagu öelnud: näete, meie poolt on aumeeste mäng; koolipoisiga võib ju kõike juhtuda, tema pole veel täisvastutav oma huvide ja ettevõtmiste absoluutse seaduslikkuse ega eetilise eest, liiati kui eksisteerivad niisugused tundmatud meremehed, kes kavalasti ära kasutavad teismelise nooruki täiesti arusaadavat huvi seksuaalsete ilmingute vastu. Niisiis meie ei puutu teid ja olge teiegi mõistlikud ning ärge andke tülijumalannale omalt poolt dopinguid. Käitugem nagu omal ajal Seneca: ta ei unustanud küll midagi, kuid tegi näo, et teatud asju pole üldse olnud.

Kool jäi sellega nõusse, Topperid aga ei teadnud neid asjaolusid, mida teadsin mina. Olin Birgiti käekäigust liiga huvitatud, et Eskot oma vaateväljast ära lasta. Kui tookord oleks mingil põhjusel kerkinud Esko erikooli saatmise küsimus, oleksin arvatavasti kahe käega poolt hääletanud, üldse endalt küsimata, mida see oleks tähendanud Eskole...

Novembri keskel sain emalt kirja. Seda võis nimetada sündmuseks, sest ema polnud kuigi agar kirjutaja, veel enam, ta vältis seda niipalju kui võimalik. Kui olin ise seisvasse ellu astunud, kujunes meil kindel suhtlemisüsteem: igal koolivaheajal sõitsin ma ema juurde koju ka enamiku oma suvepuhkusest veetsin alati seal, pärast abiellumist käisime koos Eneliga, aitasime emal heina teha ning sättisime muid majapidamisasju. Emaga koos elas tema noorem õde, nii et ta ei pidanud ülejäänud aega üksi olema. Kas me olime ema suhtes hoolimatud? Teatud mõttes küll. Aga niisugune läbikäimine oli meie perekonnas tavaks saanud, emagi ei ilmutanud meie vastu eriti palavat huvi. Nüüd hakkan kõike teistsuguses valguses nägema, näen ema vaikset delikaatsust, mis ei lubanud tal meie ellu sekkuda, ennast liialt tähtsustada. Ja ikkagi, kui ma mõtlen tagasi ka oma lapsepõlvele, siis tuleb tõele au anda: erilist hellust meie majas ei olnud. Ma ei suuda meenutada vist ainsatki juhust, mil ema oleks mind lihtsalt niisama sülle võtnud või mul pead silitanud — vähemalt sellest ajast alates, mida ma juba enam-vähem mäletan. Ei, ema ei hellitanud mind. Isa küll, mul on meeles mitmed-setmed korrad, kui ta mu sülle tõstis, mind embas. Aga isa suri varakult. Isegi nagu uskumatu, et alles kolmkümmend viis aastat tagasi surid nii paljud inimesed tuberkuloosi — tiisikusse, nagu siis öeldi. Viimastel aastakümnetel pole tiisikuse ravi nagu enam mingeid raskusi valmistanud — kuigi lugesin hiljuti kuskilt, et olevat arenenud mingid uued vormid, millega on jälle väga raske võidelda. Isagi võitles, võitles kõigi olemasolnud vahenditega, oma tahtejõuga, kirega elada. Ema jutust tean, et tal opereeriti välja mitu roiet, see olevat esialgu justkui andnud lootust, aga siis halvenes seisund ootamatult uuesti ja ta lahkuski meist siis, kui olin vaevalt viieseks saanud.

Ema armastus minu vastu oli teist laadi, see oli asjalik, tegude armastus, kui nii saab öelda. Ta pidas lehma, kuigi pole eluaeg loomadest eriti hoolinud, pidas minu pärast, et mul oleks neis sõjajärgsetes kitsastes oludes kõht täis ja tervis korras. Ta rügas rasket tööd teha, tema õde tuli meie juurde ju alles siis, kui ma olin juba keskkoolis... Jah, nüüd saan ma emast paremini aru. Ja ometi ei pääse ka mina kahjutundest, et pidin ilma jääma just sellest füüsilisest ja nähtavast ning tuntavast hellusest; me oleme juba kord sellised, et meile ei piisa, kui me teame,

et meid armastatakse, me tahame seda ikka ja jälle tunda saada, füüsiliselt tunda, kuulda, tajuda... Muidegi, on ka teistsugust armastust, mis ei salli sõnu ega armutsemist — «ei salli» on küll ehk liiast öeldud, õigem oleks, et «ei pea vajalikuks».

Miline ema olnuks Eneli? Ma ei saanudki seda teada, sest meil polnud lapsi. Mitte et me oleksime neid vältinud, oh ei, me tahtsime, aga ei saanud, jumal ise teab, miks. Me käisime mõlemad arstide juures, nende jutu järgi pidi kõik korras olema, ja ometi katkes Eneli rasedus ühe kord väga varases staadiumis.

Nüüd oli siis ema kiri mu ees laual, ma vaatasin ümbritseva kerge värinaga, kartsin, et on midagi juhtunud.

Onneks osutusid mu kartused põhjendamatuks. Ema kirjutas lihtsalt sellest, kuidas nad õega elavad, rääkis tänapäevastest asjadest, mis olid temale ilmselt tähtsad, minu jaoks just mitte. Alles kirja lõpus märkis ta, et oli hiljuti käinud Eneli haul, teinud selle korda, see olnud kaunikesti käest ära.

«Ma võiksid ise ka seal natuke tihedamini käia, sul on sinna küll üsna pikk tee sõita, aga võiksid vahel ikka aega võtta... Kas või teiste inimeste pärast, ei ole ilus, kui nii värske haud seisab hoolitsemata. Ah jah, Eneli ema kirjutas mulle, nemad on mõne korra surnuaial käinud, aga neil on samuti raske sõita. Nad küsisid, kuidas sa elad, ega ma osanud suurt midagi kosta, ma ei tea ju ka sinust mitu kuud õieti midagi. Kirjutasin, et oled nüüd õpetaja teises linnas. Eneli ema küsis veel, kas sa oled hakanud juba uut naist võtma, tänapäeval pidi see kiiresti käima. Ma vastasin, et vaevalt küll. Aga ega ma ei tea ka, võib-olla valetasin tahtmatult...»

Jah, see oli minu ema, just niisugune oli ta ka silma vastu rääkides, ta ei süüdistanud kunagi kedagi milleski, märkis ainult nagu muuseas, et seda või teist tuleks teha või tegemata jätta.

Ma polnud Eneli haul pärast siiakolimist kordagi käinud. See polnud hoolimatus ega unustamine — ma ei tahtnud sinna minna. Eneli puudumine oli ikkagi midagi abstraktset, ma võisin hulk aega elada lohutavas illusioonis, et ta on ainult kuskil ära ja tuleb varsti, õige varsti tagasi. Aga haud oma konkreetsuses ei salli illusioone, ta purustab need halastamatult, seab meid silmitsi karmi tõega, julma ning muutmatu tegelikkusega.

Kas või teiste inimeste pärast...

Ei, ema, inimeste pärast ei tee ma midagi, mõelgu na minust, mida soovivad. Ma ei kavatse enam kunagi uuesti tollesse linna asuda, kõik sidemed selle kohaga on katki rebitud. Surm rebis nad katki, pärast Enelit ei tähenda nüd see linn ega temaasukad mulle kõige vähemalt. Pealegi olid möödunud paari kuu sündmused minu midagi ümber paigutanud. Oli toimunud iselaadne väärtuste vahetus: naise asemele oli mulle järsku antud tütar. Oieti mitte antud, pigem ära võetud, kuid ikkagi ka antud: üks nagu vahetas teise välja ja oleks mõttetu salata, et seegi mängis oma osa.

Muidugi, mind võidi tõesti pidada südametuks egoistiks. Ka Eneli vanematele polnud ma ridagi kirjutanud, nemad arvatavasti ei teadnudki, kus linnas ma elan, kui ema neile nüüd ei teatanud. Ja ometi ei olnud see egoism. Ma polnud lihtsalt tundnud mingit vajadust neile kirjutada. Me saime hästi läbi, nad olid minu kui väimehega täiesti rahul, ehkki erilist südamlikkust polnud muidugi kah, ei saanudki olla, kui elati üksteisest nii kaugel ja kohtuti nii harva. Neil kohtumistel valitses pigem mingi pidev viisakuste ja komplimentide vahetus, nagu peaksime me vastastikku üksteisele meeleheitlikult selgeks tegema, kui väga me üksteist hindame; nagu võiks keegi muidu arvata, et see pole nii. Kui me Eneliga vahel neile külla sõitsime, hoolitseti minu eest alati poole rohkem kui Eneli eest, mulle pakuti paremaid palasid, ikka nagu sellessamas hirmus, et ma ei mõtleks, et nad ei armasta mind, ei aktsepteeri täielikult kui väimeest. Minugi ema polnud parem, ka tema tegeles meie külaskäikude ajal rohkem Eneliga kui minuga. Nähtavasti on see säärase puhkudel igiannustest aegadest kombeks — kinnitada võõramale, et ta on ikkagi oma, on ka oma, veel enam — on vaata et rohkem oma kui lihane laps.

Emaga oli mul siiski lihtsam, ta oli ikkagi minu ema. Tegin otsuse, et ma pean ennast kokku võtma, pean Eneli vanematele kirjutama. Ma ei tahtnud, et nad mõtleksid, nagu oleks Eneli surmaga kõigele kriips peale tõmmatud, nii neile kui Enelile endalegi. See otsus näitas küll, et ka mina teen siiski midagi inimeste pärast, mitte ainult oma sisesunni tõttu, aga see oli vajalik. Seda ei saanud nimetada teeskluseks, ma ei tahtnud tõesti, et nad arvaksid oma tütre olevat unustatud ja maha kantud, ma ei tahtnud neid kurvastada, ega solvata. Pealegi kui Eneli polnud ju unustatud.

Aga kõigepealt tahtsin ma nüüd ikkagi kord Eneli haual ära käia. Olin vist üldse valesti teinud, et lasksin ta matta sinna võõrasse väikelinna, tema õige koht olnuks kindlasti ta oma kodukülas, seal, kus magasid igavest und tema vanaisad ja vanaemad ja kuhu maetakse kord ka tema enda isa ja ema. Aga ma ei teadnud ju siis veel, et sõidan ära, kuidas oleksingi ma nondel masendavatel päevadel võinud millelegi muule mõelda kui sellele, mis oli juhtunud.

Lasta ta ümber matta? Leidsin, et see on mõttetu. Jätke surmutele nende rahu. Iseasi, kui ta vanemad oleksid hakanud seda taotlema, sel juhul olnuksin valmis neid abistama. Aga ise ei tahtnud ma seda ettepanekut teha, ei saanudki vist teha, kes teab, missugune maik sellele võinuks äkki juurde tekkida. Seda oleks võidud võtta nagu lõplikku lahtiütlemist, nagu südametut žesti, et saake, ma annan teie tütre teile nüüd tagasi, mul pole teda enam vaja.

Mul pole teda enam vaja...

Kas need sõnad moodustusid mu peas juhuslikult või oli see kuudepikkuse seetamise loomulik tagajärg, selle väljendus, mis oli tegelikult mu hinges juba toimunud?

Mul oleks teda ka praegu vaja, mõtlesin. Või poleks ometi? Kas ma hakkan tõesti oma südametunnistuse ees keerutama, miks ma muidu seda vajadust nii kategooriliselt rõhutan? Kas mul ikka on Enelit veel praegugi nii väga tarvis?

Ei, mõistsin täie selgusega. See kõlab koletult, aga nii see oli. Sellest ajast, kui mu ellu ilmus Birgit, polnud ma peaaegu enam Enelile mõelnud. Kas ma olin tõesti seesama mina, kes alles napilt kolm kuud tagasi endalt toimeeli küsis, kui palju aega võtab kohanemine eluks ilma Enelita?

Jah, ma olin seesama mina. Aga aeg polnud enam seesama, suhted ning teadmused polnud needsamad. Küsisin endalt, mida ma rohkem sooviksin: kas seda, et Eneli elaks, me asuksime ikka sealsamas väikelinnas ja ma ei teaks Birgiti olemasolust mitte midagi, või eelistan ma siiski praegust olukorda. Muidugi puudus sel küsimusel vastus. Asjad on ikka nii, nagu nad on. Ei saa tagantjärele küsida, kas ma teeksin praegu selle või teise valiku, kui õigel ajal polnud mingit valikut, mingit alternatiivi, olid vaid sündinud faktid.

Ma ei ole ka iial sallinud ohkamisi: kui ma oleksin

teadnud! Sa ei teadnud, see on fakt ja sellega piirdub kõik. Kui ma oleksin teadnud, et kohtan siin Mariannet ja Birgitit, kas ma oleksin siia linna tulnud? Mis mõtet on siisuguseid asju küsida? Võib-olla oleksin tulnud, võib-olla mitte. Aga sel «võib-ollal» pole mingit kaalu, sest ma ei teadnud.

Niisiis, otsustasin sõita. Oli reede, tegin plaani, et sõidan pühapäeval ja küsin esmaspäeva direktorilt vabaks. Oma tundidesse tuli muidugi asendaja leida. Hauale kavatsesin sõita ema juurde ja esmaspäevaks sinna jääda.

Koolis ei tekkinud mingeid raskusi, direktor nõustas otsekohe, küsimata isegi, milleks mul seda vaba päeva tarvis on. Ma oleksin võinud talle öelda — mis võis olla veel arvestatavam põhjus kui naise hauale minek? Aga just sellepärast ma ei öelnudki, mulle tundus see otseku tunnetega spekulatsioonina.

Pühapäeva hommikul läksin siis teele, korra tuli ümber istuda, kohale jõudsin lõuna paiku.

Imelik, midagi omast ei tundunud selles puhkepäeval rahusse sumbunud väikelinnas, kus ma ometi olin elanud kolmteist aastat. Mis teeb ühe paiga omaseks? Inimesed, vastaks vist igaüks. Ja ometi — ka nemad ei suuda seda. Paik saab omaseks millegi seletamatu kaudu, tagantjärele võib ainult öelda, et need on mälestused — mitte iga sugused, vaid intiimsed, ainult sulle endale teada olevad pisiseigad, vahel suuremadki, aga igal juhul siisugused, mis kuuluvad ainult sulle, on peidus sinu hinge neis soppides, kuhu sa kedagi ligi ei lase.

Minul olid need mälestused liiga järsu lõpu saanud ja küllap just seetõttu oli see minu silmis nüüd võõras väike linn, mida ma juhuslikult niipalju tundsin, et mul polnud tarvis kelleltki teed küsida.

Teadsin, et linnast viib buss mu otse kalmistule, aga ma ei tahtnud sellega sõita. Vist seepärast, et pelgasin kohata mõnda tuttavat. Samal põhjusel ei meeldinud mulle ka jalgsimine, nõnda olin siis üsna õnnelik, kui bussijaama ette veeres vaba takso — selles linnas lausa haruldus. Taksojuht oli võõras noor mees, ta ei vaadanud õieti minu poolegi kogu selle veerandtunni kestel, mis kulus kalmistule jõudmiseks. Pidin ta juba vabaks laskma, aga mõtlesin siis äkki ümber ja ütlesin:

«Oodake siin palun. Mul ei lähe eriti kaua.»

Taksojuht nõustus puiklemata, küsis ainult, kas me pärast sõidame linna tagasi.

«Ei. Me sõidame maale.»

Läksin surnuaia väravast sisse, see oli just siisugune vanaaegne kivipostidega raudvärav, nagu neid meie vanaaegsetel kalmistutel hulgani leidub. Hakkasin kiiresti astuma, minna tuli peaaegu surnuaia teise otsa. Ja mu peast läbis läbi mõte, et elus valitsevad mingid kummalised seosed: alles hiljuti käisin ma ühel teisel vanal surnuaial — elava inimese pärast. Nüüd olen ma siin surnu pärast.

Siin seal valendasid esimese lume laigud, põõsad olid rasvunud ning kõledad, ainult kuuskede sügavroheline kumastus troostitult hilissügist loodust. Kõndisin ja kõndisin millegi mõtlemata, kuni seisingi väikese nelinurkse platsi ees, mida valge lumi tervenisti kattis. Heledalt dolomiitplaadilt võis lugeda kaht kuldtähtedega sõna: «Eneli Kruuda». Ja nende alt kiretuid aastarve: «1952—1953». See oli kõik, mis oli järele jäänud kolmekümne kolme aastalt ja kirglikult elatud aastast. Plaadi kõrval olid tekkinud kaks meetrikõrgust elupuud, need oli kindlasti istutanud Eneli isa — tal kasvas aias terve hulk elupuud. Elupuu ja surnuaed. Peavad nad koos midagi sümboliseerima? Elu ja surm. Mis on neil ühist? Mu hinges valitses äkki kohutav tühjus, ja just sellel silmapilgul seal hauale seistes sain järsku absoluutse selgusega aru, et neil pole midagi ühist. Mitte midagi. Filosoferitagu kui palju tahes. Muidugi, võib ju öelda, et surm on üks elu vorme, tema lõplik vorm, kui soovite. Aga sama hästi võib ka öelda, et elu on surma vorm. Millegipärast meenus ühe vana tohtri ütlus: «Ärge unustage, et ka absoluutsest tervete inimeste suremus on sada protsenti...»

Mida me teeme kogu oma elu? Sureme. Aeglaselt, kuid mõõdapäismatult, sekund sekundi, minut minuti, päev päeva kaupa. Ilma et me endale sellest aru annaksime. Otsa vastupidi — me vaevame ennast elu mõtte otsimisega. Oigem oleks ju öelda — suremise mõtte otsimisega. Aga mis mõtet saab olla sellel, et me seitsmekümne või kaheksakümne aasta jooksul pidevalt, ehkki märkamatu sureme? Või kolmekümne kolme aasta jooksul nagu Eneli.

Kui sageli võib ajalehest lugeda: «...ootamatu surma puhul». Kas leinatavat peeti siis igavesti elavaks? Nojah, muidugi on see demagoogia; loogika ütleb, et surm peab tulema teatud eas, muidu on ta ootamatu ja ebaloomulik. Aga tegelikult võttes, mis vahet on sellel, kas inimene saab oma teekonnaga ruttu lõpule või ajab igasuguste

meditsiiniliste ja muude kunstide abiga sada aastat kokku?

Imelikud mõtted oma naise hual. Seal pidanuks tulema hoopis teistsugused mõtted ja tunded. Kui midagi muud, siis vähemalt kahjutunne. Kas mul oli kahju?

Jah oli.

Kellest?

Iseendast loomulikult. Mina olin ju see, kes oli millestki väga olulisest ilma jäetud. Muidugi, ka tema jäi ilma, ja ilma kõige olulisemast — elust. Aga minu ilmajäämine oli teadvustatud, ma elasin ju edasi. Tema ei teadnud sellest enam midagi. Ta ei teadnudki, mida ta oli kaotanud. Olin ta siis üldse midagi kaotanud, kui ta sellest ei teadnud?

Mina olin kaotanud temast kaks korda rohkem. Olin kaotanud Eneli, keda ma vajasin. Ja olin sama hästi ka kaotanud tütre, keda ma oleksin ka vajanud.

Esimest korda oli mul tõsiselt kahju, et meil Enelil polnud last. Eneli, sa olid nagu ihne mees piiblist, sa kaotasid oma talendi maasse ega jätnud mulle midagi, mille me oleksime koos edasi elanud.

Anna andeks, Eneli. See pole süüdistus. Mis õigus on minul kedagi süüdistada? See on lihtsalt konstateering kurb, valus, ümberlükkamatu tõde.

Ma armastasin sind väga. Kas ma armastan sind ikka veel? Jah, muidugi, nii ütlevad kõik. Aga kas on võimalik armastada seda, mida pole? Ma saan aru usklikest, neil on vähemalt kindel lootus oma armsatega kuskil paremas maailmas uuesti kohtuda. Meie ei kohtu enam ealeski. Mitte kuskil. Peale mälestuste. Ja needki on nagu lapse põlv, mis üha enam ja enam mähkub pehmesse unustamise uttu. Iga möödunud päev sööb ühe killukese neist mälestustest, kuni ma lõpuks mäletan ainult seda, et sa olid. Ja paari enam-vähem elavat pildikest meie elust, mis aegapidi omandavad ka pigem legendaarse kui tõelise väärtuse. See on trööstitu. Väga trööstitu. Ah, surnud kui te teaksite, kui palju elavad ennast teie pärast vaevavad, te ärkaksite vist uuesti üles.

Olin oma uuest kodulinnast asaleapoti kaasa võtnud kaevasin selle nüüd lund kõrvale lükates maasse otsa nimeplaadi ette. Ja järsku valdas mind hirmus kahjutunne. Miks sa läksid ära, Eneli? Kas sa tõesti leidsid, et sinu töö siin maa peal on tehtud, et sa võid poes kokku variseda ja igaveseks lahkuda? Tundsin valusat, teravat vajadust tema järele. Mulle meenusid ükshaaval mei-

lavad ja ööd, millegipärast just ööd, ja ma märkasin äärmiselt, et igatsesin teda sel hetkel peaaegu füüsiliselt, igatsesin lausa meeletult. Jah, ma armastasin sind väga, Eneli. Väga. Pole paremat tõendit kui see, et ma istusin siin sinu haua kõrval ja kisuksin su hea meelega sinu valja, elavana ja rõõmsana enda kõrvale, siiasamasse lume peale, kohe. Meeletus? Aga miks peaks inimeselt, kes teab, et ta ei tee päev-päevalt muud, kui sureb pikka-aegsasti, ootama midagi peale meeletuse?

Kaapisin poti ümber kokku puhta valge lumevalli, istusin veel viivuks ja lahkusin. Tagasi vaatamata. Kõik tagasi vaatab, muutub soolasambaks. Mina ei tahtnud soolasambaks muutuda. Mul oli veel kohustusi. Elavad ees. Kuni nad elavad.

Tahesjuht suitsetas, lugedes ajalehte.

«Ma jään vist liiga kauaks?»

«Ootamine on meie amet,» vastas poiss ükskõikselt. Hinnetasin ema aadressi ja me asusime teele.

Ema tegi suured silmad mind nähes.

«Hoo?» ütles ta ainult.

Panin kaasatoodud külakosti köögilauale — ajad, näed, sõltused, et peab linnast maale toidukraami vedama.

«Kas Eneli vaatamas,» ütlesin lühidalt. «Mõtlesin, et teen üksiti siis sulle kah väikese visiidi.»

Ema ei öelnud midagi, nägin aga ta näost, et ta oli rahul. Täheandab, tema kiri mõjus.

Jah, mõjus! tahtsin korraga karjuda. Sul on nüüd hea meel, aga minule ei teinud see käik mingit rõõmu, ei asendanud mingeid võltsvagasid enesest lugupidamise tundega. Mul oli raske!

Et kõik oleks korraga ära öeldud, lisasin:

«Homme kirjutan Eneli vanematele kirja. Nad on haua väga kenasti korda teinud, elupuud istutanud ja kõik.»

«Kuidas sul uues kohas läheb?»

«Normaalselt. Kool on kool, mis erilist seal ikka saab olla.»

«Elmises koolis peeti sinust lugu.»

«Ehk hakkavad seal ka pidama.»

«Jätu, ma teen midagi süüa.»

Tadi tuli väljast, rõõmustas mind nähes, tükis koguni kallistama. Naljakas, kuidas kaks öde võivad nii erinevad olla.

«Kas tulid kauaks?»

«Kus sellega. Tööaeg. Homme õhtul sõidan ära.»

«Siis ööseks ikka jääd,» nentis tädi iseäraliku heamelega, nagu oleks minu ööbimine selle katuse all ne mingiks auks.

«Ja kuidas teil siin siis läheb?» küsisin moodupärase Tädi ohkas.

«Oh, mis nüüd meil... Maainimese amet on töö, hoo mikust õhtuni. Aga ega meil häda kah midagi ole.»

Emaga jäime kahekesi alles hilisel õhtutunnil, tädi ja ju nii jutukas, tal ei tulnud vist pähegi, et meil võis emaga ka midagi omavahelist rääkida olla. Ma ei pahanud ta peale, oh ei. Linnaelu ja maaelu on ikkagi ka hoopis erinevat maailma. Maal on ühe pere majapidamine kõik ühes tükis, pole mingeid saladusi ega kõverdamisi, kõik arutatakse koos läbi. Linnas muud polegi kui arutada, kellega sa millest võid rääkida ja millest mitte. Ju mul on siis juba täiesti linnainimese kombed küljes.

«Kuidas sa siis nüüd... üksinda elad?» tahtis en teada, kui tädi oli magama läinud. «Meesterahval läheb raskeks.»

Sa mõtled ikka nii nagu alati: läheb raskeks, ei saa hakkama. Ikka eelkõige praktiliselt.

«Mis raskust mul nii väga on. Võib-olla pole mu koht ter tõesti sama puhas kui Eneli ajal, aga häbeneda ka ei tule.»

«Ise koristad?»

«Kes siis?»

Ema vaikis, ma sain ta küsimuse tagamõttest aru küll, aga tegin näo, nagu ei taipaks midagi.

«Ise ikka. Ja mis mul nii väga koristada, käin paar korda nädalas tolmuimejaga üle ja ongi kõik.»

«Kes sulle süüa teeb?»

See oli juba otsene küsimus, ma ei pannud seda imeks.

«Lõunat süüa koolis, sööklas. Ja õhtul ning hommikul kohvivett keema ajada ma oskan.»

«Niruks jääd sihukese kroonukosti peal,» ütles ema.

«Meil on väga hea söökla, väga hea kokk. Usu mind.»

«Koduse toidu vastu ei saa miski.»

«Söömine pole elus kõige tähtsam.»

«Üksinda õhtul kodus istuda on vist hirmus igav. Ma ei tea, mida ma teeksin, kui Ellet ei oleks.»

«Temaga on sul küll vedanud.»

Nõnda me käisime tükk aega nagu kaks kassi ümber pudru, mis polnudki nii palav, aga kumbki ei sirutanud

happa, et kinni hakata. Lõpuks tüdisin ma ära ja küsisin ema muuseas:

«Kas sa ütlesid, miks sa õieti uuesti mehele ei läinud, kui isa suri? Sa olid ju alles noor naine, hulk maad noorem kui mina praegu. Tahtjaid oleks ju pidanud olema?»

Ema maigutas tükk aega nagu mäletsedes — ausõna, see jättis just niisuguse mulje! — ja vastas siis aegamisi:

«Kuidagi oli. Aga ma ei tahtnud.»

«Miks? Sul oli üksinda ju väga raske, mõtle missugused asjad siis olid. Selle üheainsa lehmaniru heinagi pärast saadki vaeva et küll sai. Ja mina olin ju üsna pisike, minu polnud sul abi.»

«Miks raske ta ikka oli. Näe, Elle elas ligi nelikümmend aastat üksinda, enne kui tuli siia minu juurde, sai küll hakkama.»

«Tädi Elle elas linnas, kulla ema. Sellel on ikka vaks vahet.»

«Kas elu igal pool.»

«Kaugeltki mitte. Linnas pole sul vaeva mingisugust, kraanid kraani ja vett tuleb, keskküte kütab...»

«Sellel ei olnud keskkütet.»

«Ooh, ikkagi sai ta ametlikus korras puid, tegi mõnele hea pooliku, see saagis ja lõhkus ära kah. Maal on ju tuhat tegemist, maja vajab korrashoidmist ja remonti, hea aed — ah, sa tead ise küll.»

«Nojah...»

«Miks sa siis ikkagi ei tahtnud uuesti mehele minna?» ei tahtnud ma järele.

«Minu isa oli niisugune mees, et teist temataolist poleks ma enam leidnud. Ja viletsamat ei tahtnud.»

Nüüd oli see siis selgelt välja öeldud, minulgi taganevate ära lõigatud, kui vastamisjärg jõuab minu kätte. Kas ma võisin sedasama öelda Eneli kohta? Niisama kindlalt ja vääramatult, kui ema isa kohta ütles? Kas ma peaksin igal juhul samamoodi vastama, kas või ema pärimistest lahtisaamiseks?

Ma ei jõudnud veel oma vastust korralikult läbi kaaluda, kui ema juba küsis:

«Ja kuidas sinuga on? Kas sul ei ole veel kedagi teist tekkinud?»

«Aga mis siis, kui minul oli Eneliga niisamuti kui sinul isaaga?» poiklesin. Ema heitis käega.

«Mehed on teistsugused. Meestel ei ole niisugust armastust.»

«Kust sina tead, sa pole ju mees.»

«Ma olen neid selle-eest küllalt näinud. Mees ei ilma naiseta, kui üks kaob, peab teine asemele astuma.»

«Aga vanapoisid? Need elavad ju kogu elu ilma naiseta ja vaata ainult, kui priskelt.»

«Ega nad sellepärast ilma naiseta ela. Abielus ei ole noh, hea küll. Aga muidu? Näe, meilgi siin külas on kaks vanapoissi, kui ma olin veel väike. Kumbki pid tüdrukut, suvel suulise, talvel teenija pähe. Ja igal aastal uut veel pealegi.»

«Sa tahad siis, et ma hakkaksin kah teenijaid pidama?»

«Poiss, jäta rumalad naljad,» ütles ema nüüd autoriteetselt. «Ma räägin sinuga tõsiselt.»

«Ei, ema, mul ei ole kedagi teist. Vähemalt veel ei ole.»

Ema vaikis natuke, siis arutles edasi:

«Ma saan muidugi aru, sul on veel varavõitu... Aga ära sa kauaks küll mõtle üksikuks jääda, üksiku melu on üks vaevaorg, eriti kui vanadus tuleb.»

«Siis peaks ju kergem olema, igasugu hullud hirmud kaovad ära,» püüdsin taas nalja heita, aga ema ei võtnud vedu.

«Kaovad nad teil küll... Aga asi polegi selles. Üks vanamees jääb rämpseks ja viletsaks. Igapidi. Usu mind, ma olen elus siiski rohkem näinud kui sina.»

Oleksin emale hea meelega käe ümber õlgade pannud, aga meie peres polnud seda moodi, seepärast ütlesin nüüd südamlikult kui oskasin:

«Ole mureta, ema. Küll elu teab, mis ta kellegagi ette võtab. Ma ei usu ise ka, et ma elu lõpuni üksikuks jään.»

See näis ema kenakesti rahustavat, kuigi paistis, et talle meeldinuks rohkem, kui mul oleks juba keegi olnud. Talunaise pealtnäha natuke külm arvestus, aga sisemiselt aus ning oma pojale tõesti head sooviv.

Kui ma võiksin talle Birgitist rääkida! mõtlesin. Ega seda ei tohi, ema on küll mu kõige lähem inimene, aga vaevalt suudaks temagi suud pidada. Ja siis läheks Mariannega sõjaks, ta ju ähvardas ja see naine ei ähvarda tühja... Või kes teab, kuidas ema sellele loole üldse vaatakski. Emade reageerimist on peaaegu võimatu ette aimata, kui asi puudutab nende poegi. Nii naljakas kui see ka pole, aga tütarde vastu on emad tavaliselt paljalt jahedamad ja nõudlikumad, vähemalt maal. Poeg see vastu on midagi tabutaolist. Hoidku ennast, kes kipub pojale liiga tegema! Ja mida mul emale rääkida olekski!

Ei Birgit kipub ülekäte minema, et tema pärast on muret teinud? Ei, olgu ta süda parem rahulik. Võib-olla kunagi, kui Birgit on juba täiskasvanu ja elab oma elu, Marianist rohkem sõltumata. Et ma Birgitile asjad ükskord selgeks teen, seda olin algusest peale otsustanud. Ehkki vastus küsimusele, miks see otsus minus nii kindel oli, ei anna mind häbenema panna. Egoism, muud mitte midagi...

Läksime magama, esmaspäeval vaatasin ema elamise üles, panin meesterahva käe külge, kus naisterahva jõud tippus napiks jääma. Öhtu eel läks buss, sellega sõitsin minema.

«Ara siis järgmine kord nii pikka vahet pea,» oli kõik, mis ema mulle lahkumiseks ütles.

«Ei pea, ema.»

Oma uude kodulinna jõudsin üsna hilja, pärast südaööd. Maja oli tavakohaselt pime, ainult mõned aknad valgustatud. Koolmeistrid on varased tõusma ja varased magama heitma. Võtsin all trepikojas posti välja ja läksin üles oma tühja korterisse. Ajalehti lauale visates nägin nende vahel kirjaümbriku. Vaatasin seda imes, kellel kes mulle kirjutab? Ümbrikul polnud marki, ilmselt oli see minu kirjakesti saabunud käsipostiga. Rebisin ümbriku lahti ja lugesin:

«Kui koju jõuad, helista. M. Esmaspäeval k. 21.00.»

See lühike rida pühkis mu hingest kogu rahu, mis oli jäänud sinna tekkida kodus ema juures veedetud päeva jooksul.

5.

Telefon helises hommikul veel enne, kui olin vannitoas pesemas käinud. Võtsin toru. Oligi Marianne.

«Sa oled kodus? Miks sa ei helistanud?»

«Ma tulin kell üks öösel.»

«Hea küll. See Esko, kellest ma rääkisin, on kinni võetud. Tema isa helistas mulle.»

«Tohoh. Mille eest?»

«Pole telefonijutt.»

«Kas sa tahad öelda, et Birgit on kah sellega kuidagi seotud?»

«Ma ei tea. Nad olid enne seda koos. Ma usutlen teda põhjalikult, aga ta vandus, et ei tea midagi.»

«Kas sa ei usu teda?»

«Mitte päriselt.»

Millega too poiss siis hakkama sai? Mariannelt ei kuulnud praegu midagi, tema vastus on trafaretne: pole telefonijutt.

«Mis ma pean tegema?»

«Koolis räägitakse sellest kindlasti palju. Katsu, teada saada, kas Esko on Birgiti nime nimetanud või mitte. Vihastasin.»

«Kurat võtku, milles on siis asi?»

«Vargus. Ja muudki veel.»

«Mis see muu on?»

«Ära päri, Birgit on vannitoas, tuleb kohe välja. Helistamulle lõuna ajal tööle, ma olen siis kabinetis üksinda. Toru pandi ära, sain nüüd aru, miks ta nagu maa rääkis — ta hoidis kätt suu ja mikrofoni ümber, et Birgit ühelgi juhul midagi ei kuuleks.»

Minu tutvus sinuga uuenes varem, kui ma arvasin Esko Topper.

Vargus. Püha taevast, miks pidi Birgit mingist vargusest osa võtma? Tal pole ju kodus millestki puudust. Samas taipasin, kui naiivne mu mõttekäik oli. Ei varastata selle pärast, et millestki on puudus. Varastatakse enamasti sellepärast, et... ollakse varas. Või sihukeste noorukite puhul ka lollusest, mingist riski- või seiklushimust.

Läksin kooli võrdlemisi kõheda enesetundega. Õpetajate toas ei teadnud keegi veel midagi, ilmselt polnud jõutud kooli teatada. Aga kui ma tulín esimesest tünnist kutsus direktor mu enda kabinetis. Nägin ta näost, et uudis on kohale jõudnud. Miks ta kutsus mind, ka selle sain aru — olime me ju koos Topperite juures käinud.

«Sa ei tea muidugi veel,» ütles ta kohe ja pani närviliselt suitsu ette — asi, mida ta muidu koolis endale lubanud. «Topperi-poiss võeti eile kinni.»

«Mille eest?»

Selgus, et tollel eilsel õhtul oli juhtunud nii palju asju, et mul hakkas pea ringi käima. Esko oli varastanud ühelt autolt kaks ratast ja need maha müünud. Sa neljakümne rubla eest. Enne seda oli ta mingit meelmürki tarvitanud, kas midagi nuusutanud või sisse võ

nud, polnud selge. Keegi mees olevat talle neid sada neljakümme rubla pakkunud, kui Esko toob kaks «figuli» kummi, radiaalid või kuidas neid nimetatakse, ma olen autoasjanduses üsna tume. Ja poiss tõigi — lihtsalt võttis ühe maja hoovil pimeduse katte all autolt rattad ära ja viis taksoga (ta pidi ikka peast üsna segi minna) kokkulepitud kohta. Kõik toimus küllalt vara, mina üheksa paiku õhtul. Keegi muidugi märkas rataste kadumist ja teatas omanikule. See alarmeeris miilitsa, nad hakkasid hargnema. Esko polnud viitsinud kumme kaugele otsima minna, oli läinud kõrvalmaja hoovil seisva auto kallale. Teda oli seal luusimas nähtud, keegi olevat teda märganud, et ta just selle auto ümber tiirutas. Miilitsa sõitis Esko juurde koju ja sai poisi kätte. Esko olevat puigelnudki, ta olnud nii tugevasti uimasti mõju all, et ladunud kohe kõik välja. Ka kummide ostja olevat juba käes, kus tegijaid, seal nägijaid, keegi olevat tähele pannud, et nende maja ette sõitis takso ja sellest anti ühele nende maja elanikule kaks autoratast. Takso leiti palamaid üles, juhi tunnistuse kohaselt olevat poiss öelnud, et kummid on tema isa auto omad, et isa käskinud neid sinna ja sinna viia.

Peale kõige muu leiti Eskol taskust veel see filmirull kah,» ütles direktor. Ajasin silmad pärani.

«Kust see tema kätte tagasi sai?»

Direktor laiutas käsi.

«Mina andsin. Ma olen täielik idioot. See neetud Topper helistas mulle ja ütles, andku ma film poisi kätte, mina toob selle koju tagasi. Ja mina, loll, andsingi.»

«Tõesti loll,» ütlesin seisustevahet unustades. «Kui sa ei tahtnud seda miilitsasse anda, siis põletanud ära, visanud prügikonteinerisse, kaevanud või maa sisse. Poisi kätte! Kas sa siis ei näinud, mis inimesed need Topperid on?»

«Ära sõima, ma olen enda ise juba nii läbi sõimanud, et rohkem ei saagi.»

Tõsi, tagantjärele hurjutamine pole iial mingit kasu toonud. Ma ei saanud midagi parata, aga sisimas tundsin ühtegi väikest kahjurõõmu. Too Topper oli olnud nii üleolev, nii enesekindel. Nüüd on ta sees, enam ei mätsi midagi kinni. Asi polnud aga veel lõpetatud.

«Kas ta oli... üksi?»

«Jah. Veidi enne oli teda ühe tüdrukuga koos nähtud, aga see võib ka väljamõeldis olla. Tead ise — kui midagi

sensatsioonilist juhtub, siis tahab igaüks midagi näinud olla, ennast tähtsaks teha.»

«Tüdrukut... ei tundud ära?»

«Ei, öeldi ainult, et umbes temaealine. Ju nad siis kohtusid mingit solki nuusutasid või jõid. Kui seda tüdrukut ikkagi üldse oli.»

Oli küll. Önn, et seda ei teatud. Mul hakkas õudne: kui Birgit on juba toksikomaania küüsi langenud, siis võib kõik oodata. Marianne ei rääkinud küll, et Birgitil oleks eile midagi viga olnud, aga ta võis seda varjata. Või pole nud Birgit tollest enesemürgitamisest siiski osa võtnud, vaid lihtsalt niisama Eskoga koos hulkunud? Aga kui Marianne üldse teadis, et ta oli Eskoga koos? Kas tüdruk rääkis sellest ise?

Direktor niheles oma toolil ja vaatas minust mööda.

«Tegelikult kutsusin ma su siia selleks, et... Mul on sulle üks palve.»

«Ja nimelt?»

«Esko viidi öösel psühhoneuroloogiahaiglasse ekspertiisi. Ma küsisin järele, kes seal eile valves oli. Kas ei käiks seal ära? Ma tahaksin teada, mis otsuse nad temale kohta tegid.»

Miks sa ise ei lähe? pidin esimese hooga küsima, aga vaikisin. Saan aru, mõtlesin, sa ei taha ennast näidata. Natuke naljakas, sa oled ju üldiselt julge ja printsiipiaalne mees. Aga olgu pealegi. Õieti peaks sel juhul minema Valve, tema on ju klassijuhataja, aga teda ei saa loomulikult saata, seal on vaja mehe asjalikkust.

«Kui see arst oli eile öösel valves, siis on ta täna kodus. Kust ma ta üles leian?»

Direktor võttis lauaalækast paberilehe ja ulatas mulle.

«Tema aadress on siin, ma uurisin välja.»

Lugesin lehelt: Virginia Saring, Vahtramäe tn. 4—telefon 672-73.

«Naine?»

«Mis tähtsust sel on?»

Ega olnud küll. Ainult et mehega olnuks mul kerge rääkida.

«Eks ma siis katsun teda kätte saada. Kohe pärast tunde.»

«Püüa talle helistada, lepi kokku. Kurat, sellest tuleb niisugune jama, et...»

Selge, ka sind tuleb mõista. Kool lennutatakse jälle kord orbiidile, varsti kõmab haridusosakond, siis terve

linn ja sina oled piksevarras, kuhu löövad esimesed kivid.

«Ma helistan siit, sinu kabinetist, kui lubad.»

«Muidugi, muidugi... Praegu ei tea meil veel keegi.»

«Eksid. On üks, kes teab. Birgit Rahi. Aga tema ei taha küll suud, küllap Marianne lugest talle sõnad peale.»

«Vahsin numbri, võttis tükk aega, enne kui vastati.»

«Saring kuuleb,» ütles madal naisehää.

«Kas doktor Virginia Saring?» küsisin kindluse mõttes.

«Jah.»

«Ma tõlitan teid asjas, millest ma telefoni teel ei tahaks pikemalt rääkida. Mu nimi on Tehvan Kruuda, ma olen keskkooli õpetaja. Kas ma tohiksin teiega täna kuskil kokku saada?»

«Jah? Ma ei tea... Mis asi see ikkagi on?»

«Õhe... meie õpilase asjas.»

«On ta meil arvel?»

«Ei. See tähendab, ma ei tea. Ma paluksin väga...»

«Hm. Kas te saate kohe tulla?»

«Mul on tunnid. Kella kaheni.»

Direktor vehkis käega, mõistsin, et ta tahtis öelda: mine, ma leian sulle asendaja, aga tegin näo, nagu ei saaks ma aru. Pidin ju lõuna ajal Mariannele helistama, jumal teab, kaua Saringu juures võib minna, äkki ei jõua ma minna tagasi. Ning ma ei teadnudki, kus see Vahtramäe tänav on, ilmselt kuskil linna serval, sealkandis need puude ja põõsaste ja lillede nimedega tänavad asuvad.

«Noh, tulge siis kell kolm. Sobib?»

«Täna teid. Nägemiseni.»

Panin toru ära ja vaatasin direktorile otsa.

«Kella kolmeks lähen tema juurde.»

«Ma oleksid võinud ju kohe minna, ma...»

«Ta ei tahtnudki, et ma kohe tuleksin,» valetasin külmavereliselt. «Ta küsis ainult, millal ma vabanen.»

«Noh, hea küll...» Direktor nõustus vastu tahtmist, aga mis tal üle jäi. «Ära sellest kõigest praegu veel...»

«Ole rahulik, mina ei lausu sõnagi. Aga küll sa näed, pärast tunni pärast on see kõigil teada. Meie linn pole nii suur.»

Ma ei eksinud — pärast teist tundi tuli kooli õpetaja Palmik, noor paksuke sädistaja, ja kuulutas juba ukselt hänge tõmbamata:

«Topperi-poiss viidi eile miilitsasse, varastas autol rattad ära!»

«Mis??»

Õpetajate toas läks lahti uudishimulik sagin, väljust vaikselt ja läksin koridori, tegin asja riidehoidu, nagu otsiksin ma kedagi. Otsekui saatuse tahtel tuli mulle trepil vastu Birgit, ma ei jõudnud veel millelegi mõelda, kui kuulsin end ütlevat:

«Birgit, ma tahaksin sinuga pisut rääkida.»

Ta kergitas imestades kulme, noogutas siis kohe kuulekalt.

«Palun.»

«Lähme alla, seal on rahulikum.»

Ta järgnes mulle viisakalt. All oli tööpoolest vaikus, riidehoiust õiendas paar poissi, koridori lõpus akna all polnud kedagi. Suundusin sinna, Birgit tuli järele.

«See jutuajamine jääb esialgu meie kahe vahele. Kas sa olid eile õhtul Esko Topperiga koos? Tead küll, see sealt üheteistkümnendast klassist?»

«Topperiga? Ei!» Birgiti hämmastus oli nii ehtsalt märgitud, et kui poleks olnud telefonikõnet Mariannega, oleksin kõhklematult teda uskuma jäänud.

«Miks te seda arvate?»

Ignoreerisin tema küsimust, pärisin ise edasi:

«Kas sa tunned teda hästi?»

«Jaa, üsna hästi. Me käime perekonniti läbi, ema käib neil sageli külas.»

Marianne? Kas ka tema kuulub nende kurikuulsate filmide publiku hulka? Aga miks mitte? Vaevalt näitava Topperid temale just pornofilme, aga on ju teisigi. Ja vaevalt nad tema käest ka «piletiraha» võtavad.

«Ei, ma ei mõelnud seda. Ma tahan teada, kas sa Esko ennast lähemalt tunned?»

Birgiti pilgus välgatas valvsus, ta kehtas õlgu.

«Noh, kuidas öelda... Koolivend... Noh, tunnen küll, ema tunneb ju ka.»

Ahaa, sa pead vajalikuks üha emale apelleerida, sa peab muidugi iga kahtlase mõtte kohe eos hävitama.

«Nii, nii. Miks sa siis mulle valetad?»

«Mina valetan? Mis asja, õpetaja?»

«Ära keeruta. Teid nähti eile õhtul koos. Kas sa tead, et Esko võeti eile varguse pärast kinni?»

Nüüd oli Birgiti üllatus küll ehtne, võinuksin selle eest pea anda. Täheandab, Marianne polnud talle kõike rääkinud.

«Varguse pärast? Õpetaja, aga neil on ju kõike küll, miks peaks Esko vargile minema?»

«Sellest räägime ükskord hiljem. Kuidas siis jääb — midagi temaga koos või ei?»

«Ei, ei olnud, õpetaja! Ausõna! Ei olnud!»

Olin vist ka ise endast väljas, sest oleksin peaaegu pahvatanud: oma isale ei valetata, Birgit! Sain siiski järele, lähenesin asjale teisest küljest:

«Aga kui Esko ütleb, et ta oli sinuga koos?»

«Siis ta valetab, õpetaja!»

«Miks ta peaks valetama?»

«Ma ei tea! Ausõna, ma ei tea!»

Vaatasin talle tükk aega otse silma, ta laud hakkasid vibutama.

«Miks te mind niimoodi vaatate, õpetaja? Ma ei tea tööpoolest!»

Olin ummikus. See ummik olnuks veel suurem, kui tal oleks tulnud pähe küsida, kes neid koos nägi. Aga seda küsimust kartis ta vist isegi esitada. Mida teha? Marianne ei reeta ma ei saanud, muid tõestusi mul polnud. Jäi ühe taganeda — esialgu.

«Olgu. Ma usun sind.» Rõhutasin neid sõnu eraldi, vaadates talle teravalt otsa, ta ei pööranud silmi ära, jättis teda lausa imetlema. Minul polnud niisugust enesevastust, liiati selles eas. «Ilmselt need nägijad siis...» ütlesid. Ma tahtsin sinu enda käest küsida. Sa saad vist ühe missuguseid pahandusi see võiks kaasa tuua, kui sa oleksid tööpoolest temaga koos olnud — vahetult enne kuritegu?»

Ta ei vastanud, otsustasin selle viljatu kõneluse lõpetada.

«Olgu, võid minna.»

Ta läks tagasi vaatamata, kindla ja rahuliku sammuga. Ühekorraga mõistsin, et ta peab olema juba väga rikutud. Ja nüüd ei uskunud ma järsku enam ka seda, et ta Esko aresteerimisest ei teadnud.

Kas see on tõesti minu tütar? Ühe hetke vältel tundus mulle taas, et kõik on puhas fantaasia, et Marianne valetas mulle lihtsalt selleks, et minust endale lihtlast teha oma võitluses Birgiti eest. Aga ei, nii ei saanud see olla. Olin tüdrukut ju kaks kuud iga päev hoolega jälginud ning teinud hulga tähelepanekuid, mis Marianne sõnu kinnitasid. Olin avastanud isegi meie välise sarnasuse,

pisikestest sisemistest kokkulangemistest rääkimata. Võidid need tähelepanekud minu fantaasia vili?

Jäta, Tehvan. Selle segapudru sees sobrades tähed sa ise ka varsti segamini. Birgit on sinu tütar, selles pole kahtlust. Ja et ta on juba väga ohtlikult rikutud, sellest ka mitte. Kas sul õnnestub teda hoida veel rohkem kui poolteist aastat?

Vahtramäe tänav asuski seal, kus ma arvasin. Et aega ja energiat kokku hoida, sõitsin sinna taksoga. Maja number neli oli enne sõda ilmselt kuulunud kellelegi tõeliselt aegse eliidi esindajale, olnud üksainus korter üheleainsale perekonnale. Nüüd pidi ta siis olema vähemalt kolmeks korteriks ümber ehitatud, doktor Saringu korter number oli ju kolm. Alles välisuksest sisse astudes taipasin oma eksitust: majas oli kaks korterit, üks alumisel, teine ülemisel korrusel. Kuid maja taga aias asus veel üks hoone, kunagi ilmselt teenija või teenijate jaoks. Igasuguse loogika vastaselt oli teise korruse korteri number kolm, hoovimajakeses pidi siis olema number kaks.

Helistasin number kolme uksekella. Virginia Saring Nime suursugususest hoolimata või pigem selle tõttu kujutasin ette keskealist naist, tublisti üle viiekümne need eesnimed olid moes just tollal, kodanliku vabariigi lõppaastail.

Kui ukse avas umbes kolmekümnene nägus daam, pidasin teda loomulikult doktor Saringu tütreks.

«Kas doktor Saring on kodus?»

«Olen küll,» vastas naine veidi üllatunudult kulme kergitades.

«Jah?» ei suutnud ma hääletsust tagasi hoida.

Naine peitis muige ja küsis vastu:

«Teie olete vist seltsimees Kruuda?»

«Jah.»

«Astuge sisse.»

Juba esikus veendusin, et doktor Saring elab üks. Mitte ainult sellepärast, et varnas puudusid meesterõivad või et varna all polnud ühtki paari meestevalatseid. On lihtsalt naiselikult sisustatud korterid ja mehelikult ja ka perekondlikult sisustatud eluasemed. See siin oli igas detailis naiselik korter. Mind paluti istuda, ning kuniperenaine tassid lauale pani, silmitsesin teda vargsi.

Kena naine, mõtlesin. Nii lausa nooruke ta igataha

ka polnud, kui algul näis, peened kiired silmanurkades seistsid, et aastaid pidi olema mõnevõrra üle kolmekümne. See oli mulle meeltemööda. Mul on loomupärane suhtlus noorte naisarstide suhtes, nad ei sisenda mulle millegipärast eriti usaldust. Virginia Saringul oli igatahes silmatorkavalt tahtejõuline lõug, kogu tema hoiakust ja kõnnakust õhkus sugestiivset enesekindlust.

«Meie jutt telefonis oli kaunis udune,» ütles ta minu vastu istudes. «Ehk räägite nüüd lähemalt, milles on asi.»

Tema asjalik toon muutis mu ülesande lihtsamaks.

«Kui ma ei eksi, siis tegite te eile õhtul ühele meie õpilasele ekspertiisi. Miilits oli ta kinni pidanud ja arvatavasti oli poiss narkootilises seisundis.»

«Ahaa, tean. Jah, ta toodi meie juurde. Mis teid huvitab?»

Kõhklesin natuke, siis otsustasin täieliku avameelsuse kasuks.

«Kõik. Esiteks, kas ta oli tarvitanud mingeid uimasteid, või kuidas neid peaks nimetama. Teiseks, kas ta oli vastuvõimelises seisundis. Kolmandaks... Ma tahaksin lihtsalt teada, mis mulje ta teile üldse jättis. Kas ma pean midagi niisugust, mida te ei tohiks mulle rääkida?»

Virginia Saring naeris koduselt.

«Ei, miks? Ma võin vastata kõigile kolmele küsimusele. Esiteks, oli tarvitanud. Mida just, polegi nii lihtne kindlaks teha, eriti kui tarvitanu ise salgab ega nõustu midagi selgitama. Mis see võis olla? Noh, võimalusi on terve hulk. Meil tekkisid igasuguste toksiliste ainete nuusutajad juba kümmekond aastat tagasi, muide, just koolides. Aga kui me siis tahtsime vastavas komisjonis probleemi tõstatada — teate, Ministrite Nõukogu juures on niisugune üksus, ametlikult nimetatakse teda joomarluse vastu võitlemise komisjoniks — siis olite just teie, kulla haridustöötajad, need, kes väitsid kategooriliselt, et niisugust probleemi ei ole ja üldse on parem sellega mitte tegelema hakata, sest muidu võib hoopiski tekkida ebarõõmsa uudishimu laiemas avalikkuses ning eriti noorukite hulgas... Nüüd räägitakse juba pisut kõvema häälega, et probleem on siiski olemas, aga midagi olulist ei ole küll veel ära tehtud. Mida nad siis nuusutavad? Oh, igasuguseid asju. Atsetooni, bensiini, igat liiki orgaanilisi lahusteid, isegi putukamürke juuakse koos õllega sisse.»

«Esko Topper on siis narkomaan — või toksikomaan?»

«Noo, noo, kulla seltsimees Kruuda, nii ränki määrat-

lusi ei tohi kohe tarvitada. Enamik neist noorukitest, kes meie juurde on sattunud, on lihtsalt ühe-korra-proovijad. Sõna «maania» aga näitab ju ise, et tegemist on alalise, pideva pruukijaga. Teie noormees nende hulka küll ei kuulu, pigem on ta just üks nendest omamoodi silma paista tahtjatest, kes kipuvad vahetevahel aupakliku vaataskonna ees oma «kogemusi» demonstreerima. See ei tähenda muidugi, et temast ei või toksikomaan saada — kas teie näiteks märkasite täpselt, millal teil lõppes sihuke koolipoisilik «suitsutegemine» ja algas pärisuitsetamine?»

«Kust te teate, et ma suitsetan?»

Virginia Saring naeris jälle.

«Ma nägin ju, kuidas te siia sisse astudes kõigepealt vaatasite, kas kuskil pole tuhatooi näha... Pange rahulikult ette, ma ise tõmban kah.»

Pakkusin pisut kohmetult talle sigaretti, ta tõstis tuhatooi madalalt sektsioonkapilt lauale.

«Teiseks, kas ta oli vastutusvõimelises seisundis või mitte. Oli süüdiv, igal juhul. Teil peaks ju teada olema, et ka paadunud alkoholismihaige on süüdiv, purjus pea on meie seaduste järgi koguni raskendav asjaolu. Ja kolmandaks — mis mulje ta mulle üldse jättis, mis ma temast üldse arvan. Midagi ei arva. Käest ära lastud nooruk, kes mõtleb, et ta on karistamatu. Muud midagi. Praegu. Kas te tema vanemaid tunnete?»

«Kuigivõrd jah.»

«Ma ei oska küll ära arvata, mida see «kuigivõrd» endast kujutab, aga eks teil peaks siis sellest kodust ikka mingi pilt olema. Eks ju?»

«On küll.»

«No vaat. Emake muidugi armastab ja kaitseb kõigiti oma võsukest, isa tunneb uhkust ja aina õhutab poisi iseteadvust. On ju nii?»

«Üsna täpne iseloomustus.»

«Näete siis. Sisuliselt oli tema tegu ju puhas huligaansus — ilmus võõras onu, pakkus autokummide eest raha, poiss võttis tuld ja mõtles, et proovin õige ära, mismoodi see varastamine käib. Prooviski. Selle eest tal kodus muidugi pead ei silitata, see polnud ema armastuse ega isa uhkuse programmis ette nähtud.»

«Kodune peasilitamine või kere peale andmine on tühine asi. Palju tõsisem on küsimus, mis temaga väljaspool kodu nüüd ette võetakse.»

«Noh, vangi teda ei panda, seda ma ei usu.»

«Vangipanek pole ainus oht.»

«Mis siis veel? Aa, te mõtlete kuhugi erikooli saatmist? Õelge, kulla seltsimees Kruuda, kui palju õpilasi on teie koolist viimase kümne aasta jooksul erikooli saadetud?»

«Minu teada mitte ühtegi.»

«Ahaa. Teate, kes põhiliselt sinna erikoolidesse satuvad? Need, kellel puuduvad tõelised eestseisjad. Kes nende eestseisjad siis on? Üksikemad, kes joovad ja liiderdavad, isad, kes ei pea töökohta, lastekodud, kes tahavad sihukese kärnase lamba oma kaelast ära saada, ja nii edasi.»

«Te näete asju mõnevõrra ühekülgses valguses, doktor.»

«Või veel. Mul on nende probleemidega pisut kokku puutumist olnud, olin mõned aastad alaealiste asjade komisjoni liige... Peale selle kaitseb iga kool veel oma head nime, eriti teie kool. Avalduse erikooli suunamiseks peab ju tegema kool ise. Kui seda asja otsustada liht-häälteenamusega, siis õelge palun, kui palju pedagooge teie koolis hääletaksid kas või selle poisi erikooli suunamise poolt?»

Vaikisin, ta rääkis täpselt sedasama, mida ma ise mõtlesin ja teadsin.

«Nii et ärge oma masuurika pärast väga muretsege. Midagi erilist temaga ei juhtu, teie kooli au ta ära ei määri. Lõpetab kevadel oma üheteistkümnenda klassi, eks siis näe, mis temast saab. Aga siis pole see ju enam teie asi — eks ole, kallid pedagoog? Te olete tema klassijuhataja, jah?»

«Ei.»

Virginia Saringu kulmud kerkisid pisut.

«Imelik. Harilikult valutavad südant just klassijuhatajad — kas alati õpilase pärast, see on iseasi.»

Virginia Saring sisendas usaldust, tajusin korraga vajadust talle rohkem rääkida.

«Doktor Saring, ma pean teile midagi tunnistama. Ka mina ei valuta südant selle poisi pärast. Ega endagi pärast, ma pole ju ta klassijuhataja, ma ei anna talle isegi tunde.»

«Kellegi või millegi pärast te igatahes valutate, muidu ei oleks te siia minu juurde tulnud. Te pole seda nägu, et näiteks direktor võiks teid lihtsalt jooksutada.»

«Jah, valutab küll. Ühe oma klassi tüdruku pärast, kes selle poisiga semmib.»

«Aa. Sellest saan ma aru. Puudub veel, et te ütleksite, et too tüdruk on teie sugulane.»

«Tundsin äkki võitmatut vajadust ükskord ometi kõik välja prahvatada. Ja enne, kui ma jõudsin endaga aru pidada, oligi see tehtud.»

«Ta on minu tütar. Aga ta ei tea seda.»

Virginia Saring laskis pea viltu, kergitas taas kulme, nüüd juba kõrgemale, ja lausus tasa:

«Teiesugust pedagoogi näen ma küll esimest korda...»

Ma ei tea, mis minusse oli pugenud, aga nüüd tahtsin ma ainult rääkida ja rääkida. Virginia Saring kuulas mind katkestamata, ei avaldanud millegagi oma suhtumist minu jutustusse. Kui ma olin lõpetanud, vaikis ta veel tükk aega ja ütles siis:

«Mnjaa. Ma ei tea, mis selle naise arus oli, et ta too kord jalga laskis. Mina oleksin tema asemel teist kümne küünega kinni hoidnud.»

«Eks hoidke siis,» vastasin mõtlematult ja tardusin kohe: nüüd panin mööda, hirmsasti mööda. Aga Virginia Saring naeratas ainult ja sõnas:

«Kole kergemeelseid pakkumisi teete... Äkki mul tulebki tuju teid kinni hoida?»

Kogusin ennast, püüdsin samas toonis vastata:

«Vaevalt käivad niisugused asjad teietaolisel naisel tuju de järgi...»

Ta mõtles viivu ja hakkas siis nakatavalt naerma.

«Kust teie teate, mis asi on naise tuju? Mõne naise mõni tuju kestab viis minutit, mõne naise oma terve eluaja.»

Ta vaatas kella ja ütles teisel toonil:

«Vabandage, aga ma pean nüüd välja minema, linna. Teil pole autot?»

«Ei.»

«Aga lähete linna tagasi?»

«Seda küll.»

«Siis sõidame minu autoga, kui teil midagi selle vastu pole.»

«Suur tänu.»

«Oodake tänamisega, kuni olēte mind roolis näinud. Mõnel mehel on autoroolis istuvate naiste suhtes lausa põhimõtteline kompleks.»

«Minu kompleksid kuuluvad teistesse valdkondadesse.»

«Soo? Väga tore. Istuge siis veel veidi, ma riietun ümber.»

Panin alles nüüd tähele, et ta oli kittelkleidis; kui ta tugitoolist üles tõusis, libises selle hõlm veidi kõrvale, mu pilk tabas tahtmatult pisut rohkem, kui on viisakas. Ta nägi seda, muigas ja kadus sõna lausumata teise tuppa.

Autot juhtis ta nagu mees, ütlesin talle seda. Ta naeratas leebelt.

«Teie terminoloogia on täitsa käest ära. Autot juhitakse kas hästi või halvasti, mitte nagu mees või nagu naine.»

«Vabandage,» pomisesin, oma totruse üle vihastades.

«Ärge tehke väljagi,» vastas ta pilku tänavalt pöörata. «Kuhu ma teid viin? Koju?»

«Kui see teile liiga suurt ringi ei tee...»

«Mulle meeldib sõita.»

«Ma elan...»

«Uues õpetajate majas, tean. Meie linn on küllalt väike, siin on kõik iga migratsiooni juhtumiga kursis.»

Ta viis mu treppi, tänasin ja me läksime lahku.

Oma toas tegin päevast kokkuvõtte.

Lõunane kõnelus Mariannega polnud mulle midagi uut andnud, teadsin direktori kaudu rohkemgi kui Marianne. Kõhklesin ainult, kas rääkida talle oma jutustamisest Birgitiga, aga otsustasin sellest loobuda. Kui Birgit peab vajalikuks, räägib ise. Midagi reetlikku polnud ma talle igatahes öelnud. Siiski — niipalju ma Mariannelt kuulsin, et Esko oli enne lõunat vabadusse lastud. Kriminaalasja tema vastu ilmselt ei algatata, kuna õnneks sai auto rattad tagasi, kuriteole ahvatleja oli kindlaks tehtud, muid kaasosalisi polnud. Ilmselt polnud Birgitil vähemalt selle vargusega tõesti midagi tegemist, ta ei teadnud sellest üldse, nagu Mariannegi kinnitas. Alaslaste asjade komisjon nõudvat aga tõenäoliselt kooli seisukohta edasise suhtes, s. t. kas kool on nõus Eskot edasi kasvatama või taotleb tema suunamist erikooli.

Selle ettevõtmise lõpp oli silmaga näha — Esko saab mõne kuu pärast kaheksateistkümneseks, tema erikooli saatmine oleks mõttetu. Nii et taas hundid söönud ja lamad terved.

Muide, edaspidi veendusime, et kaasõpilaste suhtumise Eskosse ei muutunud midagi, talle lisandus pigem veel julge seikleja oreool, sest nagu ta olevat ühele klassivennale pärast vabanemist öelnud, «sai tehtud väike sotsiaalne eksperiment». Ta olevat kellegagi kihla vedanud, et viib varaõhtusel ajal rattad minema, ilma et teda suu-

detaks takistada. Ühesõnaga, moodne Rummu Jüri. Rataste eest saadud sada nelikümmend rubla olevat ta tahtnud anda Rahufondi...

Jäi niisiis ainult oodata kevadeni, kuni Esko lõpetab kooli, siis oleme meie temast lahti, edasi saagu mis saab.

Jah, meie oleme temast lahti, niipalju kui see kooli puudutab. Aga teine «meie» — see, mis on Birgitiga seotud? Kas katkeb ka Esko kontakt tüdrukuga? Ehk siiski? Kool on kool, kooliaegsed sümpaatiad hääbuvad iseseisvas elus enamasti iseenesest, pealegi läheb Esko tõenäoliselt ülikooli või instituuti, igal juhul kas Tartusse või Tallinna, nii et sagedased kokkupuuted jäävad paratamatult ära.

Aga...

Raputasin ennast neist mõtetest lahti, võtsin vihikud ja hakkasin kirjandeid parandama. Korraks heiaustus veel mõtetes Virginia Saringu sümpaatne kuju, see külaskäik oli möödunud päeva ainus helgem silmapilk.

Elame, näeme.

Ah jaa, Eneli vanematele tuleb kiri valmis kirjutada. Imelik, et see meenus mulle just nüüd...

6.

Virginia Saringuga kohtusin uuesti kuu aega hiljem teatris. Olin seal oma õpilastega, mängiti Ustinovi «Poolel teel puu otsa», nägin suurt vaeva, et kahekümne kahest pooled kaasa meelitada. See polnud mulle lihtsalt «linnukesena» kirja minev üritus, tahtsin, et nad vaataksid just seda tükki, tahtsin kuulda nende arvamust. Olin ise seda näinud kaheksa aastat tagasi Leedu Vene Draamateatri esituses, mulle ta meeldis, aga see polnud mingi mõõdupuu mu õpilastele, nende silmis olin ma ju vanake, maa-keral toimunud evolutsiooni astmed imekombel üle elanud fossiil. Üldiselt sain nendega päris hästi läbi, nad suhtusid minusse heatahtlikult nagu koolielu talutavasse kaasnähtusse, kes «kooliskäimist ei sega», nagu üks lapsevanem mulle juhuslikul kokkusaamisel rääkis — just nii olevat tema tütar oelnud, toosama Juta Bergmann, kellest ma esimese koolipäeva õhtul mäletasin, et tal oli elav ja taiplik pilk. Ju väljendas ta mingil määral kogu klassi

arvamust, sest muidu poleks mulle seda hellitavat hüüdnimegi antud — Vanake.

Kogu selle esimese poolaasta jooksul tasapisi laekunud informatsioon kinnitas, et õppimisega on siin samuti nagu igal pool mujal: koolis ei käidud üldse mitte enese, vaid oma vanemate, õpetajate ja tont teab veel kelle pärast — see vanakestele mitte kurba meelt teha.

Virginia Saringut nägin teatri puhvetis, kuhu ma vaheajal põikasin tassi kohvi jooma. Ma isegi võpatasin, kui keegi ütles mu selja taga peene tütarlapsehäälega:

«Tere, õpetaja!»

Pöörasin järsult pead. Virginia hakkas naerma ja küsis: «Kas kniksu peab ka tegema?»

Mul oli tõsiselt hea meel teda näha. Ma polnud vahepealse aja kestel talle küll vist kordagi mõelnud, aga mälestus meie esimesest kohtumisest püsis kuskil hingepõhis soojana ja rõõmsana. Ehkki asjaolud, mille pärast ma teda tookord külastasin, olid ju kõike muud kui rõõmustavad.

«Püüate ka puu otsa ronida?»

«Ja teie?»

«Istun all ja vaatan, kuidas vanakesed pingutavad.»

Ka tema ütles «vanakesed», see otsekui ühendas meid jalamaid.

«Mina jälle ronin ja piilun üle öla, kuidas noored sellesse suhtuvad. Olen siin koos oma õpilastega.»

«Saite nad teatrisse? Imelugu. Minu õetütar käib ainult hevikontsertidel.»

Vastasin omaenda äsjase järeldusega:

«Eks nad tulnud lihtsalt sellepärast, et Vanakesele mitte kurba meelt teha.»

Rüüpasime kohvi, ta vaatas mulle otsa ja küsis:

«Noh, kuidas lugu tookord lõppes? Nagu ma ennustasin?»

«Täpipealt.»

«Noh, näete. Siis polegi mu diplom päris muidu välja antud.»

Seisin ja lasksin pilgul häbenematult temast üle rännata. Pagan võtaks, ta polnud ainult kena, vaid lausa ilus naine. Tal oli omapärane ovaalne nägu, mida valgustas mingi sisemine sära ja mida ei suutnud ära rikkuda isegi poisipea, vastupidi, see otsekui lisas midagi just temale omast. Kuidas ma ei märganud seda esimesel korral? Muidugi, asjatundlik *make-up* on pool naist, seda

kinnitavad kõik, ja ilmselt oli ta täna selle *make-up* iga tõsiselt tegelnud. Seljas oli tal kehale liibuv sirelililla kleit, mis nagu kuulutas valju häälega: Virginia võib mind endale lubada! Ta võis tõepoolest, tal oli ilus figuur. Nii-moodi teda vahtides tundsin korraga, et mu õpilastel on õigus, kui nad kutsuvad mind Vanakeseks — Virginia Saringu noorus lõi äkki kogu oma jõuga ja eesõigusega välja.

Ta talus mu pilku rahulikult, ütles muiates:

«Polegi kõige halvem, mis?»

«Kui kõik psühhiaatrid nii välja näeksid, oleks hulle palju rohkem,» ütlesin. Ta naeris.

«Ja kuidas te olete vahepeal elanud?» küsis ta siis, nagu oleksime me igiammused tuttavad, kes pole teineteist lihtsalt mõnda aega näinud. See vist andiski mulle julguse vaheaja lõppedes, kui tuled hakkasid juba vilkuma, järsku öelda:

«On teil täna väga kiire? Ehk võiksime pärast etendust kuskil istuda, veidi juttu ajada?»

Ta kergitas oma iseloomulikult viisil kulme ja vastas:

«Arvate? Võiks küll. Õelge ainult, kuhu me nii hilja veel sisse saame? See pole Tallinn, kus on iga nurga taga mingi restoran või baar.»

«Proovida ju võiks.»

«Ei tasu. Pealegi olen ma autoga, see seab omad tingimused.»

«Kahju.»

«Minul ka. Aga teate mis? Te võiksite jälle mulle külla tulla. Kohvi mul kodus on.»

Võtsin ettepaneku hetkegi kõhklemata vastu. Muidugi, kui etendus lõpeb, on aeg juba hiline, tont teab, kuidas sealt linnaservalt pärast koju saab. Aga mis siis, ma olin valmis kas või jalgsi astuma, see lüh pole nii suur, et vahemaad võinuksid mind kohutada.

«Saame siis riidehoius kokku.»

Etenduse jätkudes tundsin korraga, et mul on üle hulga aja hea olla. Virginia Saringuga oli meeldiv vestelda, ning ta oli siin linnas mu ainuke tuttav peale kolleegide. Nendega oli kõik ette teada — alustad sa millest tahad, ikka jõuad uskumatu kiirusega kooli juurde välja. Arutamist vajasisid needki probleemid, aga mitte ilmlõpmata ja igal pool.

«Kuidas meeldis?» küsisin õpilastelt, kui viimane aplaus oli raugenud ja me kõik väljapääsu poole trügisime.

Juta Bergmann kehtitas õlgu.

«Oli kah.»

«Mis siis ei meeldinud?»

«Teate mis, õpetaja? See lugu on ju teie põlvkonna silmade läbi nähtud.»

Peter Ustinovit minu põlvkonnaks nimetada oli muidugi natuke üllatav, aga neilt kuueteistkümnestelt ei saanud ju nõuda, et nad teeksid vahet neljakümne- ning kuuekümnendaastaste vahel, kui nende silmis olid juba kahekümne kahe-kolmesed «lubjaka» seisuses.

«Ja kuidas vaataks siis teie põlvkond sellise probleemi peale?»

«Ei vaataks üldse. Meie põlvkonnas pole niisuguseid probleeme, need on teie omad.»

«Ah nii.»

«Muidugi. Te ei saa lihtsalt noortest enam hästi aru ja siis hautegi igasuguseid probleeme välja.»

«Kuule, tüdruk, on ju ka üldinimlikud probleemid, mis peaksid olema arusaadavad igale põlvkonnale.»

«On küll. Aga mitte selles tükis. Te tahate kogu aeg meid kuidagi ümber teha, sest me pole sugugi teie moodi.»

Rabav jutt nii noore tüdruku suust. Aga ma olen Jutat algusest peale arukaks pidanud, eriti meeldib mulle tema puhul just see julgus, millega ta oma arvamusi avaldab. Enamik õpilasi on ju kahjuks nagu juudi kaupmehed — neile pole kaks korda kaks mitte neli ega ka viis, vaid just nii palju, kui õpetaja soovib. Ja ei saa kuidagi öelda, et me ise oma ajast ja arust programmidega pole selles süüdi, et nad on niisuguseks küjunenud. Kui mina koolis käisin... Stopp, nüüd algab vana jutt: meie olime isik- lused, meie mõtlesime, meie juurdlesime, ja nii edasi. See tuleb mulle ikka meelde üht Mati Undi sõnavõttu, milles ta kenasti ütles, et «meil polegi muud suus kui: poisid, pange, nii nagu meie omal ajal panime — aga kas me ikka nii väga panime ja mida me panime?»

«Sul on mõnes tükis õigus, Juta. Ma peaksin õieti vihastama, aga lohutan ennast sellega, et kahekümne aasta pärast mõtled sa ise niisamuti kui mina praegu.»

«Muidugi,» naeris tüdruk hammaste välkudes. «Sellepärast ma hoiangi oma praegusest mõtteviisist küünte ja hammastega kinni.» Ja kadus jooksupalu alla garderoobi.

Küüned ja hammastega. Kes ütles mulle alles hiljuti just samuti? Jah, muidugi, seesama doktor Virginia Saring. Tema ähvardas minust küüned ja hammastega

kinni hoida, aga olgu peale. Ja üldse, elus tulebki kõigest küünte ja hammastega kinni hoida, millest sa loobuda ei taha. Muidu petavad käest välja, kavala kaubaga petavad — kõik, nii mõtteviisi, energia kui muu.

Virginia Saring ootas juba, ta oli kasuka selga tõmmanud ja kingad saabaste vastu vahetanud. Sain omagi üleriided kätte, astusin tema juurde.

«Andestage, et pidite ootama.»

«Seekord andestan. Teine kord saate võtta.»

Teine kord. Ta ütles seda nähtavasti ilma tagamõtteta, aga minu kõrvus kõlas see väga meeldivalt.

Auto seisis teatrimaja taga, ronisime sisse ja tõmbasime turvavööd ümber.

«Noh, kuidas teie jüngrid rahule jäid?»

Rääkisin talle oma jutuajamisest Juta Bergmanniga. Ta naeris.

«Tüdrukul on jumala õigus.»

«Muidugi on, kas te arvate, et ma ise aru ei saa?»

«Tuhka te saate. Tähendab saate ehk aru, et neil on õigus, aga neist endist vaevalt, bioloogiline distantis on liiga suur.»

«Eks me ise ole ka noored olnud, nagu öeldakse.»

«Muidugi, aga me oleme sellest oma pärisnoorusest juba ilusa müüdi valmis vorpinud. Mina ei või küll oma mälu nii palju usaldada, et sõandaksin täpselt öelda, mida ma kuueteistkümnendaastaselt mõtlesin. Poistest vist. Mis need tüdrukud kuueteistkümnendaselt ikka mõtlevad. Kui nad üldse mõtlevad.»

«See tüdruk, kellega ma täna rääkisin, mõtleb küll. Ja enamasti just mitte poistest.»

«Kust teie teate? Arvate, et kui ta on matsakas ja mitte eriti kena, siis ta poistest ei mõtle?»

«Kust teie teate, et ta on matsakas?»

«Ma nägin ju, kellega te sinna vestlema jäite.»

«Ah soo.» Ma ei osanud midagi targemat öelda.

«Nad peavad teist üldiselt lugu.»

«Teil on vist kõik teada, mis siin linnas sünnib?»

Virginia Saring naeris, ta naeris üldse palju, aga alati nii südamest ja siiralt, et see ei muutunud tüütuks, vaid justkui soojendas.

«Ma tunnen ühe teie tüdruku ema päris hästi. Ta töötab täitevkomitee sekretärina.»

Marianne. Issand halasta, kas ma olen nõiaringi sattu-

nud??? Püüdsin kõigest jõust varjata, kuivõrd see uudis mind rabas.

«Ja tema siis...?»

«Jah, tema tüdruk pidi teid koledasti kiitma.»

Mul oli järsku tahtmine autost välja karata ja jooksu panna. Mitte ainult doktor Saringu juurest, vaid üldse, tervest sellest linnast. Tagasi vaatamata joosta, kuni jalad kannavad. Ma tundsin, et mähkun siin nagu minusse ämblikuvõrku, igast suunast süttivad hoiatussignaalid, ma lähen totaka fataalsusega oma hukkamisele vastu...

Pea nüüd ikka, Tehvan Kruuda. Mis hukkamisest sa räägid? Ja mida sa üldse imestad? Et ühe suhteliselt väikese linna inimesed üksteist tunnevad? See on endastmõistetav. Püüdsin ennast koguda. Katki ei ole ju midagi, olse vastupidi, sa kuuled enda kohta kiidusõnu, ja veel tagaselja öelduid. See polegi nii sagedane.

«Koolitüdrukute ja -poiste asi. Täna kiidavad, homme vannuvad maa põhja. Kui neid ootamatult kuskilt pigistad või nad on millegagi vahele jäänud.»

«Kulla Kruuda, kas teie meelest on see täiskasvanute puhul teisiti?»

Jõudsime Virginia maja juurde. Ta ei ajanud autot garaazi, jättis õuele seisma. Kas ta kavatseb mu pärast veel koju viia? Ausalt öelda polnuks mul midagi selle vastu. Kaua me ikka istume, tunnikese, võib-olla kaks. Kell oli alles kümme.

Ei, kojuviimisest ei saanud ilmselt juttugi olla, sest Virginia pani lauale konjakipudeli.

«Teenindage, see rohkem meeste amet.»

Valäsin klaasid täis, vaatasime teineteisele silma.

«Kas peab toosti ka ütlema?»

«Kuidas teil kombeks on?»

«Meil pole üldse kombeid, kallid koolmeister. Kombed on liigne luksus, eriti üksikule naisterahvale.»

Jõime vaikides.

Nii et Birgit kiitvat mind. On see tõsi või mõtles Marianne selle välja? Miks ta pidi mõtlema? Seda teab ainult jumal taevas. Mingite tema eesmärkidega pidi see kokku käima. Või tunneb Birgit tõepoolest minu vastu sümpaatiat? Mis see on — õpilase tavaline meeldimus või räägib kaasa ka instinkti hääl?

Jätame tobedused. Vähemalt siin.

«Rääkige midagi endast nagu eelmine kord,» ütles Virginia.

«Jah? Professionaalne huvi, mis?»

«Ei, puhtinimlik: Millega te veel tegelete — peale nende jõnglaste õpetamise muidugi.»

«Millega? Mitte millegagi, kui aus olla. Vähemalt praegu. Käin poes, loen, vaatan telerit...»

«Ei saa öelda, et seda palju oleks.»

«Ma olen vist veel natuke... vormist väljas.»

«Mõistan. Aga tühijooks ei saa kaua kesta.»

«Millega teie tegelete? Peale oma haigete ravimise?»

«Oh, iga asjaga. Nagu te täna nägite, käin teatris... Mängin võrkpalli, meil on meedikutel oma naiskond. Kolan seltskondades, kuhu mind kutsutakse. Kurameerin. Kuulan ja levitan klatši. Ja intrigeerin tasapisi, kui tekib võimalus. Nagu iga normaalne naine.»

«Ei saa öelda, et seda vähe oleks...» parafraseerisin muiates. Ta viibutas sõrme.

«Ärge mängige küünikut, see ei istu teile. Rääkige parem, mis teie tütar teeb.»

Tuksatasin kergelt, tahtsin tunda end häirituna, aga ei tulnud välja. Ja mul polnud selleks õigustki. Kuidas ma võinuksin nüüd silmi pungitada ja talle mõista anda, et mis see tema asi on — kui ma ise ju tükkinud eelmine kord oma pihtimusega talle peale.

«Õpib, peab ennast korralikult ülal.»

«Ja semmib ikka Eskoga, jah?»

«Ma ei teagi, kas ja kui palju nad õieti «semmivad», vastasin ausalt. «Teil on põhimõtteliselt õigus — ega ma nende põlvkonnast päriselt aru ei saa. Minu kooliajal — ja see ei ole müüt, te teate isegi! — olid poiste ja tüdrukute suhted kuidagi teistsugused. Ma ei tea, kas lapseliku-
mad või kinnisemad või... Igal juhul olid tüdrukud rohkem tüdrukute ja poisid poiste moodi. Nüüd on kõigil ühesugused džiinid ja soengud ja suhtlevad nad ka just kui kesksoolised omavahel.»

«See ei meeldi teile?»

«Ei meeldi. Ma tean, see on üldine tendents, et mehed feminiseeruvad ja naised mehestuvad, aga miks see peaks mulle meeldima?»

«Ega peagi. Aga mängureeglid on muutunud, pole midagi parata.»

«Kes neid reegleid muudab?»

Ta jättis mu küsimusele vastamata ja lausus mõtlikult

«Võib-olla on nendel õigus, kes pooldavad eraldi poiste- ja tütarlastekoole... Me läksime ehk omal ajal vale rada, kui hakkasime tüdrukuid ja poisse pinginaabriteks panema ja nii edasi...»

«Tahate öelda, et distantssitunne on hakanud ära kaduma?»

«Te leidsite õige sõna. Tom Sawyer laskis ennast õpetajal peksta, kui nägi, et ainus vaba koht tüdrukute pool on Becky Thatcheri kõrval... Nüüd juhivad Thatcherid riike ega võta Tomi isegi kaasa, kui sõidavad kuhugi teise riiki külaskäigule.»

«Vaevalt see Tom kaasa kipubki, tal on oma ärimaailm, poliitika teda ilmselt ei huvita.»

«Ka see on sümptoom, mitte põhjus. Meeste ja naiste suhted on emotsionaalselt pinnalt kaldunud vaimsele ja tõele pinnale, seksitaksegi üksnes sellepärast, et nii teevad kõik.»

«Ja abielud lagunevad.»

«Nojah, akadeemik Naan võib ju päris tarka juttu ajada, aga miks need suhted on väärastunud, sellest ei oska me endale veel õieti aru anda.»

«Naanil on mitmes suhtes õigus.»

«Jah, niivõrd, kui võrd ta konstateerib fakte, iseloomustab tekkinud olukorda. Aga tema sellealased artiklid on kiretu analüüs, mitte millegi poolt või vastu väljaastumine.»

«Nii et emantsipatsioon sööb oma lapsed ära — nagu revolutsioonidki?»

«Paistab jah. Kuigi tuleb tunnistada, et vastassoo praktiline hindamine on ju läbi aegade küllaltki tähtsal kohal olnud. Meie esiisad võtsid naise selle järgi, kas ta kont ikka talutööle vastu peab. Ja kui nad tegidki oma valiku millegi muu alusel, siis oli pettumus kiire tulema. Mõelge kas või Vargamäe Andresele ja Kröödale ja Marile. Krööt võis ju mingi romantiline unistus olla, isegi Pearu tundis seda oma hinges, aga tegelikult Vargamäe emaks sai ikka Mari... Armastus ja õrnutsemine oli rohkem linna-rahva hobi, aga paljude meil seda õiget linnarahvast siis oli.»

«Te maalite olukorrast üsna sarkastilise pildi.»

«Pilt maalib ennast ise, mina üksnes kommenteerin. Kah kiretult nagu Naangi. Nüüd on enamik meie rahvast linnastunud, aga mida see muudab? Protsess on ainult vastassuunaliseks saanud: enne ihati maalt linna,

nüüd kiputakse nostalgiliselt tagasi maale. Aga kas minnakse ka tegelikult? Teie, koolmeistrid, muudkui surute igähele vähemalt keskkooli lõputunnistust tasku, et noortel jumalapärast ei tekiks isu füüsilise töö järele! Ah, mis ma targutan, ega meiegi põlvkond ole parem. Teie olite maalaps, miks te EPA-sse ei astunud, maale tagasi ei läinud? Ei, anna aga filoloogipaberid kätte, lipsuga ülikond selga ja mugav korter kah, kus isegi solgiämbrit pole tarvis kaugemale kanda kui prügišahti. Selle asemel et maad harida, istute õhtuti suitsuses toas ja parandate vihikuid. Ja teie tütar on juba linnas sündinud...»

Vaikisin. Kust on pärit Marianne? Imelik, ma ei teadnudki seda. Tookord polnud sel tähtsust, voodisse minnes ei küsita ankeeti.

«Naljakas, aga ma olen teie tütrele palju mõelnud. Milline ta välja näeb? Kas ta on teie moodi? Missugune iseloom tal on?»

Ma ei vastanud.

«Meil on kombeks lapsi hinnata ja diagnoosida nende vanemate järgi. Anamneesi kirjutades küsime ju: kas teie suguvõsas on esinenud vaimseid häireid? joomarlust? langetõbe? Eeldame — ja mitte ilma põhjusega —, et inimene on sealt hämarast minevikust mingi pagasi kaasa toonud, mida meie peame nüüd sorima nagu tolliametnikud. Aga kas teate, minul on, nähtavasti vastukaaluks või lihtsalt protestiks, tekkinud vastupidine hobi: ma püüan laste järgi nende vanematele diagnoosi panna. Ja uskuge mind, enamasti läheb täppi.»

«Olge mureta, minu tüdrit te ei tunne.»

«Olete kindel?»

Vaatasin talle kahtlustavalt otsa. Aga ei, ta ütles seda lihtsalt niisama, ta ei tea midagi. Marianne pole nii rumal, et reedaks oma saladust kellelegi kõrvalisele. Ja ka mina ei maininud eelmisel korral Birgiti nime.

«Teie pole veel abielus olnud?» küsisin, et juttu teistele rööbastele viia.

«Ei. Haritud naised hakkavad moest välja minema. Tekib veider olukord — haritud naine ei taha endast rumalamat, haritud võit ka poolharitud mees ei kannata jälle endast targemat. Isegi võrdset mitte.»

«Nii hull see ka ei ole.»

«Või veel! Patriarhaat pressib rinnaga peale, aga mehed arvavad oma patriarhaalses lapselikkuses, et nemad on ikka veel perekonnapead ja otsustajad.»

Hakkasin naerma.

«Kui teie käredate tooni kuulata, siis hakka või uskuma, et teil ongi õigus.»

Virginia naeris kaasa.

«Nojah, eks ma sutsuke liialda ka... Minul on asi lihtsalt selles, et ma pole veel kohanud niisugust meest, kellega tahaksin üle kolme päeva koos elada.»

Nii me rääkisime paar tundi enam-vähem eimillestki, heletasime vanu tarkusi ja käibetõdesid. Aga veider küll, ei hakanudki igav, vaid tekkis ja süvenes tunne, et meil on lihtsalt hea koos olla, ükskõik mida me ei vatraks. Virginia ütles selle otsekoheselt välja:

«Näete, istume siin ja ajame igasugust loba, aga omal on veel kole tark tunne kah.»

«Ei ole,» vastasin niisama siiralt. «Te olete lihtsalt imelik inimene, teiega koos kas või vaikiks, ikka oleks mõnus olla.»

«Vaikimine on kahtlasem kui rääkimine. Kui mõni teie klassi poiss ja tüdruk koos istuksid ja vaikiks, siis ei teaks sugugi, milleni see välja viiks.»

Oli see vihje? Vaevalt. Virginia ei näinud sedamoodi välja, et ta oleks viitsinud kaudsete ja segaste vihjete kaudu asju ajada.

Vaatasin kella, see näitas kümme minutit üle kaheteistkümmene.

«Tuleb vist minema hakata.»

«Millega te praegu lähete? Bussid ei käi enam.»

«Eks jalgsi. Asi see paar kilomeetrit kõndida.»

«Kui te jutte ei pelga, siis võite ööseks siia jääda. Hommikul viin teid autoga linna. Mina istuksin hea meelega veel natuke.»

Kõhklesin viivu ja andsin järele. Väljas oli vilets lörtsine ilm, ega selle kätte nii väga ei kippunudki.

«Aga konspiraatorina ei kõlba te küll kuhugi,» ütles Virginia järsku ja vaatas mulle otse silma.

«Ma ei saa aru?»

«Ma tean ju, kes teie tütar on. Kuigi te püüate seda kogu aeg meeletult varjata.»

«Te teate?!»

«Muidugi. Birgit Rahi.»

Olin tõesti nagu jalust maha niidetud. Kust ta seda teada sai? Marianne? Ei, ei, see ei tulnud kõne allagi! Kust siis?

«Nüüd murrate muidugi pead, mismoodi ma selle välja uurisin. Ise andsite ennast ära.»

«Mina?»

«Muidugi. Te ütlesite tookord, et valutate tütre pärast südant ja et ta semmib tolle ulaka Eskoga. Selles vanuses ei semmita mitmega.»

«Ja te hakkasite uurima...?»

«Ei, ei, nii uudishimulik ma ka ei ole. Lihtsalt ma satusin Mariannega juttu ajama, meil tuli kõneks ka Esko «kangelastegu» ja siis Marianne kurtiski, et tema tüdruk pidi tolle poisiga liiga palju koos käima, kartis, et äkki segab poiss Birgiti kah mõnesse pahandusse. Nii et mul ei jäänud muud kui otsad kokku tõmmata. Lihtne aritmeetika, eks ole?»

«Ma ei tea...»

«Olge rahulik, teist ei rääkinud Marianne sõnagi. Ja mina loomulikult ka mitte.»

«Aga miks... Miks te mulle praegu seda räägite?»

«Kujutage ette, südametunnistus hakkas vaevama. Ma olen põhiliselt aus inimene, tundsin järsku, et ei ole ilus teiega siin istuda ja pimesikku mängida. See oli umbes nii, nagu istuksin ma restoranis ühes lauas inimestega, kes peavad mind välismaalaseks ja arvavad, et ma nende jutust midagi ei taipu. Ühesõnaga, ma hakkasin endale natuke vastu, niisugune imelik odavavõitu tunne oli. Ja ma tahtsin millegipärast, et te veenduksite, et mind võib usaldada. Nagu öeldakse, mäng lahtiste kaartidega. Nii on ju kergem, eks ole?»

Ma ei saanud aru, miks peaks mul kergem olema teadmisest, et Virginia mu saladuse välja nuhkis. Ei, vabandust, ta ei nuhkinud ju, kõik tuli ilmsiks iseenesest nagu elus ikka, üks fakt haakus teisega ja oligi käes.

«Kui ma sellest aru sain, taipasin ka seda, miks Marianne teid tookord sinnapaika jättis ja kibekiiresti teisega abiellus. Teie pole tema tüüp, see naine vajab teistsugust meest. Aga näete, laskis ikkagi viltu, tuli välja, et tema polnud jälle tolle teise mehe tüüp. Ja elabki nüüd üks ning on hädas selle teie mõlema lapsega... Öelge ainult, kust te seda teada saite?»

«Ta ise ütles.»

«Marianne? Siis pidid tal selleks küll väga kaaluka põhjused olema. Tema ei ole Becky tüüpi, tema kuulub nende Thatcherite hulka, kes riiki valitsevad, olgu see riik siis nii väike või suur kui tahes.»

Vaikisin, ma ei tahtnud Mariannele mingit varju heita. Ma tead nagunii juba liiga palju, doktor Virginia Saring. «Hea küll, kui te ei taha, ärge rääkige.»

Beckord valas ta ise konjakit ning tõstis oma klaasi mulle vastu.

«Palun ärge mossitage. Tegelikult panin ju mina relvad maha. Teil on elus vist väga vähe läbinisti siiraste inimestega tegemist olnud.»

Jah, selles oli tal õigus. Veel enam — tänu sellele olin ma ise samuti väga harva täiesti siiras. Ei, mul polnud täiesti põhjust mossitada. Et niisugune tunne minus siiski kripeldas, see on arusaadav — kes tahab olla paljastatud?

«Ma ei mossita. Vastupidi — ma olen... teile tänulik.»

«Nonoo. Ärge üle pakkuge. Teil on pisut piinlik ja paha olla, ma saan aru. Aga unustame selle. Uskuge mind, ma soovin teile tõepoolest ainult head, Tehvan Kruuda.»

Jõime klaasid tühjaks, siis ta tõusis ja ütles:

«Ja nüüd teen teile aseme valmis. Täna öösel pole vist mõtet rohkem rääkida.»

Noogutasin. Ta laotas kärmesti lina diivanile, tõi ka padja ning teki.

«Heitke magama. Kui peaksite surema hakkama, siis ma saan kõrvaltoas. Hüüdke appi ja ma tulen, mul on tohtri unil, kuulen kohe. Head ööd.»

Ta jättis mu üksi, istusin veel tükk aega ja suitsetasin. Mul oli tunne, nagu oleksin hõlmapidi tuuleveski tiiva külge kinni jäänud ja nüüd lennutas see tiib mind peadpooritava hooga läbi õhu. Minus olid ühekorraga koos kõikvõimalikud tunded, mis võivad ühte inimesse mahutada: pelgus, pahameel, mingi tsentripetaalne jõud, mis sisaldas mind Virginia Saringu poole, häbi, alandus, abitus, rõõm ja nõrdimus. Niisuguses kaootilises põimingus, et mõttejärg kippus käest kaduma. Miks ma siia jäin? Miks ma siin istun?

Ei, parem tõesti magama minna. Virginia oli laelambi kustutanud ja selle asemel diivani päitsis maheda valgusega seinalaterna süüdanud. Võtsin end riidest lahti, pugasin teki alla, kustutasin sellegi valgusallika. Läbi õhukeste aknaeesriiete kumas tuppä helendust, see tuli vist kuskilt kaugelt tänavavalgustusest. Silmad harjusid poolpimedusega, nägin üsna selgesti kõiki esemeid. Und ei tulnud, sel öhtul oli harjumatult palju juhtunud — ehkki õieti midagi polnud juhtunud. Ristasin käed kukla alla ja vahtisin lakke. Mis saab edasi? Kas üldse midagi

saab? Kas üldse peab midagi saama? Hommikul sõidan tema autoga linna, ta viib mu ehk otse koolimaja ette, kui ma tahan. Kolleegid saavad jälle jutuajamisega materjali, tähele panemata see ei jää. Millest ma tema endaga hommikul räägin?

Edasi tegutsesin millelegi mõtlemata: tõusin, läksin kõrvaltoa uksele ja lükkasin selle aeglaselt, helitult lahti. Virginia voodi kõrval põles samasugune mahe seinalamp, ta kergitas pead ja vaatas minu poole. Siis heitis ta teki hoogsa liigutusega kõrvale, tõusis oma alastust häbenemata istuma ja põimis käed ümber põlvede.

«Ma arvasin juba, et te ei tulegi,» ütles ta.

7.

Esko Topperi teise veerandi käitumishinne alandati «mitterahuldavaks», see oligi kogu sensatsioonilise juhtumi lõpptulemus. Eskot ei kutsutudki õppenõukogu ette, direktor oli otsustanud rääkida tema vanematega ja tema endaga nelja silma all. Ta ajas asja joonde alaealiste asjade komisjonis, kuidas, sellest ei hakanud ta meile aru andma ja ega keegi tikkunud seda ka väga uurima, uudishimust hoolimata. Kõik tegid näo, et see ei puutu nendesse, ja nii oli see ju tegelikultki. Ainult Valve muutus õppenõukogu koosolekul ootamatult ägedaks, nõudis, et Esko seletaks oma tegu siiski meie kõigi ees. Aga direktor ütles sellest kindlalt ära ja Valve vaikus paigapealt — nagu ta ikka oli harjunud ülemustele kuuletuma.

Algas koolivaheaeg. Birgiti kohta ei tulnud enam mingeid signaale, õppimisega oli tal kõik korras, minagi rahunesin ning kaldusin juba arvama, et direktori tookordsed sõnad tema õistest hulkumistest olid pärit lihtsalt kuulujuttude hämarast maailmast. Jälle üks inimliku loomuse loendamatutest vastuoludest: kui keegi on korra paheleliseks osutunud, siis tahame selle kohta ikka ja jälle uusi tõendeid, otsime neid lausa verejanuliselt, kuigi samal ajal kinnitame, et meile teeb suurt rõõmu näha, kuidas noor inimene on ennast parandanud.

Kuidas möödus vaheaeg? Minu külaskäigud Virginia juurde muidugi jätkusid, ka uue aasta võtsime koos vastu. Mis meist edasi saab ja kas üldse midagi saab, sellest

polnud meie vahel juttu — Virginia vältis seda teemat ja ka mina ei tahtnud sellest kõnelema hakata — ma ei teadnud ju, mida öelda. Mõnikord on elus kõige targem lasta asjadel kulgeda isevooluteed, nagunii on meid õpetatud kogu oma olemist üle organiseerima ning planeerima. Meil oli kahekesi hea olla, sellest piisas täielikult. Milleks pingestada olukorda tulevikule mõtlemisega, kui see tulevik eksles alles väga ähmases «ei teade» ja «võib-ollade» rägastikus.

Enamiku koolivaheaega veetsin ema juures, olin otsustanud oma lubadust pidada, pealegi mõjus see aastaid kestnud rütmi taas elustamine mulle tasakaalustavalt. Virginiast ei rääkinud ma kodus midagi ja ema ei küsinud ka, kas mul nüüd on juba keegi. Siiski märkas ta minus vist mingeid muutusi — panin tähele, et puhuti silmitses ta mind vargsi väga tähelepanelikult. Selles polnud muidugi midagi imestada, kõige rohkem kipub ju alati välja paistma see, mida me tahame kõige rohkem varjata. Igatahes ei teinud ema katset mind tagasi hoida, kui ma tahtsin paar päeva enne vaheaja lõppu ära sõita, pigem nõustus sellega liiga meelsasti.

Teine poolaasta algas, kõik jooksis jälle vanades rööbastes, midagi erilist ei juhtunud.

Siis tuli kõik korraga.

Ühel esmaspäeval puudus Birgit koolist, muutusin pisut rahutuks, arvasin, et ta on haigeks jäänud. Seda rabavam oli mu jahmatus, kui Valve esimesest tunnist tulles teatas muude pisiasjade hulgas, et ka Esko Topper puudub. Neid kahte fakti ei saanud seostamata jätta, otsustasin kohe Mariannele helistada. Ma ei saanud teda kätte, täitevkomiteest öeldi, et ta on kuhugi välja kutsutud, paluti pärast lõunat uuesti helistada. Vaevlesin halbade aimuste käes, andsin tunde hajameelselt ning närviliselt, pörkisin põhjusetult õpilastega, kes vaatasid mind suu lahti — nad polnud minu puhul niisuguse käitumisega harjunud.

Pärast neljandat tundi kutsus direktor mu enda juurde. Ja kohe selgus kõik.

«Miilitsast helistati,» ütles ta tuhkhalli näoga, millest vaatasid välja kaks tõmblevate laugudega silma. «Nad on neli noorukit kuskilt korterist kinni võtnud, mingi orgia pealt. Nende hulgas on teie Birgit Rahi ja õpetaja Johannes klassi Esko Topper. Meil tuleb kohe miilitsasse minna, vaadake endale keegi asendaja või andke klassile teiseisev töö.»

Samal hetkel astus kabinetti uudishimuliku ja erutatud näoga Valve. Direktor rääkis asjast ka temale, märkas, et täpselt samade sõnadega, ta ärevus oli nähtavasti väga suur.

Valve hüüatas kohkunult ja vabanes siis äkki nagu paisu tagant:

«Noh, nüüd te näete! Ma ütlesin kogu aeg, et see poiss...»

«Pange ennast valmis,» löikas direktor ta jutu ebavilsakalt pooleks. «Meil tuleb kohe minna.» Valve vakatas, seisis viivu nagu pea kaotanult paigal ja tuiskas sila välja. Direktor jõudis talle siiski enne veel öelda:

«Mitte kellelegi sõnakestki. Selge?»

Ka mina väljusin, peas tagus nagu vasaraga. Orgia. Mida nad selle all mõtlesid? Kust korterist? Miks? Kuidas miilits neile peale sattus? Püüdsin end kokku võtta, pingutasin näole rahulikkuse maski ja läksin klassi, mul oli seekord tund seitsmendas. Asendajat ei hakanud ma otsima, teadsin, et praegu pole ühtki vaba õpetajat.

«Ma pean mõneks ajaks välja minema,» ütlesin lastele nii asjalikult kui suutsin. «Kuni minu tagasitulekuni kirjutate kirjandit. Teema... Teema on niisugune: «Kas ma usaldan oma vanemaid täielikult?» Kui ei usalda, siis kirjutage, mis teid takistab, mis tundub teile teie vanemates ebaõige või väär.»

Teema kargas mulle pähe iseenesest, hetk hiljem taipasin, et seda oleks võinud pisut teisiti sõnastada, aga ei hakanud enam aega viitma. Birgit on miilitsas. Orgialt tabatud. Tuleb kohe sinna minna.

Kogu tee vaikisime, direktor astus meie poole vaatamata pika sammuga ees, Valvel oli tegemist, et meie kannul püsida.

Miilitsajaoskonnas polnud me esimesed: seal ootasid juba üks mees, kellest ma teadsin, et ta on tehnikumi õpetaja, keegi väga ehmunud näoga naine — ja Marianne.

«Kõik on kohal? Lähme siis nende juurde.» Miilitsakapten tõusis oma laua tagant.

Direktor tõstis käe.

«Vabandage. Vahest te siiski selgitate meile enne mõne sõnaga, mis on juhtunud?»

Kapten tõmbas lauba kortsu nagu inimene, keda tema tegevuses mõttetult segatakse, aga andis siiski järele. Ta võttis laualt mingid paberid, luges neid mõne viivu ja ütles siis:

«Kell üheksa läks meie patrull Kodusaare tänava maja number kolm elanike väljakutse peale seal majas elava Astrid Linamäe korterisse, kust kostis kõrvulukustavat rokkmuusikat. Uks oli lukustatud, miilitsatöötajate nõudmise peale seda ei avatud. Neil tuli uks lahti murda. Toast leidsid nad kaks tütarlast ja kaks noormeest pea-aegu paljalt, kõik uimased. Põrandal oli mitu tühja veinipudelit, laualt ja laua alt leiti peotäis tundmatu päritoluga tablette, arvatavasti narkootikumid. Miilitsatöötajad ajasid maasaelejad suurte raskustega üles, nad keeldusid küsimustele vastamast, ropendasid, käskisid ennast rahule jätta. Patrull sundis nad riietuma ja tõi autoga siia. Kõik.» Ta pani paberid lauale tagasi ja astus laua tagant välja. «Lähme.»

Kõik neli kinni peetut olid ühes trellitatud kambris, nad istusid seina ääres pingil ja näisid veel praegu poolunes viibivat. Birgitil oli seljas tuttav nutrianahast kraega talvemantel, selle lahtiste hõlmade alt paistis viltu ülevõetud seelik ning määndunud ja plekitatud valge kombinöö. Pluusi polnud.

Jäime kõik lävel nagu naelutatult seisma, esimesena toibus Marianne, ta tahtis Birgiti juurde söösta, aga kapten keelas:

«Stopp, jõuate.»

«See on minu tütar!» protesteeris Marianne kriiskaval toonil, ta oli täiesti endast väljas.

«Jõuate. Eelkõige teeme kindlaks, kas nad on need, kelleks nad ennast nimetasid.»

Samal hetkel ilmus meie selja taha veel keegi, puged kohe Valve ja direktori vahelt läbi ja peatus minu kõrval. See oli Topper. Seekord polnud ta näos üleolekut, sellest paistis selgesti välja enesevalitsuse kaotanud inimese viha ja ärritus.

«Mis see tähendab? Miks Esko siin on?»

Kapten vaatas teda korraks teravalt, vaevumata vastama. Ta oli ühe paberi kaasa võtnud, sellelt luges ta nüüd nimesid:

«Esko Topper?»

«Mina...» pomises Esko uimaselt.

«Esimese keskkooli üheteistkümnenda klassi õpilane?»

«Jah...»

Kapten pöördus meie poole:

«Kas see on teie õpilane Esko Topper?»

«Jah,» vastas direktor ennast liigutamata.

«Aivar Normak?»
«Jah,» kostis pikk elegantse välismaise jope ja teksaspükstega poiss. Peas oli tal kootud müts, mida ta ei vae-
vunud nüüdki ära võtma.

«Tehnikumi neljas kursus?»

«Jah.» Poisi hääl oli erksam kui Eskol, aga täiesti üks-
kõikne.

«Teie õpilane?» pöördus kapten tehnikumiõpetaja
poole.

«Jah.» Ka sellel mehel polnud tahtmist midagi muud
öelda.

«Annika Linamäe?»

«Ma ütlesin ju teile.» Tüdruk oli Birgitist minu teada
ainult kolm-neli aastat vanem, aga nägi välja nagu
kolmekümnene. Ka tema oli korralikus talvemantlis, ka
tema hõlmad olid laiad, nende vahelt paistis tagurpidi
selgatõmmatud kleit.

«Vastake küsimusele!»

«Olen jah.» Tüdruku näost võis näha ainult vihas-
trotsi ja väljakutset. «Mis te mulle ikka teete? Varasta-
nud ma pole, koolis enam ei käi — mis te teha saate?
Määrake trahvi? Määrake, küll see kinni taotakse. Tööl
ei käi ma ka, nii et pole teil kuhugi kirjutada ega kae-
vata.»

«See on teie tütar?» küsis kapten ehmunud näoga nai-
selt.

«Jah, muidugi... Aga...»

«Birgit Rahi?»

Birgitil oli uimasusest hoolimata säilinud veel mingi
koolilapselik distsipliinitunne, ta ajas end vaevaliselt
püsti ja vastas kuulekalt:

«Jah.»

«Esimese keskkooli kümnenda klassi õpilane?»

«Jah.»

«See on minu tütar...» alustas Marianne jälle, aga
kapten katkestas teda ka seekord:

«Olge vait palun. Teiega räägime hiljem.»

Ta pöördus meie poole, ma ütlesin ilma küsimust oota-
mata:

«Jah, ta on minu klassi õpilane Birgit Rahi.»

«Nõnda. Lähme nüüd tagasi.»

Marianne üritas veel kord selgeks teha, et ta jääb tütre
juurde, aga kapten ei võtnud teda kuulda.

Vahtisime veel hetke seda pingil konutavat kampa, siis

väljusime sõnakuulelikult ja läksime tagasi kapteni kabi-
netti.

«Noh, mis te ütlete?» Kapten istus ja vaatas meile
kordamööda otsa.

«Ma olen kindel, et minu tütar...» avas Marianne esi-
mesena suu, aga kapten tegi seegi kord keelava liigutuse.
Ta ei sallinud Mariannet, see oli esimesest pilgust selge.
Kas olid selle taga nende varasemad kokkupuuted või
midagi muud, jäi teadmata.

«Kõigepealt teie, seltsimees Linamäe. Kuidas on või-
malik, et teie tütar korraldab teie korteris selliseid
orgiaid? Kus te ise öösel olite?»

«Ma tulin täna hommikul Tartust, mul oli EPA-s
eksamisess, sõitsin kohe tööle, mul pole aimugi...» Ta
hää katkes.

«Kas seda on varem kah ette tulnud?»

«Ei, ei!... Küsige majaelanikelt, kui te ei usu! Meie
korteris pole iialgi...»

«Hea küll, hea küll. Kas teie tütar on öösiti kodunt
ära olnud?»

«Ta on ju täiskasvanud inimene, ma ei saa teda kee-
lata...»

Uksele koputati, kapten hõikas: «Sisse!» — ja lävel
seisls Virginia. Tema pilk peatus sekundiks minul, siis
pöördus ta kapteni poole:

«Akt on valmis, palun.» Ta tuli laua juurde ja pani
sellele täiskirjutatud paberi. Niisiis pidi ka seekord just
tema see olema, kes ekspertiisi tegi...

«Aitäh. Kui me peaksime teid veel vajama...»

«Helistage, ma tulen. Kuigi arvan, et selleks pole vaja-
dust. Tegemist on ilmselt ühekordse ja vilumatu tarvita-
misega, see läheb iseenesest üle. Andke neile palju juua
ja laske neil lihtsalt välja magada.» Virginia rääkis seda
kõllelegi otsa vaatamata, kuid ma sain aru, et need sõnad
olid määratud kinnipeetute vanematele.

«Arstiabi nad ei vaja. Nägemiseni.»

Ta lahkus. Kapten vaatas jälle meile.

«Nii. Nende kinnipidamiseks pole meil põhjust. Karis-
tus majaelanike rahu rikkumise eest tuleb niikuinii.»

Nüüd pöördus ta esimest korda ise Marianne poole:

«Viige oma tütar koju. Öelge korrapidajale, ta annab
ta teile kätte. Ja teie oma poeg ka, kodanik Topper.»

«Ma tahaksin siiski enne teada...» alustas Topper, kes

oli vahepeal ennast kogunud ja nüüd ilmselt kavatses poja eest välja astuda.

Kapten tegi keelava liigutuse.

«Hiljem, hiljem. Viige poiss koju magama. Ma kutsun teid nagunii veel välja. Minge.»

Marianne oli juba ukseks, Topper järgnes talle küll viivitamisi, kuid nähtavasti mõistis siiski, et siin ei võeta teda praegu kuulda.

Kapten vaatas nüüd Astrid Linamäe, siis tehnikumiõpetaja poole.

«Teie püüdke teada saada, kust nad veini ja tablette hankisid. Alaealistele alkoholi ei müüda. Ja neid tablette ei saa ka lihtsalt niisama.»

«Miks just meie?» päris tehnikumiõpetaja kulmu kortsutades.

«Teie hoolealused on teistest vanemad. Täiskasvanud, nagu seltsimees Linamäe ütles... Vein veinika, see polegi nii tähtis, leidub veel häid onusid, kes teismelisele pudeli poest välja toovad. Aga ma tahaksin jälle saada, kust nad tablette hankisid.»

«Mis tabletid need olid?» küsis tehnikumiõpetaja.

Kapten kehtitas õlgu, vaatas Virginia toodud akti.

«Nagu siit võib lugeda, eunoktiin ja tsüklodool. Ma pole arst, aga mul tuleb nagu ette, et need on mingid uimastavad ravimid. Muide, kas Normaku isa on praegu merel või kodus?»

«Kaugsoidus, juba kaks kuud.»

«Poiss elab siis üksinda või?»

«Ei, koos võõrasemaga.»

«Kes see võõrasema on?»

«Kuidas teile öelda...»

«Nii, nagu on.»

«Meie teada pisut kergemeelne naisterahvas.»

«Vahekord poisiga on halb?»

««Halb» on pehmelt öeldud. Nad ei salli teineteist silmaotsaski.»

«Tööl käib? See naine, ma mõtlen?»

«Riidevabrikus.»

«Hm.» Kapten märkis selle üles.

«Poissi koju viia on siis ehk väär?»

Õpetaja kehtitas õlgu.

«Kuhu teda ikka viia, kui te teda endale ei taha.»

«Meil pole alust teda vahi all hoida. Vähemalt praegu.»

«Kas te teda oma...» Kapten taipas vist oma mõtte kohast ja vaikis. Õpetaja aga oli teda niigi mõistnud:

«Ei tule kõne alla. Ühiselamus on meil range kord ja me soovime seda säilitada. Ei, sinna ma teda ei lase.»

«Siis pole midagi parata. Viige ta koju, las võõrasema olendab temaga ise. Tehnikumist viskate ta välja?»

«Selle üle ei otsusta mina.»

«Mnjaa. Ma ütlen korrapidajale, ta annab teile auto, võtke poisiga siiski kaasa. Las ta jõuab vähemalt praegu kindlalt koju.»

Õpetaja kehtitas taas õlgu.

«Nagu käsitate. Võib minna?»

«Minge. Oodake, ma helistan auto asjus...» Ta võttis korrapidajaga ühenduse ja andis käsu kätte.

«Nagemiseni.»

Astrid Linamäe oli nüüd peale meie ainuke, kes jäi veel kohale, ma imestasin, miks kapten meil minna ei lasknud. Sama mõtles vist ka direktor, sest ta alustas asjalikult:

«Meie võime vist ka...?»

«Oodake veel pisut.» Ta pöördus jälle Astrid Linamäe poole:

«Kas teil on tütreaga normaalne vahekord?»

«Kuidas seda mõista?»

«Nii, nagu ma ütlesin. Normaalne. Kas te saate hästi läbi või olete konfliktis?»

Naine ohkas, piilus meie poole. Ilmselt ei tahtnud ta meie ees rääkida, aga polnud midagi parata.

«Kuidas kunagi... Vahel on ta väga mõistlik, lausa hea laps...»

«Ja vahel?»

«Vahel karjub mu peale, ütleb, et on täiskasvanud inimene ja tal on õigus ise otsustada, mida teeb.»

«Miks ta tööl ei käi? Ta lõpetas juba ülemõõdunud kevadel kooli.»

«Ta käis Tallinnas, tahtis konservatooriumi astuda. Lavakunstikateedrisse... Ei võetud vastu... Siis ütles, et otsib endale töökoha, aga pole seni leidnud...»

«Nii et teie peate teda ülal?»

«Kes siis veel?»

«Mnjaa. Annate talle liiga palju raha?»

«Mul ei ole kunagi liiga palju raha.»

«Riides käib ta teil igatahes küllaltki kallilt.»

«Noh, see...» Naine takerdus ja vaikis. Kapten sai

aru, et vähemalt meie ees ei kavatse ta rohkem rääkida.
«Olgu. Viige tütar koju ja minge tööle. Kui võimalik, pange ta luku taha, kuni magab end selgeks. Ja katsuge teada saada, kust nad neid tablette hankisid. See on praegu kõige tähtsam, saate isegi aru. Teile ta ehk ütleb — kui te suudate konflikti vältida... Võite minna.»

Astrid Linamäe lahkus longuspäi. Meie seisime ikka veel kolmekesi kapteni laua ees ja ootasime.

«Ma tahtsin teiega omavahel rääkida,» ütles kapten, kui üks oli naise järel sulgunud. «Istuge.»

Istusime ja ma tundsin kohe end ülekuulatavana, nagu olin neid filmis näinud.

«Ja nüüd öelge mulle, mida te kavatsete nende kahega ette võtta?»

Valve avas juba suu, aga heitis siis silmanurgast pilgu direktorile ja otsustas targasti hierarhia kasuks.

Direktor viivitas vastusega.

«Ma ei oska teile seda praegu öelda,» lausus ta viimaks. «Mina pole ainuotsustaja, asi vajab pealegi põhjalikku arutelu ja kaalumist.»

«Ei vaidle vastu. Pidage ainult meeles, et need paikesed pole siin meie majas esimest korda, poisile oli see koguni juba kolmas kord.»

«Eelmistel kordadel...»

«Ma tean täpselt, mis oli eelmistel kordadel,» katkestas kapten tema lause. «Möödunud õppeaastal, hea küll, seda veinijoomist Birgit Rahi vanaema juures võib ehk veel nimetada poollapselikuks lolluseks, pealegi abistasid nad vanakest ikka ka. Aga Esko Topperi vargusjuhtum polnud enam nii süütu. Nagu too pornofilmi, mille me ta taskust leidsime. Ta olevat selle ostnud kelleltki mere-mehelt. Kes see meremees oli? Meile ta vandus, et täiesti võõras.»

«Küllap oligi...» püüdis direktor otsekui ennast kaitsta, aga kapten raputas pead.

«Niisugused asjad maksavad kenakese summa. Kust võttis poiss selle raha? Ühelt poolt tekib küsimus, kas tema hingel pole teisigi vargusi, mis on aga jäänud avastamata. Ja teiselt poolt on Aivar Normaku isa meremees. Selline kokkulangevus ei pruugi sugugi juhuslik olla.»

Tema jutt oli läbinisti loogiline, ainult et ma ei saanud seda tõsiselt võtta. Meie teadsime ju, et film pärines Topperite kodust. Polnud muidugi võimatu, et Aivar Normaku

kaal oli selles asjas oma osa, aga siiski tundus see ebatõenäolisena, sest Topperid ei käi läbi inimestega nagu Normak — kas või sellepärast, et poisi võõrasemal on halb kuulsus. Topperil oli kindlasti märksa usaldusväärsemaid teid filmide hankimiseks.

«Kõik on võimalik,» vastas direktor. «Kuigi mulle tundub...»

«Teile võib ju tunduda,» katkestas kapten jälle, «aga meie toetume oma töös uurimisele, mitte tunnete.»

«Eks uurige siis välja,» ei suutnud direktor alandavat hõlmi kauem mängida.

«Ja uurimegi,» vastas kapten iga silpi rõhutades. «Uurime. Aga teie peate tõsiselt aru pidama, kas seda tüdrukut ja poissi ei peaks saatma mõnda teise õppeasutusse, kus nende üle oleks tõhusam järelevalve.»

Direktor ajas end sirgemaks.

«Ma ütlesin juba, et see vajab põhjalikku kaalumist.»

Kapten vaatas talle pikalt ning teravalt otsa.

«Ma töötan miilitsas juba kakskümmend aastat. Minu kogemused näitavad, et harilikult kaalutakse ja kaalutakse, kuni me peame lõpuks juba kriminaalkoodeksi abiga vahele astuma. Antud juhul näib mulle, et kummagi kodus ei suudeta neid küllaldase ranguse ja nõudlikkusega kasvatada.»

«Birgit Rahi ema on...»

«Täitevkomitee sekretär, tean. Mida see muudab? Ministrite poegi ja tütreid on vangi pandud.»

«Te tahate siis, et me saadaksime nad erikooli?» küsis direktor vastumeelselt.

«Mina ei taha midagi. Ma soovitan teil ainult tööpoolet tõsiselt seda võimalust kaaluda. Praegu pole ehk veel hilja, Sindis ja Kaagveres ei vaadata millelegi läbi sõrmede, ehk õnnestub neid noori veel peatada.»

Birgit Kaagverre? mõtlesin ma hinge kinni pidades. Ei ilalgi! Ma teen kõik, mis võimalik, et seda vältida!

Direktor vaikis, tema asemel poleks minagi osanud midagi mõistlikku öelda.

«Nii et palun suhtuge asjasse tõsiselt. Kui nad peaksid veel kord siia sattuma, siis segame juba meie ennast vahele ja võtame kõige karmimad abinõud tarvitusele.»

«Me arutame seda küsimust,» ütles direktor hammaste vahelt. Ta püüdis ikka veel meeletult säilitada väarikust tolle miilitsakapteni ees, kellesse ta suhtus ümase tõredusega.

«Väga hea. Ja palun teatage siis meile, mida te otsustasite. Olete vabad.»

Tulime ära ja kõndisime vaikides tagasi koolimaja poole. Valve ei pidanud vastu:

«Saadame ära ja lõpp! Kas te saate nüüd aru, et mul oli juba enne õigus? Kas te tahate oodata, kuni nad võetakse kinni mõne päris kuriteo pealt? Issand, nüüd on narkomaania ka juba koolis sees! Ei, nad tuleb viibimata kõrvaldada, enne kui see komme levima hakkab!»

Direktor ei vastanud, see ärritas Valvet veelgi enam.

«Öppenõukogu kokku kutsuda ja asi ära otsustada! Kohe!»

«Öppenõukogu kutsun mina kokku, õpetaja Johannes. Siis, kui ma pean seda tarvilikuks. Oma klassi distsipliini ja muu eest vastutate teie ise.»

Sellest piisas, Valve suu langes taas lukku.

Minu peas sagis musttuhat mõtet, ükski neist ei jäänud pidama, ei andnud mingit mõistlikku tulemust.

Ma pean Birgitiga rääkima.

Ei, sellest ei tule midagi.

Ma pean Mariannega kokku saama. Tingimata.

Ma pean Virginiat nägema, temalt tablettide kohta täpselt aru pärima.

Ma peaksin Eskoga kõnelema, temalt kõik välja pressima.

Ma peaksin selle Aivari juures kodus ära käima.

Ma peaksin Astrid Linamäelt järele uurima, kuidas need lood tema tüdrukuga õieti on, mida ta...

Stopp.

Kõike korraga ei saa teha. Mul tuleb selgusele jõuda millest alata. Kes vedas Birgiti sellesse kampa? Millega nad veel on hakkama saanud? Ei või olla, et see oli neile esimene niisugune orgia, vaevalt läheks kohe esimese koosistumine nii maruliseks ja hulluks! Palju nad varem on koos käinud? Kus? Mida teinud? Kes toob neile neid neetud tablette?

Jõudsime koolimajja. Olin kindel, et läbi on juba mitmes tund, aga selgus, et seegi, millest me lahkusime, oli alles äsja lõppenud. Seitsmenda klassi omi polnud koridoris näha, läksin ja tõmbasin klassiukse lahti. Nad istusid kõik oma kohtadel, paar tükki koguni kirjutas veel. Kas me tõesti olime ära ainult kolmveerand tundi?

«Õpetaja, tund on juba lõppenud,» teatas esimeses pingis istuv tüdruk.

«Hea küll, andke oma tööd ära ja minge vahetunnile.»

Nad tulid robinal mu laua juurde, panid oma vihikud uksteise peale virna ja kadusid. Istusin, silmitsesin kõige peal lamavat vihikut, avasin selle mehaaniliselt.

«Kas ma usaldan oma vanemaid täielikult?»

Mina oma vanemaid täielikult ei usalda. See võib paista küll imelik, aga ma ei saa neid usaldada, sest nad valetavad mulle...

Kuhu me oleme jõudnud? käis mul peast läbi. «...ei saa neid usaldada, sest nad valetavad mulle...»

Bulgesin vihiku, polnud mingit tahtmist neid kirjanikke lugeda. Järgmine tund pidi mul olema oma klassis, kümnendas. Ma ei mäletanud, mis selle tunni teema oli, mul polnud aega sellele mõelda. Minu tütar viidi poolpaljalt veini- ja narkootikumiuimas miilitsasse. Mis seal korteris sündis? Kellelt ma saaksin seda teada?

Kell helises, ma istusin edasi. Õpilased ilmusid ukse peale ja jäid mind nähes hämmastunult seisma. Tulin laadvusele, tõusin, võtsin vihikupaki ja läksin sõna lausumata välja. Õpetajate tuppa ei tahtnud ma minna, aga pidin, sest tuli võtta päevik ja mõned raamatud. Nagu võiski arvata, käis seal äge seletamine. Valve oli direktori silma alt pääsenud ega pidanud nüüd enam midagi endale, pajatas meie käigust üksikasjalikult ja ägedalt. Viskasin talle vihase pilgu, aga ta ei paistnud seda märkavatki, kutsus mind hoopis endale tunnistajaks:

«Oli ju nii, eks ole?... See tehnikumipoiss oli täitsa juhtunud, kujutage ette, ta vastab miilitsale nagu endasugusele! Ja veel see Linamäe-plika! Ma ütlen veel kord: jalamaid tuleb sellest katkust lahti saada, enne kui teised ka nakatuvad! Eks ole, Tehvan?»

Ma ei lausunud sõnagi, võtsin oma klassi päeviku ning raamatud ja läksin toast välja. Valve kõrge, just nagu võõras hää kostis isegi läbi suletud ukse.

Kuidas levib informatsioon? Milliseid kanaleid pidi? Kes oskaks sellele vastata?

Minu klassil oli teada, et me käisime miilitsas, et see oli seotud Birgiti puudumisega. Kes neile seda ütles?

«Õpetaja, kas Birgitiga on midagi halba juhtunud?» küsis Anu Alland süütu ning kaastundliku näoga. Kiristasin hambaid. Ka sina olid tolles läinudaastases kambas, sul vedas ainult sellega, et läksid veerand tundi enne miilitsa tulekut ära. Kas löid kartma? oleksin ma nüüd tahtnud teada. Või oli see juhus?

«Birgit on haige,» vastasin, enne kui oleksin jõudnud oma vastuse üle järele mõelda.

«Ah nii...» Anu istus, tema näolt ei võinud midagi lugeda, aga ma nägin, kuidas ta enda arvates märkamatult müksas oma pinginaabrit. Nõnda. Nüüd olin ma oma klassile valetanud — mina, kes ma polnud seda iialgi teinud. Kõhklesin hetke ja ütlesin siis nii rahulikult kui suutsin:

«See pole just päriselt nii. Kuigi seda võib ka haiguseks nimetada. Olge head ja ärge minult praegu rohkem päri, on asju, millest ei saa rääkida.»

Nad hingasid justkui sügavamalt, tundsin, et usaldus polnud veel täiesti kadunud.

Avasin oma tunnikonspekti, tegin kindlaks, millest meil pidi täna juttu tulema, andsin tunni ära. Kuidas see sündis, ei oska öelda, tean ainult, et nad olid hästi vaiksed ja distsiplineeritud, püüdsid nagu alateadlikult mulle kõike kergemaks teha.

Mõni minut enne tunni lõppu avas keegi noorema klassi poiss ukse:

«Õpetaja, teile on telefon.»

Vaatasin kella, aega oli veel kolm minutit.

«Palun istuge vaikselt, kuni vahetund algab. Ma ei jõua ilmselt enne tagasi.»

Telefonitoru ootas mind õpetajate toa laual, toas viibis ainult paar algklasside õpetajat. Võtsin toru, ütlesin:

«Ma kuulen.»

«Ma pean sinuga rääkima!»

Marianne. Muidugi, ma oleksin pidanud seda taipama.

«Mul pole aega,» vastasin automaatselt.

«Peab olema.»

«Ei ole.»

«Kas sa annad endale aru, mida sa räägid?»

«Annan.»

«Ma pean sinuga täna kokku saama! Kas on selge?»

Rahunesin veidi, tundsin, kuidas süda lõi rinnus aeglaselt ja raudraskelt. Muidugi peame kohtuma. Võtkem ennast kokku.

«Kus, millal?»

«Sõidame surnuaeda.»

«Ei taha.»

«Kuhu siis? Meile ei tohi sa tulla!»

«Siis tule min juurde.»

«Mina? Ei tule kõne alla!»

«Tuled. Mu korteri number on seitse. Olen kodus kella kolmest alates.»

«Ma ei saa tulla!»

«Saad küll!»

Teisel pool valitses vaikus, siis andis ta alla:

«Hea küll... Ma tulen kell viis.»

Panin toru sõnagi vastamata ära, heitsin vargse pilgu kahe oma laua taga nokitseva õpetaja poole. Nad olid omaette ametis, ilmselt ei pannud nad minu kõnet tähele.

Mul oli veel üks tund, ka see sai kuidagi otsa, siis läksin koju. Valvet ma enam ei näinud, keegi teine koolis minu käest midagi küsima ei tulnud, kuigi nende nägudelt võis lugeda, et nad südames vägagi kibelesid.

Marianne oli kohal pisut enne viit, ta helistas uksekella üheainsa korra, lühidalt ja kiirustavalt. Lasksin ta sisse, ta istus mantlit maha võtmata toolile, vahtis mulle otsa, tõusis siis ja võttis mantli ära.

«Mis nüüd saab?»

«Miks sa seda minult küsid?»

«Kes siis peab teadma??»

«Pole aimugi. Mina igatahes mitte.»

«Jäta oma jonn!»

Naersin lühidalt. Jonn? Aga olgu.

«Sa ütlesid mulle seal kalmistul, et Birgit pole kunagi kodust ära olnud. Valetasid, jah?»

«Mis tähtsust sel on? Me peame praegu...»

«Vasta. Kas valetasid?»

Ta viivitas kaua, mõistsin väga hästi, mis tema hinges toimus. Ühelt poolt tahtis ta kõike salata, just minu ees salata, teiselt poolt sai täie selgusega aru, et peab mulle vähemalt nüüd tõtt rääkima.

«Jah.»

«Miks?»

Marianne ei vastanud, mu küsimus oli rumal, sain selgest isegi aru. Muutsin teemat:

«Kus Birgit praegu on?»

«Kodus. Magab. Ma rääkisin ühe tuttava arstiga, see soovitas unerohu anda.»

Tuttav arst. Kes? Vastust polnud vaja, arvasin teadvat, kes see oli.

«Te jäite pärast mind sinna. Mis ta veel rääkis?»

«Kes?»

«Too täispuhutud miilitsakapten.»

Antipaatiat oli niisiis vastastikune.

«Ei midagi erilist. Küsis nagu sinagi, mis nüüd saab. Mida kool kavatseb ette võtta.»

«Mida siis?»

«Ma ei tea. Tema püüdis erikooli saatmist peale suruda.»

«Kaagverre?»

«Sinti kah.»

«Mis direktor ütles?»

«Vastas, et seda küsimust kaalutakse põhjalikult.»

«See ei tule muidugi kõne alla!»

«Miks sa seda arvad?»

«Ükski kool pole nii loll, et oma nime sellega määrada.»

«Arvad? Aga kui see nimi on nagunii juba määratud?»

«See neil läbi ei lähe!»

«Pole sugugi kindel. Kõik oleneb sellest, millise hoiaku võtab direktor.»

«Tema pole ainuotsustaja!»

«Ei. Aga suunaandja küll. Enamikul õpetajatel on üha kõik, nad annavad oma hääle selle poolt, mille poolt tahetakse.»

«Ma ei lase seda iialgi teha!»

Ohkasin.

«Loodad oma positsioonile? Sa oled vist midagi maha maganud, mis meie ümber on toimunud ja toimub. Tead mida see kapten ütles? «Ka ministrite poegi on kinni pandud.» Näed siis.»

«Siseasjade osakond allub niisamuti täitevkomiteele kui haridusosakond!»

«Noh, mitte just päris nii. Ja oled sa kindel, et haridusosakond hakkab kooli otsusele vastu töötama?»

«Kool ei saa niisugust otsust teha!»

Ohkasin veel kord. Vaene silmaklappidega funktsionäär. Naisfunktsionäär. Jõuga ei tee sa siin mitte midagi.

«Kes keelab?»

«Ma lähen...»

«Jäta järele. Mind huvitab hoopis muu. Kas sa Toppreid tunned?»

«Kes neid ei tunneks. Täitevkomitee on iga ettevõtte ja selle juhtidega seotud.»

«Nii, nii...» Keelel kipitas küsimus: äkki käid nende juures valitud seltskonna filmiseanssidel?

«Mis siis?»

«Ei midagi. Nende Esko ja Birgit paistavad ju kaunis lähedased olevat.»

Marianne vaikis, oli näha, et ta võitles endaga, otsustas siis nähtavasti, et antud silmapilgul on tõesti kasulik mulle tõtt rääkida.

«Ei. Ei ole. Birgitit piirab hoopis too tehnikumipoiss, Alvar.»

«Mis tähendab: piirab?»

«Jäta oma naiivsused.»

«Sa said valesti aru. Ükskord tahtsin ma sinult küsida, kas Birgit on juba... Siis sa ütlesid, et see polevat minu, koolmeistri asi. Nüüd küsin ma seda sinult uuesti. Ja tahan vastust.»

Marianne suutis ennast suurivaevu tagasi hoida. Ta hingas korra sügavalt ja ütles siis:

«See on praegu kõrvalise tähtsusega.»

«Ei ole. Ma tahan teada, kui kaugele on minu tütar juba jõudnud!»

«Kui kaugel sa ise sel ajal olid?»

«Miilitsasse mind igatahes ei viidud.»

«Pea suu!»

«Kas sa tulid siia minuga tülitsema? Tead ju väga hästi, et ma teen kõik, mis on minu võimuses, et Birgit saaks lõpetada kooli siin, korralikult ja sündsalt nagu teisedki. Ma ei tea, kas mul on kerge teda kaitsta. Ma ei tea tööpoolest, millise seisukoha direktor ja enamik õpetajaid võtab. Et nendega võidelda, kui tarvis, pean ma Birgitist kõike teadma. Nad võivad näiteks nõuda, et Birgit saadetakse arstlikku kontrolli.»

«Arstidega saab hakkama!»

Jälle need neetud silmaklapid.

«Ei saa, Marianne. Ei saa. Usu mind. Ma võin tema kaitseks välja astuda, võin kõigest jõust sõdida, usu, ma tulen sellega toime. Aga kui ma äkki esitan mõne argumendi, mille nad kas või sellesama arstliku kontrolli abil kohe ümber lükkavad? Ma pean teadma, millele ma välja lähen, õigemini, millega ma välja lähen, millele rõhun. Katsu sellest aru saada.»

«Sa räägid Birgitist nagu võhivõorast tüdrukust!»

«Sina tahtsid, et ta oleks mulle võhivõoras. Kas aitaks palju, kui ma kah sinu moodi hüsteeriliselt karjuksin?»

Ta vaikis.

«Sa ütlesid, et arstidega saab hakkama. Tegelikult oli see juba vastus minu küsimusele, sa peaksid seda isegi

taipama. Aga ma tahan, et me mängiksime lahtiste kaartidega. Kas neil on vahekord?»

«... Jah.»

«Ja sa sallid seda?»

«Kuidas saaksin mina seda takistada? Pean tüdrukut kogu aja luku taga või?»

Tõelikult õigus, sa ei saa seda takistada. Jõuga mitte.

«Ammu juba?»

«Möödunud aastast.»

«Sa peaksid teadma, et Birgit oli siis veel viieteistkümnene. Selle poisiga võiks kinni panna.»

«Jäta!»

Muidugi, mis ma asjatult mässan. Meie kõigi suurim viga ongi see, et me hakkame täbaras olukorras eelkõige süüdlasi otsima — alles teises järjekorras taipame, et tuleb endale hoopis selgeks teha, kuidas edasi elada, kuidas asju ajada, et juhtunud poleks liiga halbu tagajärgi.

«Olgu. Nii et tema puutumatus ei saa ma ette tuua. Kurat küll, ma ei tea, mismoodi teda sellest supist päästa!»

See valing tuli mul automaatselt, aga Marianne tõlgendas mu sõnu omamoodi:

«Seda ei tohi keegi teada saada!»

Loomulikult ei tohi. Aga kui seda juba teataksegi? Kes ütleb, et ei teata? Kui just see mängitakse õppenõukogus minu vastu välja?

«Kuidas sina selle avastasid?»

«Ta ise ütles.»

«Vabatahtlikult? Ilma ähvarduste ja pealekäimisteta?»

«Jah.»

«Mismoodi? Ma ei kujuta ette, kuidas üks viieteistkümnepäevane tüdruk oma emale sellest räägib!»

«Ta tuli lihtsalt mu juurde ja ütles: ema, võta teatavaks, et ma ei ole enam tütarlaps.»

Vakatasin. Olin kuulnud midagi selletaolist ka varem, aga mulle oli see ikkagi jäänud mõistmatuks ja pisut uskumatuks. Kas bioloogiline distantis mängib nii suurt rolli? Olen ma oma nooruse unustanud? Või on see siiski põlvkondade erinevus ja meie noorusajal käis kõik tõepoolest teistmoodi? Mis siis teha? Võtta lihtsalt teadmiseks, et maailm on muutunud, ja sellega punkt? Aga tollesama bioloogilise olemuse seisukohast ei oli ju midagi muutunud, seksuaalsuhted enne vaimu- ja tundemaailma

hädapärastki väljakujunemist on ka praegu ebaloomulikud, kahjulikud, ohtlikud! Seadusedki kehtivad edasi, seeläbi noorel põlvkonnal pole sugugi tulnud pähe nõuda, et nad saaksid seaduse ees vastutavateks juba kolme-neljateistkümnepäevast!

«Ja sina?» küsisin.

«Mis mina?»

«Kuidas sa selle teate vastu võtsid?»

«Nii nagu oli. Mis ma oleksin pidanud tegema? Juukseid katkuma, tüdrukut peksma hakkama, poisi kohtu alla andma, nagu sina siin ütlesid?»

Jah, sul on õigus, mida see kõik oleks enam aidanud. Fakt jääb faktiks, seda enam ei muuda. Need on väga õrnad küsimused, nende puhul peab jätkuma kannatust ja taktitunnet, kui tahetakse oma lapsega avameelseid suhteid säilitada, teda kõige halvema eest hoida. Kui. Kas sina tahtsid, et teie suhted oleksid siirad?

«Kas ta on olnud... ainult selle poisiga?»

«Kuidas sa julged?!»

«Miks sa raevutsed? Mis olulist vahet sellel siis enam on?»

«Loll!»

«Tõsi, vahe on. Suur vahe. Sellepärast ma küsingi. Ma tahan lõppude lõpuks, kurat võtaks, teada, kes mu tütar on, kelleks ma pean teda pidama!»

Ma lausa käratasin talle selle näkku, ta tõmbus pisut ohmunult tagasi ja vaikis.

«Noh?»

Nägin, et nüüd lõpuks langes talt umbusu ja lakkamatu valvsuse pinge, ta nagu lõtvus täiesti ning vastas tasa, kõlatult:

«Ma ei tea... Ta pole mulle sellest midagi rääkinud.»

Silmitsesin teda, viivuks hakkas mul temast isegi kahju. Ta oli oma keerdukiskunud emaarmastuses paljuki süüdi, aga ootamatu krahhi röövis talt enesekindluse, ta oli praegu ainult õnnetu naine, kelle senine elumudel oli kokku varisenud või õigemini varisemas. Kuipalju kahetses ta selle juures Birgitit, kuipalju iseennast, kui muidugi lahtiseks, aga see polnudki momendil nii tähtis. Praegu oli mängus Birgiti saatus.

Telefon helises, võtsin toru.

See oli Virginia.

«Mida sa teed?»

«Ei midagi... erilist.» Minu näitlemis- ja ümberkehas-

tõlmisvõimed on üsna nigelad, ta kuulis otsekohe mu häälest seda, mida ma esimese hooga ei olnud tahtnud öelda.

«Sul on külalisi?»

«... Jah.»

«Tema?» küsis Virginia eksimatu vaistuga. Muide, ega selleks mingit erilist vaistu tarvis läinudki, ainult lihtsat loogikat.

«Jah.»

«Muidugi, see on loomulik. Kui ta lahkub, helista mulle, eks?»

«Jah.»

«Kuulmiseni.»

Torus hakkas piiksuma, hoidsin seda veel hetke käes, panin siis aparaadile tagasi. Mu ühesilbilised vastused polnud Mariannel märkamata jäänud, ta kergitas pead ja pomises rohkem endale:

«See oli Virginia, jah?»

Ma ei hakanud küsima, kust ta on minu ja Virginia suhetest teada saanud, noogutasin ainult. Mariannel polnud sellest vahekorra sooja ega külma, tema mõtted rabelesid ainult ühes suunas:

«Mis siis nüüd ikka saab?»

«Ma ütlesin, et ei tea. Peab ootama.»

See oli halvasti öeldud, tundsin seda kohe ka ise. Mida ootama? Võiduvõimalused on sellel, kes tegutseb. Aga kuidas tegutseda? Mida ette võtta? See polnud mulle endale üldse selge.

«Ootama... Kuni teie õppenõukogu teeb otsuse, jah? Ma tean, mind ei sallita teil, ammu ei sallita. Eriti tollest möödunud aasta loost peale...»

«Millega sa neid topkord õieti ähvardasid?»

«Kontrollbrigaadiga muidugi. Ja rahanduse kontrolliga kah.»

«Mis on rahandusel kooliga pistmist? Meil pole ju midagi varastada, keegi ei saa võõrast raha oma tasku panna.»

«Või veel. Vana õpetaja, aga nii naiivne.»

Hea küll, mõtlesin, see pole praegu oluline. Ei sallita sind jah, keegi ei salli. Olgu omavahel intriige ja konflikte kui palju tahes, välisvaenlase ees tõmbub rinne kokku.

«Ma loodan, et sa seekord niisugust rumalust ei tee.»

Marianne nõksatas järsku sirgemaks, ta silmadesse ilmus tuttav tuluke.

«Kõik oleneb sellest, kuivõrd sina suudad nendega toime tulla. Kui sinust pole asja, lähen ükskõik kuhu, kasutan kõik oma sidemed ja tutvused ära. Pea meeles, ma ei löö risti ette. Birgitit kuhugi saata ma ei lase, saad aru?»

«Hea küll, hea küll,» ütlesin rahustavalt. «Ära satu paanikasse, midagi ei ole ju veel otsustatud, isegi niisugust ettepanekut pole koolis keegi teinud.» Valetasin muidugi, Valve agiteeris ju pärast miilitsast tulekut kõigest jõust. Aga see ei tulnud eriti tõsiselt arvesse, esimese hooga pingutatakse ikka üle.

«Milla te hakkate seda arutama?»

«Kuule, sa nõuad minult võimatut. Kust ma peaksin seda teadma? Õppenõukogu koosoleku kutsub kokku direktor, mitte mina või keegi teine.»

«See asi peab saama selgeks nii ruttu kui võimalik!»

«Marianne, katsu nüüd mõistlik olla. Ma saan sinu kärsitusest aru, aga võib-olla on hoopis parem, kui seda putru ei hakata nii palavalt sööma. Las aeg jookseb, tagantjärele pole ükski asi enam nii hirmus kui alguses. Usu, ma ei ole sellest otsusest vähem huvitatud kui sina, ma teen tõepoolest kõik, mis minu võimuses on.»

Ta tajus ilmselt, et ma räägin tõsiselt, ja see võttis tal tuurid maha. Juba üsna talitsetuna tõusis ta toolilt ja ütles:

«Olgu, mis me siin enam targutame. Ma nõuan sinult ainult üht: et sa hoiaksid mind kõigega kursis. Sa pead mulle kohe teatama, kui kävatsetakse midagi ette võtta.»

«Saab tehtud.»

«Ma lähen koju. Mine tea, kaua ta magab, ma pean esialgu tema juures olema.»

Marianne tõmbas mantli nii kähku selga, et ma ei jõudnud teda aitama.

«Hüvasti. Pea siis meeles. Issand, kui nüüd keegi trepi-kojas vastu tuleb!... Enne polnud küll kedagi, väljas on õnneks pime ka. Mine välja, vaata, kas õhk on puhas.»

See oli juba tavaline Marianne. Minu kahjutunne hakkas kahanema, tahtsin juba järsult keelduda, aga siis sain aru, et omamoodi on tal õigus: minu kaitsekõnedel ja argumentidel on sada korda väiksem kaal, kui teatakse, et Marianne käis minu juures kodus. Praotasin ust ja

piilusin trepikotta. Seal valitses täielik vaikus. Meie kor-
rusel põles laelamp.

«Kustuta see ära.»

Kustutasin valguse, ta lipsas minust mööda ja kadus
trepist alla, hääletult ning nii kiiresti, et ma lausa võpa-
tasin, kui kuulsin all ust kolksatavat — arvasin, et keegi
tuleb just nüüd talle vastu. Aga kõik jäi vaikseks ning
ma mõistsin, et ukse kinnitõmbaja oli tema. Sulgesin oma
korteriuukse, läksin laua juurde, istusin ja süütasin siga-
reti.

Mõtted olid sassis nagu ennegi, püüdsin neis asjatult
mingit süsteemi luua. Siis meenus Virginia, haarasin sel-
lest nagu päästerõngast. Helistasin, ta pidi telefoni juures
istuma, sest toru võeti silmapilkselt.

«Saring kuuleb.»

«Mina siin. Ta läks ära.»

«Tahad mind näha?»

«Tahan.»

«Tule siia.»

Panin end riidesse ja väljusin. Bussiga vedas ja kümme
minutit hiljem helistasin juba Virginia ukse taga. Ta
avas ja tõmbas mu lausa kättpidi sisse.

«Tule.»

Diivanilaul seisid konjakipudel ja kaks klaasi.

«Joo.»

«Ma ei taha.»

«Joo. Ma käsin seda kui arst. Klaas konjakit paneb su
mõistuse paika.»

Kallasin endale pitsitäie ja jõin ära. Mingit muutust
ma endas ei tundnud, ainult kõhus hakkas peaaegu
kohe soe.

«Nii. Nüüd arutame seda asja natuke.»

Istusime viivu vaikides, siis küsisin:

«Mis tabletid need olid?»

«Eunoktiin ja tsüklodool. Meil üsna igapäevased ravi-
mid.»

«Kust nemad neid said?»

«Selle üle mõtlen ma praegu ka ise.»

«Too miilitsakapten juhtis meie tähelepanu sellele, et
Normaku isa on meremees. Kaugsoidus.»

«Ei, neid tablette pole vaja välismaalt sisse vedada,
seal on pealegi hoopis teised tabletid. Need on siitsamast
pärit.»

«Apteegist?»

«Apteegist saab neid ainult meie haigla retseptiga. Ei,
ma kardan midagi muud. Need on meilt välja smu-
geldatud.»

«Su oma personal?»

«Ka see pole välistatud. Aga võib ka patsientide töö-
alla.»

«Kuidas nemad siis rohtudele ligi pääsevad?»

Virginia naeris lühidalt.

«Varas pääseb igale poole.»

«Niisugused ravimid on teil ju korralikult luku taga?!»

«Lukk on looma jaoks. Oled kuulnud?»

«Olen.»

«No nii. Kõige tõenäolisem on siiski mingi kokkumäng.
Ma uurin selle välja.»

«Need ravimid peavad teil ju rangelt arvel olema?»

«Igal pool on kõik rangelt arvel, aga varastatakse
mis hirmus. Ja vahel ei tulegi välja. Tühja need table-
tid sihukesel ühekordsel tarvitamisel mõjunud oleksidki,
aga nad, lollakad, kaanisid mitu pudelit veini peale.
Alkoholiga koos...»

«Mis unerohtu sa käksid tüdrukule anda? Pärast
seda kõike?»

«Ah, see oli bluff. Marianne tegi niisugust paanikat, et
ma saatsin talle kümnekond absoluutselt süütut tabletti,
ütlesin, et need toovad tüdrukule kohe une. Ma ju tead-
sin, et plika jääb magama nagunii.»

Saatis? Kellega? Mis see minu asi oli.

«Sa ütlesid: ühekordsel tarvitamisel. Miks sa selles
nii kindel oled?»

«Kogemused, kulla mees. Räägi parem, mida teile seal
miilitsas veel öeldi? Mina tulin ju ära.»

Rääkisin. Ka sellest, et meil kästi tõsiselt mõelda cri-
koolile, ja Valve ägedast reaktsioonist. Virginia vangutas
pead.

«Seda võis arvata. Kuidas teie direktor kapteni ette-
panekusse suhtus?»

«Tõrksalt. Vähemalt esialgu. Tal ei paista selle kapteni
vastu erilist sümpaatiat olevat.»

«Või veel. Sama mehega oli tal ju ka eelmisel aastal
tegemist — ja nendesamade noorukite asjus. Peale selle
Topperi-poisi tänavune varguslugu. Kapten olevat too-
kord teie direktorile kaunis teravalt öelnud, umbes nii,
et miilits pole kooli praagi parandaja.»

«Kuule, aga Topperi-poiss oli ju selle varguse ajal

samuti mingite uimastite mõju all? Mis ühekordsest tarvitamisest saab siis juttu olla?»

«Ka seda tuleb ikkagi vaadelda kui ühekordset kasutamist. Aga see on terminoloogiaküsimus ega puutu praegu asjasse.»

«Puutub küll. Ma tahan teada, kas mu tütar on narkomaan või tõesti mingi ühekordse tobeda uudishimu ohver!»

Virginia vaikis natuke, ütles siis tõsiselt:

«Uudishimu pole praegusel juhul õige sõna. Uudishimuks saab seda nimetada esmakordse tarvitamise puhul.»

«Nii et Birgitilgi polnud see esimene kord?»

«Ma kardan, et mitte.»

«Aga siis tuleks teda ju ravima hakata?!»

«Ei, nii hull asi ka ei ole. Ta on ehk mõnel korral midagi sisse võtnud, sedagi teistega koos, nende uhal.»

«Aga see võib ju muutuda regulaarseks!»

«Võib. Elus võib üldse kõike juhtuda, Tehvan. Võib. Aga ei pea sellepärast veel juhtuma. Nii et erikooli saatmise küsimus on siis jälle päevakorral?»

«Ma ei usu, et kool teeb niisuguse otsuse.»

«Kust sina tead? Möödunud aastal oli teine lugu, esimene kord ja nii edasi. Kõlakas on linna peal nagunii lahti, kooli heast nimest pole enam mõtet rääkida.»

Esimest korda vaatasin ma oma tütre erikooli saatmisele otse näkku. Virginial oli õigus — juhtunust teadsid nagunii kõik, seda kinni mätsida või varjata polnud seekord võimalik. Ja õpetajate antipaatiat Marianne vastu võis hakata otsustavat osa mängima. Loomulikult, kõik olenes eeskätt direktori seisukohast, aga tont tedagi teadis. Ning ei tohtinud unustada ka muutusi meie elus. Mitmesugused hierarhiad kaotasid iga päevaga uue ning aina suurema osa oma monoliitsest võimust, ka direktorite autoriteet polnud ehk enam nii jäägitu kui paar aastat tagasi. Ja mis peaasi — kas maksis ikka kindel olla, et õpetajatel on ükskõik? Nad võisid Birgitit ja Esko ärasaatmisse hoopis pooldavalt suhtuda: ikkagi hoiatav eeskuju, neil on ehk edaspidi oma klassides kergem. Vahest ei olnud Valve äge reageering lihtsalt esimene tuhin, vaid väljendas tema tõelist arvamust?

Mõtlesin taas sellele, et ma ei tea neist erikoolidest õieti midagi. Millised nad on? Mis seal toimub? Kas Virginial on neist mingit aimu? Küsisin. Ta noogutas.

«Kuigivõrd küll. Olen paar korda eksperdina neis kõigis käinud, vahel on tarvis.»

«Mis olukord seal on?»

«Kas sa ise ei tea?»

«Ei.»

Virginia silmitses mind ja vangutas pead.

«Räägi seda kellelegi teisele ja sind ei usu keegi. Et inimene, kes on juba neljateistkümnendat aastat õpetaja, ei tea, mida endast kujutavad kurikuulsad erikoolid.»

«Miks ma peaksin seda teadma?»

«Lihtsalt peaksid. See on ju umbes seesama, kui mina ei teaks ühestki teisest Eestis asuvast psühhoneuroloogiahaiglast kõige vähematki, ei seda, millised eriprofiilid neis on, ega midagi... Ma panen seda lihtsalt imeks, kulla sõber.»

«Keegi pole mult nende tundmist nõudnud, endal pole kah selleks vajadust olnud,» vastasin ausalt. Virginia raputas veel kord pead.

«Fantastiline lugu. Tuleb välja, et meil antakse inimestele kõrgem haridus kätte ja saadetakse nad kooli õpetajaks, aga pedagoogikast pole neil kuigi palju aimu, ei tema erivormidest ega millestki! Häbi peaks sul olema.»

«Ongi. Aga see ei aita.»

«Tead mis? Ma annan sulle nõu. Võta endale mõned vabad päevad — see annab ju korraldada, eks? — ja käi seal ära. Nii Kaagveres kui Sindis. Vaata oma silmaga. Siis on sul vähemalt oma seisukoht, mis toetub faktidele, ja sul on õppenõukogus palju kergem Birgitit kaitsta. Usu mind, sõida. Ja võta selle Esko klassijuhataja ka kaasa. Tema on vist üks ägedamaid erikooli saatmise pooldajaid, nagu ma su jutust aru sain? Minge kahekesi, vaadake.»

«On seal väga kole?»

«Ära küsi minult, mine vaata ise. Mina ei räägi sulle midagi, jutust ei saa keegi targaks.»

«Mingi ettevalmistav pilt võiks ju olla.»

«Ei. Ma ei taha sinus eelarvamusi tekitada, need segavad objektiivset vaatlust.»

Tundsin kerget vimma, aga surusin selle maha. Kokkuvõttes oli tal muidugi õigus, oma silm on kuningas. Küsisin siiski:

«Kas sa oma tüdrit oleksid nõus sinna saatma?»

«Mulle ei meeldi need «oleksid». Iga juhtum elus lahendatakse eri moodi. Üldiselt muidugi ei oleks. Aga

kui muud üle ei jää... Ei, ma ei tea. Ei maksa spekuloida oletustega, need ei tõesta midagi.»

«Ma tahaksin veel ka selle Eskoga rääkida,» ütlesin.

«Ma tahan teada, kuidas see kõik algas ja mismoodi käis.»

«Vaevalt hakkab ta sulle pihtima.»

«Küll ma talt tõe välja võtan.»

«Kahtlen. Esimene ehmatuse on möödas, küllap talle on koduski selgeks tehtud, mida võib rääkida ja mida mitte.»

«Proovi maksab ikka teha.»

«Tee, mine tea, ehk saadki jutule, kui oskad temas usaldust äratada.»

Vaikisime mõnda aega, siis ütles Virginia:

«Mine koju. Kui ma võiksin sulle midagi soovitada, siis — võta ise paar tabletti uinutit ja maga see öö korralikult maha.»

«Mul pole, ma ei ole neid iialgi tarvitanud.»

«Ma annan sulle. Pikemalt istuda ja heietada pole mõtet, sa oled täna liiga erutatud ja segamini. Mine heida magama. Ja mõtle mu sõnade üle tõsiselt järele. Käige kahekesi neis koolides ära, vaadake, kaaluge.»

«Ma läheksin meelsamini üksi.»

«Usun. Aga kaks pead on kaks pead. Ja kui teil õnnestub asjast ühine mulje saada, siis on sul temast ka õppenõukogus palju kasu. Kaht inimest usutakse rohkem kui üht, eriti kui selle ühe kaitsealune on ikkagi täitevkomitee sekretäri tütar. Nende vastumeelsus Marianne vastu võib kergesti sulle üle kanduda, sind võidakse temaga ühe mütsi alla paigutada. Arvavad, et sa oled tal nii või teisiti pehmeks räägitud.»

Sellel jutul ei puudunud iva. Valve poleks küll eriti meeldiv reisikaaslane, aga antud juhul võis temast tõesti rohkem kasu kui kahju tulla.

«Üritan.»

«Mul on sust kahju. Et see pidi just Birgit olema. Ma tean, et nii on natuke julm rääkida, aga kui see olnuks võhivõõras tüdruk, ei vaevaks sa oma pead nii palju.»

«Ükski õpilane ei tohi õpetajale võhivõõras olla.»

«Kenad sõnad. Ma usun, et sa mõtled neid tõsiselt. Aga elu tegelikkuses puudub paljudel tõsiselt mõeldud sõnadest paratamatult kate. Meie ükskõiksus võõraste saatuste vastu on suurem, kui me tahame endale tunnistada. Ja on olukordi, kus liigne osavõtlikkus isegi segab oma tööd kõigi võimete kohaselt tegemast.»

«Seda ütled sa kui arst?»

«Jah. Ma ei suudaks arstina olla täiesti objektiivne, kui ma vaataksin haiget ennast suurema tähelepanu ja kaasalamisega kui haigust.»

«Ma lähen siis.»

«Mine. Ja püüa seal kõike vaadata mitte ainult sellelt seisukohalt, et sinna sattumine ähvardab sinu tütart, vaid rohkem kõigi õpilaste huvides.»

Tikud juba liiga palju õpetama. Aga hea küll, ma tean, et sa teed seda hea pärast.

Tõusin ja panin end riidesse.

«Nägemiseni siis.»

«Nägemiseni. Helista mulle homme.»

«Hüva.»

«Ah jaa — uinutid. Kohe annan.» Ta tõi mulle kaks tabletti.

Sõitsin koju, kõndisin mõnda aega toas edasi-tagasi, püüdsin täielikult maha rahuneda. See ei õnnestunud muidugi, liiga palju oli selle päeva sees mulle kaela sadanud. Lülitasin teleri sisse, sealt tuli mingi kriminall, vaatasin natuke, siis keerasin aparaadi jälle kinni.

Kiskusin riided seljast ja heitsin voodisse. Neelasin tabletid alla, jäin ootama. Aga und ei tulnud. Mõtted segisid ikka ja jälle Birgiti, Esko, Marianne vahet. Kõige parema meelega oleksin kohe praegu tõusnud ja Esko üles otsinud. Millest see asi alguse sai? Mul oli millegipärast veendumus, et Esko suudab mulle kõik ära seletada. Temaga kohe rääkimiseks polnud loomulikult mingit võimalust, kell oli palju, liiati magas, ka tema kindlasti oma peatait välja, vanemad poleks lubanudki mul teda häirida. Eriti niisugused vanemad nagu Topperid.

Vähkresin mitu tundi, magama jäin alles kella kahe paiku, kui majas ja all tänaval oli kõik haudvaikseks jäänud.

8.

Valve tegi suured silmad, kui rääkisin talle oma kavatsusest ning palusin teda kaasa sõita.

«Milleks?»

«Oled sa seal käinud?»

«Ei, milleks?» kordas ta valvsalt ja tõrksalt.

«Sa ei tea ju siis, mismoodi seal on.»
 «Milleks ma pean seda teadma?»
 «Sinu õpilast kavatsetakse ehk sinna saata. Veel enam — sa ise nõuad tema sinnasaatmist.»
 «Mis siis?»
 «Kas sind ei huvita, mis koht see on, kuhu sa noor mehe enne kooli lõpetamist tahad ajada?»
 «Mina ei aja kedagi kuhugi. Ta ise ajas enda sinna.» Valve rääkis nii enesekindla tooniga, nagu oleks asi juba otsustatud.
 «Ka tema ei tea sellest erikoolist midagi.»
 «Saab teada.»
 «Äkki on siis hilja?»
 «Mis mõttes?» Ta mõistis mind küll, aga ajas kangekaelselt sõrad vastu.
 «Ma tundsin kunagi üht poissi, kes pandi tavalise hullu gaansuse eest aastaks kinni. Kui ta välja tuli, oli temast saanud ehtne kaabakas. Praegu istub juba oma kolmandat karistust.»
 «See ei puutu asjasse, meie ei pane Eskot kinni. Erikool on niisamasugune õppeasutus kui kõik teisedki, ainult režiim on rangem. Ja peabki olema.»
 «Kas ikka on niisamasugune?»
 Valve nägu tõmbus kipra.
 «Mis sa minust õieti tahad?»
 «Et sa tuleksid kaasa.»
 «Ma ei tule. Mul pole aega.»
 «See pole argument, sa tead väga hästi. Aega võetakse, kui on vaja.»
 «Seda vajadust ei ole.»
 Mind hakkas temaga kemplemine juba ära tüütama, pidin peaaegu käega lööma, kui mulle kargas pähe veel üks mõjutusvõimalus. See polnud kõige taktitundelisem, aga ma ei hakanud pikalt mõtlema.
 «Et sul endal last ei ole, see ei anna sulle veel õigust teiste inimeste lastesse nii ükskõikselt suhtuda, Valve.»
 Ta võpatas ja oli mõne aja vait.
 «Sa oled toores,» ütles ta siis tasa.
 «Ei, Valve. Sina tahad toores olla, kuigi sa loomu poolest seda ei ole. Mõtle järele.»
 Ta ohkas, keeras mulle külje ja näppis oma pikkade narmastega salli, mis tal külmadel päevadel alati õlgadel oli.

«Miks sa selle Birgiti eest nii ägedalt võitled?» küsis ta mulle otsa vaatamata.
 «Ma võitlen ka sinu Esko eest.»
 «Esko... Esko lõpetab kevadel kooli ja lastakse sealt tagasi tulla.»
 «Viis kuud ei ole sugugi lühike aeg. Sellega jõuab inimeses nii palju paigast ära põrutada, et uuesti paigale panek võib aastaid aega võtta. Kui see üldse õnnestub.»
 Nüüd pöördus Valve jälle otse minu poole, vaatas mulle teravalt silma.
 «Ütle, Tehvan, kas sa oled tõepoolest niisugune idealist või ainult tahad sellena näida?»
 «Ma pole idealist.»
 «Ma ei kõnele praegu filosoofilistest kategooriatest. Ma ütlesin, «idealism» selles mõttes, nagu me seda mõistame tavalises keeles. Sa saad aru küll.»
 Muidugi sain. Mida vastata? Veel hiljuti deklareerisin, et ma pole kunagi olnud maksimalist. Ja polegi ju! Nüüd... nagu kippusin mõnes asjas olema. Pärast seda, kui sain teada, kes Birgit mulle on... Kas ma ilma selle teadmise oleksin suhtunud täiesti ükskõikselt meie kooli kahe õpilase erikooli saatmisse? Ei, vist siiski mitte. Aga... ükskõiksemalt kindlasti. Ainult et Valvele ei maksa seda öelda.
 «Ju ma siis olen. Mis kasu ma näidatahtmisest saaksin?»
 «Kasu» ei kõlanud kõige paremini, aga Valvele oli see hetkel kõige veenvam sõna. Ta ohkas, raputas pead.
 «Ei, kasu sa sellest küll ei saa, pigem vastupidi, korjad tuliseid süsi pea peale...»
 «Millal me sõidame, Valve?»
 Ta vaatas mind natuke üllatunult, lausus siis pärast hetkelist mõtlemist:
 «Mul on vaba päev reedel...»
 «Ja minul neljapäeval. Peaaegu klapib. Teiseks päevaks palume kumbki endale asendaja. Nõus?»
 «Peab kaaluma...»
 «Kaaluda pole midagi. Täna on teisipäev, meil on kaks päeva aega.»
 «Juba sel nädalal?»
 «Millal siis?»
 «Sinna peaks helistama, kokku leppima...»
 «Pole tarvis. Ma ei usu, et meid halvasti vastu võetakse.»

«Milleks sihuke rutt?»

«Me ei tea, millal Lindvest kavatseb õppenõukogu kokku ajada.»

«Jah, seda küll... Aga ikkagi nagu ülepeakaela... Ma ei tea, kuidas sinna pääsebki, kuidas me ühest kohast teise saame...»

«Bussiliiklus on Eestis tihe. Jõuame kõik kindlaks teha.»

«Ma ei taha tulla,» ütles Valve tujutult. «Aga hea küll, ma tulen. Sa... tegid mulle haiget, Tehvan.»

Ta pööras selja ja läks ära. Vaatasin talle segase enesetundega järele.

Haiget? Tegin küll. Teadlikult. Mõnikord ei saa teisiti. Mõnikord ei ole võimalik inimest tuimusest muidu üles raputada kui valu tehes, puhuti päris suurt valu... Anna andeks, Valve. Ma tegin seda sinu enda pärast. Ja... Birgiti pärast.

Jutuajamisest Eskoga ma ei loobunud. Püüdsin ta viimasel vahetunnil kinni ja kutsusin kõrvale.

«Ma tahan sinuga rääkida.»

«Palun...»

«Ei, mitte siin. Ma tahan, et sa tuleksid pärast tunde minu poole koju.»

«Miks?» Ta nägu varjutas vastumeelsus ja tõrksus.

«Küll me seal räägime.»

«Ma ei saa tulla. Ma pean pärast kooli kohe koju minema. Minu vanemad ei luba mul enam õhtuti väljas käia.»

See võis tõepoolest nii olla, aga praegu osutus see lihtsalt mugavaks ettekäändeks.

«Ei luba? Pole viga. Ma helistan sinu isale ja palun temalt nõusolekut. Kui vaja, viin su pärast isiklikult koju.»

Esko niheles tigidalt,

«Mis teil minult tarvis on?»

«Küllap kuuled. Ma helistan siis?»

Ta vaatas maha ja pomises:

«Pole vaja... Hea küll, ma tulen. Mis kella ajal?»

«Mitu tundi sul täna on?»

«Viimane tuleb.»

Vaatasin kella.

«Teeme siis kell neli. Minu aadress on...»

«Ma tean, sealsamas, kus õpetaja Johannes.»

«Ma ootan sind kell neli.»

Ta tuli täpselt.

Panin ta istuma, pakkusin kohvi. Seekord oli jäme ots minu käes, lasksin tal rüübata, ulatasin küpsiseid, ei kiistanud alustamisega.

Kui arvasin ta piisavalt pehme olevat, ütlesin:

«Räägi mulle, kuidas see kõik oli.»

Esko otsis veidi aega sõnu, vastas siis ükskõiksust teeseldes:

«Te kuulsite miilitsas ju kõik.»

«Mida ma seal kuulsin, sellest räägime hiljem. Ma tahan sinu käest kuulda, kuidas see algas.»

«Mis mul ikka rääkida.»

«Häbened?»

«Mis mul häbeneda.»

«Miks sa siis ei räägi?»

Esko vaikis, pani juba kättevõetud küpsise tagasi taldrikule.

«Kas sa tead, et praegu kaalutakse teie mõlema erikooli saatmist? On sul aimu, mida see tähendab?»

Esko vastas argumendiga, mida ma olin teiste suust juba küllalt kuulnud:

«Ma saan ju varsti kaheksateist, mis mõtet sel oleks. Mind ei võetagi sinna enam vastu.»

«Eksid, noormees. Kui sa oled sinna suunatud, siis võetakse sind ka vastu.»

«Noh, ja mis siis. Olen paar-kolm kuud ja tulen tulema.»

«Niipalju kui mina tean, kavatsed sa edasi õppida. Kas sa arvad, et erikooli tunnistus teeb sul kõrgkooli pääsemise lihtsamaks? Äkki ei võeta sind sellega üldse jutule?»

«Võetakse küll.»

Ilmselt olid vanemad teda kodus hoolega töödelnud, küllap nad haistsid võimalust, et koolis hakatakse põhjalikumalt aru pärima. Suu pidada ja kõik, muidu räägid ennast veel mõne asjaga sisse, teevad sust patuoina...

Vaatasin Eskole silma, ta laud tõmblesid kergelt, aga ta ei pööranud pilku ära. Ei, temaga peab teisiti rääkima.

«Nagu näha, pole sa siiski kõigi variantidega kursis. Iialkõige võta teadmiseks, et kool võib taotleda koos miilitsaga ka sinu Viljandisse kolooniasse saatmist. Ja sa ei tula sa nii pea välja.» Ma ei teadnud küll, kas see võimalus oli kuigi reaalne, aga momendil tuli segi lüüa, talle tuli hirm naha vahele ajada. Esko silmist võis näha, et see uudis avaldas talle mõju.

«Mille eest?» protesteeris ta siiski kohe. «Ma pole ju midagi kriminaalset teinud!»

«Ah nii? Autorataste vargus pole sinu meelest siis kriminaalne?»

«See on vana lugu, see on juba lahendatud.»

«Arvad, et kui siis jäeti sind vastutusele võtmata, siis ongi kogu lugu unustatud? Ei, sõber, uute asjaolude puhul võetakse ka vanad jälle arvesse. Ja kust te neid tablette saite? Mul on andmeid, et need on haiglast varastatud.»

«Mina seda ei tea, neid hankisid teised!»

«Kes?»

«Ma ei tea.»

«Arvad, et uuriija jääb kah nii lühikese vastusega rahule?»

«Mina ei muretsenud neid, ma ei tea, kes tõi.»

Ta püüas ikka veel vastu, kuid trots oli märksa nõrgemaks muutunud, pilgus sähvis juba esimesi kartusesädeid. Ta hakkas aru saama, et ma tean liiga palju. Otsustasin kõik trumbid välja käia, olgugi need pigem oletused kui faktid:

«Sinu kodus näidatakse raha eest neid filme, millega sa koolis vahele jäid. Kas sa tead, missuguse paragrahvi alla see käib? Mis sa arvad, mis sulle kodus öeldakse, kui me võtame ka selle asja üles? Või arvad, et tunnistajad ei leidu? Leidub, ole mureta.»

«Mis see siia puutub?»

«Puutub küll. Ka sina tegid katset neid levitada, näitasid koolis paljudele.»

Ta muutus rahutuks, hakkas nihelema.

«Mis te minust tahate? Miks te mind kogu aeg ähvardate?»

«Eksid, Esko. Ma ei ähvarda sind sugugi, ma joonistan sulle ainult selge ja täieliku pildi sellest, mis võib sinu ja su vanematega juhtuda — kui küsimus täie teravusega üles tõstetakse.»

«See on ju ähvardamine!»

«Ei. Kuula mind hoolega ja pea meeles: ma ei valeta kunagi. Ma tahan sind ja Birgitit päästa, tahan, et te lõpetaksite kooli siin, et teie tulevikku ära ei rikutaks. Ma olen isegi veel otsekohesem — ma ütlen sulle välja, et sinust pole mul õieti sooja ega külma, tehtagu sinuga mis tahes. Aga Birgit on tütarlaps, ta käib alles kümnenda ja on alles kuueteistkümnenda aastane. Ma tahan teda

kaitsta, ja loomulikult pean ma siis kaitsma ka sind. Aga ma saan seda teha ainult siis, kui ma tean kõike täpselt ja keegi ei saa mind jalust rabada mõne ootamatu faktiga. Saad aru? Nagu näed, olen ma sinu vastu täiesti siiras.»

Ta silmitses mind altkulmu ja ütles siis:

«Mis see teie kaitsmine aitab, õpetaja Johannes teeb kõik, et mind ja Birgitit minema saata.»

«Kust sa tead?»

«Ta kuulutab seda ju igal pool.»

«Pea meeles, et midagi ei ole veel otsustatud, küsimust pole isegi veel arutatud. Ühe õpetaja seisukoht ei ole määrav. Pealegi — ma arvan, et õpetaja Johannes muudab oma seisukohta.» See oli küll ilma igasuguse katteta väljaantud veksel, aga ma tundsin, et võin seda endale lubada — Valve on küll väga äge ja impulsiivne mõninetes asjades, aga sisimas pole ta pahatahtlik, teda on võimalik veenda.

Esko oli juba peaaegu küps rääkima, kõhkles veel ainult hertsu mõjul, arvatavasti ka vanemate range hoiatuse tõttu.

Lõin nüüd otse:

«Kodus tehti sulle selgeks, et sa ei räägiks kellelegi mitte midagi, eks ole?»

Esko ei vastanud, aga ta silmist paistis vastus selgesti välja.

«Minul pole sinu vanematega pistmist, elagu edasi. Kuigi ma ei kiida nende teguviisi kaugeltki heaks. Aga vanemate lolluse ja rikutuse tõttu ei pea lapsed kannatama. Ma tahan teid tõesti päästa. Aga te peate mulle loostama, et te olete seda väärt.»

«Kas te olete Birgitiga ka juba rääkinud?»

Ah vaat kust ujus veel üks poisi tõrksuse põhjus päevalgele. Hirm, et Birgit saab teada ja teda, Eskot, hakatakse reeturiks tembeldama. See kartus ületas vist koguni kõik muud hirmud.

Ma ei hakanud talle valetama, pealegi oleks see võinud jalamaid välja tulla.

«Ei, ei ole.»

«Noh, eks küsige siis parem temalt.»

«Ma kutsusin sinu siia sellepärast, et sa oled mees ja oled vanem. Sa peaksid aru saama, et tütarlaps häbeneks meesõpetajale kõigest rääkida. Ja kui sa kardad, et ma räägin Birgitile sinu jutu edasi, siis asjatult. Ma ei räägi

kellelegi, ma pean ainult ise teadma, ütlesin sulle juba.
Ta kõhkles veelgi, otsustasin kõik ühele kaardile panna:

«Tead, ma olen tüdinud sinuga jändamast. Üks kahest kas sa räägid mulle kõik üksipulgi ära või lased jalga. Ma mässan sinuga siin sinu enda pärast ja Birgiti pärast. Kui sa oma tobedast kangekaelsusest ei loobu, käi põrgusse. Siis kirjutan ka mina kahe käega igale otsusele alla, et teist lahti saada. Selge?»

Et oma sõnadele rohkem kaalu anda, hakkasin püsti tõusma.

Esko vaatas mind veel korraks altkulmu, küsis siis kõlatult:

«Mida te teada tahate?»

«Kõike,» vastasin kohe. «Kuidas see algas, kuidas edasi kulges. Kõike.»

«Noh, saime kokku...»

«Juhuslikult või?»

Ta nägu tõmbus kipra.

«Ei, noh... Me pidime tegelikult algul meile minema aga vahepeal selgus, et isal oli sel õhtul seanss, ta poleks lubanud ühtki võõrast nägu majja tuua...»

«Milleks te pidite sinu poole minema?»

«Aivaril oli kolm pudelit veini...»

«Kas sind lubatakse kodus veini juua?»

«Noh...»

«Lubatakse või mitte?»

«Paari klaasi ei keela keegi...»

«Ja sinu sõpradele ka, jah?»

«Nad on ju täiskasvanud, ainult Birgit on noorem...»

«Ja sellega olekski kõik piirdunud, mis?»

«Võib-olla, ma ei tea...»

«Edasi.»

«Siis ma ütlesin Aivarile, et me võiksime tema poole minna. Aivar ei olnud ka nõus, tema võõrasemal pidi sel õhtul... noh, üks külaline tulema.»

«Kas ta ütleski nii?»

Esko kõhkles viivu ja vastas siis avameelselt:

«Tema ütles, et emal on jälle üks jäär sees, et siis ema ei taha teda ennast ka kodus näha. Emalt ta raha välja pumpaski, ütles, et läheb ma ei tea kelle sünnipäevale või midagi taolist...»

«Selge. Ja siis?»

«Siis pidime juba peaaegu laiali minema, kui Annika ütles, et tema ema on Tartus sessil ega tule enne paari päeva. Et me võiksime nende juurde minna, kui me korrit ära ei lagasta, et ema ei tohi tagasi tulles mingeid jälgi leida.»

«Ja te läksite?»

«Jah.»

«Mis kell see oli?»

«Ma ei mäleta täpselt, vist kell seitse või pool kaheksa...»

«Ja Birgit tuli rahumeeli kaasa? Kas ta ei kartnud, et emaga võiks tüli tulla?»

«Ei, ta ei karda kunagi, ta ütleb, et tal on emaga absoluutne klapp, ema ei keela talle midagi.»

Valetas. Aga sellest võis aru saada.

«Noh, siis läksime Annika poole... Tee peal käis Aivar veel kuskil sees, tõi veel kolm pudelit veini, kasseeris lauhelt kolm rubla...»

«Edasi.»

«Noh, me läksime Annika tuppa, ta ütles, et teistesse ruumidesse ei tohi minna, et oma toa ta kraamib pärast loolega puhtaks... Siis hakkasime jooma...»

«Stopp. Tabletid? Kust ja millal need mängu tulid?»

«Need olid Annikal kodus ära peidetud, ta tõi need välja ja ütles, et neid tuleb alla süüa ja veini peale juua, siis pidi võimsa kaifi andma.»

«Kas te olite varem kah tablette pruukinud?»

«Olime küll, aga mitte neid.»

«Mida siis?»

«Barbämüüli ja üks kord vist kodeiini.»

«Kes need tõi — ikka Annika või?»

«Jah, tal pidi haiglas üks tuttav olema...»

Virginia aimused ei petnud.

«Mida sa siis sõid, kui sa autorattaid varastasid?»

«Siis pakkus üks jätka meile õlut, kuhu oli dihlofossi lastud.»

«Meile? Kellele siis veel peale sinu?»

«Birgitile, noh.»

«Ja tema jäi ka?»

«Väga vähe, ta ütles, et tal läheb süda pahaks. Jätka kaks peale, hakkas Birgitile ligi pressima, Birgit läks siis ära, talle ei meeldinud see mees sugugi.»

«See mees.»

«Nojah, olgu, see mind praegu ei huvita,» valetas külmavereliselt. «Nii et sõite tabletid ära ja jõite veini peale?»

«Noh, jah. Ega me ei joonud kõike korraga, algul võtsime kamba peale ainult ühe pudeli, see ei teinud midagi, siis jõime teise veel ja siis kolmanda ka.»

«Siis hakkasite lärmama?»

«Ei hakanud midagi, maki panime küll mängima, Annikal on mõned mallid linnid. Noh, siis tantsisime ja... Ta vakatas jälle, ilmselt polnud kuigi kerge kõigest nõi moodi üksikasjalikult aru anda.

«Räägi, räägi.»

«Noh, siis...» Jälle vaikus. Mõistsin ja ütlesin rahulikult kui sain:

«Siis hakkasite seksima, jah?»

«Jah.» Esko hoidus minu poole vaatamast.

«Mismoodi? Läbisegi, jah? Grupiseks, nagu öeldakse, jah?»

«Ei, ei... Mina olin Annikaga ja Birgit Aivariga.»

«Ikka kõik sellessamas toas?»

«Ei, meie Annikaga läksime teise tuppa. Birgit punn vastu, ei tahtnud, et kõik koos...»

Vähemalt niigi palju.

«Ja siis jõite edasi?»

«Jah. Enne võtsime veel mõned tabletid sisse.»

Õudne kuulata. Aga tuleb säilitada rahu, muidu paneme ta jooksu.

«Palju neid siis kokku tuli?»

«Ei mäleta... Annikal oli neid päris palju, igaüks ikka kaks tükki korraga... Siis — see oli vist nii kolm kümne paiku — helistati ukse taga, Annika käskis meid vait olla ja läks vaatama. Seal olid naabrid, need pahandusid, et me teeme liiga kõva muusikat ja karjume liiga valjusti, seda nad valetasid, me ei karjunud üldse, me töötas küll täie võimsusega.»

«Annika rahustas nad maha?»

«Ta lubas jah, et me ei tee enam lärmi. Noh, algul karasimegi siis maki vaiksemaks, aga Aivar pööras varsti jälle täistuuri peale, ütles, et tema ei kuule muidu. Siis jõime veel natuke ja...»

Ta tegi pausi.

«Siis seksisite jälle ja... Eks ju?»

«Nojah... Siis nad helistasid uuesti ja ähvardasid

meid kutsuda. Siis panime maki päris kinni ja ajasime meid juttu.»

«Millest?» See polnud muidugi tähtis, aga ma tahtsin teada, millest niisugusel joomapeol räägitakse, millest saagivad joomapidudel nende vanused.

«Noh, igasugu asjadest... Ma ei mäleta, me olime siis juba üsna purjus. Siis jäime magama, ärkasime kella kolme ajal öösel. Selgus, et üle kahe pudeli veini oli järel, võtsime veel mõned tabletid ja jõime ühe pudeli ära. Siis läks mul pilt eest ära, magasin vist jälle natuke, aga mitte kaua. Kui ma üles ärkasin, olid nad maki uuesti mängima pannud ja naabrid olid kolmandat korda ukse taga, karjusid, et nüüd kutsuvad nad iga juhul miilitsa. Annika oli päris kapi, ta sõimas neid ja röökis, et eks te kutsuge, et oma kodus võib igaüks teha, mis tahab. Siis läksid nad ära.»

Teadsin vahepeal kuulnud juttudest, et naabrid olid läinud kella nelja paiku miilitsasse helistanud, aga kahale tulid need alles hommikul kell üheksa. Seda kuulates oli mul vihaselt kahju, et ma ei teadnud neid teada miilitsas käies, ma oleksin tolele suurelisele kaptenile otse öelnud, mis nende korralduste tegemine väärt on. Aga parem muidugi, et seda ei juhtunud, kapten oleks veelgi rohkem vihastanud.

«Ja siis?»

«Annika ütles, et mine tea, saatanad viimaks kutsuvadki, et paneme nüüd ülejäänud veini kähku kinni, muidu jääme sellest veel ilma. Noh, jõimegi siis kõik veini ära, pärast seda ei mäleta ma enam midagi, hommikul ärkasime üles, kui miilits ukse lahti murdis.»

Ta jäi vait, nähtavasti oli ta nüüd kõik ära rääkinud. Istusin ja vahtisin Eskost mööda seinale, kus rippus loomusekalender, vahtisin mõttetult toda magusilusat talve-kaardikku ega osanud mitte midagi öelda.

«See ongi kõik,» pidas Esko vajalikuks lisada, kui ma ikka veel vaikisin.

«Jah...»

Tundsin, kuidas üle minu vajus väsimus ja masendus. Enam-vähem kõike seda teadsin ma ju tegelikult juba enne, teadsin Birgiti kohta peaaegu kõike. Aga üks asi oma tütre tegudest kuulda tema ema suust ja ikkagi teatud distantstilt, teine asi lasta asjaosalisel pilt kogu seduses endale ette maalida.

«See on kõik, rohkem pole mul midagi rääkida,» ütles das Esko, arvates, et ma ei kuulnud. Ajasin end sirgu. «Kas te sööte tablette juba ammu?» Veinijoomise kohta ei hakanud ma pärimagi, juba mu eelmises kohtuajaid kuuenda klassi tüdrukud — just tüdrukud! — veinipudeliga vahele, kõigil alandati käitumishäire «mitterahuldavale».

«Mitte eriti...»

«Mis see tähendab: mitte eriti?»

«Noh, umbes aasta...»

Kas Virginia oleks ka seda nimetanud ühekordseks tarvitamiseks?

«Ja kui tihti?»

«Noh, üldiselt harva... Neid pole ju nii lihtne hankida, Annika ei saa ka alati, see tema tuttav kardab, võib välja tulla.»

«Ja alati olete neljakesi koos söönud?»

«Ei, vahel panime Annikaga kahekesi... Kui tablet oli liiga vähe...»

«Kui sageli te neid ikkagi olete tarvitanud? Kord kuu kord nädalas?»

«Mis te nüüd... Kogu selle aasta jooksul ainult mõnda korra...»

«Ja tagajärgi ei kartnud?»

«Mis tagajärgi?»

«Ära mängi lapsukest. See muutub ju harjumuseks teist saavad narkomaanid!»

«Nii harva tarvitajatest ei saa.»

Mis asi neid küll ajas narkootikumide kallale? Jah, räägitakse, et narkootikumid ja igasugused toksilised ained on areenile ilmunud seoses alkoholimüügi piiramisega. See ei pea paika, kõiki neid tarvitati juba varem, seitsmekümnenendatel aastatel, kui viina ja veini võis iga poolt vabalt saada ja alkohol oli pealegi praegusest märksa odavam. Mis kihutas neid siis ennast mürgitama? Filmid, raamatud? Võib-olla. Mingi toime oli kindlasti kindel, noorukiiga on järeleahvimise ja kõige äraproovimise iga, piisab pealtnäha tühisest ergutusest, et panna mängu oma tervis ning elugi. Mis aitab pikk artikkel soliidses ajakirjas või ajalehes, milles täie põhjalikkusega kirjeldatakse narkootikumide ja toksiinide mõju järeltulijatele, hoiatatakse nurisünnituste ja laste väärarengust? Meie ei sünnita, ütlevad teismelised ülbelt, eks me siis vaata, kui kord niikaugale jõuame. Neile ei mõju

ükski agitatsioon, ükski profülaktiline propaganda. Nad ei suuda taibata, et nelja-viieteistkümneaastaselt sissehingatud bensini- või lahustiaurud avaldavad organismile püsivat mõju ja et nad on sellesse «eks me siis vaata»-ikka jõudes juba parandamatult traumeeritud, vigased, haiged. Kõik algab lihtsast ja lapselikust «ma tahan teada»-mentaliteedist, kulgeb sealt edasi üle kelmimise ja täiskasvanu-mängimise ning finišeerib ohjeldamatus vajaduses meelemürgi järele.

Oleksin hea meelega seda kõike ka Eskole öelnud, aga teadsin, et sel pole mõtet. Täiskasvanuidki veenab enamasti ainult isiklik kogemus, sõnad jäävad tühjaks kõlinalaks, neid kuulatakse muiates ning kinnitatakse iseteadvalt: minuga ei juhtu midagi säärast, ei saa juhtuda!

«Esko, ütle mulle üht. Ainult päris ausalt. Miks sa neid tablette taga ajad? Ma ei usu, et sinu isa või ema neid tarvitaks. Milleks sul neid vaja on?»

Ta jäi vastuse võlgu, nagu ma arvasingi.

«Et sa pruugid alkoholi, sellest saan ma aru, kuigi ei kiida heaks. Selle puhul võid sa ju lihtsalt öelda, et kõik pruugivad. Et kui ta nii kahjulik on, miks siis täiskasvanud teda tarvitavad? Aga neid mürke ei tarvita ju kuigi paljud, eeskujudest ei saa juttugi olla. Ainsateks eeskujudeks võivad teile olla ainult teie enda taolised lollpead. Miks siis? Kust see mõte teil üldse tekib?»

Ta vaikis edasi.

«Ära arva, et ma tahan sulle loengut pidada. Ma tahan ise teada saada, miks te seda teete. Mis teid meelitab?»

Esko vahtis enda ette maha, pomises siis vastu tahtmist:

«Kaif, noh...»

«Kas vein üksi ei anna kaifi?»

«See pole see...»

«Milles on siis vahe?»

«Seda ei saa seletada, seda peab ise proovima.»

«Kõike saab seletada. Mispoolest erineb tablettide kaif veinikaifist? Või tablettide ja veini omast kokku? Tekivad teil mingid hallutsinatsioonid, õndsuselamused?»

«Seda küll mitte...»

«Aga mis siis? Miks te ei piirdu lihtsalt veiniga?»

Ta vaikis jälle, vahtides piinliku hoolega põrandat enda jalge ees.

«Või oled sa kuskilt kuulnud, et niisugused õndsusmiraazid peavad tulema, ja soovid tingimata neid ka ise tunda?»

Vaikus. Mul kadus isu temaga rohkem seletada.

«Hea küll. Mine koju. Kui tahad, võid vanematele rääkida, et olid minu juures, kui ei taha, ära räägi. Mina ei räägi meie jutuajamisest kellelegi.»

Ta tõusis kiirustamata, tõmbas esikus mantli selga, ütles viisakalt head aega ja läks.

Istusin tükk aega oma laua taga, vahtides tuimalt ühte punkti. Siis meenus, et pidin Virginiale helistama.

«Need tabletid on tõepoolest pärit sinu haiglast,» ütlesin talle. «Ära küsi, kust ma teada sain, ma lubasin vaikida. Aga katsu kindlaks teha, kes teie töötajatest on tuttav Linamäede perekonnaga. Nende tüdruku käes on tablette nähtud.»

«Püüan uurida.»

Istusin jälle ja mõtlesin Birgitile. Ma peaksin ka sinuga rääkima. Aga ma ei söanda. Mul on hirm selle ees, mida sa võid mulle öelda. Mida sa veel võid öelda. Võib-olla ei teadnud ka Esko sinust kõike. See on isegi väga tõenäoline. Ja ma ei taha, ei taha midagi rohkem teada, enne kui me oleme Valvega nendes erikoolides ära käinud. Mul tuleb selgusele jõuda, mida ma pean tegema. Ka mina lähen sinu pärast välja kõige peale — kuigi hoopis teisiti, kui sinu ema seda usub ja loodab...

9.

Järgmisel päeval läksin direktori juurde. Ta vaatas mulle küsivalt otsa, ütlesin ilma pikemata:

«Kas oled juba otsustanud, millal õppenõukogu kokku tuleb?»

Ta pilk muutus teravaks, vastus oli lühike ja raiuv:
«Ei.»

Mõistsin teda täielikult. Miilitsakapten oli peale käinud, teda tagant kihutanud, kamandama tikkunud. Tema iseloomuga mees aga ei luba ennast käsutada. Ta on üldse kummaline segu jonnakusest ja kuulekusest, iial ei või täpselt ette öelda, millal kumbki joon välja lööb. Ta võib ootamatult araks muutuda, isegi pugema hakata seal, kus seda meie arvates vaja polegi, aga mõne hoopis riskantsema küsimuse puhul ilmutab järsku niisugust kangekaelsust ja paindumatust, et teeb sellega halba nii endale

kui koolile. Kuid kõik on ta sellisena omaks võtnud, keegi pole kunagi öelnud, et tema asemel peaks olema mõni teine mees.

Et ma ei rääkinud kohe edasi, aimas ta vist mu mõtteid, sest ta silmad läksid pilukile ning ta lisas:

«Iga miilits mind ei käsuta.»

«Mul oleks sulle üks palve,» ütlesin nüüd otsekoheselt. «Valvel ja minul on vaja üht vaba päeva. Me tahame Hindis ja Kaagveres ära käia.»

«Milleks?» imestas ta.

Küsisin vastu:

«Kas sa ise oled kunagi seal käinud?»

«Ei, misjaoks?»

«Kas sa ei leia, et me peaksime natuke rohkem teadma neist asutustest, kuhu me kavatsime oma õpilasi saata?»

«Kes sulle ütles, et me kavatsime?»

Selge, ka sina oled praegu selle saatmise vastu. Aga keegi ei tea, missugused meeleolud on sul koosoleku ajaks, kui palju sa lased ennast vahepeal mitmesugustest teguritest mõjutada.

«Hea küll, mu keel vääratas veidi. Mitte et kavatsime, aga arutada tuleb meil seda küsimust ikka, ega haridusosakondki meid selles asjas rahule ei jäta.»

Ta pomises midagi arusaamatut.

«Birgit on minu, Esko Valve klassist. Ma arvan, et vähemalt meil kahel on õigus, isegi kohustus täpselt teada, mida see võimalik otsus võiks tähendada.»

Minu pisut liiga enesekindel ja iseseisev toon ei meeldinud talle, sain sellest kohe aru. Aga praegu võisin ma oma eesmärgi saavutada ainult järeleandmatusega. Vaikisin ja ootasin vastust. Ta viivitas sellega üsna pikalt, lausis siis kirikut keset küla ehitada püüdes:

«Tõtt-öelda olen ma sellele isegi mõelnud, et me ei tunne neid koole ju peaaegu üldse...»

Hoidsin kramplikult muiet tagasi. Hästi, olgu see kas või sinu idee, peaasi et me saame ära käia.

«Näed siis, me aimasime su enda mõtteid. Asendajad me leiame endale kumbki ise, me ei taha, et täpselt teatakse, kuhu me läheme ja et me üldse koos läheme.»

«Millal te tahate sõita?»

«Homme.»

«Nii järsku?»

«Milleks venitada?» Ma ei öelnud rohkem midagi, aga ta mõistis otsemaid, mida ma ütle mata jätsin: äkki on ka

haridusosakonnale hakatud peale käima ja mine tea, mil-
lal nad suvatsevad õppenõukogu kokkukutsumiseks kor-
ralduse anda.

«Nojah... Eks te siis sõitke. Parema muidugi jah, kui
te sellest esialgu laialt ei räägi.»

«Muidugi mitte.»

Ta silmitses mind veel natuke ja küsis siis, suutmata
uudishimu maha suruda:

«Ja Valve oli nõus?»

«Oli.»

«Hm. Tema paistis ju kõige agaramalt nende ärasaat-
mise poolt olevat.»

«Esimese ägedusega. Pärast hakkas ka tema mõtlema.»

«Hm. Mõtlesid muidugi sina, ära katsu mulle puru
silma ajada... Aga see on ükskõik.»

Valve oli natuke puudutatud, et ma käisin üksi direk-
toriga rääkimas, ta tahtnuks näidata, et see on meie
ühine, ühiselt plaanitud ettevõtte. Teiselt poolt aga oli
tal hea meel, et ei tarvitsenud Lindvestiga vaielda, ta
pelgas pisut seda jonnakat vanameest.

«Ma ei hakanud sind otsima, mõtlesin, et kui me
läheme kahekesi, siis ajab ta ehk oma autoriteedi nimel
rohkem vastu. Sina ju kah niisugune ülearugi otsekohene
hing, oleksid vanamehe ehk välja vihastanud.»

Niisugune põhjendus rahuldab Valvet täiesti, ta noo-
gutas nüüd päris elavalt:

«Jah, selles on sul õigus. Ma ei ole kellegi diplomaat,
ma tean seda väga hästi.»

Ja missugune veel, kulla Valve. Õigemini küll mitte
diplomaat, vaid sihuke tegelane, kes ägedushoos esime-
sena püssi kahmab ja selle mõne kõva sõna peale esime-
sena ka põõsasse viskab. Aga muidu oled sa tubli naine,
küll me leiame ühise keele.

«Nii et ole valmis, homme sõidame. Ma toon bussipile-
tid täna ise ära, õhtul astun sinu poole sisse.»

«Hästi.»

Bussipiletitega sain asjad imekombel telefoni teel
korda, need pandi meile kinni, pidime nad hommikul
kassast kätte saama.

Marianne helistas lõuna paiku:

«Noh? Kas on midagi uut?»

«Liiga torm oled. Ühe päevaga ei tehta midagi.» Sa
hakkad nüüd vist iga päev helistama, päris hea, et ma
olen kaks päeva silmapiirilt kadunud. Et me sõidame

«Valvega sinna, sellest ma sulle küll ei iitsata, kes
teab, mismoodi sina võid seda tõlgendada, võtad oma
rõveduses veel midagi rumalat ette.»

«Ma luurasin natuke haridusosakonnas, seal paistab
kõik veel vaikne olevat. Võib-olla nad ei teagi veel?»

Uus sa seda. Teadmata ei jää meie linnas midagi, kõik
sündused levivad nagu kulutuli, ma kardan koguni, et
mullitsakapten on ise juba haridusosakonnaga kontakti
võtnud. Vastik mõelda, kuidas inimeste omavahelised
suhted võivad ametiasjade käiku mõjustada, aga nii see
on aegade algusest peale olnud ja nii ka jääb. Sinule
pole mõtet seda meelde tuletada, sa oled ise nendesamade
sõjaliste ohver ja valvur ühtaegu.

«Võib-olla küll.»

«Vaata et sa hoiad mind kogu aeg kursis! Kui vaja, siis
ma...»

Ma ei kuulanud edasi, teadsin, mis sealt tuleb. Samas
taipasin, et pean talle ikkagi oma ärasõidust rääkima.
Muidu satub ta paanikasse ja keerab äkki midagi kokku,
mida pärast enam lahti ei haruta.

«Homme ega ülehommene ära mulle helista, ma sõidan
paariks päevaks ära.»

«Nüüd???»

«On tarvis. Ma kinnitan sulle, et enne tulevat nädalat
ei võeta midagi ette.»

«Kust sina tead?»

«Tean. Võid mind uskuda.»

Ta mõtles vist, et ma ei taha talle telefoni teel rohkem
sõnelda, ja rahunes:

«Ma saan aru.»

Tuhkagi ta sai. Ta oskas mõelda ainult oma administ-
ratorikategooriaga. Aga praegu läks seesugune tõlgen-
du täie eest.

«Kui tagasi jõuan, helistan sulle ise.»

«Ma jään ootama.»

Oma klassis oli mul tund pärast lõunat. Läksin klassi
valvsana ja pingestatuna. Nad teavad küll kõigest, aga
kui palju? Kas Birgit on neile ise ka midagi rääkinud?

Opilased olid nagu alati, mingeid vihjeid ei tehtud,
seda poleks nad sõandanudki, aga pilkudest võis hea taht-
mise korral üht-teist välja lugeda. Igatahes vaatasid kõik
minu sisse astudes nagu käsu peale korra viilksti Bir-
gitile. Tegin, nagu poleks ma seda märganud, ja asusin
kohe tunni teema juurde. Aeg-ajalt eksis mu pilk taht-

matult Birgitile, püüdsin seda küll vältida, aga unustasin ennast ikka ja jälle. Mulle tundus, et ta vaatab mind kuidagi teisiti kui tavaliselt, otsekui tungivamalt ja samal ajal kõhklevamalt. Mida oli Marianne talle öelnud? Et ta ei vaikinud oma käiku minu juurde päriselt maha, sellest olin kindel. Aga mida ta meie vestlusest Birgitile edasi rääkis? Selge, et mitte kõike. Või siiski? Tema eest ei saanud ma ju üheski asjas pead anda, Marianne oli oma eksimatuses nii veendunud, et võis kõigega hakkama saada. Kas Birgit teab, et tema vahekord Aivar Normakuga pole mulle enam saladus? Kui jah, siis kuidas ta sellesse suhtub? Väga sageli hakatakse neid inimesi vihkama, kellele su saladused on ootamatult teatavaks saanud. Püüdsin tema ilmet mingeid järeldusi teha, aga ei jõudnud kuigi kaugele. Ühelainsal korral puutusid meie pilgud juhuslikult kokku, kuid põgenesid otsekohe laiali. Ei, mingit vihkamist või vastumeelsust ma sellest hetkest pilguvahetusest siiski välja ei lugenud. Pigem oli ta silmis hämmastus, mingi imestus, nagu oleks ta minu kohta teada saanud midagi niisugust, mida ta ei suutnud uskuda. Kas Marianne äkki...? Ei, see oli välistatud. Selleks polnud mingit põhjust, nii rumal ta ka ei ole. Praeguses situatsioonis võis säärane uudis Birgitile hoopiski rabavalt mõjuda, võis ta täiesti segi lüüa. Aga midagi pidi Marianne ikkagi olema öelnud, midagi, mis oli Birgiti huvi minu vastu järsku tõstnud.

Vaevasin ennast nende probleemidega, samal ajal andsin tundi, aastatepikkune vilumus aitas. Kui kell helises, oli Birgit üks viimaseid väljujaid, kartsin ja samal ajal ootasin — ei teadnud isegi, kumba rohkem —, et ta tuleb minu juurde ja kõnetab mind. Ta ei tulnud, vaid läks teiste järel koridori, tundsin kergendust. Teadsin küll, et mul tuleb temaga jutuajamine, see oli möödapääsmatu, aga lükkasin seda nagu poisike pabistades edasi. Mitte praegu, mitte täna, mitte veel. Kunagi. Siis, kui... Ma oli selle «kui» taga, poleks ma osanud öelda.

Õpetajate toa telefon oli selleks päevaks nagu mulle reserveeritud, nüüd helistas Virginia ja küsis, kas ma tulen õhtul tema poole. Ma ei tahtnud minna, olin liiga erutatud ja oma probleemidega liiga jäägitult ammutanud kuid ära öelda ma siiski ei tihanud. Pomesin, et tulen aga ei tea, millal.

«Ükskõik millal. Peaasi et tuled. Ma tahan sinuga rääkida.»

«Tulen kindlasti.»

Vaevalt jõudsin toru ära panna, kui telefon helises uuesti. Tundmatu naisehäääl küsis õpetaja Kruudat.

«Ma kuulen.»

«Kas te olete täna õhtul kodus?»

«Vabandust, kes räägib?»

«Õelge palun, kas olete?»

Ma ei osanud midagi vastata, kohmasin, et üldiselt jah.

«Ma astun teie poole sisse, mul on tarvis teiega rääkida.»

«Palun, kes kõneleb?»

Vastust ei tulnud, toru pandi ära. Kurat võtku, terve see linn näib olevat täis inimesi, kes tahavad minuga rääkida! Kellel on tarvis minuga rääkida! Samas meenus mulle, et olin lubanud Virginia juurde minna. Hea, et ma ei öelnud talle mingit kindlat aega. Ma ootan seda tundmatut helistajat teatud kellani, siis lähen minema. Kes see küll oli? Täiesti võõras häääl. Kas jälle keegi, kes on seotud tolle looga?

Siis tuli mul meelde, et pean ju veel ka Valve manu sinna astuma. Ajad jooksevad vägisi kokku. Tegelikult pole küll vajagi Valve juurde minna, ma võin talle sinamas öelda, et piletitega on korras, ja muid küsimusi võime teel arutada. Läksin kohe teda otsima, aga selgus, et ta on juba lahkunud. Ah, ükskõik, mõtlesin, küll ma saan teie kõigest kuidagi läbi.

Jõudsin koju kella nelja paiku, istusin viivuks ja pidasin aru. Kõige mõistlikum oli nüüdsama Valve juures ära käia — kui ta on kodus. Läksin ukse juurde, tegin selle juba lahtigi, siis pöördusin tagasi, võtsin puhta paberilehe ja kirjutasin suurte tähtedega:

«Tulen umbes poole tunni pärast. T. Kruuda. Kell 10.40.»

Igaks juhuks. Mul polnud küll mingit tahtmist tolle võhivõõra naisega vestelda, aga kui ma olin kord lubanud, siis tahtsin korrektne olla.

Helistasin Valve ukse taga, ta oli kodus, kuid minu shameeldivaks üllatuseks istus tema toas Harri. Mitte et mul oli midagi Harri vastu, aga ma oleksin Valvega meelaminini nelja silma all paar sõna rääkinud. Meie sõit pidi ju esialgu saladuseks jääma. Oma naiivsusest sain aru alles siis, kui Valve sõnas:

«Harrile ma loomulikult ütlesin, kuhu me homme sõidame.»

«Loomulikult? No muidugi. Ma olen kah juba päris debiilseks muutunud, sõitlesin ennast. Ükski naine ei saa ju ühtki saladust ainuüksi endale pidada, ta peab sellest kellelegi rääkima, kas või üheleainsale inimesele. Muidu lämmatab see saladus ta ära. Ja Harri oli Valve kõige lähedasem inimene, oli nende vahekorraga muidu kuidas oli.»

«Saan aru.»

See kõlas vist veidi kahemõtteliselt, sest Harri viskas mulle terase pilgu ning tõmbus justkui turri. «Seepärast naeratasin rahulikult ja lisasin:

«Head sõbrad ei tule arvesse.»

Harri pilk leebus kohe, ka temale meeldis nähtavasti jaanalindu mängida.

«Ma tuln ainult ütlema, et piletitega on korras,» pöördusin Valve poole. «Me saame need hommikul kassas kätte, mul õnnestus telefoni teel kinni panna.»

«Istu, kuhu sa tormad,» keelas Harri. «Ajame mõne sõna juttu kah.»

Ära öelda olnuks imelik, mul tulnuks seda põhjendada. Võtsin istet.

«Nii et lähete siis ekskursioonile?» Harri toon ei tarvitanud irooniline ollagi, kuid mina kuulsin selles mõnemat sarkasmi.

««Ekspeditsioon» oleks ehk õigem sõna.»

«Mõte jääb samaks.» Ei, ta oli siiski irooniline. See meeldinud mulle.

«Tule kaasa, harid ennast ka natuke.»

«Mina ei saa, mul on tunnid.»

«Leia asendaja. Meie leidsime.»

«Teid ma asendangi. See tähendab Valve.»

«Ah nii?» Midagi targemat mu suust ei tulnud.

«Nii jah.» Harri mõnules sügavas vanaaegses nähtugitoolis. «Sa oled selle endale kohe päris südameasjaks võtnud?»

«Teen lihtsalt tasa, mis seni on tegemata jäänud.»

«Jajah. Birgiti ema käib kõvasti kaela peale, jah?»

Võpatasin.

«Mis see tähendab?»

«Mis see ikka tähendab. Mis ta siis muidu üleeile sinu pool käis — lihtsalt aega veetmas või?»

«Sa nägid?» lipsas mul suust enne, kui jõudsin Harri sõnu õieti taibatagi.

«Juhtus kogemata.»

Valkisin, ei teadnud, mida edasi öelda. Kuradi... kes? Keda ma kavatsen kiruda?

«Ära nüüd jumalapärast arva, et ma sinu ja su külaliste järele luuran. Tuulutasin parajasti tuba, seisin akna juures, kui välisuks käis niisuguse mürtsuga kinni, et maja värises. Noh, vaatasin siis välja, et kes see niimoodi lohub.»

Kust sa tead, et ta tuli just minu juurest? tahtsin juba küsida, aga sain viimasel hetkel pidama. Kelle juures Marianne siis veel pidi käima?

«Kange naine,» märkis Harri tunnustavalt. «Võitleb oma võsukese eest nagu emalõvi.»

Ohjeldasin endas kerkivat pahameelt, sundisin hääle võimalikult sõbralikuks:

«Eksid, Harri. Ma olin selle sõidu plaani võtnud juba enne, kui tema tuli.»

«Ega ma sinu kohta ütlegi midagi.»

Niisugune keerutamine ajas mu nüüd lõplikult vihale.

«Võta teadmiseks, et ma teen oma otsused alati ise, ilma et keegi peaks neid mulle ette ütlema.»

«Nonoh, ära nüüd ägedaks mine. Ma ei ütle ka proua Rahi kohta midagi, see on ju loomulik, et ema sõdib oma lapse eest. Oleks ainult igal emal nii palju hakkamist.»

«Nii head positsiooni, tahtsid öelda, jah?»

«Noh, seda ka. Ega see mõnel koristajal korda ei läheks, talle ei pööraks keegi tähelepanu. Aga täitevkomitee sekretär — no kuidas sa teed näo, et ei näegi teda? Pea kinni, ära hakka karjuma, ma näen juba su näost, mida sa mõtled. Ma kinnitasin ju, et ei ütle sinu kohta midagi, Tehvan. Me kõik oleme niisugused. Isegi vana Lindvest, kuigi ta püüab näidata, et talle ei loe üldki võim. Meie ei saa Rahile midagi teha, aga tema võib meile palju pahandust kokku keerata, kui tahab.»

«Tema pärast ei liiguta ma lillegi. Mind huvitab ainult minu õpilaste saatus.»

Harri suitsetas vaikides, vaatas mulle siis järsku päris otsakoheselt silma ja küsis:

«Ütle, Tehvan, kas sa oled tõepoolest sihuke idealist või ainult mängid?»

Täpselt samamoodi oli minult eile hommikul küsinud Valve. Kas tõeline osavõtlikkus ja huvi teiste ini-

meeste käekäigu vastu on meis tõesti juba nii atrofeernud, et selle avastamine kellegi puhul paneb meid kohe niisuguseid küsimusi esitama? Kas me kõik oleme üksoohtu oma käitumis- ja mõtlemisnormiks võtnud? Ja kes sõandab pisutki teisiti tunda, seda pilatakse kohe idealistiks?

Harri ootas vastust. Ma pöördusin Valve poole:

«Eile küsisid sina sedasama. Ütle nüüd, mida sina arvad.»

Harri vaatas üllatunult Valvele.

«Mina usun sind,» kostis Valve.

Vaatasin Harrile võidurõõmsalt otsa:

«Noh?»

«Mis «noh»?» pareeris Harri pahaks panemata. «Ma pole ju midagi muud väitnud, ma ainult küsisin — nagu temagi. Mina usun sind kah. Sa oled natuke imelik inimene, sellepärast.»

«Tehvan on aus inimene,» ütles Valve rõhutatult.

«Nonoh, nüüd tuled sina ka veel mulle kallale! Ma usun ju, et ta on aus. Ainult et neid ausaid inimesi kohad igapäevases elus nii harva, et tahad justkui kontrollida, kas ikka on nii või üksnes näib. Ära pane pahaks, Tehvan.»

«Kas neid ausaid on tõesti nii vähe?» Protsessisin edasi — miks, seda ei tahtnud ma endalegi tunnistada. Kui sa, kulla mees, teaksid kõike, siis ei usuks sa mind sugugi, mõtlesin. Ka mul endal oli väga raske uskuda — kuigi ma veel aasta tagasi uskusin kõhklematult. Vahepeal selgunud asjaolud aga olid mulle oma jäljed jätnud. Ma sarnanesin koolipoisiga, kes on eksami täiesti ausalt ja laitmatult ära teinud ja kelle varrukast kukub äkki välja spikker, mida ta tõepoolest ei tarvitanud. Ta võib kõigi jumalate ja kuradite nimel vanduda, et ta pole spikri poole piilunudki — ometi ei usu teda enam keegi, spikker on ju olemas. Birgit oli minu tütar, seda fakti ei saanud muuta.

«Ausus on kaunis veniv mõiste, Tehvan. Omamoodi oleme kõik ausad, päris tõesti oleme. Aga kui keegi võitleb millegi või kellegi eest väga tuliselt, siis tuleb harilikult ikka välja, et tal on ka pisuke omakasu mängus. Kui pole tegemist just väga lähedase inimesega. Siis oleme küll mõnikord ka täiesti siiralt ennastohverdavad.»

Tema pilk välgatas korra Valve poole — kas peituv

nende sõnade taga mingi varjatud vihje? See polnud oluline, oluline oli hoopis see, et ta eksis: just väga lähedaste puhul sunnib meid ennast ohverdama meis peituv egoism, kuigi me ei anna tavaliselt endale sellest aru.

«Ma pole ju mingi eneseohverdusega maha saanud,» ütlesin põiklevalt. Harri lõi käega.

«Sinuga vaielda on hullem kui terve vasikakarjaga võidu joosta, sa tõlgendad kõike alati omamoodi. Sina oled ju tõepoolest omakasupüüdmatu, ja mis sa nende teiste eest nii väga seisad. Ega ma õigupoolest ei vaidlegi ju vastu, minge käige, vaadake, see ei jookse teile mööda külgi maha. Mina olen seal käinud, mina tean juba. Ja selles olen ma sinuga täiesti ühel nõul, et kõik õpetajad peaksid seal korra ära käima, kui nad tahavad objektiivselt otsustada.»

«Oled käinud?» imestasin.

«Olen. Muuseas, mu vennapoeg saadeti mõned aastad tagasi Sinti, siis käisingi, vennaga koos.»

Ta kustutas sigareti hoolikalt tuhatoosi ning lisas:

«Kõigi muude mõtete kõrval, mis võivad teile seal pähe tulla, pidage mees ka seda, et too poiss näiteks õpib praegu Tallinnas tehnikumis ja on igapidi tipp-topp. Kas temast oleks ka ilma Sindita asja saanud, ei tea. Igalahes tasub seda fakti silmas pidada.»

Mulle meenus sedel, mille olin uksele jätnud. Vaatasin kella: seitseteist null kolm. Oli viimane aeg minna, kui ma ei tahtnud valelikuks saada.

«Hästi. Homme hommikuni siis. Ma tulen pool seitse sinu juurest läbi.»

«Kivi kotti,» ütles Harri.

«Ega me jahile lähe.»

«Mõnes mõttes siiski.»

«Hüva, nägemiseni.»

Kiirustasin trepist üles, sedel oli omal kohal, keegi polnud seda puutunud. Läksin sisse, panin sussid jalga ja viskasin end diivanile. Unerammestus kippus vägisi peale, ajasin enda jälle üles. Ei tohtinud magama jääda, tundmatu külaline võis helistada ja ära minna. Istusin oma laua taha, proovisin tegevust leida, aga miski ei tulnud. Lõpuks võtsin pühapäevase «Noorte Hääle» ja hakkasin ristsõnamõistatust lahendama.

Sain kaua oodata. Kell kaheksa mõtlesin juba, et loobun ja sõidan Virginia juurde, aga kohusetunne käskis veel paigale jääda.

Uksekell helises veerand üheksa. Läksin avama ja lausa tardusin lävele. Trepikojas seisis Esko Topperi ema.

«Kas ma tohin?»

Kummardasin ja palusin ta sisse. Olin äärmiselt hämmastunud. Poiss on kodus kõik ära rääkinud, selge. Muidu oleks see proua läinud hoopis Valve kui Esko klassijuhataja ukse taha. Aga ta tuli minu juurde, tähendab, kõik on teada.

«Istuge palun.»

Ta võttis istet ja asus kohe asja juurde, olin talle selle eest lausa tänulik. Kassi ja hiire mängimine pole minu ala, mitmel päeval järjest poleks ma sellele vastu pidanud.

«Minu poeg käis eile teie pool?»

«Jah.»

«Te... ise kutsusite teda?»

«Jah, kutsusin küll.»

Ta kummardus üle laua minu poole ja vaatas mulle anuvalt silma.

«Ma tahaksin väga teada, mida te temalt kuulsite...»

«Kas ta siis ise ei öelnud?»

«Ta oli kuidagi endast väljas, ei tahtnud eriti midagi rääkida...»

Silmitsesin naist mõnda aega, mulle hakkas kõik selgeks saama. Üks kahest: kas ei kõnelnud Esko tõesti kuigi palju ja ta tahab nüüd teada, mida mina tean, või ladus poiss talle kõik välja ja ta tuli siia kontrollima, kas ma räägin temale sama juttu. See naine hakkas mind huvitama — see ema. Tuli ikkagi natuke kassi ja hiire mängu kaasa teha.

«Mis asjad teid siis kõige rohkem huvitavad?»

Ta sattus kimbatusse, millelegi konkreetsele vihjata tähendas reeta, et ta on kõigest informeeritud.

«Kõik...» pareeris ta abitust ja õnnetust teeseldes. «Uskuge mind, mul pole aimugi, kuidas see ebameeldiv lugu juhtus, mis viis neid selleni... Nad olevat seal ju mingeid tablette söönud, mees ütles, miilitsas olevat kindlaks tehtud. Kust nad neid said? Kes ostis neile veini, nad on ju veel alaealised, alla kahekümne ühe aasta ei müüda ju enam kellelegi?»

«Kas teie poeg pole teie juuresolekul kunagi alkoholi tarvitanud?» küsisin vastu.

«Noh, teate, mõnikord oleme kodus pisut veini võtnud,

siis pole talle klaasikest keelanud, ta on ju peaaegu täiskasvanud mees...»

Huvitav, kas sa pead ka teisi seitsmeteistkümnepäevaseid «peaaegu täiskasvanuks»? Vaevalt küll, ega sa pea omagi poega, sinu sõnad on mõeldud minu mõjutamiseks. Mängime seda mängu siis edasi.

«Tema suhted tüdrukutega pole teile ka ilmselt saladus?»

«Oh, mis suhetest siin saab rääkida, üks tüdruk on tal küll, kellega ta kohtub, selles eas on siisugused asjad loomulikud, sellesse tuleb suhtuda arusaavalt, muidu võib poja endast eemale peletada, salatseda panna.»

«Te tunnete seda tüdrukut?»

«Oh jah, muidugi, ta on sageli meilgi käinud, ta ema on agronoom ja...» Ta jäi järsku vait, ilmselt tuli talle meelde, et miilitsas olime seda tüdrukut ju kõik näinud ning tüdruku mammad samuti, nii et lugu ilustada polnud enam mõtet.

«Mis plaanid Eskol tulevikuks on?» küsisin juttu teise suunda keerates. «Ta on võimekas poiss, kavatses kindlasti edasi õppida?»

«Jaa, loomulikult! Tal on suur huvi küberneetika ja tehnika vastu, ta astub kindlasti TPI-sse, kui teie kooli lõpetab.»

«Kui ta selle lõpetab. Teil pole vist teadmata, et on kaalumisel tema suunamine erikooli? Nagu te ehk teate, ei tule sel juhul edasiõppimisest nii pea midagi välja. Kui ta seal vabaneb, määratakse ta kaheks aastaks sundkorras tööle.»

Naine tegi äärmiselt kohkunud näo, nagu kuuleks ta sellest esimest korda.

«Erikooli? Taevas halasta, seda ei tohi küll juhtuda, see on ju noore inimese tuleviku hävitamine! Kas te tõesti saaksite sellega hakkama?»

«Seda otsustab õppenõukogu, mitte mina.»

«Teie kuulute ju ka õppenõukogusse, ma olen kuulnud, et teie arvamust arvestatakse siin väga!»

Nii et tuuled puhuvad siis sealtsamast suunast, kust Mariannegi puhul.

«Minu arvamus on üheainsa inimese oma. Ja kust te teate, milline minu arvamus on? Võib-olla leian ka mina, et see oleks õige lahendus?»

«Ei, ei, teie ei saa niimoodi mõelda! Te olete suurte kogemustega pedagoog, teie ei saa nii halastamatu olla!»

Ilusad sõnad. Ainult et sinu mee moka peale määritmine käib üpris läbipaistval ning banaalsel kombel umbes nii, et oi, küll teil on ilus lips, nii maitsekas, — ega te ei saa mulle kahtkümmend viit rubla laenata?

«Miks halastamatu? Erikool pole ju vangla.»

«Kuidas te võite nendest asjadest nii külmavereliselt rääkida!»

«Ma ei räägi sugugi külmavereliselt, ma tunnen oma õpilaste saatuse vastu väga murelikku huvi.»

«Teie oma klassi tüdruk oli ju ka selles kambas, teda ootaks siis samasugune saatus!»

«Iga õpilase kohta tehakse otsus alati eraldi. Te unustate, et teie pojal on varemgi suuri pahandusi olnud, alles eelmisel veerandil pani ta koguni varguse toime.»

«Oh, jumal küll, see oli ju poisikese temp, tal polnud ju neid rattaid ega seda raha vaja, lihtsalt poisikeselik vemp, rumal seikluste otsimine, muud midagi! Sellest said ju kõik tookord aru, teda ei antud ju üldse kohtu allagi!»

Nii et nüüd on Esko siis jälle pisike poiss, kes januneb ainult seikluste järele!

«Alles te ütlesite, et ta on sama hästi kui täismees.»

«No kuulge! ... Te hakkate ka igast sõnast kinni!»

«Mis ta teil siis lõppude lõpuks on — kas mees või poisike?»

Ta jäi abitult sõnu otsides vait. Mind hakkas see jutuajamine tüütama.

«Hea küll, jätame selle. Õelge otsekoheselt, milleks te siia tulite? Mida te minult tahate?»

Naise näole ilmus, yeider küll, kergendus. Ta kummardus mulle veel lähemale ja ütles häält madaldades nagu võiks keegi meid kuulda:

«Räägime siis päris avameelselt, nii ongi parem. Me pole vaesed inimesed, oma poja heaks ei ole meil millegi kahju. Kui te olete nõus Eskot tõsiselt kaitsma ja suudate selle erikooli saatmise mõtte ära muuta, siis teeme me teie heaks kõik, mida soovite.»

Kutsute edaspidi mind ka neile põnevatele seanssidele või? pidin peaaegu küsima, aga sain sõnasabast kinni. Ei, siin olid mängus suuremad pakkumised, see oli selge. Huvitav, millised?

«Ma ei taipa hästi, mida te sellega mõtlete.»

«Kas ma võin olla täiesti otsekohene?»

«Muidu poleks meie jutul ju üldse mõtet.»

«Kui palju te kuus palka saate?»

«Mina? Noh, paarsada rubla. Mis siis?»

«Uhe aasta palk oleks päris kena kingitus, kuluks teile lausa ära?»

Ma hindad siis oma poega umbes kahe ja poole tuhande rubla vääriliseks. Pole viga, päris kena summa. Vaesele õpetajale, kellest rohkem teenib iga seatalitaja.

«Miks te pakute seda just mulle? Direktori sõnal on õppenõukogus palju rohkem kaalu.»

«Ma räägin ka temaga.»

Ei, eksisin, Esko eest pannakse vist siiski keskmise auto hind mängu. Kujutlesin, kuidas too naine läheks niisuguse jutuga vana Lindvesti juurde, ja hoidsin vaevu melet tagasi. On Lindvest muidu mis ta on, aga niisuguse tehingu peale ta välja ei lähe. Või...? Ma mõtlesin järsku sellele, kui libedalt oli lahenenud too autorataste lugu, ja tõsinesin korrapealt. Kui siiski? Ei, tõrjusin sellised mõtted vägisi tagasi. Kas me oleme juba nii rikutud, et peame kõiki sulideks? Sulitemp oleks see ju olnud. Ei, ei. Aga seda ma sulle ütlesin ei hakka, ma tahan näha, kui kaugele sa lähed. Päris ebaausate võtetega ei tahtnud ma siiski kah opereerida, ütlesin tõsiselt:

«Ma ei soovita teile seda esialgu teha. Niipalju kui mina meie direktorit tunnen, võiksite sellega oma pojale ainult karuteene osutada.»

«Arvate?» Miski tema hääles sundis mind ettevaatusele. Kas tõesti ikkagi...? Ei, ei usu. Miks tuli ta siis minu juurde, tema esimene käik pidanuks olema just Lindvesti manu — kui see nii oleks. Pealegi — kui me Topperite pool käisime, oli päevselge, et vähemalt tema mees nägi Lindvesti esimest korda, ja temast endast ei jäänud ka muljet, et ta direktorit lähemalt tunneks.

«Arvan küll.»

«Noh, sel juhul... Me paneme siis kõik oma lootused teie peale, seltsimees Kruuda. Kõik...» Ta rõhutas seda sõna niisuguse varjundiga, et ma taipasin: kui ma ajan selle asja korda, saan ka direktori osa endale.

Oleksin pidanud talle näkku ütlesin, mida ma tema pakkumistest arvan, aga miski keelas mul seda tegemast.

Mis ajab sind sellistele tehingutele? Ema armastus? Nii oma käitumist muidugi seletad, pole kahtlust.

Ema süda.

Ema armastus.

Armastuses ja sõjas on kõik lubatud, öeldi vanasti.

Aga kumb on see sinu puhul? Armastus või sõda? Armastus on enamasti impulsiivne, selleks on sinu jutt liiga kaalutletud. Olgu, mis ma targutan.

Otsustasin otsad kokku võtta. Nüüd, kus ta ilmselt arvas, et minuga annab kokkuleppele jõuda, pidi ta täiesti avanõuelseks muutuma.

«Esko rääkis teile meie jutuajamisest kõik, eks ole?»

Ta ei kõhelnudki:

«Jah, rääkis küll. Ma ei sõandanud alguses...»

«Hea küll, hea küll.» Kui nii, siis teadis ta poisi kaudu ka seda, et ma olin lubanud mõlemat õpilast kaitsta. Olin ju selgesti öelnud: ma ei taha, et teie tulevik ära rikutakse, ma tahan, et te lõpetaksite kooli siinsamas, korralikult nagu teisedki. Olin seda Esko puhul veel eriti rõhutanud. Nähtavasti andiski just see emale idee silma tulla ja minu lubadust omalt poolt käegakatsutava kasusaamisvõimalusega kinnitada.

Ta oleks nüüd pidanud lahkuma, aga viivitas millegipärast. Mis tal veel plaanis oli?

«Üks palve on mul teile veel...»

«Palun?»

«Esko rääkis teile siin kõik ära. Ka nende teiste kohta. Ta ütles teile, kust nad midagi said. Kui see välja tuleb... Te saate aru?»

«Mida nimelt?»

«Kui Aivar ja Annika saavad teada, et Esko rääkis nad sisse, siis hakatakse teda äraandjaks pidama... Te mõistate, kui kole see oleks?»

Kui vabalt võib mõistetega žongleerida ja manipuleerida! Hakatakse pidama. Ta on ju äraandja, kui sinu terminoloogiat kasutada. Sul pole iseenesest midagi reetmise vastu, peaasi et keegi ei saaks sellest teada. Oma naha päästmiseks on kõik lubatud — aga selle juures peab sinust teistele ikkagi aumehe mulje jääma!

Naine rääkis edasi, ta tundis ilmselt vajadust mind veenda, et ta pole siiski moraalselt nii madalale langenud.

«Ma saan ju aru, et see ärarääkimine oli vajalik, nii nagu te talle isegi ütlesite — et teil on raske teda kaitsta, kui te ei tea kõiki üksikasju. Aga nemad ei saa sellest ju aru, nad arvavad, et Esko rääkis nad lihtsalt sisse, lõpuks, tahtis nende reetmise abil endale paremaid võimalusi välja kaubelda.»

Kas see polnud siis nii?

«Ma kardan Esko pärast, te teate ju, missuguseid hirm-

said asju noored tänapäeval teevad. See Aivar on ju täiesti väljakujunenud jõhkard ja ega too Linamäe-plika ole parem. Kui nad kuulevad, et Esko on nende saladused välja rääkinud, siis võivad nad ta koguni ära tappa!»

Nüüd pakud lausa üle. Aivar ja Annika pole kriipsuvõrdki hullemad kui su oma poeg. Ja tapmisele ei lähe neist kumbki, see on naeruväärt.

«Kuidas te siis lasete Eskol nendega sõbrustada, kui nad on nii parandamatult pahelised?» tahtsin teda natuke veel kiusata.

«Me ei teadnud ju alguses...»

Alguses. Aga hiljem? Ah, hea küll, jätame järele, kõik on naganii selge.

«Ma ütlesin ju Eskole, et meie jutt jääb ainult meie kahe vahele.»

«Seda küll, muidugi... Aga ma tahtsin teid veel kord paluda...»

«Arvasite, et ma valetasin Eskole, tahtsin temalt lihtsalt kõik välja pressida?»

«Ei, ei, te saate minust valesti aru!... Ma usun teisse, usun kindlalt! Aga ma olen ema, ema süda ei saa rahu, te peaksite mind mõistma, ma olen nii kohutavalt mures oma poja pärast... Ma armastan ju teda!»

Ema süda. Ja armastus. Nüüd jõudsid siis sinagi nende sõnadeni, mis hakkavad mulle varsti koledasti vastu.

«Te ei räägi sellest mitte kellelegi, ega ju?»

Mis ma pean vastama? Ei, ei räägi. Ja ometi ütlesin ma juba Virginiale, et ta katsuks kindlaks teha, kes nende personalist on Linamäega lähemalt tuttav. Tõsi, ma ei öelnud, kust ma need andmed võtsin. Aga kui vaja, siis ütlen ka seda, oma lubadusest hoolimata. Ühiskond peab ennast kaitsma ohtlike ilmingute vastu, ja noorukite enesehävitamise igasuguste narkootikumide ja toksiididega on liiga ohtlik, et sellest võltsmoraalsetel kaalutlustel vaikida. Seda talle öelda? Mõttetu. Ta ei taipa, ei taha taibata. Ma ei eita, et emaarmastus räägib temas kõige selle juures kaasa, aga see on kiivakiskunud, ebardlik, vääraastunud armastus.

«Kas te arvate, et ma pean teile antud lubadust kindlalt kui teie pojale antut?»

«Ei, mitte seda, aga...»

«Siis jätame selle jutu.»

Ta mõistis, et tal pole siin enam midagi öelda. Enda arvates oli ta juba küllaltki palju saavutanud ega haka-

nud rohkem peale käima. Toolilt tõusnud, ütles ta natuke naeruväärse tõsidusega:

«Mis ka ei oleks, ma usun, et te mõtlete meie kõneluse üle veel järele. Kui teil peaks minu abi vaja minema, siis teatage mulle, ma teen kõik, mis tarvis. Nägemiseni, seltsimees Kruuda.»

Lasksin ta välja ja vaatasin kella. Üheksa läbi. Kas minna Virginia juurde? Mul polnud selleks õieti isu, aga olin öelnud, et tulen kindlasti. Helistama ma enam ei hakanud, tõmbasin mantli selga ja läksin.

Virginia võttis mu vastu sellessamas tuttavas kaitelkleidis, milles ma olin teda näinud esimesel korral, see tekitas koduse ning kergendava tunde. Vaatasin teda pikalt ja mõtlesin, et kõige parema meelega võtaksin ta embusse, unustaksin homse sõidu, Esko ja tema ema, Marianne ja isegi Birgiti.

«Sul on nägu, nagu oleksid sa terve päeva rasket tööd teinud.»

«Tegingi. Ainult mitte tööd.»

«Võta lahti, jõuad rääkida. Sa jääd ju ööseks siia?»

«Ei, Virginia. Täna mitte. Me sõidame hommikul vara Sinti, ma pean Valve kodunt kaasa võtma.»

«Te sõidate juba homme?»

«Pole mõtet viivitada, me ei tea, millal küsimus arutusele tuleb.»

«Kahju. Aga ma saan sust aru. Istu, joome kohvi, vestleme natuke.»

Istusime.

«Sul oli jälle külalisi?»

«Kust sa tead?»

«Ma näen su näost, et sul on seljataga ebameeldiv jutuajamine.»

«Ongi. Esko Topperi ema käis minu juures.»

«Ahah.»

«Sa ei imestagi?»

«Miks? Niipalju kui mina olen nendest inimestest kuulnud, on ime, et ta ei kihutanud sinu poole kohe esimesel päeval. Aga järjekord on muidugi loogiline — enne poeg, siis ema.»

«Sa tead siis, et Esko käis?»

«Kui sa mulle eile õhtul helistasid ja tollest Linamäest rääkisid, siis oli mulle kohe selge, et sa võisid seda kuulda ainult Esko Topperi käest. Birgitiga ei saanud sa ju rääkida.»

«Sa pole psühhiaater, vaid kriminalist.»

«Õnnestus sul poiss rääkima panna? Nagu ma võisin su kõnest järeldada, õnnestus vist küll.»

«Jah.»

«Hüva. Ma ei hakka sult pärima, mida ta rääkis, sa lubasid ju talle, et jätad selle oma teada.»

«Lubasin küll.»

«Mulle siiski helistasid, seda tegid sa õigesti.»

«Tahad öelda, et sul läks juba korda midagi välja uurida?»

«Jah. Et selle tüdruku isa on surnud, seda sa muidugi tead?»

«Tean.»

«Ta ei surnud, vaid sai surma. Tahtis viimasel hetkel hussi peale hüpata ja kukkus rataste alla. Tema naine oli pärast seda meil paar kuud ravil, ta läks omadega päris segi.»

«Haiglatutvus on tal siis sellest ajast pärit?»

«Jah. See juhtus neli aastat tagasi. Tüdruk käis ema sügeli vaatamas. Ja kui ema sai koju, anti talle minu enda korraldusel ravimid kaasa, et ta tarvitaks neid kodus edasi.»

«Neid ei antud ju ometi neljaks aastaks?!»

«Muidugi mitte. Aga tüdruk käis hiljem aeg-ajalt uuesti neid viimas, eks ta siis sõlmiski selle tutvuse. Meil on apteegi peal noor õde, ju neil tekkis soojem vahekord.»

«Ja see õde ei teadnudki, kes neid ravimeid pruugib?»

«Niipalju pidi ta teadma, et mitte Astrid Linamäe. Tema ei vaja neid enam ammu, üle kahe aasta. Mitte mingisuguseid.»

«Sa rääkisid juba selle õega?»

«Veel mitte, uurisin asja kõrvalt.»

«Niisugune inimene tuleb ju...» Vakatasin, ma ei osanud öelda, mis temaga tuleb teha.

«Kohtu alla anda, jah?»

«See on ju kriminaalne asi!»

«Veider mees oled. Oma tüdart ja seda poissi püüad erikooli eest kaitsta, aga minule soovitat, et ma oma alluva, keda ma aastaid tunnen ja isegi hindan, kohe kohtu kätte toimetaksin. Sa pole järjekindel, kulla mees.»

«Ah, andesta. Mu pea on nende viimaste päevadega nii pulki täis taotud, et ma pole enam võimeline kuigi objektiivselt mõtlema.»

«See on paha.»

Vihastasin.

«Kui sa oleksid minu nahas, räägiksid teist juttu!»

«Jupiter, sa vihastad...»

Taltusin kohe.

«Sul on õigus. Aga ma olen elus esimest korda sääras olukorras, nagu pööristormi käes. Ei suuda nii järsku kohaneda.»

«Ka sellest saan ma aru. Aga sa pead kohanema. Afektidega ei saa niisuguseid küsimusi lahendada.»

«Kas sa kutsusid mind selleks siia, et mulle epistleid lugeda?»

«Ära pahanda, Tehvan. Ma ei kavatse sulle mingeid epistleid lugeda. Ma tahtsin sind lihtsalt näha, sinuga rääkida.»

Mu loomupärane kangekaelsus ei andnud siiski järele, küsisin võimalikult rahulikult:

«Mind huvitab siiski, mida sa selle õega teed?»

«Mitte midagi. Esialgu. Inimesele tuleb ometi võimalus anda. Ta ei osanud ehk veel isegi taibata, mida ta õieti tegi, kui Linamäe-tüdrukule neid tablette andis.»

«Kui vana ta on?»

«Praegu kakskümmend kolm. Siis oli ta alles uustulnuk.»

«Kahekümne kolme aastane meedik peaks teadma, mida niisugused asjad tähendavad ja millega need lõpevad.»

«Ta ei tulnud ehk selle pealegi. Plika mangus kindlasti mõne tuttava nimel, et on tarvis, et mujalt pole moin-dil saada. Ta ei käinud neid ju pidevalt küsimas.»

Virginia vastas kannatlikult minu mitte just kõige arukamatele pärimistele. Jätsin ta lõpuks rahule:

«Räägime millestki muust.»

«Millest? Naistest ja hobustest — nagu inglased bridžilauas? Kulla sõber, sinuga ei saa ju praegu millestki muust rääkida. Pealegi pole sul kellelegi oma muresid pihtida, eks ole? Räägi siis vähemalt siin, siin võib.»

Vaatasin talle tänulikult otsa.

«Oled üks hea hing.»

«Seda on mulle varemgi öeldud.» Tema hääl kõlas pisut imelikult, silmitsesin teda teraselt. Oli see vihje? Et hea hing küll, kelle juures saab käia ennast välja puistamas, aga ikka ainult käia — päriks jääjaid ei paistnud olevat. Ta oli küll öelnud, et pole kedagi leidnud, kellega tahaks üle kolme päeva koos elada, aga üksiku naise sõnu ei tarvitsenud alati tõe pähe võtta, eriti niisuguseid sõnu.

Esimest korda käis mul peast läbi tõsine mõte: kas minust ei võiks saada seda jääjat? Kas ma tahaksin jääda? Praegu ei osanud ma sellele midagi vastata, praegu tegeles kogu mu olemus nii jäägitult ja pingeliselt Birgiti saatusega, et millekski peale selle ei jätkunud energiat. Saab need probleemid kaelast ära, eks siis näe. Kui ikka saab. Millegipärast oli mul tunne, et seekordse umbsõlme kannatlik lahtiharutamine ei tähenda veel sugugi mu murede lõppu, kooli lõpetamiseni oli tüdrukul veel ligi poolteist aastat, selle kestel võis juhtuda tont teab mida. Ja mis see lõpetaminegi muudab. Annika Linamäe lõpetas ju ülemöödunud aastal, aga nüüd on hoopis vildakale teele kaldunud, tema ema mured ei vähenenud, vaid kasvaid, sest kooliõpilase ikkagi veel lapselike või vähemalt mõnevõrra pelglike ulakuste asemele astus pideva järelevalve alt pääsenud neiu põhjalik ja hoolimatu vabaduse-
nautimine.

Ei, ka mina ei pääse nii pea Birgiti pärast südant valutamast, võib-olla üldse mitte...

«Noh, uppusid jälle oma süngettesse mõtetesse?»

«Sul on õigus, minust ei ole praegu millekski arukaks saja.»

«Just arukust on sul praegu kõige rohkem tarvis.»

Tundsin taas vajadust täiesti avameelne olla ning vilis-tasin Esko Topperile antud lubadusele. Virginia ei hakka seda levitama, mida minult kuuleb, Virginia on ikkagi oma, rohkem oma, kui pealiskaudsel mõtlemisel paistab. Jutustasin talle kõik, mis Esko oli mulle rääkinud. Ta kuulas tähelepanelikult ja mõtles kõige üle hooli-kalt järele, nägin seda ta näost.

«Sa pead vist ikka Birgitiga kah ühe tõsise jutuaja-nise korraldama,» ütles ta. «Kuigi minagi ei tea, kuidas sa peaksid seda tegema, mismoodi ja millest temaga rää-kima.»

«Ma ei saa.»

«Pead vist saama. Kui võiks ainult kindel olla, et ta ei lähe seda kohe Mariannele edasi pajatama. Mariannet ennast ei usu ma põrmugi, ka seda mitte, et tal on tüdru-kuga absoluutne klapp, et tüdruk talle kõik pihib, midagi varjamata. Marianne seisab tema eest nagu tõeline lõvi, ta valetab maad ja ilmad kokku, et tüdrukut ainult pare-mas valguses näidata. Imelikud on need emad, väga harva oskavad nad taibata, millega teevad oma lapsele head ja millega halba.»

«Headus on üldse suhteline mõiste.»

«Vale jutt. Headus on headus, me ise muudame ta suhteliseks. Hea olla ei tähenda sugugi kõige andestamist igal juhul ja igas olukorras teiste vastu kaitsmist. Vahel tuleb inimest kõige rohkem kaitsta tema enda eest, mitte lasta tal ise endale halba teha.»

«Ma ei usu, et Marianne kipuks eriti palju andestama.»

«Asi polegi andestamises. Ta pigem ei näe, ei taha näha tüdruku ringihulkumise tõelist hädaohtlikkust. Ja siis jookseb mööda tohtreid ja nõuab, et need teeksid tema tütrele kodus aborti, sest haiglasse minek tooks kõik avalikkuse ette.»

Võpatasin.

«Kas Birgit on tõesti juba...?»

Virginia tegi tõrjuva liigutuse.

«Rahune maha, seda pole veel olnud, ma ütlesin ainult, et Marianne on selline tüüp. Minu sõbrannal oli mõned aastad tagasi ühe sihukese emaga tegemist, see seisis sõbranna esikus ja korrutas muudkui, et tehke ära ja tehke ära, tema maksab mis tahes. Et nende suguvõsa pole iial niisugust asja olnud, et seitsmeteistkümneaastane plika toob lapse ilmale, mõelge ometi, ise alaealine! Kõige grotesksem oli see, et tüdruk ise oli täiesti nõus sünnitama, ema tassis ta vägisi arsti ukse taha, plika ei julgenud päris vastu ka hakata.»

«Su sõbranna tegi ära?»

«Mitte sinnapoolegi. Käskis haiglasse minna, kui see perekonna au on tõesti rohkem väärt kui tütre tervis. Aga haiglasse minek oleks loo kella külge pannud, lüüa kartis maadam, et kui tüdruk jääb üksinda arstide kätte, siis räägivad need talle augu pähe, käsivad ema nõudmise peale vilistada.»

«Mis siis sai?»

«Mis siis ikka saada oli. Ema leidis ilmselt teise tohtri, kes võttis teda kuulda. Sõitis Tallinna või Tartusse, kus teab. Oleks hakatudki uurima, oleks ta kõik maha salanud ja jutul lõpp.»

«Ja arvad, et Marianne teeks sedasama?»

«Kindla peale. Eriti kuna Birgitil on kool pooleli.»

Tema jutu ükskõikne toon riivas mind, kõne all oli ju ikkagi minu tütar. Aga samas mõistsin, et Virginia räägib tegelikult ainult Mariannest, ei seosta teda üldse Birgitiga. Mida Birgit ise oleks niisuguses olukorras teinud? Kas ta oleks vastu vaidlemata ema tahte allunud või

siiski tahtnud oma last säilitada? Ma ei teadnud. Ma ei teadnudki ju teda, mitte kübetki rohkem kui mõnda teist oma klassi tüdrukut. Isegi vähem — teistega oli mul vahetevahel tekkinud avameelseid ja sundimatuid vestlusi niisugustest maailma asjadest, aga temaga ma nagu kartsin otsekohest juttu, kahekesijäämisest kõnelemata.

«Muide, see Linamäe-tüdruk on juba kaks korda aborti käinud. Huvitav, kas Esko teab seda?»

«Oled sa kindel, et see on Esko süü?»

«Mis süü? Niisugusel puhul on tüdruk ise rohkem süüdi. Kui tahad suurte inimeste kombel asju ajada, siis ka endale ka kõik sellega seoses olevad küsimused selgitada. Ehkki tema puhul ei saagi suure inimese mängijast enam rääkida, ta on ju varsti kahekümnene, elanud on selles eas juba mehenaised ja emadki.»

«Ma mõtlesin, et kas tal on peale Esko veel kedagi olnud.»

«Tõenäoliselt rohkem kui üks.»

«Kust niisugused tulevad? Ema näib ju korralik naine olevat.»

«Lüüga pehme natuuriga. Isa jõi paras jagu, pidas armu-... Aga oli sellele vaatamata kodus erakordselt armu-... ja range. Tal oli nagu mingi kiivusluul, armukadetsid mitte ainult oma naist, vaid ka tüdart. Plikal ei tohtinud ükski klassivendki külas käia, see lendas kohe õurpidi välja. Ja mingeid õhtuti ringihulkumisi ei olnud, isa peksis tüdruku paar korda nii armetult läbi, et see ei julgenud enam õhtul kinoski käia.»

«Siis ikkagi geenid?»

«Geenide kaela aetakse nüüd kõik, nii on ju lihtsam ja kindlam. Aga igaüks vastutab lõppude lõpuks ka ise oma tegude eest, meil ongi see totter komme, et otsime süüdlasi aina kuskilt mujalt. Kodu, koolid, sõbrad, töö-... lapsed ja jumal teab kes veel. Ja see käib meil ikka ühte kaupa — kord on noored kõiges süüdi, on täiesti teinud läinud, siis jälle aetakse kogu süü vanemate ja kasvatajate õlgadele. Mul oli alles hiljuti ühe noore armukadetselt sissekukkunud kurjategijaga pistmist, see teatas kohe, et mis temast tahta — isa on joodik, ema varastab, tema peabki selline olema, nagu ta on.»

«Geene ei saa siiski eitada.»

«Kes neid eitab. Eks mõtle siis välja, kust on sinu tütre need hullud kalduvused pärit! Marianne pole ei ringi-... ega viinamaia, sina ise ka mitte, niipalju kui

ma sind tunnen. Või teed minu ees teatrit, oled ehk sala joodik ja salaliiderdaja?»

«Jäta need rumalad naljad!» Mu hää lerkis üsna tühjasti, sest Virginia vaatas mind üllatunud ja jahmunud näoga.

«Tohoh, sa lähed ju õige ägedaks. Anna andeks, et praegu ole tõesti naljatamise aeg.»

Ta vabandas siiralt ja ma häbenesin otsekohe oma taaskaalutust. Aga siiski pani see jutt minus midagi liikuma. Tõepoolest: kust tulevad Birgiti kalduvused? Või õige mini: missugused on need omadused, mis mina olen tal edasi andnud? Ei tea, ei tea...

«Tead mis? Mine nüüd koju ja puhka ennast enne homset reisi välja. Kui tagasi jõuad, helista. Ma tunnen tõsist huvi, missuguse mulje need asutused sulle jätavad. Tehtud?»

Tema nõuanne oli kõige õigem, tõusin ja vedasin mantli selga.

«Vilets külaline olen ma sul viimasel ajal. Ma imestan, et sa ei ole mind veel lõplikult välja visanud.»

«Ära hakka märtrit mängima. Välja jõuab alati visata. Mine nüüd.»

«Sa oled väga armas, Virginia.»

«Siis on kõik hästi. Nägemiseni.»

Läksin koju, vaevlesin jälle kella kolmeni, siis jäi järsku magama. Hommikul ärkasin alles kella lakkamata tirina peale.

10.

Ärkasin kella lakkamatu tirina peale, ajasin ennast aeglaselt istuma ja haigutasin. Viimaste päevade unepuudus hakkas tunda andma, liikmed olid roidunud, peavalutas kergelt. Oleksin meeleldi uuesti pikali heitunud, aga ees oli pikl sõit, kaks päeva pingelist tegevust, mida polnud parata. Tõusin ja läksin vannituppa. Habet ajades mõtlesin veel kord eilsetele jutuajamistele, neid ühe päeva kohta küll tõesti liiga palju. Ja liiga erinevat. Kõigepealt direktor, siis Marianne telefonikõne, siis Valve ja Harri, siis Esko ema ja lõpuks veel Virginia. Olin kuul

nud nii ohtralt täiesti lahkuminevaid seisukohti, et mu enda hoiak kippus nende hulgas ähmastuma.

Marianne lakkamatud, peaaegu ähvardavas toonis meeldetuletused, et ta saab hakkama ükskõik millega, kui see aitab Birgitit päästa.

Harri manitsus, et ma ei unustaks tema vennapoega. Esko ema rahapakkumine.

Virginia jutt Annika Linamäe abortidest ja tema laast...

Ei, seda kõike oli ülearu palju. Sain alles nüüd täielgusega aru, kui vajalik meie sõit tegelikult oli, kui tähtis oli oma silmaga kõike näha, et mitte kaotada pead selles igalt poolt kaelasadavate nõuannete, ähvarduste, õpetuste ja soovitude virvarris.

Buss pidi väljuma kell seitse, tuli kiirustada.

Täpselt pool seitse olin riides ja avasin korteriukse. Tegin seda nagu alati hääletult, olin keskkoolipõlves elanud linnas kaugete sugulaste juures, sealt oli see komme mulle külge harjunud, nemad magasid iga päev kauem kui mina, pidin hoiduma neid äratamast. Nii ma siis kõndisingi nende korteris kikivarvul, püüdsin ennast pestes veega mitte ülearu solistada, kohvi juues mitte tasside ja lusikatega klõbistada. Hiljem polnud seda ettevaatlikkust enam kunagi tarvis läinud, Eneliga tõusime alati koos, siin elasin päris üksinda, aga õppuriaastate jooksul omandatud harjumused jäid külge.

Lävel seistes kuulsin, kuidas korrus allpool avati teine uks ja kostis Harri summutatud hää, sõnadest ei saanud aru. Tõmbusin kohe tagasi, panin oma ukse vaikselt uuesti kinni ja kuulatasin teraselt, kuidas pehmed sammud minu korruselt möödusid ning üles läksid, siis kolksatas ka seal uks.

Jumal tänatud, et ma ei läinud varem välja, oleks tekkinud piinlik olukord.

Ootasin veel paar minutit ning sammusin siis nimmejalgadega tümpsides alla. Helistasin Valve kella, uks avanes peaaegu silmapilkselt.

«Kuidas magasid?» küsisin nagu naeratusele sundides. Veel mõned aastad tagasi olin ma ikka imestanud, kui kuulsin vanemaid inimesi üksteisele hommikuti seda küsimust esitamas — et imelik, miks nad küsivad alati üht ja sedasama. Nüüd mõistsin juba, et seda küsimust ajendab vanemas eas nii sagedane unepuudus.

«Viletsasti. Mul on rumalal kombel enne sõitu alati

reisipalavik, ükskõik kui pikk või lühike see sõit ka ei oleks.»

Mõtlesin Harrile ja hoidsin muiet tagasi,

«Oled valmis?»

«Valmis.»

«Siis lähme.»

Astusime trepist alla, jõudsime tänavale. Hommik oli talviselt karge, kraadiklaas minu toa aknal oli näidanud kaheksateist pügalat. Veebruar, mis parata.

«Peaks bussis soe olema,» ütlesime nagu ühest suust ja hakkasime naerma. Linn elas oma igapäevast hommikust elu, inimesed läksid tööle, autod sõitsid, majahoidjad ajasid öösel sadanud lund labidatega kõnnitee veerele vallidesse. Väikese linna hommik on kuidagi mõnus ja kodune. Keegi ei torma, kõik sammuvad väarikalt ja kiirustamata, närvilisi ning morne nägusid näeb harva. Paar aastat tagasi veetsin mõned nädalad Tallinnas, seal häiris mind pidevalt too suure linna närvitsev ruttamine, tusased ja tujutud näod, enda ette maha suunatud pilgud. Siin vaatasid kõik rahulikult otse, peaaegu iga teine tervitas kedagi, vahetati naeratusi ning lausejuppe.

Ka meile tulid mõned tuttavad vastu, tervitasime, aga vestlusse ei laskunud, selleks polnud aegagi.

Piletid saime pikema vaevata kätte, bussi polnud veel ette antud, jäime pakasesse talveõhku seisma ja ootama.

«Kuidas meid seal vastu võetakse?» mõtiskles Valve.

«Kuidas ikka. Hästi, ma arvan.»

«Oleks ehk ikka pidanud helistama...»

«Milleks? Aja inimesed asjatult närvi, mõtlevad, et tea mis selle visiidi taga võib olla. Kahekesi kah veel. Ilmume kohale, räägime oma jutu ära ja kõik saab ühekorraga selgeks.»

«Ma ei teadnudki, et Harri vennapoeg on Sindis olnud,» ütles Valve ja tema häälest võis kuulda pisikest solvumust. «Ta pole sellest iialgi varem rääkinud.»

«Kes see ikka tahab niisugustest asjadest nii väga rääkida.»

«Seda küll, aga...»

Ta taipas õigel ajal, et tema jutt muutub äraandlikuks, ja lisas kähku teisel toonil:

«Ikkagi vanad kolleegid, võiks öelda, koguni sõbrad...»

«Ju siis pole jutuks tulnud,» heitsin hooletult.

«Ja näe, poiss on nüüd täiesti korralik, õpib tehnika-

mis ja kõik... Me näeme ehk kõike liiga mustades värvides?»

«Me pole ju veel midagi näinud. Jõuame kohale, vaatame, siis selgub, kas meil on ees olnud liiga tumedad või liiga heledad prillid.»

«Kaua siit Pärnusse sõidab?»

«Pole aimugi. Oma kolm-neli tundi kindlasti.»

«Väga väsitav.»

Jalad hakkasid kergelt külmetama, pidime juba bussi-jaama tagasi astuma, kui buss viimaks turtsudes ette sõitis. Piletid olid sattunud head, istusime kõrvuti kolmandas pingireas. Lasksin Valve aknapoolse koha hoida. Aken ise oli jäälilledega kaetud, Valve puhus klaasile hingeauru, sulatas sinna rusikasuuruse ümmarguse augu.

«Ma tahan alati välja vaadata,» ütles ta oma natuke lapselikku tegevust õigustades. «Ma reisin ju üldiselt nii harva ja enamasti ikka suvel. Talvine maastik on nagu võõras maa.»

Nii me sõitsime tähtsusetuid lauseid vahetades terve tunni, aeg-ajalt juhtis Valve mu tähelepanu mõnele eriti ilusale metsatukale või nagu vana jõulukaardi pealt mahajoonistatud talumajale koheva lumepadjaga katusel ja korstnast sirgjoones taeva poole tõusva suitsujoaga.

Eesti on õnnelik maa, mõtlesin pilku üle möödajooksvate metsade libistades. Tänu meie rohketele kuuse- ja männimetsadele saame ka talvel ikkagi rohelistes maastikus sõita. Siin-seal maantee äärde istutatud kaskede ning paplite raagus siluetid mõjusid nagu mängureeglite rikumisenä.

Valve vaatas kella, avas oma üsna mahuka kandekoti ja võttis sealt termos pudeli.

«Kohvi tahad? Ma küpsetasin eile veel kiiruga mõned pirukad, teel läheb kõht alati tühjaks.»

Ta kooris kilekotist välja värsked, pehmed kapsapirukad ja mõned võileivad.

Sa oled hea perenaine, mõtlesin. Ja kõik see headus jookseb tühjalt maha, ainult enda ja mõne juhusliku reisikaaslase jaoks, nagu mina praegu. Mulle meenus, mis ta oli mulle Topperite kodunt tulles rääkinud. Kas ta ei tee siiski viga? Hea küll, varem mängis see lasteküsimus ilmselt tõepoolest otsustavat rolli, vähemalt ta enda kujutlustes. Aga nüüd poleks see ju enam takistuseks, meie praeguses eas võib ju abielluda ka sellele

mõtlemata. Muidugi, nendes aastates saadakse veel lapet, saadakse hiljemgi, aga oma esmase tähtsuse on see probleem juba kaotanud. Harriga näib neil olevat püsiv vahekord, nüüd ei kahelnud ma selles enam üldse. Miks nad siis ajavad oma asju niimoodi vargsi, häbenevad oma kiindumust?

Ma ei hakanud kaua arutlema, küsisin otsekoheselt:

«Kuule, ütle, miks te Harriga õieti ei abiellu? Ei, ei, ära arva, et ma topin oma nina teiste elusse, aga ma näen ju, ega ma pime ole. Te võiksite minu arust ju kenasti koos elada, ikkagi inimene alati su kõrval, nõu ja jõudki käepärast, kui tarvis läheb.»

Valve ei pannud mu küsimust pahaks, ei teinud isegi üllatunud nägu, vaid vastas harilikul toonil:

«Aga mis meil niiviisi viga on?»

«Kas vahel igav ei hakka?»

«Eks me siis käi teineteisel külas.»

«See pole see.»

«Kust sina tead?»

Vakatasin, ega ju teadnud tõepoolest.

Valve laskis mul natuke aega mu enda kootud võrgusipelda ja lausus siis aeglaselt:

«Tead, me oleme sellega juba nii harjunud. Ja üldse, mida vanemaks saad, seda rohkem hakkad mõistma, et inimene vajab ka niisugust aega, mil ta saab täiesti üksinda olla. Kas sina pole seda tundnud?»

«Minu üksindus on mulle peale sunnitud.»

«Anna andeks. Aga varem?»

«Mina olin jälle teistmoodi harjunud.»

«Kah õige. Aga ikkagi — ma usun, et ka sinule oleks see aeg kätte tulnud. Mitte et keegi teine sind oluliselt segaks, eriti kui ta on sulle lähedane. Aga lihtsalt tahad päris üksinda olla, teada, et keegi sind ei näe, ei vaata, ei kuule. Tead, ma käin mõnikord oma toas üksinda edasi-tagasi ja laulan. Kui ma elaksin Harriga koos, ei teeks ma seda iialgi.»

«Miks? Talle ehk isegi meeldiks see?»

«Võib-olla. Aga küsimus on minus endas. Mul tekib tahtmine laulda ainult siis, kui olen päris omaette. Ja kui sa lubad, et sa kellelegi ei ütle, siis ma tunnistan sulle veel ühte asja: ma koguni räägin vahel iseendaga. Mõtlen valjusti, või kuidas seda peaks nimetama. Mul on tunne, et kui ma oma mõtteid kuulen, siis saavad nad mulle kuidagi selgemaks. Nii ma siis vaidlen iseendaga,

püüan oma seisukohti ümber lükata ja siis jälle kaitsta. Jumal tänatud, et meil ei kosta põrandad ja laed eriti läbi, sul oleks muidu ehk juba tekkinud hirm, et ma olen natuke metsa poole.»

«Nii et külastusabiellu?»

«Pane talle mis nimi tahes.»

«Ja Harri mõtleb niisamuti?»

«Jah.»

«Sa ütled seda nii kindlalt, nagu loeksid tema mõtteid.»

«Milleks mõtteid lugeda. Meil pole teineteise ees saladusi, me oleme juba liiga vanad semud.»

«Aga sa ei mõtle sugugi sellele, et Harri on ikkagi meesterahvas.» Ma ei saanud öelda «mees», see oleks kõlanud vale varjundiga. «Meesterahval on üksinda elamine pisut keerukam, ta pole kõigi koduste toimetuste peale nii vilunud kui naine.»

«Tühi jutt. Astu Harri juurde sisse, siis näed, et tema korter on puhtam ja kodusem kui mõnelgi naisel. Ja süüa teeb ta minust paremini, ausõna.»

Ta vaikis natuke aega ja sõnas siis ootamatult:

«Kas tead, mõnikord, eriti viimasel ajal, olen ma mõelnud, et see on isegi hea, et mul pole lapsi. Kui ma mõtlen kõigile nendele Birgititele ja Eskodele ja teistele nendetaolistele... Mul puuduvad küll paljud rõõmud, aga selle-eest pole ka paljusid muresid. Kui minul oleks niisugune tütar nagu Birgit, ma ei tea, mis ma teeksin. Vist ei tahakski enam elada.»

Ma vist võpatasin koguni, jäine külmus libises üle mu selja. Õnneks ei paistnud Valve midagi märkavat. Kohe ennast kokku võtta! Ei mingeid reetlikke sõnu ega nägusid!

«Birgit pole ju see kõige hullem.» Kuulsin, et mu hääl kõlas päris loomulikult.

«Kui hull ta peaks siis veel olema? Tüdruk aeleb võõraste poistega öösiti ringi, joob, sööb mingisuguseid tablette, magatab neid poisse... Siit edasi on üksainus samm täieliku põhjamineku, täieliku allakäiguni!»

«Võib-olla oli see esimene kord...»

«Usu sa seda. Kui nad möödunud aastal tema vanaema juurest kätte saadi, käis seal kõik niisamuti, ma olen selles kindel. Ema kinnitab muidugi igal pool, et tütar on veel süütuke, et need on lihtsalt rumalad lapsetembud, lapsed!»

«Arvad, et ta valetab?»

«Arvan!... Mul ei ole tarvis arvata. Kas sina pole siia ikka veel selgeks saanud, mis tüüpi naine see on?»

«Pidanuksin vaikima, aga seeasemel kaitsesin kangekaelselt Birgitit edasi.»

«Tema jah. Aga tütar ei vastuta ju ema iseloomu ega käitumise eest.»

«Ei. Aga ema vastutab tütre käitumise eest küll. See on see tagajärg, mida on nähtavasti kogu aeg taga aetud — naine olgu eesrindlane, ületagu plaane, juhtigu vabrikuid ja täitevkomiteesid, vaata et tervet riiki ka! Nüüd on vesi ahjus, nüüd kostavad juba igalt poolt hääled, et naist tuleb hinnata kõigepealt tema naiselike omaduste järgi.»

«Kõik on õige, aga mina ei usu, et Birgit on juba lootusetult rikutud,» ajasin nagu sõge oma jonn.

«Kas ma ütlesin, et lootusetult? Võib-olla on temaga samuti kui Harri vennapojaga — korralik režiim peale ja inimesest võib veel asja saada.»

Veel. Nagu oleks Birgit tööpoolest juba viimasel pilril, kuristiku äärel! Aga kas ei ole siis?

Mul jätkus lõpuks mõistust vait jääda, ütlesin veel ainult lühidalt:

«Noh, eks me nende võimalustega nüüd tutvuma lähegi.» Ja lisasin kiiresti: «Vaata, seal taastavad üht vana veskit!»

Valve viskas pilgu aknast välja ja torises ehtkoolmeisterlikult:

«Ajavad jälle ühe kohviku püsti, nagu oleks neid veel vähel!»

Rohkem me neid ohtlikke teemasid ei puudutanud. Pärnuni sõitsime niisama tühjast-tühjast lobisedes, sõime pirukaid ja jõime kuuma kohvi.

Pärnus leidsime üsna ruttu peatuse, kust bussid Paikusele sõidavad, aga kahjuks ei olnud liiklus sellel liinil eriti tihe, meil tulnuks kaua oodata. Närviliselt ringi vaadates märkasin taksopeatust ja tegin kohe otsuse:

«Tule, lähme taksoga.»

Ühtki taksot polnud ees, ootajaid õnneks kah mitte, olime olematus järjekorras esimesed. Meil vedas, saime seista napilt veerand tundi, siis tuli vaba sõiduk.

Kui ma nimetasin erikooli aadressi, heitis taksojuht mulle silmanurgast kiire pilgu, mõistsin seda otsekohe ennäe, jälle üks isa ja ema, kes lähevad oma raiskulunud poega vaatama. Sedasama taipas vist ka Valve, seal

ta avas otsustavalt suu, sain viimasel hetkel tal kõvasti kätt pigistades märku anda: ole vait. Pole võõra taksojuhi asi, kes me oleme. Ja kas ta sinu pikka ja üksikasjalikku seletust nii väga usukski? Irvitaks endamisi pealegi, et näe kus lollid, püüavad varjata, et neil ka järeltulija seal.

Valve vaatas mind jahmunult, tõmbas käe tagasi, aga seletama ei hakanud.

Paarikümne minuti pärast olime kohal.

Lasksime taksol ära sõita, vaatasime enda ees seisvat hoonetekompleksi. Väljastpoolt ei reetnud miski, et neis majades võiks olla midagi tavalisest koolist erinevat.

«Esimene mulje on soliidne,» nentis Valve. Ma ei hakanud talle vastama, tõmbasin teda varrukast.

«Lähme otsime direktori üles.»

Meid võttis vastu üllatavalt noor mees, pikk, sportlik, tõsine. Ta kuulas meie jutu ära (Valve laskis minul rääkida, noogutas ainult iga olulisema koha peal agarasti), mõtles viivu ja ütles siis:

«Mul on hea meel, et te tulite. Meist kirjutatakse ja räägitakse juba nagunii teab mida, tore, et kas või ühe kooli õpetajad asja vastu tõsisemat huvi tunnevad. Millest te tahate alustada?»

Kehitasin õlgu.

«Ei tea. Võib-olla sirviksime eelkõige mõningaid üld-eeskirju? Meil pole ju õieti mingit ettekujutust, kuidas siin elatakse, mis on lubatud, mis keelatud, millega neid karistatakse, millega ergutatakse.»

«Kena. Istuge siis siia, ma annan teile vastavad paberid kätte.»

Ta avas suure kapi, tuhnis seal veidi ning pani siis meie ette mõned kaustad.

«Lehitsege, vaadake. Muide, te tulite üsna sobival päeval — paari tunni pärast toimub meil kohtumine kirjanikuga, siis saate ka sedalaadi üritustest mingi pildi.»

«Millise kirjanikuga?» küsis Valve kohe erksalt.

«Raimond Kaugveriga.»

«Oo, temaga kohtumisel olen ma ühe korra viibinud, me koguni vestlesime pärast üsna tükk aega!»

«Seda parem. Uurige, töötage. Mina vabandan, mul on momendil paar kiiret asjatoimetust. Omaette ongi teil parem. Kui tekib küsimusi, esitage need mulle pärast. Eks?»

Noogutasime nõusolevalt. Ta kiirustas välja, ütles ükselt veel tagasi vaadates:

«Meil on täna prokuratuuri esindaja siin, ma pean temaga tegelema.»

«Kas... juhtus midagi?» küsis Valve ebalehes. Direktor raputas pead.

«Ei, see on lihtsalt iga-aastane kontroll. Nägemiseni. Jäime kahekesi, vaatasime teineteisele otsa.»

«Väga sümpaatne mees,» märkis Valve. «Ja nii noor. Mina arvasin, et siin on direktoriks mõni vanem pedagoog.»

Kehitasin õlgu — mis tähtsust sellel on?

«Vaatame siis, mis siin tehakse.»

Eeskirjad ja määrused olid enamasti venekeelsed, üleliidulise kehtivusega. Saime teada, et iga kahekümne õpilase kohta on kaks kasvatajat, et üldhariduslikes ainetes kuulub ühte gruppi kakskümmend õpilast, tootmisõpetuses kümme. Et koolis on oma terapeut, stomatoloog, psühhiaater ja günekoloog — see viimane käis vist küll tütarlaste erikoolide kohta? Et tootmispraktikal tehtud toodangu eest makstakse tasu ja raha antakse kätte vastavalt kehtestatud korrale. Et õpilased saavad oskustöölise kvalifikatsiooni. Et kooli lõpetamise puhul antakse vastavalt 8. või 11. klassi tunnistus, aga üleminekuklassides õiend koos hinnetelehega.

Eeskirjad nagu ikka — külmad, ametlikud, kiretud, bürokraadi vilunud sõnaseadmisega kirja pandud. Tardunud ja elutud, nende tagant ei saanud eriti midagi välja lugeda.

Mulle jäi pihku paberileht, millel loetleti ettenähtud ergutusabinõusid:

«1. Kiitus käskkirjaga või õpilaste rivi ees.

2. Aukiri, kingitus, rahaline preemia.

3. Pildistamine õppeasutuse lipu juures.

4. Foto paigutamine autahvlile.

5. Vanematele või neid asendavatele isikutele teatamine.

6. Karistuste kustutamine.

7. Ennetähtaegne üleviimine normaalkooli, kui 8-klassiline haridus on olemas.»

Vahtisin seda paberit ja tundsin, kuidas mul klomp kurku kerkis. Kui mu ees laual poleks lebanud avatud kalender, millest võis lugeda, et täna on kaheteistkümnenda veebruar tuhat üheksasada kaheksakümmend kuus, olek-

sin arvanud, et viibime kuskil kolmekümnendate aastate alguse nõukogude koolis.

Pildistamine kooli lipu juures.

Kiitus õpilaste rivi ees.

Püha taevast, kas me oleme tõesti kõik need nelikümmend üks aastat pärast sõda elanud niisuguste Noa-aegsete, ei, militaristlike eeskirjade ning määruste järgi? Kas niisugused «ergutused» võivad tõesti kellelegi head meelt teha?

Võtsin teise kausta, selles olid loetletud võimalikud karistused:

«1. Märkus (suuline või kirjalik).

2. Noomitus.

3. Toimkond (koristamine jms. vabal ajal).

4. Kohtumiste keelamine (kuni üheks kuuks poolaastast).

5. Distsiplinaartuppa panek kuni kolmeks ööpäevaks.»

Kes küll on see, kes neid eeskirju ja määrusi koostab? Hea küll, ma saan aru, et need karistused on sisuliselt loogilised ja vajalikud. Aga sõnastus? «Toimkond». «Distsiplinaartuba». Kurat võtaks, millal me ükskord vabane neist kantseilikest sõnavärdjatest? Mu silme ees kangastusid loendamatud väljendid ajakirjandusest, isegi mõni aeg tagasi ilmunud kirjandusest:

«Kinnipidamiskoht».

«Ebaväärikas käitumine».

«Psühhoneuroloogiahaigla».

«Amoraalsed eluviisid».

«Mootorsõiduki ärandamine».

«Ebatsensuursed väljendused».

Ja nii edasi ja nii edasi.

Kas vangla või vangilaager muutub sellega ilusamaks ning süütumaks, kui me nimetame teda kinnipidamiskohaks?

Kas «ebaväärikas käitumine» teeb kerjamise ja pommitamise ja välismaalastelt närimiskummi norimise kuidagi väarikamaks?

Kas mitmekümneid põlvi keelepruugis seisnud «vaimuhaigla» on liiga kole sõna meie korraliku ühiskonna jaoks?

Kas me ikka peame prostituutide vastu nii viisakad olema, et nimetame nende tegevust «amoraalseteks eluviisideks»?

Kas võõra autoga minemasõitmine ja selle sodikskihutamine polegi siis enam sisuliselt vargus?

Ja kuidas mõista «ebatsensuurseid väljendusi»? Kas riigivastase jutuna või? Rõvetsemine ja ropendamine jääb selleks, mis ta on, ja kes rõvetseb, peab leppima, et seda nii ka nimetatakse.

Või «distsiplinaartuba». Pagan võtaks, keegi ei kutsu seda kohta teisiti kui kartseriks ehk kartsaks, sajandite kaupa on teda nii kutsutud ja jäädaksegi kutsuma. Kelle ees me siis veiderdame? Ja milleks peab koolis rääkima toimkonnast, kui see on igiammustest aegadest puhtsõjaväeline termin?

Vaikisin ja nohisesin, võtsin siis uue kausta.

«Keelatud on:

1. Lahkuda kooli territooriumilt.
2. Müüa, osta, kinkida (?), ära võtta isiklikke asju.
3. Hasartmängude mängimine.
4. Ebaseaduslik (miks mitte lihtsalt salajane?) kirjavahetus.
5. Tätoveerimine.
6. Žargooni kasutamine, hüüdnimede andmine.
7. Suitsetamine, alkoholsete jookide tarvitamine, narkootikumide tarvitamine.
8. Magala seintele fotode, reproduktsioonide, väljalõigete jne. ülespanek.»

Üks kord kuus on lubatud vastu võtta pakke. Kõik õpilastele saabuval kirjad kuuluvad enne kätteandmist läbilugemisele. Enne ja pärast kellegagi kohtumist otsitakse õpilane läbi. Kartsas — vabandust! — distsiplinaartoas võetakse ära rihm, metallesemed, teravad asjad. Ühes distsiplinaartoas ei tohi olla üle kahe õpilase. Süüa antakse kartsas — jälle! ma olen ilmselt parandamatu! — üldalustel. Kaheks tunniks viiakse tööle, iga päev on ette nähtud üks tund jalutamist.

Haarasin aega viitmata uue kausta järele. Seal loetleti asju, mille enda juures hoidmine on keelatud:

- «1. Relvad. (Küsimus: kas vabaduses — see siin oli ju tõepoolest ikkagi pigem vangla kui kool! — on relvade hoidmine lubatud???)
2. Raha, väärtesemed. (Enne ju lugesin, et töö eest antakse raha kätte vastavalt kehtestatud korrale?)
3. Optilised seadmed. (?)
4. Kellad. (Ilmselt äritsemise eesmärgil, õigemini selle takistamiseks?)

5. Alkohol, kölni vesi, kosmeetikatarbed.

6. Narkootilised ained, valgumihklid.

7. Tubakas, tikud, ravimid.

8. Raadioaparaadid.

9. Noad, žiletid, teised teravad asjad. (Need pidi ju alles kartsapanekul ära võetama?)

10. Kirves, vasar, tangid.

11. Mängukaardid.

12. Foto- ja filmiaparaadid.

13. Erariietus.

14. Värvid, tušš, kopeerpaber.

15. Muusikariistad.»

Sulgesin sellegi kausta ja jäin mõttesse. Valve sirvis ligedalt oma kaustu, ta ei pannud mind tähelegi.

Viimane lause, mida ma olin lugenud, kõlas lakooniliselt ja rangelt: kui õpilane koolist põgeneb, otsitakse ta üles ja tuuakse konvoi all tagasi.

Seda kõike nimetame me ametlikult kena ja isegi pretensioonika nimega «erikutsekool». Lihtsalt «eri». Kui palju neid «erisid» meil on? Eriosakond. Erikool. Eriväeosa. Eriharidus. Eriala. Erirežiim. Eriväljaõpe. Eridieet. Ja kõigi nende puhul tuleb meil vahet teha, milline «eri» on auks, milline häbiks.

Valve lõpetas lugemise, tõstis pea.

«Noh, mida sa mõtled?»

Lükkasin äsja läbivaadatud kaustad tema ette.

«Loe, tutvu, pärast räägime.»

Ta tõmbas kaustad lähemale ja tegi lahti. Otsisin taskust sigareti, samas meenus mulle, et suitsetamine on siin keelatud, muigasin mõrult ja panin suitsu põlema.

Miks on need poisid siia sattunud?

Mis elukad nad on, et neile tuli kehtestada nii range, lausa türmilik režiim? Et seda tuli teha, selles ma siiski ei kahelnud. Millega nad olid hakkama saanud? Vargused, joomised nagu Eskol? Mis veel? See selgub hiljem. Missugused on nende poiste emad?

Valve sai lugemisega kiiremini lõpule kui mina, ta ohkas ja vaatas mulle otsa.

«Kuule, see on ju...»

«Pärast, Valve. Me peame neid enne nägema. Pärast arutame. Omavahel.»

«Aga...»

«Pärast, Valve, pärast.»

Kasutasin meelega resoluutset tooni, teadsin, et see

toimib kõige kindlamalt. Valve loobuski oma tunnete väljavalamisest, saatis mulle ainult kergelt haavunud pilgu ja hakkas uuesti juba läbivaadatud toimikutes sorima.

Üks avanes, direktor seisis lävel.

«Jõudsite läbi lugeda? Kirjanik on siin, hakkame peale.»

Tõusime, tahtsime välja astuda.

«Pange riidesse, me läheme tsooni, tuleb päris tükk maad õues kõndida.»

Tsoon! Ei, see on maailm, mida tavaline inimene ei suuda endale hästi ette kujutada.

Tõmbasime mantlid selga ning läksime direktori kannul välja. Välisukse kõrval konutas valvuriputka. Taamal seisis kaasaegne kolmekorruseline hoone, sinna meid viidigi. Pärast pikka koridore mööda sammumist astusime saali, jäime uksele seisma. Toolidel istus neli-viisküm-mend poissi, kõik ühesugustes vormirõivastes, osal pea paljaks põetud, osal mitte. Pöördusin küsivalt direktori poole, ta vastas tasa:

«Uustulnukatel ja kartsa määratutel aetakse juuksed maha.»

Võtsime istet esimesse ritta direktori kõrvale. Teisel pool istusid veel mõned õpetajad. Tahtsin väga ringi vaadata, aga ei sõandanud seda teha, piinlik oli uudishimut-seja muljet jätta.

Kaugver tuli — ilmselt eesti keele ja kirjanduse õpe-taja saatel, silmitsesin kõigepealt oma kolleegi, see oli tavaline keskealine naine.

Kirjanik lonkas pingirea ette asetatud laua juurde, pani oma kepi laua najale, lüüsi ja istus.

Kohtumine oli nagu seesugused kohtumised ikka, neid olin ma juba hulganisti näinud ja kaasa teinud. Ma ei kuulnudki õieti, millest ta rääkis, kasutasin olukorda, et ikkagi enda ümber piiluda — kõigi teiste silmad olid kirjanikule pööratud.

Need olid täiesti igapäevase välimusega poisid — välja arvatud nood põetud peaga. Imelik, kui suurt osa inime-sest mulje saamisel etendavad siiski juuksed. Üks pal-jaspea ei ärata tähelepanu, vähemasti ei jää me eriti mõtlema, kui ta meile tänaval vastu tuleb. Aga kui neid lükatakse äkki meile ette terve trobikond, hakkab para-tamatult kõrge tunne. Paljaksasetud peadega jõuk tähen-dab meile traditsiooniliselt ikka ainult üht: kurjategijaid.

«Kas need poisid on kurjategijad? Milles seisnevad nende kuritegu või -teod?»

Ei, mitte üheski poisis polnud pealtnäha midagi kuri-telikkku. Nad istusid tummalt ning peaaegu liikumatult ja kuulasid kirjaniku juttu. Märkasid oma suureks imes-eks, et mõned neist koguni tukkusid. Müksasin tasa-ti direktorit ja viitasin silmadega magajatele. Ta ütles mulle vaikselt kõrva:

«Nad on väga väsinud. Me paneme neile niisuguse karmuse peale, et neil pole õhtul enam jõudu korra-akumistele mõelda.»

«Karts on teil siis praktiliselt tühi?» küsisin sosinal vastu. Ta naeratas mornilt.

«Oh ei. Jätkub neidki, kes ei väsi.»

Kaugver lõpetas oma jutu, õpetaja märguandel tõusis ta lähedalt pikk poiss, läks paar sammu ettepoole, astus ja hakkas lugema katkendit ühest Kaugveri raa-matust. Ta luges ilmekalt, kaasaelamise ning suurepärase väljendusega. Silmitsesin teda kaua, tal oli veidi nukker, ühede joontega nägu, pilk välkus elavalt ja aru-salt. Mida tema siin teeb? Kes saatis ta siia? Mille eest? Küsisin, et küsin direktorilt selle poisi nime ja tutvun-udlasti tema toimikuga.

Edasi paluti kirjanikule küsimusi esitada, neid ei tul-nud tükk aega, siis päästsid õpetajad olukorra nagu ikka. Nad polnud enam huvitav, nad küsisid seda, mis neid huvitas, mina oleksin kangesti tahtnud teada, mis huvitab neid, aga nemad vaikisid.

Kohtumine lõppes ja poisid läksid ära. Direktor kutsus poisid ja kirjanikku lõunatama. Meile kaeti laud söökla kõrval asuvasse väikesse tuppa, ilmselt käisid seal söö-mas õpetajad ja muu personal. Tahtsin juba paluda, et nad lastaks süüa poistega koos, samas saalis, aga loobu-sin, vist ei pidanud direktor seda õigeks.

Tõlt oli üllatavalt hea ja rikkalik, vähemalt selles suh-tes ei võinud olla mingeid pretensioone.

«Kogute materjali?» küsisin Kaugverilt viisakat huvi-ga näidates. Ta raputas pead.

«Materjali ei koguta, materjal laekub ise, igal sammul ja igal pool. Koguda võib marke ja liblikaid, mitte kir-jandusteose materjali.»

«Kuidas nii?!» hüüatas Valve. «Milleks siis kõik need hõimulised komandeeringud, millest ajalehtedeski kir-jutatakse?»

«Valdavas enamuses bluff,» vastas Kaugver kulva. «Võib sõita kuhugi mingeid fakte täpsustama, miljon fikseerima, aga mitte otsima, millest ja kellest kirjutada. See on ajakirjanduse meetod.»

«Mis mulje teil neist jäi?» küsisin omakorda.

Ta kehtas õlgu.

«Mis mulje võib jääda tunnipikkusest istumisest, kui peale minu enda ei rääkinud praktiliselt keegi? Küsi parem neilt, mis mulje neil minust jäi. Selleks, et sa neist mingitki ettekujutust, peaks siin tükk aega paigale olema...»

«Kas teid huvitaks neist midagi kirjutada?» küsisin Valve uudishimulikult.

«Huvitaks küll. Aga sel juhul mitte neist, nii nagu neid siin on, vaid sellest, kuidas nad siia sattusid, mis tõi nad siia.»

«Olen teiega täiesti nõus,» ütlesin spontaanselt.

«See, mida me siin näeme, on tulemus. Aga mille tulemus? Seda tasuks uurida. Nende kodusid, ka koole, kuhu nad õppisid enne siiatulekut... Te olete siis kah kümnelised?»

««Kümnelised» on natuke palju öeldud. Oleme õpetajad, meid huvitavad niisamuti just kasvatusküsimused.» Ta polnud päris täpne vastus, aga ma ei tahtnud meie teineteisega tegelikku eesmärki reeta.

Kaugver noogutas.

«Arusaadav. Teid peaks siiski huvitama ka see üldse, eks teiegi saada ju mõnikord oma õpilasi silma.»

«Seni pole saatnud,» ütles Valve kähku.

«See võib veel tulla. Siis teate vähemalt, kuhu nad saadate.»

Ta oleks meid nagu läbi näinud.

Keegi mees ilmus uksele, Kaugver märkas teda ja tõusis.

«Auto ootab, ma pean minema,» vabandas ta. «Sõidan teil igal juhul olukorraga põhjalikult tutvuda. Ma palju kui mina olen pedagoogidega vestelnud, ei tea ma keegi erikoolidest suurt midagi.»

Ta võttis oma kepi ja läks sellele toetudes välja.

«Omavahel öelda, ta luiskas teile natuke,» lausus direktor. «Ma tean, et ta kirjutab praegu romaani just selle sugustest õigelt teelt hälbinud noorukitest.»

Lõpetasime lõuna, ja nähes, et direktor viis oma tühj

hoid sööklasse ära, järgnesin tema eeskujule. Märkasin, et mitu poissi tõi poole portsjonit tagasi.

«Toidate neid hästi,» ütlesin.

Direktor noogutas.

«Õõgi üle pole meil nurinat olnud. Nad teevad ka hästi tööd.»

Valjusime ja seisatasime uksele, ma vaatasin jälle valvuriputkat. Direktor pani mu pilku tähele, lausus:

«Ilma valveta ei saa siin hakkama.»

«Kas põgenemisi tuleb tihti ette?» küsisin, meenutades ajalooetud määrustikke, kus oli ka põgenemisest juttu.

«Mitte just tihti, aga tuleb.»

«Maate nad kätte?»

«Kuhu neil minna?»

«Siis muidugi kartsa ja pea paljaks?»

Ta kehtas õlgu.

«Vangidele tähendab põgenemine karistuse lisamist, see pole nii hull.»

«Miks nad põgenevad? Millele nad loodavad?»

«Millele nad ikka loodavad. Tahavad mõnda aega vabalt olla, teevad mõne hullu tüki. Varsti tuuakse nad siia.»

«Te peate neid siin kuni kaheksateistkümnepäevaseks hoidma, jah?»

«Jah.»

«Ja siis? Kui on ilmselt näha, et nad pole sugugi parandunud?»

«Siis on nad täiskasvanud ja vastutavad oma tegude eest juba täies mõõdus.»

«Kui suur protsent neist saab korralikeks inimesteks?»

«Raske öelda. Me kaotame nendega sideme, kui nad lähevad. Oleme püüdnud mõnda jälgida, ja ei saa kiita, et pilt oleks eriti rõõmustav.»

Ta vaatas meile otsa ja küsis: «Mida te nüüd sooviksite? Meiega vestelda?»

«Kui võimalik, siis küll.»

«Hüva, lähme tagasi minu kabinetti, ma lasen teile mõne poisi välja kutsuda.»

«Kuidas nad sellesse suhtuvad?»

«Kuidas keegi. Mõni räägib teile hea meelega oma elust, luuletab igasuguseid legende ka veel kokku, nii et nad kõike puhta kullana võtke. Muide, kõigepealt võiksite nende magalas ära käia, näete oma silmaga, mis nad elavad.»

Ühiselamu — kuidas seda teisiti nimetada? — oli puhas piinlikult puhas ja korras. Direktor avas mõne toa ukse vaatasime sisse. Voodid, lauakesed, toolid.

«Kord on eeskujulik.»

«Minu asetäitja režiimi alal on väga tubli mees. Ilma temata oleks raske.»

Ühes toas istus keegi poiss ja luges raamatut. Direktor vaatas mulle otsa, tegi ettepaneku:

«Kui soovite, võtame sellesama mehe kaasa.»

Poiss oli arvata kuueteistkümnene, juuksed turritasid lühikeste siiliokastena veidralt lapergusel pealael.

«Uustulnuk?»

«Kartsaelanik,» vastas direktor. «Sellel õppeaastal juba kolm korda sees olnud.»

«Mille eest?»

«Üks kord põgenemine, üks kord kaasõpilase peksmine ja üks kord joomine.»

«Kust ta siin alkoholi sai?»

«Ema tõi kohtumisele odekolonnipudeliga kanget puukarrit kaasa, poiss jõi kohtumise ajal ära.»

Vaikisin põrutatult. Direktor rääkis sellest nii rahulikult, erutumata!

«Jube,» ütles Valve õlgu väristades.

«Miks jube? Siin tuleb kõigeiks valmis olla.»

«Ma mõtlen seda ema. Mis ema niisugune on!»

«On hullemaidki. Üks poiss pressis iga kuu teiste kümme rubla välja, ja kui ema külla tuli, andis temale ära — viinarahaks. Kokku kolmsada kuuskümme rubla, nagu pärast selgus.»

«Ja teised poisid andsid? Ilma pikemata?»

Direktor muigas süngelt.

«Vestelge selle selliga, siis kuulete üht kui teist. Temal on just üks neist, kellele meeldib rääkida.»

Ta viipas poisile:

«Tule kaasa.»

Läksime tagasi direktori kabinetti, ta laskis meid sinna ja ütles:

«Ma lähen asju ajama. Kui olete valmis, kutsuge kõrvale minu asetäitja, see viib ta tagasi.»

Valve silmitses jässakat, tugevate õlgadega poissi ja ütles järsku:

«Räägi sina temaga ise. Ma... läheksin seltsimehe direktoriga kaasa, vaataksin veidi ringi...»

«Nagu soovid,» kehtasin õlgu. Paremini ongi — nelli

ilma all räägib poiss ehk rohkem, ikkagi mehed omavahel.

Nad väljusid ning ma jäin poisiga kahekesi.

«Istu,» ütlesin ja istusin ka ise — mitte direktori laua taga, vaid poisi kõrvale diivanile. Ta vaatas mind uuriva pilguga.

«Kes te olete?»

«Kooliõpetaja.»

«Tahate siia tööle tulla või?»

«Ei.»

«Mida te siit siis otsite?»

«Mis tähtsust sel on?»

«Ega ole küll.»

Vaikisime mõne aja, siis küsisin:

«Mille eest sind siia saadeti?»

«Ajasime ühe käru ära, peeti kinni, läks kismaks, peksime paar meest läbi. Teine sell löödi kolooniasse, ta oli sinu vanem.»

«Ja sind saadeti kohe siia — esimese teo pealt?»

«Ega see olnud esimene. Enne seda vehkisin ühest koolist maki ja filmiapaaraadi sisse. Üks kutt oli näinud, kui me aknast sisse ronisime, ja kutsus võmmi. Siis läks tõgemalt, tegime haleda näo ja ütlesime, et üks vanem mees käskis sisse minna ja asjad välja tuua, meie hakkasime teda kartma ja läksimegi. Meil pesti kõvasti ajusid ja jäeti kooli edasi.»

«Ja teine kord enam ei jäetud?»

«Belle autonäraka pärast oleks ehk jäetud, ega me selle midagi teinud, aga peksmine läks kõva paragrahvi alla. Füüsiline vägivald, saate aru.»

«Nii, nii. Tead, ma tahaksin kuulda, mismoodi see teie siin on.»

Poiss vaatas mind valvsalt ja küsis vastu:

«Lehe juurest oled või?»

«Ei ole.»

«Mis sa siis nuhid?»

«Ma ütlesin ju, et olen kooliõpetaja.»

«Tahad oma koolis ka režiimi sisse panna või? Tulid siia õppima, jah?»

«Ei. Ma ütlen sulle ausalt ära: meie koolist kavatsesime üks poiss siia saata. Sellepärast tahangi teada, mis te siin elate. Et kas maksab saata või mitte.»

Poiss silmitses mind tükk aega ja jäi nähtavasti mõtuma.

«Tead, mis mina sellest arvan?... Kui ta on vaba mees või anarhist, siis las tulla. Aga igasuguseid lupardeid ja vahvleid ei tasu küll saata, need tehakse nii kutuka, et pärast ei taha vangla ka enam.»

«Kuidas? Ma ei saanud aru.»

«Polegi midagi aru saada. On nii, nagu ma ütlesin.»

Aimasin, et need nimetused tähendavad iseloomustusi ainult ma ei teadnud, mida nende all mõista. Poisil püüdis nähtavasti isu mulle pikemalt seletada. Püüdsin alustada teisest otsast:

«Noh, hüva, aga kuidas see siiatulek ikka käib? Tuuakse siia, mis edasi saab?»

«Noh, kõigepealt kirjutame seltsimehe sisse.»

«Vabandust...? Mida see tähendab?»

«Antakse üksjagu nahku kätte, siis tehakse kindlaks, et ta kits ei ole. Koputaja, noh. Siis antakse veel natuke ja siis on asi klaar. Käib paar päeva paistes näoga ringi ja kui küsitakse, mis juhtus, siis ütleb, et kukkus nägu vastu seina või lendas katuselt alla. Või ükskõik, mis ta oskab välja mõelda. Aga kui ta on nii loll, et räägib omadest keretäied ära, siis vaadaku endale hullumajas koht välja, mis, siis ta siit täie aruga välja ei lähe.»

«Mis nime sina kannad?» küsisin.

«Mina olen anarhist. Mina kamandan siin kõiki vabade meeste ja teiste anarhistide ja vabade agentide. Tuleb tuju, ütlen, et ükski naga terves tsoonis ei käi kolm päeva, ja ongi zakon.»

«Kimu? Mis see on?»

«Noh, nuusutamine. Tõmbad nitrot sisse, tead, ja mõnus hakkab. Igasuguseid pilte näed. Nagu filmis. Mina näen alasti naisi, kümnete kaupa, üks lahedam kui teine. Tead, alguses on nad nii nagu on, aga siis pistavad pead kokku ja ajavad ennast uppi. Ja siis, ma käin nad kordamööda läbi.»

«Kui vana sa oled?»

«Mis see sinu asi on.»

«Häbened öelda või?» Püüdsin tema tooni omaks võtta, aga see ei õnnestunud kuigi hästi.

«Mis mul häbeneda. Kuusteist, suvel saan seitseteist.»

«Oled sa päriselt ka naistega tegemist teinud?»

«Kuule, sa oled ikka päris tola. Naistega vihun ma selle asja juba kuuendast klassist peale.»

Ta varrukas libises tagasi, nägin randmel tätoveeringe

lillakas sõõr ning selle sees nilbes poosis naine. Ta märkas mu pilku ja tõmbas varruka päriselt üles.

«Mõnus, eks?»

«Kuule, aga see on teil siin ju keelatud. Kust te värvi saate?»

Ta heitis mulle ettevaatliku pilgu ja ütles vaiksemalt:

«Sa ära tiku nuhkima, tead. Sain kust sain, pole kellegi asi. Ema tõi kodunt, andis suust suhu edasi.»

Püüdsin ükskõikset nägu teha.

«Välja sa ei kipu?»

«A mis seal parem on? Nojah, vahel võib ju jooksus käia. Ma tuln alles tagasi. Kinni rabasid, raisad, kohe.»

«Kus sa siis vahele jäid?»

«Ah, tead, tegime kuttidega väikse õllepeo, siis läksime öösel Klooga rongi. Tallinnas, noh. Vagunid on öösel peaaegu tühjad, hea mässata. Ühes kupees istus üks tohman, tead, sihuke puhas ja klanitud, Soome tosin jalas ja Rootsi jope seljas. Käratasime peale, et anna sila, ja tema hakkas kohe ennast lahti koorima. Kuradi tainas, isegi vastu ei julgenud hakata. Tegi nii viha, et andsime teisele armetu koosa. Mis sa, raisk, oled siis nii-ake kõnn! Noh, tegime selle pasa paljaks ja läksime teise vagunisse. Seal oli jälle üks leedi, tahtsime seda natuke õrna koha pealt kōditada, aga üks raisk oli juba millitsale alarmi andnud, see tuli ja rabas meid kinni. Kolmekesi olime kah ainult, muidu...»

«Muidu oleksite jalga lasknud?»

«Loll. Me oleksime sellele mendile sihukese marjase mänginud ja ta rongi aknast välja visanud. Aga tal, kuradil, oli karate selge, tegi meid ühe minutiga kutuks.»

«Nii et siin on kindlam?»

«Einoh, iga raks, ole nagu kodus. Kui jälle tagasi tuuakse, on süda kohe rahul. Vähemalt väike tamka ära mängitud, siis on hulk aega täiem tunne olla.»

«Mis su vanemad ka ütleavad selle kohta?»

Poisi nägu muutus äkki tigidaks.

«Mis see sinu asi on? Mis sina minu vanematest tead?»

«Ma küsin ju ainult...»

«Küsi vähem, elad kauem.»

See ei olnud ähvardus, tolle kuueteistkümnepäevase «anarhisti» suust mõjusid need sõnad pigem naljakalt nagu ikka vanainimeste tarkus laste esituses — kui ainult olukord ise polnuks naljast nii kaugel.

Mul oli temaga vestlemise isu järsku kadunud. See,

mida ta rääkis, oli liiga jõhker, liiga nihilistlik, liiga eba-inimlik. Olla kuueteistkümneselt niikaugel, et normaalsele maailmale, millest ta on isoleeritud, mõelda ainult kui hüppeskäimise objektile, kus saab «tuhande ühe ölle ööd» veeta — nagu üks poiss oli alaealiste asjade komisjonis oelnud (Virginia rääkis) — see käis üle minu arusaamise. Too nooruk minu ees polnud lihtsalt halvatele sattunud poisike, vaid väljakujunenud nihilet, sadist.

Küsisin siiski veel:

«Kahe aasta pärast lastakse sind siit välja, mis sa kavatsed siis teha?»

«Eks näe. Pean korraliku peo maha, siis vaatame. Elada tahaks igal juhul jõukalt, mitte kopikaid lugeda. Ehk õnnestub kuskile juhtivale kohale pugeda, lihttööseks ma küll ei hakka.»

Tähendab, sa pead võimalikuks, et leiad siit ellu astudes tee, mis viib sind koguni juhtivale kohale?!

«Hea küll.» Tõusin, kutsusin teisest toast direktori asetäitja ja lasksin poisi tagasi tsooni viia.

Asetäitja naasis peagi, seisatas uksel ja vaatas mind abivalmilt.

«Saite jutule?»

«Sain küll.»

«Ja mis mulje teil jäi?»

«Jube. Ja vastik.»

Asetäitja laskus mu vastu toolile ja ohkas.

«Kõiki tema sõnu ei maksa tõsiselt võtta. See praaliv enesekindlus ja kõigele sülitamine — ma aiman, mida ta rääkis, ma tunnen ju teda — see on neil enamasti nurka aetud roti hammastenäitamine. Jah, teiega rääkides usub ta ise ka, et mõtleb nii. Tegelikult aga on ta ummikusse jooksnud, õnnetu hing. Kogu tema trots tuleb ainult sellest, et ta ei taha oma õnnetust ühelgi juhul kellelegi tunnistada.»

«Millisest kodust võib niisugune poiss küll pärit olla?»

Asetäitja tõusis ja läks kapi juurde.

«Ma annan teile tema toimiku, lugege ise... Ma annan teile üldse ühe paki toimikuid, tutvuge, mõelge.»

Ta pani toimikud lauale ja tõstis kõige ülemise eraldi mu ette.

«Tema oma. Aga lugege tingimata ka teisi. See on ühe tavaline grupp, läbilõikeline, nagu öeldakse. Ma tulen

tunni pärast tagasi, siis räägime, kui teil on mingeid küsimusi tekkinud.»

Ta väljus ja ma avasin tolle poisi kausta.

Tema vanemad olid kurtummad, neil ei olnud poisile mingit mõju. Kodus peeti pidevalt joomapidusid, poiss ja väiksem vend viibisid kogu aeg juures, poiss võttis neist koguni osa — juba kaheteistkümneaastaselt. Ema ja isa jäid purju, kaotasid igasuguse reaalsustunde, aelesid voodis otse laste silme all.

Võtsin järgmise toimiku.

Ema on värvija pimedate ühingus, elab vabaabielu juba neljanda mehega, nõudis ise oma poja erikooli saatmist, kuna ta ei saavat poisist enam jagu.

Kolmas. Ema vallaline, joob, tööluuside pärast mitmest kohast vallandatud, aga leidnud alati uue töökoha. Viieteistkümneaastane poeg joob koos emaga, siis märatseb, tikub emale kallale. Ema on mitmel korral miilitsat kutsunud, aga sealt ei tulda, vastatakse, et poiss on alaealine ja see on perekonna enda sisemine asi... Poiss varastab, pikka aega pole keegi midagi ette võtnud.

Neljas. Emal on teine mees, kes poissi ei salli. Poisil pole kusagil asu, tunneb ennast vabana ainult tänaval. Ema ja kasuisa tunnistuse kohaselt püüdis vägistada oma viieaastast õde. Poiss ise eitab kategooriliselt, õde ei anna mingeid arusaadavaid seletusi.

Viies. Ema on invaliid, poeg ei kuulanud absoluutselt sõna, kasutas ema kallal füüsilist vägivalda, ema põgenes lõpuks vanema venna juurde, elab seal. Palus ise, et poeg saadetaks kuhugi niisugusesse kohta, kus ta ei saaks kellelegi kurja teha ja kus temast võiks ehk veel inimene saada...

Kuues. Ema parandamatu joodik, töö ei käi, elab tühjade pudelite korjamisest ja müügist. Toob igal õhtul mehi koju, ei tunne poja vastu mingit huvi, saadab endast eest pudeleid korjama, ähvardab poja toimepandud varguste eest üles anda.

Seitsmes. Ema on teise grupi invaliid, põeb viit rasket haigust. Elab pojaga koos ühetoalises korteris, poeg terroriseerib teda, korraldab ema silme all orgiaid, peksab ema taburetiga, lubab maha lüüa, kui ema peaks kellelegi tema tegudest rääkima. Võtab ema invaliidsuspensiooni ära, vahel annab emale süüa, vahel mitte. Ema palub kõigest südamest teda pojast vabastada...

Aitab. Lõin toimikud kinni, panin uuesti virna ja jäin

tummalt istuma. Inimlikku jäledust on võimalik taluda väikestes annustes. Kui see langeb su peale, laviinina, tekib lämbumise tunne.

Hästi, ma ei imesta, et siia tuuakse poisid niisugustest kodudest, nagu nende kohta siit võis lugeda, kus ema pole enam ema, vaid keegi, kellele ei oskagi nime anda. Aga teised? Need, kelle emad on korralikud inimesed, mõned pealegi raskesti haiged? Kust saab nende poiste jõhkrus ja rikutus alguse? Neil oli ju kunagi ema soojus, hoolitsus, kõik. Mis viis nad tänavale, mis kihutas neid seltsima huligaanide ja kurjategijatega? Milles seisab pahelisuse külgetõmbejõud?

Püüdsin lahendust leida, püüdsin nendest poistest aru saada. Ja teadsin samas, et oma sügavas sisimas mõtlen ma hoopis millelegi muule: mis viis Birgiti niisugusesse kampa? Temal ei puudunud ju midagi, tal oli terve ja ühiskondlikult igapidi lugupeetud ema, talle ei keelatud midagi, mis võinuks teda huvitada. Miks leidis ta just Aivar Normaku ja Annika Linamäe, Esko Topperi ja jumal teab kelle veel?

Mu kõrvus kumisesid loendamatud siin ja seal kuulnud kinnitused: me oleme oma lapsed ära hellitanud, oma suures armastuses ja vanemaühkuses unustanud, et laste maast-madalast algav ülekülvamine kõigega, mida nad soovivad, arendab neis piiritut egoismi ja hoolimatust.

Me oleme unustanud, et laps vajab kodusoojust ja hellust, suhtleme lapsega ainult argiste ja asjalike toimetuste kaudu.

Me oleme unustanud seda ja teist, oleme teinud neid ja neid vigu, me ei tööta käsikäes kooliga, me — me — me...

Kõike seda on tuhat korda kuulnud. Ka mina olen kuulnud. Kas see on mind sügavamalt puudutanud? Kas me kõik sarnaneme tõesti piibli variseridega, kes ütlevad nutvat ja kahetsevat tõlnerit nähes rahuldatult: jumal tänatud, et mina ei ole selline!?

Kust otsast peaks alustama võitlust selle tohutu ükskõiksuse, hoolimatuse, ainult endale mõtlemise vastu?

Ka see on demagoogia, sõnad, sõnad, sõnad. Ka see, kui me hakkame nüüd järsku kõiges iseennast süüdistama, taome endale vastu rinda, raputame tuhka pähe. Kas niisugune süüdistamine on läbinisti aus? Me ütleme: see on enesekriitika. Aga kas me pole sealjuures ise täiesti tead-

likud, et enesekriitika on parim ning tõhusaim kaitse võimalike rünnakute vastu? Kas see teadmine pole meis aastakümnete jooksul arenenud juba niisuguse täiuseni, et me oma tööst kuskil aru andes lõpetame oma kavalalt ülesehitatud sõnavõtu ikka ja alati lihtlabase, läbipaistva ja ometi tõrgeteta funktsioneeriva vormeliga: ma ei ütle, et minu töös poleks puudusi, neid on veel väga palju, ma pole pühendanud küllalt tähelepanu sellele ja sellele, pole kasutanud kõiki ressursse ja võimalusi veel paremate tagajärgede saavutamiseks, mul on esinenud enesega rahulolu ja saavutatul puhkamise meeleolusid, ma olen liiga pehmelt suhtunud väärnähtustesse, mida olen märganud...

Kõlab ilusasti, eks ole? Mida rohkem sa ennast piitsutad, seda vähem hoope saad teistelt — sa võtad neilt relvad. Ja siis? Siis antakse su tööle enam-vähem rahuldav hinnang, märgitakse tunnustavalt sinu sügavalt enesekriitilist hoiakut, avaldatakse kindlat veendumust, et sa suudad juba kõige lähemal ajal kõrvaldada kõik puudujäägid oma töös. Ja sa lähed oma töö juurde tagasi, pühid kergendatult laupa ning mõtled: seekord läks kõik normaalselt.

Kas me syudame seda teatrit, seda armetut komöödiat oma järeltulijate eest varjata?

Ja siis küsime endalt kohkumusega: kust on pärit meie noorsoo vapustav nihilism, ideaalide puudumine, tarbija-mentaliteet ja nii edasi ja nii edasi?

Meie eetika on muutunud koodeksieetikaks. Ametlikke koodekseid ei tohi rikkuda, see on meile vastuvaidlematult selge. Kõik, mis kirjas koodeksites, on püha ja puutumatu. Vähemalt ei tohi keegi ial teada saada, kui me oleme mõne koodeksi vastu eksinud. Aga meil igaühel on ka oma isiklik koodeks, mis käib üle kõige. Ja seda ei sõandaks me avalikult oma toa seinale üles riputada, veel enam, me pole tema peensustest ja nüanssidest sageli ka ise teadlikud, nii sügavale meisse on ta ära peidetud — et ta ühelgi juhul ei saaks kogemata meie heakäekäiku rikkuda.

Uks avanes, direktori asetäitja tuli tagasi.

«Noh, jõudsite läbi lugeda?»

«Jah.»

«Masendav, eks ole?»

Vaikisin. Ta noogutas, nagu oleksin ma ikkagi vastanud.

«Kui paljud on siit välja minnes tõepoolest paranenud?» küsisin siis. Ta vastas samuti nagu direktor:

«Pilt ei ole just eriti rõõmustav.»

«Kas teil pole siin natuke kole töötada? Kui te teate ette, et see on peaaegu perspektiivitu töö?»

«Te ütlesite õigesti: peaaegu. Aga selle «peaaegu» taga ongi need, kelle tõttu meie töö on vajalik. Ja peale selle — meie kool täidab ka ühiskondliku sanitari osa. Kui kõik need poisid oleksid vabaduses ja käiksid normaalkoolis, mis saaks siis normaalkoolidest? Pahed on neetult nakkavad, ühiskond peab ennast kaitsma, nakkusekandjad isoleerima.»

«Mind põrutas kõige rohkem nende kodude kirjeldus,» ütlesin mornilt. «Ma arvasin seni, et nendes vähestes artiklites, mis meil noorte kuritegevuse kohta ilmutavad, valitakse meelega välja ainult sellised laostunud ja väärastunud kodud... Aga kui palju on teil siin õieti poisse, kes on pärit korralikest kodudest?»

«Suhteliselt vähe. Ütleme kümme kuni viisteist protsenti. Aga need poisid on kõige ohtlikumad.»

«Jah?»

«Allakäinud kodudest pärit lapsed on kuidagi nagu juba omaks võtnud fakti, et nad on ühiskonna heidikud, neid peetakse kogu aeg silmas, jälitatakse ja ahistatakse. Neil pole kunagi olnudki pretensioone millelegi paremale, nad otsekui teavad oma osa ja kohta elus. Välja arvatud mõned üksikud.»

«Nagu see, kellega ma juttu ajasin. Tema eesmärgiks on ennast täiskasvanuna juhtivale tööle poetada, et saaks jõukalt ja muretult elada.»

«Jah, tema küll. Aga üldiselt ei looda niisugustest kodudest tulnud poisid suurt millelegi. Ma olen nendega ju palju vestelnud, enamik on kindel, et pärast siit väljumist algab neil lihtsalt pendeldamine vangla ja vabaduse vahel. Aga nood korralike perekondade võsud, nood ei lepi nii vähesega. Nad ei usu, et mõneaastane siinviibimine vajutab pitseri kogu nende elule, vaid on kindlad, et tasub neil ainult siit pääseda ja küll isa ja ema hoolitsevad, et nad saaksid jälle jalad alla. Nema ei võivadki aastate pärast juhtivatele kohtadele pääseda, ja siit ei võta nad kaasa mitte karistatule omast mentaliteeti, et mis teha, niisugune on kord minu saatust, vaid pigem hulga kavalusi ja «elutarkusi», mis võimaldavad neil tulevikus koguni teisi šantažeerima hakata.»

Nii võiks minna Esko Topperil, mõtlesin kohe. Ja surusin vägisi alla mõtte, mis kerkis kohe esimese järel: aga miks mitte ka Birgitil?

«Kas te lasete paljud ennetähtaegselt välja?»

«Kui neil on vanemad, kelle hoole alla neid võib anda, siis kuni kuueteistkümnepäevaseks saamiseni. Orvud, see tähendab lastekodudest siia toodud poisid ei pääse ühelgi juhul enne kaheksateist, enne täisealiseks saamist. Kas paljud vabanevad ennetähtaegselt? Ma ütlesin, et ei. Te olete ise õpetaja ja teate väga hästi, et kedagi niisama süütute vempude pärast siia ei saadeta. Ja see polegi nii lihtne, nõuab pikki asjaajamisi.»

«Kas vanemad tunnevad nende vastu ikka pidevat huvi?»

«Noh, see oleneb vanematest. Üldiselt jah, käiakse vaatamas. Kuigi need külaskäigud ei lõpe sugugi alati hästi. Alles hiljuti käisid üks isa ja ema siin, pealtnäha viisakad inimesed. Lasksime poja koos nendega linna, nad jootsid poisi purju ja töid siis taksoga meile tagasi.»

«Millega nad oma tegu põhjendasid?»

«Ema ütles, et poisil on siin nii kurb elu, et nad tahtsid teda natuke lõbustada, aga tema pole viinaga harjunud, jäi mõnest napsist purju.»

«Kah ema.»

«Oh, me oleme hullemaidki näinud. Toovad külastama tulles kompotiga segatud viina lausa siia sisse.»

«Nii et üldine pilt perekondadest on kurb?»

«Jah. Teate, siin võib tähele panna veel üht reegli-pärasust: poistel, kes siia satuvad, on kas liiga noored või liiga vanad emad. Ma tegin ükskord natuke statistikat, selgus, et väga paljud emad olid sünnitades kuueteistkümnepäevase kuni kaheksateistkümnepäevase, osa jälle tugevasti üle kolmekümne, isegi üle neljakümne. Selles pole muidugi midagi mõistatuslikku — noorukestel on oma elu alles elamata, neil pole mahti ega tahtmist ennast lapsega siduda, nii need lapsed siis jäävadki omapead. Vanematel naistel jälle on kauaoodatud järeltulija vastu ahviarmastus, talle lubatakse kõik, muretsetakse kõik, teda kaitsakse kõigest jõust, ükskõik kas laps väärib kaitsmist või mitte.»

Mariannel polnud kumbagi põhjendust, ei liiga varast ega liiga hilist lapsesaamist...

«Omaette probleem on teistkordselt abiellunud emade ja isadega. Väga sageli ei võta kasuisa või -ema last

omaks, hakkab teda isegi vihkama. Meil oli juhus, et üks naine sokutas oma kasupoja siia, kuna kartis, et mees ei hakka tema ilmaletoodud tüdruku nii palju hoidma kui seda poissi.»

«Ja isa ei astunud vahele?»

«Mis ta teha sai? Faktid olid olemas, poiss puudus koolist, hulkus, sest ei tahtnud kodus olla, tema ja kasuema vahele oli juba tekkinud vastastikune vihkamine. Tänaval sattus ta teiste hulkujatega kokku, need õpetasid alkoholi pruukima, ühel korral vedasid korterivarguselegi kaasa. Tema ei käinud küll sees, ainult valvas väljas, aga seadus ei tee sellisel puhul erilist vahet ja kuriteost osavõtt oli ju tuvastatud. Poiss määrati kasuema pealekäimisel siia. Oma ema oli surnud, kaitsjat polnud, kuigi seekord oleks ehk tõesti kaitset vaja olnud.»

«On ta veel praegu siin?»

«Jah, on küll. Nüüd ei vaja ta enam kaitset, nüüd tuleb teisi tema eest kaitsta.»

«Andke andeks, mu küsimus on vist rumal, aga... Teil on siin ju väga range distsipliin, kuidas on siis võimalik, et siin pekstakse ja terroriseeritakse üksteist?»

Asetäitja nägu tõmbus pilve.

«Te lugestate eeskirjadest: iga kahekümne õpilase kohta kaks kasvatajat. Arvate, et nad suudavad kõike jälgida? Peksmised ja muud korrarikkumised toimuvad pealegi enamasti öösi, ja karjuda ei julge keegi, siis antakse rohkem.»

«Ja kaevata muidugi ka mitte?» tuletasin äsja nähtud «anarhisti» sõnu meelde.

Asetäitja raputas pead.

«Mitte mingil juhul. Me oleme nendega kõik ära proovinud, ähvardanud, meelitanud, miski ei aita. Ühel poisil löödi hiljuti käeluu katki, aga ta jäi kangekaelselt selle juurde, et hiilis salaja võimlasse, hakkas seal kangi tõstma ja kang kukkus käe peale.»

«Aga te teate ju, kes need terroriseerijad on, kas te ei saa siis nendega midagi radikaalset ette võtta?»

«Mida? Kui ohvrid ise tunnistavad üksmeelselt, et nad jooksid peaga vastu seina või kukkusid?»

Jah, peaga vastu seina, seda oli too poisski öelnud.

«See on ju irvitamine igasuguse distsipliini üle!»

«Pole midagi parata. Ei saa karistada süüteo eest, mida pole olnud, te mõistate ise ka. Enamasti ei hakka me neid

kannatajaid nii väga pinnimagi, me teame, et ülestunnistus läheb neile liiga kalliks maksma.»

Kogu mu olemus protesteeris niisuguse abitu olukorra vastu, aga ma mõistsin, et asetäitjal on õigus.

«Nad ähvardavad kõiki. Me saime ühe poisi kirja kätte, ta teatas emale, et kui see ei tule teda lähemal ajal külastama ja ei too talle raha ning suitsu, siis põgeneb ta ära ja teeb väljas niisuguse tembu, et emal tõusevad juuksed püsti.»

«Kuidas see kiri teile pihku sattus?»

«Ema tuli ja näitas meile, küsis, mis teha.»

«Ja mis te vastasite?»

«Soovitasime tal poisi ees kirja saamisest vaikida. Poisile ütlesime, et saime kirja sidejaoskonnast kätte.»

«Ja ema ei andnudki talle raha ega suitsu?»

«Raha andis, natuke, ütles, et rohkem pole kaasas. Suitsust ei tekkinud küsimustki, ema pole suitsetaja. Poisi otsisime pärast kohtumist viimse õmbluseni läbi, võtsime raha ka ära.»

«Iga ema nähtavasti pole nii mõistlik?»

«Mõistlikke on vähe, enamasti arvavad kõik, et meie teeme siin nende poistele liiga. Meie vastu on tõstetud tagedaid süüdistusi, et miks sellel või teisel poisil pole häid riideid ega jalanõusid, nemad, vanemad, maksavad ju poiste ülalpidamiseks. Nad unustavad ainult ära, et nemad maksavad riigile, mitte otse koolile. Kool varustab õpilasi oma võimaluste ja ressursside kohaselt.»

Väljast kostis samme, direktor ja Valve tulid koos.

«Õöbite siin või lähete Pärnusse?» küsis direktor. Pidin juba vastama, et kui võimalik, siis siin, aga Valve hüüatas:

«Ei, me sõidame Pärnusse!»

«Nagu soovite!» Direktor vaatas mulle otsa. «Ma kuulsin, et te tahate homme Kaagveres ka ära käia, ma ütlesin teie kolleegile, et võin teid autoga Tartusse viia, ma sõidan homme hommikul nagunii.»

«Siis oleks ehk...» alustasin veel kord, aga Valve lõikas uuesti vahele:

«Ei, me läheme siit ära.»

Direktor taipas, ta kulmud tõmblesid kergelt, siis ta noogutas.

«Olgu nii. Peatute hotellis?»

«Jah,» vastas Valve kiiresti.

«Ma sõidan siis kella seitsme paiku sealt läbi. Tee on

pikk, peab varakult startima.» Ta vaatas kella. «On teil mind praegu veel vaja?»

«Ei, aitäh,» vastasin, mul oli sellest koolist ja kõigest äkki kõrini.

«Buss läheb muide kahekümne minuti pärast. Kui hakkate kohe minema, jõuate peale.»

Teel bussipeatusse hakkasin torisema:

«Sa oled ikka kange veksleid välja andma. Kes sulle ütleb, et me saame hotelli kohad?»

«Talvine aeg, küll saab!»

Saimegi. Öhtu oli varajane, oleks võinud proovida teatrisse pääseda, aga polnud tuju. Istusime tunnikesel all restoranis, sõime õhtust, Valve rääkis oma muljetest, aga ma ei kuulanudki teda, kohmasin ainult «ahah», kui ta jutusse paus tekkis.

Läksime varakult magama, tundsin, nagu oleksin päev läbi rasket tööd teinud. Igaks juhuks palusin administraatorit, et ta ajaks mind kella kuue paiku üles. Millal uinusin, ei mäleta, ärkasin aga kümme minutit enne kuut iseenesest.

11.

Sindi erikooli direktor oli igati täpne: üks minut puudus seitsmest, kui ta hotelli välisuksest sisse astus. Istusime autosse, Valve taha, mina direktori kõrvale. Kui olime juba tükk maad sõitnud, taipasin, et tal olnuks Sindist palju mugavam otse Tartu peale sõita, nüüd tegi ta meie pärast kenakese ringi. Vabandasin tagantjärele, mul oli lausa piinlik. Ta lõi käega.

«Kah asi, paarkümmend kilomeetrit rohkem või vähem.»

Sõitsime alguses vaikides, siis ütles ta korraks minu poole vaadates:

«Teil on mulle ehk veel mõningaid küsimusi? Teie kolleegiga vestlesime eile päris põhjalikult, aga teie ees pean vabandama, et mul polnud võimalik teiega kauem koos istuda.»

Nüüd oli mul selge, miks Valve eile õhtul minult eriti midagi ei pärinud — tal oli juba kõik oluline teada.

«Pole põhjust vabandada. Teie asetäitja valgustas mind üsna üksikasjalikult. Siiski — mõnda asja küsiks veel küll.»

«Palun.»

«Ma lugesin terve paki toimikuid läbi. Öelge palun, mis on peamised põhjused, mille pärast need poisid siia kooli saadetakse.»

«Mitmesugused. Enamasti pidev puudumine koolist, hulkumised, igasugustes keldrites ja punkrites ööbimised, ühnavõtmine muidugi ka. Seitsmendast-kaheksandast klassist alates lisandub veel äritsemine. Ja peaaegu alati absoluutne põlgus igasuguse töö vastu. Valetamised, pisi-vargused — kui hulgutakse niimoodi päevade kaupad, siis peab ju kusagilt ka süüa saama. Tekivad uued sõbrad, peamiselt väljastpoolt oma kooli, väikestest näpparistest saavad suuremad vargused. Õlle- ja veinijoomisele lisandub mitmesuguste ainete nuusutamine. Ja ikka kõiges teised süüdi: õpetajad, kaasõpilased, vanemad — kui neid on —, terve ühiskond. Lugemine on neil selge, ahatihti saavad nad just «Noorte Häälest» ja «Nõu-ogude Õpetajast» innustust, seal ilmub aeg-ajalt artikleid, kus kirjeldatakse õpetajate erapoolikust, lubamatuid kasvatusmeetodeid. Ja ka vanemate patte. Kahe otsaga ei see ajakirjandus. Aga ega ole midagi parata, neist ajadest tuleb kirjutada.»

«Peamised konfliktid tekivad siis ikka kooliga?»

«Kooliga ja koolis. Enamik on koolikollektiivis kas tõrjatu olukorras või vastupidi, türanniseerivad klassikaas-lad. Viimased on siiski ülekaalus. Lärmakad, mõnikord lausa hüsteerikud, terroriseerivad väiksemaid ja nõrge-maid, põmmivad raha. Käituvad jõhkralt nii kaasõpilaste kui õpetajatega, viskuvad ühest meeleolust teise.»

«Mingeid erilisi huve pole neil vist kellelgi?»

«Oh, miks mitte. Videod, «motikad», importesemed. Kõik, mis võimaldab ennast teistest kõrgemale seada, on üleolekut tunnetada.»

«On nad psüühiliselt täiesti normaalsed?»

«Suurelt osalt küll. Kuigi on ka niisuguseid — ja mitte üksikuid —, kes on psühhoneuroloogiahaiglas ravil olnud ja seal arvel. Vaen õpetajate vastu tuleb põhi-moel sellest, et nad ei saa koolis hakkama. Algul nad enamasti poevad vanemate õpilaste ees, kes juba peaaegu koolimatult suitsetavad ja joovad, siis, hulkuma hakates, laste allakäinud noorte ees, lõpuks omandavad nende

kombed ja autoriteedi, nõuavad juba teistelt enda pugemist. Muide, üks omamoodi detail — väga paljud neist vihkavad neile antud iseloomustuste järgi eriti füüsilist tööd.»

«Noh, seda võib öelda ka paljude täiskasvanute kohta. «Eks nad nendelt võtagi eeskujut. Sarnane otsib ennast, vana lugu.»

Sõitsime mõnda aega vaikides, siis ütles ta mõtlikult: «Suurel osal meie poistel on lausa imekspandavad organisaatorivõimed, silmapaistvad juhiomadused. Olgugi, et tele rööbastele suunamise korral võiks neist palju olla. Aga seda kas pole osatud teha või pole tahetud? Mis me ikka salatseme, pedagoogide hulgas on ju ka küllaga üsna ükskõikseid ja põhiliselt omaenda heaolu mõtlevalid inimesi. Ja lähevadki need organiseerimis- ja juhtimisvõimed isevooluteed, kergema vastupanu suuna. Tavalises koolis tulevad need poisid oma eluga mõnikord hiilgavalt toime: nõrgemad teevad nende eest kõik «muu töö» ära, annavad raha, teevad käsu korras kodused ülesanded valmis. Kodus terroriseerivad need «bossid» noormaid vendi ja õdesid, lasevad ennast teenida. Nii saavad nad varakult «ülemusetunde» kätte. Kui nende sõna kuulata, annavad kere peale, maksavad ükskõik vahenditega kätte.»

«Selles on ju põhiliselt ikkagi kodud süüdi, ei tohiks siisugune jõhkrosus ja ülekohus varjule jääda.»

«Eks muidugi. Kuigi ma ei oska midagi kindlat öelda meie saame nad juba võrdlemisi valmis «produktide» kätte. Algul teame me nende kodudest väga vähe, ainult seda, mis on iseloomustustes kirjas. Eks te tea isegi, kuidas neid iseloomustusi tehakse. Aga kui vanemad hakkavad siin külastamas käima, siis saame muidugi neist kergema pildi.»

«Ma lugesin ja kuulsin eile nende vanemate kohta paar peadpööravat fakti.»

«Nojah, mis neil siin enam, siin oleme juba meie saame ei oska nende poegade häid omadusi näha, ei oska neid rakendust leida, teeme ülekohut, kiusame, piiname. Üks ei mõista, et meie peame tegelikult remontima kodu ja kooli praaki.»

«Geneetiline kood maksab ka midagi.»

«Kas te ütleksite seda ka siis, kui pleksite praegu kodu külastamas oma poega?»

Jah vastuse võlgu, ta laskis mul ennast koguda ja ütles siis:

«Me ei saa ometi nii tobedaks minna, et võtame noortelt ära igasuguse vastutuse ära. Õppimise eest ei pidanud enam ammu vastutama, iga debiilikki teadis, et talle pandi kahtesid välja, et nende kolmedeks venitamine ja õpetaja enda mure. Nüüd kipume neilt võtma ka vastutust käitumise eest. Aga mida me neilt siis üldse ei nõuame või saame nõuda? Me suhtume viieteistkümneaastasestesse poistesse ja tüdrukutesse nagu teiealastesse, kes ei tea elust veel midagi. Samal ajal mõnel neljateistkümneaastasel kriminaalkoodeks juba teab täpselt, mida tohib ja mida ei tohi ja kui palju saab mingi seaduserikkumise eest.»

«Kes meie?» küsisin veidi tõredalt.

«Kõik need suured suupruukijad, kes nimetavad ennast ühiskonnaks või vähemalt ühiskonna esindajateks. Mis viga teoretiseerida, nemad ei anna ühegi viltukasvatuse nooruki eest vastust, see pole nende ülesanne.»

Temaga tuli tahes või tahtmata nõustuda, teadsin, et see on just nii. Meenus Arvo Valtoni vana novell «Süüdistus», milles noor mees teeb seltsimehelikule kohtule ettepaneku, et tema huligaanitsemistes on süüdi kollektiiv, ta pole hoolitsenud tema kasvatamise ja suunamise eest.

Kõikõige tuleb hakata uuesti sellest peale, et me teeme noortele elementaarselgi määral arusaadavaks, mis on vastutustunne ja et see peab olema ka neil endil, kes ei taha ega peagi nende sigaduste eest kannata. Neid pole ju kes teab kui massiliselt, enamik noori juhtub ja mõtleb normaalselt.»

«Te ütlesite ju ise ka, et remondite siin kodu ja kooli praaki, järelikult leiata teiegi, et kodu ja kool on nende kasvatamises süüdi.»

«Ma pole seda tõesti eitanud. Aga kogu vastutust ei saa kaela lükata pole ka õige, millegi eest peab nooruk vastutust kandma.»

«Ja teie koolis siis kannabki?»

«Just. Veel enam, siin kannab ta vastutust ka nende teoretiseerijate ja kõnetarkade eest, kes pole osanud talle juba ajal vastutustunnet sisendada.»

«Ka meie eest tähendab.»

«Ka teie eest. Kui midagi juhtub, kutsutakse kohe ema ja isa kooli, las nemad tegelevad oma võsudele vastutus-

tunde sisendamise. Nende reaktsioon on ka täiesti loomulik: kus on õpetajate silmad, meie anname oma lapsed teie hoole alla, miks te ei valva nende järele nagu kodu ja kohus?! Sedasama juttu räägitakse valju häälega kodus, poiss kuulab pealt ja nii ta omandabki vastutustundetuse. Nüüd on moes leierdada: vaba kasvatus, ma ei tea, mida mõtleb selle «vaba» all üks või teine laps vanem, aga mida poisid seda kuuldes mõtlevad, on selge vabadus, tähendab, võib kõike teha. Enne kui laste kodus vaba kasvatust ülistada, peab neile selgeks tegema, mis asi on vabadus sisuliselt.»

Rääkisime terve tee, ma mõtlesin, et ka meie oleme niimoodi targutades ainult tühipaljad teoretiseerijad. Siiski, tema kohta ei saanud seda päriselt öelda, tema tegutses, tema püüdis — hilinenult küll, aga siiski oma kasvandikele vastutustunnet sisse pookida. Ja meie jäid ka tema käed lühikeseks: sellesamas erikoolis, mille režiim meenutas mitmeski suhtes vanglat, rikuti ikka korda — terroriseeriti nõrgemaid, leiti võimalusi joovasteks ja toksiliste ainete nuusutamiseks. Nende poiste teadvuses tähendab vastutus ainult karistuse kandmine sissekukkumise puhul. Ei, mitte ainult nende teadvuses. Alles ma ju mõtlesin neid toimikuid lugedes täiskasvanute hirmust olla tabatud mõne ametliku koodi rikkumiselt. Või kust on tulnud niisugused igihaljad koonid, käänud nagu «He пойман, не вор» ja nii edasi? Iga teie kasvanu teab ammugi, et ei karistata mitte sooritatud teo, vaid sissekukkumise eest; see igivana mentaalne ajab ka tänapäeval agarasti võrseid.

Tartus jätsime hüvasti, direktor vaatas meile tõsiselt otsa ja ütles:

«Ma tahaksin väga, et teie käigul oleksid käegakatsutavad tagajärjed, et sellest oleks kasu vähemalt teie endale. Ja teate mis? Kui see teie poiss (nähtavasti Valve talle Eskost rääkinud) ei ole veel päris hukas, kui teil on pisutki lootust teda õigele teele pöörata, siis saate teda meile. Uskuge, ka nendest poistest, kes on ole veel sugugi paadunud, tunnevad väga paljud muutust, sattudes, et nad on nüüd nagu normaalsest ühiskonnast välja tõugatud, ja teevad sellest olukorrast vastavad järeldused. Löövad trotslikult käega kogu ühiskonnale tema tema seaduste ja normidega. Kaaluge väga tõsiselt, enne kui langetate otsuse.»

«Kui me ei kavatseks kaaluda, poleks me teile tulnud

«Ma usun.»

Surusime tal kätt ja jäime Valvega Tartu bussijaama ette seisma.

«Tuleb sõiduplaani uurida,» ütlesin. «Kaagverre on siit paarikümne kilomeetri ümber, ma vaatasin kodus kaardilt.»

«Lähme sinna ka taksoga,» ütles Valve. «Ma ei taha bussiga sõita, mul on kogu aeg tunne, et kõik teavad, kuhu me läheme, ja peavad meid mõne sealviibija vanematéks.»

Taas oli temasse pugenud see pelgus, mis meis oli tekkinud juba Pärnus taksojuhi pilku nähes.

«Sõidame pealegi.»

Taksojuht on vähemalt üksainus inimene.

Taksot tuli oodata kaua, lõpuks ta siiski tuli. Kohale jõudsimme ruttu. Auto peatus väikese ühekorruselise maja ees, mis osutus pääslaks. Rääkisime oma tuleku eesmärgist, keskealine naine, kes osutus alaealiste asjade inspektoriks, võttis meid sleppi ja viis pääslast läbi. Nüüd kõrgus meie ees valge hoone, midagi vana mõisamaja või mõnede aastatelt ehitatud kultuurimaja taolist. Suundusime direktori kabinetti, kus meid võttis vastu hallipäine nukker-tõsise näoga daam.

Ta kuulas meid ära, noogutas heakskiitvalt ja ütles:

«Ma arvan, et teil on kõige õigem alustada toimikutest. Need ei anna meie kasvandikest küll terviklikku pilti, aga põhjaliku sissejuhatuse küll. Siis, kui soovite, võite nende endiga rääkida.»

Meid viidi tagasi pääslasse, see polnudki nii väike maja, seal jätkus ruumi päris mitmele toale. Alaealiste asjade inspektor kutsus meid oma kabinetti, pani istuma ja otsis kapist virna toimikuid.

«Et te Sindis juba olite, siis pole vist tarvis teile nende toimikute kohta mingit õpetust anda, lugege ise. Mind ärge pange tähele, mina teen oma laua taga oma tööd. Kui miski jääb arusaamatuks või tekitab küsimusi, siis küsige julgelt.»

Võtsin muist kaustu enda ette, teise paki andsin Valvele.

Nagu Sindiski, huvitas mind ka siin kõige rohkem küsimus, mille eest siia saadetakse, kes olid need noored enne erikooli sattumist.

Lehitsesin toimikuid, nendest vaatas vastu ühesugune masendav maailm.

Kesknärvisüsteemi kahjustusega psühhopaat, peksab teisi, vägivald on talle kõige loomulikum viis oma asju ajada.

Ei käi koolis, hulgub pidevalt, seltsib endast vanematega, kellega koos joob ja huligaanitseb. Ise neljateist aastane.

«Ma ei taha õppida ja kõik. Nigunii tuleb sõda ja kõik saavad surma. 2000 aastal tuleb tuumasõda, nii on Biiblis öeldud.»

Kohe siia jõudes oskas nõusid pestes käe ära kõrvaltada, et mitte tööd teha.

Kuuenda klassi õpilane, väljakujunenud prostituut viimase aasta jooksul veetnud kolm ööd kainenustamajas. Käib kambas kahekümne kahe-kolme aastaste neidude ja noormeestega, ööbivad sageli üheksakorruseliste majade katustel, kui on soe aeg. Varastavad raha, kust saavad selle eest ostavad alkoholi ja ehteid.

Viieteistkümnenda aastane seitsmenda klassi tüdruk. Põgenes kodunt, jättis maha kirja: «Läksin mehele.» Mehele osutus juhuslikult Tallinnas viibinud aserbaidžaanlane meremees. Ta oli osanud endale eramajja toa hankida. Lubas tüdrukuga abielluda, elasid paar nädalat koos nagu mees ja naine. Tüdruk nõudis temalt raha, mees andis purjus peaga kakssada rubla. Selle eest ostis tüdruk endale odavaid ehteid, kosmeetikatarbeid ja veini, andis teistelegi endataoliste. Siis kadus aserbaidžaanlane ära, tüdruk hakkas tänavatel hulkuma, võeti seal peagi jooks nud olekus kinni ja komisjon määras ta Kaagvere erikooli. Kooli antud iseloomustuses on märgitud: «Käitub ebaväärikalt...»

Seitsmeteistaastane, lapse ema, sünnitas kuueteistaastasel. Lapse eest hoolitsevad vanemad. Käib endast vanemate meestega joomingutel, lapsest ei taha kuulda.

Kuueteistaastane keskkooliõpilane. Korraldab joomapidusid nelja- ja viieteistkümnenda aastaste poistega, õpetab neile «elutarkusi». Pressib neilt raha välja, poisid varastavad kodunt, mõnikord ka mujalt. Viimasel korral viisid poisid, kes õppisid kutsekeskkoolis, tüdruku salaja oma ühiselamusse, jootsid täiesti purju, olid temaga mitmekesi sugulises vahekorras. Siis tassisid alasti tüdruku poiste WC-sse magama ja kutsusid komandandi, ütlesid et WC-s magab keegi plika, kes ta on või kust tulnud, nemad ei tea. Riided olid tüdruku kõrvale põrandale visatud, keegi oli saapaga talle selja peale porise jäänud.

vajutanud. Komandant kutsus miilitsa, alaealiste asjade komisjon suunas tüdruku Kaagverre.

Seletus:

«Olime Antsu ja Erkki juures, seal oli veel mitu poissi, kes nad olid, ma ei tea. Nad võtsid kambaga ühe plika alasti ja viisid kööki, mis nad seal temaga tegid, ma ei tea, karjuma ta igatahes ei hakanud.» Loo lõpp miilitsas nagu tavaliselt.

Neljateistkümnene. Puudub pidevalt koolist. Ema ja isa elavad lahus, ema Tallinnas, isa Haapsalus. Kui tüdruk on kadunud, arvab ema, et ta sõitis isa juurde, isa teada on tütar ema juures Tallinnas.

Ema varjab tütre tegusid, ei viinud arsti juurde, kuigi koolis lubas seda teha. Ise pealtnäha korralik naine, elab ühe mehega vabaabielu. Tehti kindlaks, et tüdruk ööbib võõraste meeste juures, poeb ei tea kuidas hotelli, kus ööbib soomlaste ja teiste välismaa turistide juures, need maksavad küllalt hästi. (Kas ikka tõesti ei teata, kuidas nad hotelli pääsevad? Mul on Tallinnas tuttav hotelli-töötaja, see rääkis, et koguni Moskvast sõidab tüdrukuid Tallinna, nad võtavad hotellis toa ja prostitueerivad välismaalastega.)

Kolmeteistaastane. Koolis ei käi, hulgub omataolistega mööda linna, peksavad armutult võõra rajooni tüdrukuid, kui need õhtuti ette satuvad. Ööbib raudteelaste juures vagunis, kinnitab, et teised tüdrukud magavad meestega, tema mitte. Arstlik kontroll tegi kindlaks, et tüdruk on olnud sugulises vahekorras.

Neljateistaastane. Organiseeris kooli ruumides (!) «seksiseansse» poistega, enamasti endast noorematega. Kolme rubla eest võtab ennast alasti, viie rubla eest laseb oma keha igalt poolt katsuda. Jälile saadi poiste kodude kaudu. Selgus, et poisid ütleavad sageli emale, et õpetaja küskis kolm või viis rubla tuua. Üks ema kuulis teistelt emadelt, et raha tahetakse millegipärast ainult poistelt, tüdrukutelt aga mitte. Ema tuli kooli, nõudis aru. Poiss võeti pihtide vahele, lõpuks tunnistas üles. Tüdruku ema on vallaline, lapse tõi ilmale kuueteistaastaselt, nüüd peab kodus orgiaid, millest sunnib osa võtma ka tütar.

Kõik hakkas taas vastu, löin kaustikud kinni. Alaealiste asjade inspektor vaatas oma laua tagant minu poole.

«Seda on lausa võimatu uskuda,» ütlesin.

«Kahjuks on need faktid.»

«Mis emad neil küll on?»

«Te lugesite ju.»

«Ja kool? Kuidas saab alaealine tüdruk pidevalt koolist puududa, ilma et midagi ette võetaks?»

«Võeti ju, tüdruk on praegu siin.»

«Nüüd, kus asi oli juba pöörasusteni läinud! Kas kooli puudub siis igasugune ülevaade nende tüdrukute kodudest?»

«Tehke toimikud uuesti lahti, lugege koolide antud iseloomustusi.»

Talitasin tema soovitus järgi.

«Isa on joodik, ema mitmel korral tööluuside pärast vallandatud. Kaklevad kodus tütre silme all. Mõlemad töötavad praegu, töö juurest märkusi ei ole. Majanduslik olukord on normaalne, tütrele ei ole millestki puudust. Kodune õhkkond on normaalne.»

Kes on õpetaja, kes kirjutas niisuguse iseloomustuse, pani sellele oma käe alla?!

...Kõik iseloomustused olid koostatud bürokraatliku hoolikusega, igale ettenähtud küsimusele antud kohuse- truult vastus — asjalik, emotsioonideta, lakooniline, külm. Ma ei kohanud peaaegu ühtki, millest võinuks välja lugeda õpetaja-klassijuhataja tõsist muret oma õpilase pärast. Ma ei leidnud kuskilt halvale teele sattunud tüdruku põhjalikku tutvustamist, tema individuaalsuse analüüsi. Kas hulkus? Hulkus. Kas tarvitas alkohoolseid jooke? Tarvitas. Kas oli? Oli. Kas tegi? Tegi...

Rusuv, masendav, vihale ajav. Ühest kaustast hakkasid silma iseloomustused tüdrukule, kes oli juba kolm aastat alaealiste asjade komisjonis arvel olnud. Igal aastal esitati sinna koolist uus iseloomustus. Uus? Ei. Ma kõrvutasin neid kolme iseloomustust: kaks viimast olid sõna-sõnalt esimese pealt maha kirjutatud, kuigi igaühe esitamise vahet oli terve aasta! Klassijuhataja polnud vaevunud muutma ainsatki silpi, ainult kirjutamise kuupäev ja aastanumber olid erinevad...

Kes kontrollib neid iseloomustusi, võrdleb eelmiste aastatel antutega? Vist mitte keegi. See kõlab absurdelt, aga nii pidi see olema, polnud ju võimalik, et niisugust asja ei märgataks!

Formaalsus. Kõik need iseloomustused olid üdini formaalsed. Nagu needki, mida kirjutatakse inimestele, kes tahavad välismaale sõita: poliitiliselt ustav, moraalselt kindel, salajastele dokumentidele juurdepääsu ei oma.

Ükskõik, kas avalduse esitaja on juhtival kohal või koristaja, kas ta huvitub poliitikast või mitte. Formaalne valem nõuab nende vastuste andmist ja need ka antakse. Siin täideti täpselt samasuguseid formaalsusi, ja need dokumendid — need olid ju dokumendid, kuigi mõistus tõrkus neid selleks nimetamast! — said aluseks inimese saatuse üle otsustamisel, võisid seega osutada tema lõpliku allakäigu takkatõukajaks ning põhjuseks!

Samas mõistsin, et tegelikult ei otsustata kellegi saatuse üle otseselt nende paberite põhjal. Ei, need iseloomustused on antud inimestele, kelle kohta on otsus juba langetatud. Kool on oma otsuse teinud, lõpliku seisukoha võtnud, noor tütarlaps on maha kantud, nüüd tuleb otsus ainult korrektsesse kantseleikeelde vormistada, vormistada nii, et kõik, mida tollelt dokumendilt võib lugeda, oleks absoluutses kooskõlas varem vastuvõetud otsusega, tõendaks ja kinnitaks, et see oli õige.

Niisiis püütakse säärase iseloomustuse abil ainult otsust õigustada, aga unustatakse mõelda noore inimese tuleviku. Unustatakse, et iseloomustus saabub koos tütarlapsega siia, erikooli. Kuid siin pole siiski vangla, siin on kool, kus püütakse teha kõik, et eksinu õigele teele tagasi juhtida. Aga kuidas on võimalik niisuguse iseloomustuse järgi selgusele jõuda, millest tuleks alustada, milliseid mõjutusvahendeid kasutada, kellega on üldse tege- mist, missugused konkreetsed iseloomuomadused tal on, millised võimed, milline tundemaailm, millised nõrkused?

Kas oleme meie Valvega tõepoolest erandid? Kas meiegi seda oleksime, kui Birgit ei oleks minu tütar? Ma oleksin kõigesti tahtnud vastata, et oleksime küll, et mina oleksin igatahes kindlasti, et ma oleksin siia tulnud ka siis, kui tegemist olnuks ükskõik missuguse teise minu klassi tüdrukuga. Et ma poleks talle iialgi sellist hingetut iseloomustust kirjutanud. Aga oli see ikka nii? Mu mõtted katkestati, tuppastus direktor.

«Kui soovite, võite nüüd mõne tüdrukuga vestelda.»

Valve tõusis kohe, mina jäin kahevahel olles istuma.

Ma ei tahtnud neid tüdruke näha.

«Mine üksi, sa ikkagi naisterahvas,» kohmasin. Valve vaatas mind imestunult.

«Birgit on ju sinu klassist!»

«On küll. Aga mine siiski üksi. Sindis vestlesin tolle poisiga ju mina, kuigi Esko on sinu laps.»

See iseenesest kohmakas ja demagoogiline põhjendus mõjus ometi. Valve kehtis õlgu, ütles: «Nagu soovida ja läks koos direktoriga välja. Istusin veel mõne aja vaikides, siis äratas mind mõtetest inspektori küsimus:

«Kas teil on plaanis oma koolist kedagi siia saata?»

Ma poleks tahtnud sellele vastata, aga keerutada oli piinlik.

«Jah, niisugune mõte on.»

Inspektor viitas toimikutele:

«Ka midagi taolist, jah?»

«Peaaegu.»

«Kui vana ta on?»

«Sai kuusteist.»

Birgit sai kuusteist küll juba sügisel, aga millegipärast tahtsin teda nooremana välja pakkuda.

«Joob, aaleb meestega?»

«... Jah.»

«Vanemad on olemas?»

«Ema. Lahutatud.» Andsin ühesilbilisi vastuseid, tahtmata üksikasjadesse laskuda ega ka mitte valetada.

«Korralik naine?»

«Jah.»

«Mida tema ütleb?»

«Võitleb vastu.»

«Hm. Tavaliselt on vastupidi, emad tahavad ise, et tütar toodaks siia.»

«Tema ei taha.»

«Kas see kestab tüdrukul juba kaua?»

«Teist aastat.»

«Siis ei saa ema temast enam jagu. Uskuge mind, mul on kogemusi. Ei saada jagu kahe-kolmeteistkümnepäevaste testki, saati siis kuueteistkümnepäevaste.»

Vaikisin viivu, küsisin siis:

«Õelge, mida need tüdrukud siin endast kujutavad? Ma ajasin Sindis ühe poisiga juttu, see, mis ta rääkis, oli lihtsalt vapustav.»

«Miks te ei läinud oma kolleegiga kaasa? Oleksite näinud.»

Jäin vastuse võlgu. Hea meelega oleksin sellele sümpaatsele ning tõsisele naisele karjunud: see on minu tütar, kellest me rääkisime!

«Mida nad endast kujutavad...» kordas inspektor mu sõnu. «On igasuguseid. Muide, ka niisuguseid, keda mina ei oleks siia saatnud.»

«Kas te ei saa keelduda?»

«Neid asju otsustatakse mujal. Meil on küll vastuvõtukomisjon, kuhu kuuluvad direktor, arst ja mina. Aga see on lihtsalt formaalsus. Kes on siia saadetud, selle peame ka vastu võtma.»

«Kuidas nad siin käituvad?»

«Kuidas nad käituvad... Igamoodi.»

«Kas siin kah... tätoveeritakse ja...»

«Ei, seda oleme suutnud vältida, tüdrukutel pole see ka eriti moes. Aga nad teevad midagi muud. Näiteks kraabivad terava esemega oma käsivartele ja jalgadele haavad, millest jääb hiljem järele selgesti nähtav arm.»

«Haavad?» jahmusin. «Milleks?»

«Eks vist selsamal põhjusel, miks poisid tätoveerivad.»

«Ja te ei saa seda takistada?»

«Mismoodi? Igahel ei saa ju kõikjal järel käia.»

«See on ju... absoluutselt arusaamatu!»

«Ma olen nendega rääkinud. Küsisin, kas nad kavatsevad kunagi mehele ka minna, nad vastasid, et igal juhul, ja need armid pidid asja põnevamaks tegema.»

«Kas nad muidu ikka hoolitsevad oma välimuse eest?»

«Omavalgusega jah... Värvivad juukseid, värvi tuuakse neile salaja sisse. Kõrvarõngaid ajavad taga, muid ehteid ka.»

«Kas see ei ole keelatud?»

«Keelust ei küsita.»

«Kas neil... on ka vaimseid huvisid?»

«Ei saa öelda, et poleks. Meil on energiline eesti keele õpetaja, see teeb nendega näidendeid, korraldab kirjandusõhtuid. Kõiki ei saa küll kaasa tõmmata, aga peaaegu kõiki siiski.»

«Kas te võite neid, kes siit välja lähevad, lugeda parameetriteks?»

«Seda on võimatu öelda. Kui keegi käitub meil korralikult, siis pole see veel tagatiseks, et ta ei tee siit pääses uuesti saja kaheksakümne kraadilist pööret. Teile hakkas ehk silma, et mõnel tüdrukul on siin kirjas ainult orgutused, mingeid korrarikumisi ei esine. Aga see ei tähenda, et nad oleksid ennast sisemiselt muutnud. Meil hoitakse end sageli vaos ainult selleks, et enne tähtaega välja saada, vähemalt viimane klass normaalkoolis lõpetada, siis saab puhta küpsustunnistuse.»

«Kas teie tunnistus on siis kuidagi... määratud?»

«Mitte seda. Aga ainuüksi asjaolu, et tüdruk on lõpetanud...»

nud kooli Kaagveres, jätab talle eluaegse pitseri. Ärge kippuge meid Sindiga võrdlema, poistel on teine lugu, neile antakse hiljem paljugi andeks. Tüdrukutel on märk küljes. Ega teiegi pool räägita meist muud, kui et Kaagveres on linnukeste kool. Õigus?»

«Õigus... Õelge, kas teil tuleb siin enesetapmisi ka ette?»

«Katseid on tehtud. Aga väga harva, ma olen siin juba palju aastaid ja mäletan ainult üksikuid juhtumeid.»

Esitasin talle nüüd sellesama küsimuse, mille — kuigi teises vormis — oli minule esitanud Sindi direktor:

«Kas te oma tütre laseksite siia saata?»

«Kui vähegi võimalik, siis mitte. Noh, kui asjad on liiga kaugemale läinud... sel juhul ei aitaks minu vastu seismine enam midagi, siis otsustavad teised. Aga kui ma pisutki loodaksin, et saan temaga veel ise hakkama... Teie ei saadaks oma tütart ju vist ka, eks?»

Oma tütre pärast olengi ma praegu siin, pidanuksin ausalt vastama, aga need sõnad ei tulnud mul üle huulte.

«Ega vist...»

«Noh, näete. Seejuures olete teie mees, meestel pole kunagi niisugust suhet oma lapsega kui emal. Ema jääb emaks, kui ta on vähegi normaalne inimene. Mees võib mõnikord oma lapsesse ka päris erapooletult suhtuda, ma olen selliseid isasid näinud, naine mitte kunagi. Kui ta on naine selle sõna tõelises mõttes.»

«Kas ka teil on siin palju väga noorte emade lapsi?»

«Ka? Ah jah, te mõtlete Sindit. On küll. Meil on koguni niisuguseid tüdrukuid, kelle emad viibisid neli viisteist aastat tagasi ka ise siin. Muide, ma näitan teile midagi.»

Ta avas oma laeka, tuhnis seal natuke ja võttis välja väikese kaustiku, millele oli alles väljakujunemata kaks kirjaga kirjutatud:

«Allakäik.»

«Selle kirjutas üks meie õpilane. Väidetakse, et tal olevat veidi kirjanduslikku soont. Lugege, see annab teile ehk ka mingisuguse pildi.»

Avasin kaustiku. Algus oli tavalise keskpärase koolikirjandi moodi, libistasin pilgu kiiresti ridadest üle. Minategelane otsustas ühel päeval, et ei lähe kooli, kuigi ta õppis seal «üsna hästi». Ta kohtas sõbrannat, koos hulguti tänavatel, käidi mingite tuttavate pool. Öhtuks mindi koju. See kordus teisel ja kolmandalgi päeval, siis tekki-

sid kampa juba ka poisid. Need hankisid kuskilt veini ja likööri, lõpuks tuli öhtu, mil minategelane ei läinudki enam koju.

Edasi kulges kõik juba tavalist, tuttavat rada:

«Ax lukustas autouksed ja sõnas lühidalt: «Lähme.» Läksime ümber nurga ja läbi väikese koridori, mööda kitsast, pikka treppi üles. Koridor haies rottide ja veel millegi järele. Viivian helistas kella ja uksele ilmus Velda. Ta oli natuke imestunud, aga kutsus meid kohe sisse, tal ollagi seltskond koos. Läksime tuppa, seal istusid kaks poissi, nende nimed olid Toomas ja Marko, ja üks tüdruk, kes kohe ära läks. Laud oli kaetud, seal oli üht-teist. Paar «Vanakat» oli lahti tehtud, paar tükki seisis aknalaual kõrval külmkapil. Üks pudel oli neil kolme peale juba tühjaks joodud. Toomas pakkus mulle suitsu, ma polnud enne suitsetanud, aga võtsin vastu, panin põlema. Ajas läkastama, aga ma pidasin vapralt vastu. Siis valati klaasid jälle täis ja me hakkasime jooma. Niimoodi jõime ja lobisesime päris kaua, siis oli vaja magama minna. Velda läks Toomasega teise tuppa, Viiviani viis Marko kööki, mina jäin Axiga sinnasamasse. Ax hakkas mult kohe riideid maha kiskuma, ma ei pannud vastu, olin keskmiselt purjus ja ega ma tahtnudki eriti vastu panna, lasksin end paljaks koorida...»

Lõin kaustiku kinni ja vaatasin enda ette lauale.

Mõtlemapanev polnud see, millest siin kirjutati, vaid kuidas seda tehti. Panin suitsu põlema, siis me jõime, siis hakkas Ax mind riidest lahti võtma. Seda kõike kirjutas neljateistkümnenda-aastane tüdruk — tiitel lehelt nime alt võis lugeda: «Sünd. 24. augustil 1971.» Oleks ta püüdnud oma lugu kirjanduslikumasse vormi panna, kas või mõnda looduskirjeldust kuhugi vahele poetada, pisutki väljamõeldist kasutada, oleks see ehk vähem masendava ja rämpse mulje jätnud. Aga kõik oli kirja pandud kõige ehtsamas kuivas protokollistiilis, tüdruk loetles sündmusi ja tegevusi nagu kõige tavalisemaid nähtusi, refereeris kujutletavale lugejale ainult seda, mida tehti, laskumata hetkekski mingitesse tundmustesse või arutlustesse. Olime, tegime. Kõik. Ma ei pannud vastu, olin keskmiselt purjus ja ega ma tahtnudki eriti vastu panna. Umbes samuti kirjutas üks Prantsuse kuningas sajandeid tagasi oma päevikusse: vilets päev, midagi erist ei juhtunud, vihma tõttu jäi Grève'i väljakul hukkamine ära...

Kuidas sai kõik juhtunu neljateistkümneaastasele tüdrukule nii igapäevane ja endastmõistetav olla? Isegi igav: nendest ridadest õhkus tujutust ja igavust, ta lükkis üksikasju ritta, nagu laoks hoovil puid riita — ilma huvita, ilma põnevusega, rõõmustamata või vihastumata. Nagu oleks tahtnud öelda: näete, see ongi minu elu, nii sugune ta on, ega ma hooli temast isegi, aga midagi paremat ei oska ma välja mõelda, ei tahagi.

Inspektor märkas, et ma ei lugenud enam, ajas end toolil sirgu ning märkis:

«Noh, mis te ütlete? Muide, selle tüdruku ema temast ainult viisteist aastat vanem. Istub praegu vangis, varguste ja sissemurdmiste eest.»

«Teda ei saadetud omal ajal siia?»

«Ei. Kooliajal ei teinud ta midagi seadusevastast, noh, lapse tõi ilmale, ema kasvas seda, tüdruk tuli koolist ära, läks kuhugi kauplusse tööle, vist taarapunkti abiks, seal teenis päris korralikult.»

«Isast ei tea midagi?»

«Teame küll. Isa oli lahku läinud, elas kuskil teises linnas.»

«Ei, ma mõtlen selle tüdruku isa, kes praegu siin on ja selle loo kirjutas?»

«See on tüdruku emast mitu aastat vanem. Kui laps sündis, siis kolis nende juurde elama. Abielluda nad muidugi ei saanud, aasta hiljem oleks ehk eriloaga saanudki, aga ju neil polnud selleks tahtmist. Meie tüdruku vanaema suri paar aastat tagasi ootamatult ära, siis said nad kogu korteri endale. Ja möödunud suvel pandi ema kinni, nüüd elab mees seal üksinda. Muide, tüdrit käib vaatamas, regulaarselt. Aga tema siiasaatmisega oli otsekohe nõus. Ütles meile, et las istub siin valve all, muidu astub varakult ema jälgedesse, lendab kah vangis, siis silmad häbi täis.»

Silmad häbi täis. Kas sel mehel praegu ei olnud silmad häbi täis?!

«Tüdruk on siin korralik?»

«Keskmiselt. Kartsas ei ole istunud, väiksemaid karistusi on saanud.»

«Mille eest nad teil kartsa satuvad? Ikkagi tütarlapsed, ega nemad siis üksteist peksa?»

Inspektor võttis oma laualt ühe paberi ja andis mulle.

«Tutvuge. Ühe tüdruku seletus, kelle me eile distsipliinaartuppa panime.»

Seletus oli lakooniline ja niisama kiretu kui tolle teise jutt:

«Igav oli, hakkasime norima, vedasime ta esikusse ja peksime läbi.»

«Kui vana ta on?»

«Viisteist.»

«Ja kuidas nad siis peksid?»

«Kuidas ikka pekstakse. Nõnda, et too teine tüdruk käib täna ringi, pool nagu kinni seotud. Ühe hamba löid kah välja.»

«Neid oli siis suur kamp?»

«Kolmekesi. Teised hoidsid toda tüdrukut kinni, tema peksis. Nii ta vähemalt väidab.»

«Arvate, et võttis peksmissüü üksinda enda peale?»

«Tundub küll, siin on ju kah omamoodi röövliõilsuse moment mängus — üks kõigi, kõik ühe eest.»

Andsin seletuse tagasi.

«Kas see peksasaanu ei hakanud valetama, et kukkus vastu seina või trepikäsipuud?» küsisin Sindit meenutades. «Sindis tehakse nii, keegi ei julgenud seal kellelegi kaevata.»

«Ega ta ei kaevanudki. Hakkasime terve grupi ees uurima, mis tal viga on, ta keerutas siia ja sinna, ise näost punane. Siis astus too peksja ette ja käratas, et mis te tast pinnite, mina ehtisin ta lõusta ära.»

Kordasin tüdruku sõnu:

«Igav oli, vedasime esikusse, peksime läbi.»

Inspektor raputas pead.

«Selle taga võis olla muudki, aga seda juba välja ei pressi... Ja ometi on nad kogu oma metsikusest ja rikutusest hoolimata puhuti lausa vapustavalt naiivsed. Meil käis siin hiljuti üks kunstnik nendega kohtumas, nad piirasid ta pärast sisse, katsusid salaja tema kleiti ja juukseid... Nagu väikesed lapsed.»

«Lapsed nad ju ongi. Kõige peale vaatamata. Füüsiline varaküpsus ei eelda ju veel vaimset küpsust.»

«Ma ei imesta neid tüdrukuid, kelle ema magab nende nähes oma juhuarmukestega ja tõmbab ise tütre kah kampa. Aga mis ajab täiesti korralike emade lapsi sellele teele? Liigne korralikkus, liigne järelevalve, usaldamatus? Ei oska öelda. Tõsi, niisuguseid näiteid on ka. Ema — üksik muidugi — valvas tüdrit nagu vangivaht, keegi ei tohtinud tüdrukul külas käia, ma mõtlen muidugi eeskätt poisse, tütar ise ei saanud ka kuhugi külla minna ilma

emata. Ühesõnaga, keelatud suutäis tehti nii ihaldatavaks, nii kättesaamatuks, et kui avanes esimene võimalus, siis polnud pidureid enam üldse... Aga need on harvad juhtumid, praegu on üldiselt valdavaks saanud üsna vabameelne kasvatus.»

Jah, nii see on. Birgitilgi käisid koolivennad ja -õed külas, ta ise käis teiste juures, ema teadis, kus ta käib (või ei teadnud siiski?), nägi küll, et tüdruk tuli vahel hilja koju, aga usaldas teda. Või polnud see usaldus, vaid ainult tahtmine usaldada ja uskuda? Või ehk piirdus kõik üksnes murega, et keegi võõras ei saaks midagi teada?

Saadi. Ja saadakse vist alati. Kui sulle kõike lubatakse, kõik sinu tembud maha vaikitakse, siis kaob ettevaatuse ja kartuse impulss nähtavasti täielikult.

«Kartsas istutakse teil tihti?»

«Ei. Nad on kuskilt välja nuhkinud, et niikaua, kui süüdistatav pole oma teo kohta seletust kirjutanud, ei tohi teda karistada. Noh, ja nemad lihtsalt ei kirjuta. Keelduvad kategooriliselt, vaikivad, hambad ristis.»

«Ja jäävadki karistamata?»

«Vahel jäävadki. Aga enamasti teevad nad üsna varsti midagi veel, kukuvad lausa sisse, siis saavad ikka oma nuhtluse kätte.»

«Kas vägivald on kõige tavalisem korrarikkumine?»

«Väga palju on vargusi.»

«Kuidas nad töösse suhtuvad? Poisid olevat täielikud tööpõlgurid.»

«Tüdrukute kohta ei saa seda öelda.»

Ma olin kuulnud ja loetud väsinud, tahtsin veel ainult koju, üksindusse. Tükiks ajaks. Kuhu see Valve nii kauaks jääb?

Ta tuligi üsna pea, põsed lapilised.

«Noh, oled valmis?»

«Valmis.»

«Siis sõidame ära.»

Meile pakuti lõunat, me keeldusime, õigemini Valve keeldus nii resoluutsel toonil, et ma pidasin mõistlikumaks temaga ühineda. Erikooli auto pidi kohe Tartusse sõitma, meile pakuti võimalust kaasa minna. Kogu tee ei rääkinud me sõnagi, Tartus bussijaama juures astusime autost välja, tänasime, läksime ikka veel vaikides sõiduplaani uurima. Busse oli palju, saime piletid poole tunni pärast väljuvale. Läksime ooteruumi seina äärde istuma.

Sõita tuli läbi Tallinna, meile oli see ükskõik, nagunii pidime kohale jõudma hilja õhtul.

Valve vaikimine tundus mulle juba ebaloomulik, ta ei suutnud muidu ju kümmetki minutit tumm olla. Silmitsesin teda kõrvalt, ta vaatas rangelt otse enda ette. Küsisin lõpuks:

«Oli kole?»

Ta võpatas, nagu oleksin teda une pealt kõnetanud. Tema silmad pöördusid nüüd minule, need olid suured ja tuhmid.

«Ma ei taha sellest rääkida.»

«Kuis siis nii? Me peame ju oma muljeid teineteisega jagama.»

«Ma ei taha.»

Leppisin olukorraga. Aeg venis, eriti niimoodi oodates ja vaikides. Lõpuks sai ta ikkagi täis, läksime välja, otsisime oma bussi üles ja ronisime sisse. Piletid olime saanud ka seekord kõrvuti, Valve istus akna alla ja jäi jälle otse enda ette vaatama. Mis on lahti? See hakkas mind juba irriteerima. Kas tal juhtus midagi seal tüdrukute juures? Oli mis oli, niimoodi mind ignoreerida polnud ilus. Me tegime selle reisi koos, ühel ja samal eesmärgil. Pisut solidaarsust polnud minu poolt ju liiga palju nõutud?

«Lõpeta see ühte punkti jõllitamine,» ütlesin järsult. «Mul on õigus teada, mida sa seal kuulsid.»

Valve tuksatas, pööras siis pilgu minule. Ootas veel veidi, lõpuks hakkas ta rääkima:

«Kui ma nende juurde sisse astusin, vahtisid nad mind nagu ilmutust. Üks küsis: «Mis sina siit otsid?» Ma ütlesin, et tahan nendega tutvuda, et olen kooliõpetaja. Siis karjuti mulle näkku: «Kasi koju, vanatüdruk! Sinusuguseid tuttavaid pole meil vaja!» ... Ütle, Tehvan, kas ma olen tõesti juba niikaugel, et minu vanatüdrukuseisus paistab mul näost välja?»

Ah vaat mis sind šokeeris! Mida sulle öelda? Ei, sinu näost ei saa välja lugeda, et sa oled vanatüdruk. Aga et sa oled koolmeister, seda küll. Ja nende meelest pole see põrmugi etem — ma kardan, et halvemgi, liiati kui nad ilmselt ühendavad need kaks mõistet.

«Jäta nüüd, mis vanatüdruk sa oled? Oma Harri ja külustusabieluga! Ära aja naerma.»

Valve ei muianud, minu sõnad ei jõudnudki vist temani.

«Ma oleksin peaaegu ümber pööranud ja ära tulnud... Aga üks tüdruk nende hulgast vaatas mind niisuguse näoga, et ma ei saanud talle selga keerata. Ma ei oska sulle seletada, milline pilk see oli, aga see käis mul südamest läbi. Tead, see oli nagu appihüüd, ta oleks nagu järsku näinud enda ees seda maailma, kust ta oli välja kistud ja kuhu ta hirmsasti tagasi ihkab... Ma ei saanud teisiti, kui läksin neile päris juurde ja istusin ühele toolile. Esimese hooga kartsin, et nad viskavad mu päris käsitsi välja. Aga nad ei teinud midagi, minu käitumise hämmastas vist neid. Nad tõmbusid tagasi ja jäid vaik. Ja see tüdruk vahtis mind ikka veel, niisuguse kummalise näoga, nagu oleksin ma tema ema, kes oli kuhugi kaduma läinud ja nüüd ilmus ootamatult välja.»

Valve jutt kippus melodramaatiliseks, aga ma ei liigutanud ennast, vaatasin talle endise tõsidusega otsa.

«Kas tead, Tehvan, selles koolis — issand ometi, just seal! — sain ma järsku täiel määral aru, millest ma olen ilma jäänud. Sa arvad vist, et ma olen peast põrunud, Sentimentaalne mutt, jah?»

Ei, enam ei arva. Asja niisugust pööret ei oleks ma osanud ette näha. Võtsin ta käe oma pihku.

«Ma mõistan sind, Valve.»

«Tuhka sa mõistad!» pahvatas ta nii valjusti, et teiste bussis istujate pilgud pöördusid meie poole. Ma ei teinud sellest välja, ütlesin:

«Natuke siiski. Sa ei tea ju, et ka minu kadunud Eneli ei saanud lapsi.»

Ta silmad läksid suureks, ta vaatas mind kohkunult.
«Seda ma ei teadnud!»

«Muidugi, kui ma pole sellest rääkinud... Nii et ma saan sinust aru küll.»

Ta viivitas pisut ja ütles siis:

«See oli väga veider tunne... Ja ma ei tea isegi, kuidas see tuli, aga ma rääkisin neile oma noorpõlve lugu... Nad kuulasid sõnagi lausumata. Ja usu mind, nad ei naernud mu üle, ma tundsin koguni nende poolehoidu. Siis me rääkisime, hirmas kaua ja hirmus palju...»

«Millest?»

«Ei, ei, ma ei ütle, ei saa sulle öelda, ma ei saaks seda kellelegi öelda! See oli täiesti omavaheline jutt, nii nagu ainult naistel naistega. Ma ei julgekski sulle rääkida, mida kõike ma nendelt kuulsin.»

Ta kõhkles veel veidi ja lausus siis nii kindlalt, et tema sõnades oli võimatu kahelda:

«Ma ei salli seda sinu Birgitit, juba tema ema pärast ei salli, ainult ema pärast vist ei salligi. Aga kui me saame midagi teha, siis ei tohi ta ühelgi juhul sinna sattuda.»

Pigistasin ta sõrmi, mul oli kohutavalt hea meel ja hirmsasti kahju, et ma ei võinud, ei tohtinud talle öelda, miks mu rõõm nii suur oli. Kartsin, et mu nagu võib midagi reeta, ja küsisin kähku:

«Aga Esko?»

Valve oli oma otsuse teinud ja jäi selle juurde kindlaks:

«Teda ka mitte. Kuigi ma ka teda ei salli, tema vana-maid veel vähem kui Birgiti ema.»

Sa oled hea inimene, Valve, mõtlesin teda vaadates. Sinu kibestumised ja kaotused teevad su vahel lausatalumatuks, ajavad vihale, aga sügaval sisimas oled sa hea inimene. Mis sellest, et tolle headuse rebis välja just selle tüdruku pilk seal Kaagveres, mis sellest, et kõik kokku on ikkagi natuke müstiline ja sentimentaalne. Peaasi, et see headus murdis end välja.

Ma ei kahelnud enam, et me tuleme oma ülesandega toime. Ja tänu Valvele teadsin ma nüüd, et oleksin Birgitit kaitsnud kindlalt ka siis, kui ta poleks minu tütar.

12.

Öppenõukogu koosoleku määras Lindvest kümnendale märtsile. Ta ei öelnud meile küll, aga kõike teadvas õpetajate toas räägiti poolihääli, et talle on sellega haridusosakonnast juba tükk aega peale käidud, antud korraldus see asi kiiresti ära otsustada. Ma ei saanud parata, et tundsin direktori vastu ehtsat poolehoidu. Jonn pole alati meeldiv omadus, aga seekord oli. Tema oli kooli juht, temal oli õigus otsustada, millal midagi arutada. Ja ta kaitses seda õigust tulemusrikkalt.

Koolis valmistuti naistepäevaaktuseks. Et ürituse lavastuslik osa pandi minu õlgadele, oli mul neil päevil küllaga tööd. Teadsin juba, et Birgit oskab hästi dekla-

meerida, ja otsisin mingi fanaatilise innuga talle sobivat luuletust. Mul oli veel eelmise kooli aegadest varuka Ahmatova, minipoeem emast, Birgit oleks selle hiilgavalt ette kandnud, aga mu sisetunne tõrkus seda talle andmast. See on tütre pihtimus emale, intiimne ja sügavalt siiras, sellest kiirgab jäägitut usaldust ja armastust oma ema vastu; tütre sõnade kaudu joonistub pilt emast, kelle ees kogu maailm peaks põlvitama. Marianne polnud selline ema, tema vahekord Birgitiga oli hoopis teistsugune. Seepärast oleksid need värsid Birgiti esituses kõlanud minu kõrvus koletu irooniana, ma ei suutnud kujutleda Birgiti neid lugemas. Hakkasin siis otsima teist kandidaati — ja sain jahmudes aru, kui halvasti on meil lood tundekasvatusega üldse. Vanas koolis polnud ma sellele eriti mõelnud, mul oli seal viimaste aastate jooksul paar kindlat tüdrukut, kes oskasid selliseid tundeid suurepäraselt edasi anda, toetusin alati neile. Nüüd avanes mu ees olukorra kogu küünilisus: üheteistkümne kümnenda klassi tütarlapse hulgas polnud ühtki, kelles ma oleksin võinud tajuda sellist tunneteküllust ja -ehtsust. Nad olid arukad ja meeldivad tüdrukud, aga ma ei kujutlenud hetkekski, et võiksin nendega vabalt ja ilma igasuguse irooniasädemeta rääkida tõelistest tunnetest, nad oleksid mind küllap delikaatselt ära kuulanud, aga sisimas kaastundlikult muianud: Vanake on pisut imelik, noh, olgu, kannatame ära. Kõige sobivam oluks ehk Juta Bergmann, ta on vähemalt ehtsalt siiras kõiges, mida ütleb või teeb, aga seesama siirus saigi tema puhul takistuseks — ta poleks suutnud edasi anda emotsionaalsust, mida temas tegelikult polnud. Esmakordselt tunnetasin täielikult selle lõhe ulatust, mille meie ratsionaalne ja vaimsust ülistav ajastu on tunnete ja mõistuse vahele raiunud. Iga siirast tunnet häbenetakse, seda peetakse läägeks sentimentaalsuseks, meie kohutavalt targa epohhi inimese silmis on see rudimentaarne, lausa naeruväärne. Üks mu endisi kolleege märkis kord sarkastiliselt, et tänapäeva tütarlapsel on kergem poisiga voodisse ronida kui talle öelda: armastan sind. Pidasin seda märkust tookord vanapoisist irvhamba ülepingutatud künismiks, mõneti isegi sündsusetuks teravmeelitsemiseks, nüüd hakkasin mõistma, et tal oli suuresti õigus.

Nii ei leidnudki ma oma klassist kedagi, kellele oleksin võinud Ahmatova luuletuse kõhklemata usaldada, tuli abi otsida üheksandast. Sealt valisin viimaks ühe

tüdruku välja — võib-olla aitas mind seejuures asjaolu, et tundsin selle klassi õpilasi märksa vähem kui omi, ma võisin silmad kinni pigistada ja lihtsalt uskuda, et see tüdruk on niisugune, nagu mul tarvis.

Marianne oli viimastel päevadel mind rahule jätnud — sestpeale, kui ma talle teatasin õppenõukogu koosoleku päeva.

Ühel päeval kohtasin tänaval juhuslikult Annika Linamäed, ta polnud mu nägu unustanud, kuigi oli meie kohtumise ajal miilitsas viibinud veini ja tablettide uimas. Ta tuli mulle vastu keskväljakul, mulle näis, nagu oleks ta kergelt võpatanud mind nähes, aga see oli vist rohkem mu kujutlus. Kui me jõudsime kohakuti, vaatas ta mulle igatahes üsna pikalt ja jultunult otsa, kuid ei tervitanud. Ja kes võinuks seda temalt nõudagi, me olime ju võõrad. Möödusime teineteisest, tema pilk püsis mul aga veel tükk aega silmade ees. Kas ta oli vahepeal Birgitiga veel kokku puutunud? Olid nad ehk koguni veel koos «pidu pidanud»? Sellest pilgust võis välja lugeda, et ta teadis minust märksa rohkem, kui oleks võinud eeldada tolle põgusa kokkupuutumise najal. Kas Birgit oli talle minust rääkinud? Kui, siis mida?

Ka Aivar Normakut nägin korra, see oli postkontoris, kus ma käisin emale üht raamatut saatmas. Normak ei teadnud minust küll midagi, ta ei tundnud mind vist äragi, igal juhul jäid tema silmad ükskõikseks, kui meie pilgud juhuslikult kohtusid. See poiss oli siis minu tütre... Mõistus tõrkus kasutamast sõna «armuke». Veel enam, ta oli Birgiti esimene mees. Ma oleksin tahtnud teda kauem silmitseda, temast täpsemat ettekujutust saada — nüüd, kus ta oli täiesti selge peaga —, aga ta lahkus kohe.

Nõnda jõudiski kätte seitsmenda märtsi hommik, aktuseks oli kõik ette valmistatud, läksin kooli võrdlemisi rahuliku enesetundega. Askeldamine selle aktuse kavaga oli viimaste päevade jooksul mu mõtted teistelt asjadelt kõrvale juhtinud, õieti olin küll muutunud palju rahulikumaks sellest hetkest peale, mil direktor ütles, et koosolek on kümnendal märtsil. Kuni selleni ei saanud ma enam midagi teha, kõik oli juba tehtud, mis teha andis.

Ja siis kuulsin koos teistega õpetajate toas seda jubedat uudist: üks kaheaastane laps oli viienda korruse aknast alla kukkunud ja silmapilk surma saanud. Vahetult enne

aktust tõi alati kõike teadev paksuke õpetaja Palmik lähemaid teateid. Et laps oli mänginud akna all taburetil, et nooruke vallasema jooksis teise tuppa telefoniga rääkima ja unustas lapse. Ja et talle oli helistanud tema järjekordne armuke — õpetaja Palmik rõhutas seda «järjekordset» niisuguse teatraalse põlgusega, et ma mõtlesin: sinul, vaesekesel, pole vist ainsatki armukest olnud.

Kohe algas aktus. Lapsed laulsid «Ema südant», naisõpetajad pühkisid vargsi silmanurgast pisara. Laste silmis pisaraid ei olnud, nad esitasid oma laulu kohusetruult ja püüdliselt, tegid lõpetuseks kiire kniksu ja lahkusid lavalt.

Pärast aktust läksime õpetajate tuppa tagasi, naised olid veel heldinud ja sentimentaalses meeleolus, eriti need, kel endal polnud lapsi. Õpetaja Palmik ei olnud aega raisanud (ma nägin küll, et ta hiilis aktuse ajal korraks välja, aga ei osanud arvata, milleks) ja edastas nüüd uut informatsiooni õnnetuse kohta:

«Teate, tema naabrid arvavad, et ta võis seda koguni meelega teha, see armuke olevat talle oelnud, et abiellub temaga, kui ta ainult lapse kuhugi ära sokutab.»

Mul tõusis lämmatav vihaklomp kurku.

«Kust teie seda teate?»

Palmik vaatas mind ehmunult.

«Ma ütlesin ju, et naabrid rääkisid!»

«Ja teie levitate seda juttu nagu kindlakstehtud fakti?!»

Palmik ajas end solvunult sirgu.

«Noh, teate, ega inimesed muidu ei räägi,» ütles ta sügavalt haavununa. «Ma tunnen neid naabreid, nad on täiesti intelligentsed ja korralikud inimesed!»

Huvitav — näiteks Marianne Rahi sa ei salli, aga tema on ju ka intelligentne ja korralik inimene! oleksin peaaegu kähvanud, aga pigistasin suu kinni. Hetk hiljem laususin võltsi tagasihoidlikkusega:

«Siis küll.»

Palmikut rahuldaski minu tagasitõmbumine täiesti, ta padistas edasi, nimetas tolle «armukese» nime, teadis, et mees töötab rajooni kooperatiivis autojuhina, on lahutatud, eelmine naine läks tema juurest ära sellepärast, et mees oli kodus jöhker, käis pidevalt teistega, ei hoolitsetud naise eest.

«Mis tolle ema nimi on?» küsis Valve teda katkestades.

«Viki Saarmas, taevake, kas ma ei oelnudki?»

Viki Saarmas? See nimi oli mulle tuttav, aga ma ei osanud seda kohe kellegagi seostada.

Palmik jagas oma informatsiooni heldelt edasi:

«Ta elab alles paar aastat meie linnas, tuli siia...»

Nagu ta nimetas mu endise kodulinna nime, sai mulle kõik selgeks. Viki Saarmas oli kolm — ei, neli aastat tagasi olnud minu õpilane! Mäletasin teda korraga selgesti. Pikk kõhn tüdruk, peaaegu poolde selga ulatuvate heledate juustega, mida ta koolis kandis justkui rõhutada alati patsis. See-eest nähti teda väljaspool kooli tihti lahtiste juustega, need olid tal tõepoolest ilusad. Tema kohta räägiti juba kooliajal ühte ja teist, ta pidas tutvust endast vanemate meestega, aga keegi ei tabanud teda kuski lausa amoraalses olukorras. Koolis jõudis ta rahuldavalt edasi, kindlasti ka sellepärast vaadati tema kohta liikuvatele juttudele läbi sõrmede. Lõpetab kooli ära, läheb minema ja asjal lõpp, pole enam meie mure. Niipalju kui ma mäletasin, elas ta emaga kahekesi, ka sealt perekonnast oli isa jalga lasknud. Neli aastat tagasi siis lõpetaski Viki Saarmas kooli. Minu lemmikõpilaste hulka ei olnud ta kuulunud, polnud õieti kuhugi kuulunud, oli lihtsalt üks paljudest. Koolis ei rikkunud ta korda ega paistnud millegagi silma, mina tegelesin rohkem nendega, kes meile kõigile peavalu valmistasid, või siis nendega, kes käisid minu eestvedamisel näiteringis, see oli mu eluaegne hobi. Viki-taoliste jaoks polnud mul lihtsalt aega.

Rohkem ma sel 7. märtsil enne koolist lahkumist Viki Saarma üle ei mõelnud. Vahetult enne koolipäeva lõppu aga tuli uus uudis: Viki Saarmas on vahi alla võetud.

Kas tollel igavesel vatrajal ja kuulujuttude levitajal Palmikul oli tõesti õigus?

Arutasime teiste õpetajatega juhtumit veel üht- ja teistpidi, siis hakkasid kõik koju kippuma. Naistepäeval eelne õhtu oli ju kätte jõudmas, igaühel omad plaanid tehtud, keegi võõras neiu Viki Saarmas ei puutunud neisse, tegelgu temaga nood, kes kutsutud ja seatud.

Läksime laiali, ma vältisin Valve ning Harriga koos minekut, vabandasin ennast sellega, et pean veel paaris kaupluses käima. Nad heitsid mulle paljutähendava pilgu ja lahkusid kohe, ilma midagi küsimata. Lugesin nende mõtteid nagu raamatust: nojah, sul tuleb ju oma Virginiale kingitus muretseda, eks sa lähed õhtul nagunii tema poole... Meie suhted Virginiaga polnud ammu enam

saladus, kergem on varjata sinist silma kui ühe mehe ja ühe naise suhteid. Ega me küll üritanudki varjata, olime ju mõlemad vabad inimesed, meie moraalne pale polnud hädaohus.

Käisingi oma sõnade kinnituseks ühes kaupluses sees, ostsin habemeajamiskreemi, tahtsin osta ka kölni vett, aga müüja raputas irooniliselt muiates pead.

«Kas te elate kuu peal või? Odekolonni võite saada ainult hommikuti, kui me ukсед lahti teeme, sedagi kaubapäeval. Tulge mõnikord poole kümne paiku vaatama, siis näete, kui ägedalt mehed on hakanud oma näonaha eest hoolitsema...»

Lilled olin endale meie maja kõrval asuvas lillepoes juba varakult kinni pannud, ühe minu õpilase ema töötas seal juhatajana. Mööda minnes võtsin nüüd ka need välja — viis imeilusat kollast roosi, teadsin juba, et need on Virginia lemmikud. Kolm rubla tükk — pole midagi öelda, vähemalt hindu osatakse meil õigesti ajastada, ülehomme saaks needsamad roosid siit poolteise rublaga kätte, kui neid muidugi on.

Läksin koju, panin roosid vaasi ja tõstsin esikusse jahedamasse ning pimedamasse nurka, siis istusin nagu alati koju tulles oma laua taha.

Viki Saarmas. Minu õpilane. Ma olin tema klassijuhataja. Täna viis miilits ta vahi alla — kahtlustatuna oma lapse tapmises...

Ma ei uskunud seda, ei suutnud uskuda. Et teda tahe- takse üle kuulata, see oli arusaadav, aga et ta võis mil- leski niisuguses süüdi olla — ei, ei!

Ja ometi — loomuvastane oli juba seegi, et ta lapse täiesti unustas, akna alla taburetile jättis, kui ta peig- mees helistas (mulle meeldis sellest mehest ikkagi nii- moodi mõelda — peigmees). Unustas? Jah, kui ta juba telefoniga rääkis, siis võis ta tõesti kõik muu unustada. Aga enne seda? Kuidas on võimalik mitte näha last varitsevat ohtu, sellest mitte välja teha? Emad, ka kõige sügavamas unes naised, ärkavad öösel isegi lapse vae- valt kuulda häälsuse peale, see on emainstinkt, mis nad äratab. Kas Viki Saarmal pole seda instinkti? Kuidas võis ta lapse kõrvalt akna juurest üles karata ja teise tuppa joosta? Hajameelsus, mõtlematus? Ükskõik, kuidas seda teguviisi nimetada, see ei muuda midagi. Kas ükski ema jätaaks oma lapse kuristikku äärele seisma ja jookseks tükk maad eemale oma kallimaga rääkima?

Telefon helises, võtsin toru, sellest kostis Virginia hääli: «Oled juba kodus? Väga hea. Kujuta ette, mulle lan- ges täna öine valve kaela. Täiesti ootamatult. Üks tohter on haigeks jäänud, keegi peab teda asendama. Teistel on kõigil lapsed ja mehed, mul lihtsalt ei sobinud vastu hakata. Oled sa väga pettunud?»

Kas ma olen? Ma ei osanudki vastata, kohmasin midagi ebaselget.

«Ära ole. Ma lõpetan hommikul kella kaheksa paiku, tule üheksaks minu juurde. Saad aru, mul on endal ka kole kahju, aga praegu pole midagi parata. Eks ju, sa ei ole hirmus pettunud?»

«... Ei, ei ole.»

Ta mõistis minu segadust ja vastusega viivitamist mui- dugi valesti, see oli hea.

«Ära ole jah. Meil on ju terve homne päev, ülehomme pühapäev ka veel. Eks ju?»

Pingutasin ennast, et vastata rahulikult ja loomulikult:

«Muidugi, ära muretse. Sellest pole midagi.»

«Siis on kõik korras. Anna andeks, mul pole praegu rohkem aega, ma helistan haiglast. Kui tahad, võid mulle siia helistada. Pärast, öhtul. Märgi number üles, ja kui telefon ei vasta, siis helista natukese aja pärast uuesti, haigla asi, tead isegi, mind võidakse kuhugi välja kut- suda.»

Märkisin numbri üles, lubasin helistada. Ja jäin jälle tardunult oma laua taha istuma.

Mu peas olid kõik asjad segamini. Õigem oleks öelda, et nad olid seal kõik ühekorraga, ja seal polnud nii palju ruumi, nad pörkusid vastamisi, läksid segi, pörkusid jälle üksteisest eemale, tulid tagasi.

Kõik korraga. Viki Saarmas ja tema surnud laps. Bir- git. Öppenõukogu koosolek esmaspäeval, milleks ma pidin väga tõsiselt valmistuma.

Miks see traagiline juhtum Viki Saarmaga mind nii erutas, piinama hakkas? Miks ma tikkusin mõttes tagasi aastate taha, mil ta käis veel minu klassis? Miks pidin ma ikka ja jälle sellele mõtlema, justkui oleksin mina tolles jubedas õnnetuses süüdi?

Vastust polnud tarvis otsida, ta oli olemas.

Ma oleksin sellesse loosse kindlasti palju rahulikumalt suhtunud, kui ma poleks alles hiljuti käinud Sindis ja Kaagveres. Kui mul poleks tulnud lähemalt tutvuda maa- ilmaga, mille olemasolust me harilikult ei tea või sal-

game selle teadmise lihtsalt maha, kanname meisse mitte puutuvate asjade rubriiki. Aga nüüd ei saanud ma seda enam teha. Mulle tulid ükshaaval meelde kõik need kodud ja emad ja isad, kellest ma olin seal lugenud, koolid, kes saatsid oma õpilasi sinna külmalt korrektsete iseloomustustega, tüdrukud, kes ööbisid üheksakorruseliste majade katustel, hulkusid ringi, kolme-neljateistkümneaastaselt magasid täiskasvanud meestega.

Kunagi olid ka nemad niisama väikesed ja süütud nagu see laps, kes eile õhtul viienda korruse aknast surnuks kukkus.

Kas meist keegi, ma ise ja kõik mu endised kolleegid kaasa arvatud, oleks osanud öelda, millal muutus Viki Saarmas niisuguseks, nagu ma teda praegu mäletasin viimasest klassist: tüdruk, kelle kohta räägiti ühte ja teist? Püüdsin teda meenutada varasematest klassidest, ma andsin ju tunde alates neljandast. Miks ma ei mäletanud teda sellest ajast? Selge, ta ei paistnud kindlasti ka siis millegagi silma. Millal mina tema klassijuhatajaks sain? ... Tõsi, see klass anti mulle hiljem: üks õpetaja haigestus vähki ja lahkus koolist ning mind määrati tema asemele, kuigi mu eelmine klass oli just kevadel lõpetanud ja tavakohaselt olnuks mul õigus ühele vabale aastale. Viki Saarma klass oli siis üheksas, kui ma õigesti mäletasin, jah, nad käisid üheksandas. Neilt päevilt hakkas Viki Saarma nagu mulle juba meelde tulema. Ja tal oli päris ilus hääl, koolipidudel laskis ta end mõnikord pehmeks rääkida ja laulis, enamasti parajasti moes olnud laule.

Jah, siis hakkasidki varsti tema kohta liikuma jutud, et ta seltsib meestega, käib nende juures ka hilja õhtul. Ükskord kutsuti ta ema kooli välja, nüüd tuli see mul selgesti meelde. Ta oli väike, kohkunud näoga naine, töötas vist kuskil asutuses arveametnikuna või midagi taolist — taevake, kui vähe teadsin ma tollal oma õpilaste kodudest ja vanematest! Ta tuli õpetajate tuppa, jäi ukse juurde seisma ja vaatas meid ikka nendesamade kohkunud silmadega. Temalt küsiti, kas ta tütar on õhtuti kaua kodust ära, kas ta käib vanemate meestega läbi, ta eitas kategooriliselt, hirmunult: ei, ei, ei, midagi niisugust ei ole, minu tütar on väga hea laps, meil on temaga väga soe ja usalduslik läbisaamine!

Nii ta ütles, ja me mõtlesime talle otsa vaadates: sa

ei räägi tõtt, sa tead palju rohkem, kui ütled, palju rohkem kui meie, aga sa ei taha seda tunnistada!

Me saime sellest aru, kuid meil oli temast kahju, me ei tahtnud talle vägisi peale käia, kuulasime ta ära ja ainult hoiatasime — sõbralikult, tähtsalt, ametlikult: kui ta peaks midagi niisugust märkama, siis on tema kohus sellest ka meile teatada. Ja lasksime tal minna. Sellega kõik piirduski. Viki Saarmas ei rikkunud koolis korda, suhtus õpetajatesse aupaklikult ja viisakalt, kool ei pidanud vajalikuks asja rohkem uurida. Jah, praegu meenus mulle, et keegi, vist direktor, ütles koguni autoriteetselt, et kuulujutte on alati levitatud, ja niikaua kui meil pole fakte, ei maksa neid jutte uskuda. Oma ema peaks ju ikkagi teadma, ja kui ema väidab, et kõik on korras, siis peame teda uskuma, ta on korralik naine, töökohast ei teata tema kohta midagi halba öelda.

Me kõik rahuldusime sellega, meid huvitas Viki Saarmas ainult kui õpilane.

Mu mõtted pöördusid taas olevikku. Mis siis, kui Birgiti sõbrad oluksid kah vanemad ja targemad, kui nemadki oleksid ajanud oma asju nii, et keegi poleks kuhugi miilitsat välja kutsunud? Kas me siis tunneksime praegu üldse huvi Birgit Rahi vastu? Ka tema ei riku koolis korda, suhtub õpetajatesse lugupidavalt ning käitub viisakalt, ka tema ema on korralik inimene, kelle kohta täitevkomiteest ei öelda kindlasti sõnagi halba. Kas võimalikud kuulujutud oleksid meid siis eriti rahutuks teinud? Ja veel enam — kui Birgitil poleks eelmisel õppeaastal olnud toda sissekukkumist vanaema juures, kas oleks Marianne siis mulle tunnistanud, et Birgit on minu tütar? Vaevalt küll.

Kui rahulik olnuks sul elada, Tehvan Kruuda! Hetkeks tundsin suurt väsimust, tahtsin peaaegu, et see kõik olekski tõepoolest nii.

Ei, see ei ole nii. Ega saagi olla. Ei tohigi olla.

Esmaspäeval on õppenõukogu. Mida ma seal räägin? Mida räägib Valve? Kas meil õnnestub kõiki teisi veenda? Keegi peale direktori ja Harri ei teagi ju veel, et me käisime Sindis ja Kaagveres. Kas nad panevad pahaks, et me varjasime oma sõitu nende eest? Kui nii, siis läheb meil ehk raskeks... Ma polnud direktorigagi meie sõidu tulemustest kõnelnud, ainult paar sõna, ta ütles, et ei taha enne õppenõukogu koosolekut midagi täpsemalt teada... Probleemid kuhjusid, segunesid, ma otsisin asjatult

tolleks koosolekuks kõige õigemad ja mõjusamat käitumisviisi. Istusin poole ööni üleval, unustasin juba, et olin lubanud Virginiale helistada, siis meenus see mulle järsku, võtsin toru ja valisin numbri.

Virginia ise võttis kõne vastu, tema hääles kõlas üllatus:

«Sa oled veel üleval?»

Vaatasin kella, see näitas pool kolm.

«Ma arvasin juba, et sa jäid magama ja unustasid helistada.»

«Ei, ei unustanud,» valetasin ilma mingi südametunnistuspäinata. «Ma tegin tööd, praegu lõpetasin.»

Vestlesime mõned minutid ja soovisime siis teineteisele head ööd. Mida erilist me oleksimegi saanud telefoni teel rääkida? Haiglates on väga palju paralleeltelefone, see oleks veel puudunud, et keegi sattunuks meid pealt kuulama.

Magasin rahutult, aga kui ärkasin, oli kell juba pool kümme.

Tõusin, panin end pidulikumalt riidesse, võtsin esikust lilled ja läksin, väike kingitus portfelligi. See oli üks raamat, «Eesti maal», Virginia tundis elavat huvi kujutava kunsti vastu, joonistas ka ise natuke ja oli mulle kurnud, et tal jäi see raamat ilmumise ajal ostmata, magas lihtsalt maha. Saada polnud seda enam kuskilt, olin otsustanud ohverdada oma eksemplari. Sammusin aeglaselt mööda pooltühje tänavaid — ma ei tahtnud bussiga sõita, vajasin kõndimist ja värsket õhku, et vaevarikka öö väsimust ja loidust välja ajada — ja mõtlesin nagu muuseas, et ei tea, kas see on nüüd mingi enne, et ma viin oma isikliku raamatu sinna, temale. Et enne üks raamat, siis teine, siis veel midagi ja lõpuks kolin ka ise järele.

See võimalus ei tekitanud minus tol hetkel mingit erutust, fikseerisin ta lihtsalt kui mõtte, kui ühe edasielamisvariandi. Võimalik, et see lähebki nii, aga enne tuleb kõik lahtised otsad kokku sõlmida, oma sisemine tasakaal tagasi saada.

Veetsin Virginia juures kaks päeva, ta nagu aimas, et ma vajan lihtsalt puhkust ja oma muredest eemalolekut, ega puudutanud sõnagagi Birgitit ja kooliprobleeme.

Viki Saarmast tuli siiski juttu, see oli linnas nüüd igal pool kõneaineks, väikese linna elu on tavaliselt nii üks-

luine, et iga vähegi drastilisem sündmus tuleb nagu värske õhu vool — kohatu võrdlus küll, aga nii see on.

Viki oli kohe pärast ülekuulamist vabastatud, seda oli ju arvata, milleks nad pidanuksid teda kinni hoidma. Üks asi on inimeste hulgas ahnelt ühe suust teise suhu kihutavad kuulujutud, teine asi tegelikud faktid, uurimisega kindlakstehtavad tõsiasiad. Ja tõsiasi oli see, et laps ronis ise aknale, kukkus sealt alla, midagi muud ei saanudki keegi tunnistada, last märgati alles siis, kui ta lamas juba all tänaval, ta polnud õieti karjudagi jõudnud.

Ka Viki oli psühhoneuroloogilisest ekspertiisist läbi käinud — Virginia teadis seda — ja täiesti terveks tunnistatud.

«Lausa fantastiline, kui verejanulised on inimesed,» ütles Virginia sellest rääkides. «Ma kuulsin, et linnas keerutatakse juba juttu, et ta olevat lapse ise alla tõuganud. Et mees ei jätaks teda maha.»

«Jamps! Niisuguste juttude levitajad tuleks vangistada.»

«Kuidas neid panna, ega nad räägi seda avalikult. Ja nii jube kui see ka ei ole, sääraseid juhtumeid on olnud. Tõsi küll — nende paari tapmise puhul, mida mina tean, oli tegu päris pisikeste laste, õigemini imikutega.»

«Jätame selle jutu, ma ei taha... Sa ei teagi, et too naine oli neli aastat tagasi minu õpilane.»

«Jah?» Virginia ei öelnud rohkem midagi, olin talle selle eest tänulik.

Lahkusin pühapäeva õhtul. Veider mõelda, aga olin peaaegu heas tujus. Olin puhanud, tegelnud kõikvõimalike asjadega peale nende, mis mind vaevasid, ja see oli mulle ilmselt kasuks tulnud. Piki pimedaid tänavaid kodu poole kõndides märkasin oma imestuseks äkki, et ümisen mingit ei tea kust meeldejäanud viisijuppi. Seda polnud minuga juhtunud juba terve aasta. Sellest ajast peale, kui Eneli mind üksi jättis.

Eneli... Kummaline, ma suutsin talle mõelda peaaegu ilma valuta, ilma selle terava puudusetundeta, mis oli mind esimestel kuudel lakkamatult jälitanud. Kui tihti ma üldse olin viimasel ajal talle mõelnud? Kas ma olingi mõelnud?... Eneli, kui sa olid alles olemas, ei kujutlenud ma ainsatki päeva ilma sinuta, ma vajasin sind iga tund, iga silmapilk. Nüüd küsin ma endalt ebaledes, kas sind üldse oli või on see ainult minu kujutelm, uni... Sa olid ja enam sind ei ole — lihtsad, oma lihtsuses

koguni otsekui loomulikud faktid. Nii nagu seegi, et elu murrab endale teed kõigile kaotustele ja ilmajäämistele vaatamata. Kas muidu olekski mõeldav elada? Me kõik oleme kaduvad. Ja kaduval olendil ei ole aega, ta kiirustab, ta tahab kätte saada kõik, mida see lühike kaduvik suudab talle pakkuda... Meil, Eneli, oli kõik ilus. Lõpuni.

Jõudsin keskväljakule, tahtsin juba oma tänava poole pöörata, kui mu tähelepanu paelus äkki väljaku teises servas liikuv tume kogu. See oli keegi naine, tänavavalgustuse ähmases kumas nägin, et tal oli seljas lühike jope, selle all hele seelik. Ta astus kuidagi komistades ja komberdades, siis peatus äkki ja toetus puu najale, võttis sellest kinni. Mis tal on? Kas ta on haige?

Pöördusin ja hakkasin tema poole minema. Ta ei liigutanud end, toetus endiselt suurele raagus vahtrale. Kui jõudsin lähemale, sain aru, et ta nutab. Miski selles figuuris tundus mulle äkki tuttavana, kiirendasin sammu. Kes see on?!

Mõne sammu kauguselt tundsin ta päriselt ära. See oli Birgit. Tema?! Mida teeb tema kella üheteistkümne ajal öhtul üksinda siin väljakul? Miks ta nutab? Mis on juhtunud?

Rinnus kiskus krampi, läksin peaaegu jooksupalu tema juurde.

«Birgit!»

Ma ei saanud aru, kas ta tundis mu hääle ära või mitte, ta ei liigutanud ikka veel, surus ennast kõvasti vastu puud ja nuttis nüüd juba täiesti kuuldavalt.

Astusin tema kõrvale ja panin talle käe ümber õlgade, tõmbasin ta puust eemale.

«Birgit! Mis on juhtunud?»

«Jätke mind rahule!» purskas ta läbi pisaräte. «Minge ära!»

«Ütle mulle kohe, mis on juhtunud!»

«Minge ära, õpetaja!»

Ta tundis mu niisiis ära. Seda parem. Vastupuiklemisest hoolimata pöörasin ta näo enda poole ja vaatasin talle silma.

«Mis on lahti?»

«Jätke mind rahule!»

Mu südame ümber tõmbus kokku külm rõngas. Peab olema juhtunud midagi väga tõsist, kui minu tütar seisab hilisel talveöhtul üksinda keset linna puu najal ja

nutab. Nutab nii, nagu oskavad nutta ainult väga noored inimesed — valusalt, ennast tagasi hoidmata, kõigest südamest.

«Ei, Birgit. Sa tuled nüüd minuga kaasa, ma viin su koju.»

«Ei, ei! Ma ei taha koju! Ei taha!»

Ma ei osanud enam midagi mõelda. Kas kodus juhtus midagi? Mariannega? Läksid nad riidu? Ei, see ei saanud praegu põhjuseks olla. Ema ja laps võivad sageli riidu minna, võivad lausa hüsteerikasse sattuda, olen seda näinud, aga siin pidi olema midagi muud.

«Kell on väga palju, sa pead koju minema, Birgit. Tule, ma saadan sind.»

«Ei, ma ei lähe koju! Ma ei taha minna!»

Ta toetas jalad nii kõvasti maha, et ma ei suutnud teda liigutada. Mida teha? Andsin äkki tekkinud impulsile järele, ütlesin:

«Hästi, siis tuled minu juurde. Istume natuke ja sa räägid mulle, milles on asi.»

Imelikul kombel oli sellel ettepanekul mõju, Birgit ei punnitud enam vastu, laskis ennast paigalt tõmmata. Mu käsi oli ikka veel ümber ta õlgade, eemaldasin selle tasakesi ja võtsin tal sõrmedest kinni.

«Lähme.»

Ta tuli minuga tõrkumatult kaasa, me kõndisime kiiresti meie majani, ma lükkasin välisukse lahti. Trepikojas oli pime, kedagi polnud liikumas. Seda parem. Viisin ta kähku trepist üles, avasin oma korteri ukse ja tõmbasin ta sisse. Süütasin esikus lambi. Birgit seisis liikumatult ja kõssis keset esikut, vahtis enda ette maha.

«Võta riidest lahti.»

Ta võttis kuulekalt jope seljast ja riputas varna, tõmbas siis saapad jalast.

«Säh, siin on tuhvliid, pane jalga.»

Ta pistis jalad minu tuhvlitesse, need olid talle suured, aga ajasid asja ära.

«Nüüd lähme tuppa.»

Viisin ta sisse ja panin tugitooli istuma.

«Istu siin, ma teen kohvi.»

Jahvatasin oad peeneks, lülitasin elektrikeetja sisse. Piilusin korraks tuppa, ta istus oma kohal, nagu ma olin ta sinna pannud, ega olnud ennast liigutanudki.

Tahtsin juba tuppa minna, aga muutsin meelt. Las ta istub ja toibub.

Kust ta tuli? Mis juhtus? Ta nägu oli seal puu juures mulle üsna lähedal, alkoholilõhna ma küll ei tundnud. Aga imelik ta oli, väga imelik. Kas jälle tabletid?

Ootasin kannatamatult, kuni kohvivesi keema hakkas, valasin joogi termosesse, viisin tuppä. Panin lauale tassid ja suhkrü, tõin külmkapist koore — see oli juba kaks päeva tagasi ostetud, aga pidi veel kõlbama küll.

Valasin talle tassitäie, panin suhkrugi sisse, kallasin koort peale.

«Joo.»

Ta ei vaielnud vastu, võttis sõnakuulelikult tassi ja hakkas pisikeste lonksudega rüüpama. Pisaraid polnud enam, mu ees oli lõpumatult õnnetu, trotslik ja kibestunud nägu.

Oleksin väga tahtnud teda uuesti küsitlenema hakata, aga pidasin targemaks oodata. Kui ta räägib, siis ise. Pealekäimisega ei saavuta midagi.

Oodata tuli kaua, kartsin juba, et ei kuule temalt ühtki sõna. Kell lähenes tulistjalu keskööle, pidin ta varsti koju saatma.

Viimaks tõstis ta silmad ja küsis üllatavalt rahulikult:

«Miks te mu siia tõite?»

«Kuhu ma oleksin siis pidanud su panema? Koju minna sa ei tahtnud, ma ei saanud sind ju sinna väljakule jätta.»

«Te olete õpetaja, sellepärast, jah?»

«Sa tahad mind vist solvata?» küsisin vastu. Ta võpatas.

«Ei, ei taha... Te saite valesti aru.»

Ta vaikis jälle, ootasin kannatlikult edasi. Järsku helises telefon. Astusin kirjutuslaua juurde, võtsin toru. Mu aimused ei petnud: see oli Marianne.

«Birgit on kadunud!» ütles ta ilma igasuguse sissejuhatusega.

«Jah?»

«Mis «jah»? Ta on kadunud, kas sa aru ei saa?!»

Marianne rääkis, ei, karjus torusse nii valjusti, et seda võis kindlasti toa teise nurka kuulda. Mu pilk langes tahtmatult Birgitile, kaalusin kiiresti, mida öelda, kui nägin, et Birgit tegi käega hoiatava märgi. Sain aru: ta ei tahtnud, et ma ütleksin, et ta on siin.

«Millal ta siis ära kadus?»

«Ta läks kella nelja ajal ühe sõbranna poole ja pole koju tulnud. Ta tuleb üles otsida!»

«Oota nüüd. On sul üldse aimu, kus ta võiks olla?» Venitasin mõttetute küsimustega aega, et lahendust leida.

«Kui ma seda teaksin, siis poleks ma sulle helistanud!»

Piilusin vargsi Birgiti poole. Ta pidi kuulma, et Marianne sinatas mind. Mida ta sellest mõtles? Alles nüüd taipasin, et olin ka ise sina öelnud.

«Miks sa vaikid? Hallo! Hallo!» Marianne muutus kärsituks.

«Ma mõtlen.»

«Mida sa mõtled?! Ta tuleb üles otsida! Kohe! Homme on õppenõukogu koosolek, kui ta nüüd...»

Ma ei kuulanud, mida ta edasi vuristas, mõtlesin pingeliselt, kuidas talle vastata.

«Kust ma oskan teda otsida?»

«Igalt poolt! Mine kohe välja, hakka otsima! Ja katsu sa miilitsasse teatada!»

Sain aru, et Marianne on täiesti endast väljas, et talle on praegu võimatu midagi selgeks teha.

«Tead mis? Oota, ära karju mulle kõrva. Ma lähen kohe. Pane toru ära, ma helistan sulle ise, kui saan midagi teada. Selge?»

«Mine otsemaid!»

«Lähen, lähen. Pane nüüd toru ära, ma tõmban mantli selga.»

Ootasin, kuni kuulsin tuututamist, siis panin kuulde-toru aparaadile ja vaatasin Birgitile otsa.

«No nii. Nüüd olen siis mina kah sinu pärast valelik. Valetasin sinu emale.»

«Ta ise valetab kogu aeg. Teile, mulle, igaühele!»

See tuli tal niisuguse vihapurskega, et ma pörkasin tagasi.

«Oma emast ei räägita niimoodi, Birgit.»

«See on ju nii!»

Seisin viivu kirjutuslaua kõrval, siis läksin ja istusin oma kohale tagasi.

«Hea küll. Aga nüüd ole kena ja räägi mulle kõik ära. Kus sa olid, mis juhtus.»

Ta ei hakanudki enam puiklema:

«Midagi ei juhtunud. Ma olin Aivari juures.»

Selge. Ikka Aivari juures. Aga seal pidi ju ometi midagi juhtuma, mis sa muidu sinna väljakule otsisid ja seal nutsid.

«Pidasite pidu?»

«Ei, ei! Me olime kahekesi, võõrasema polnud kodus.»

Ta...» Birgit võitles endaga veel natuke, siis prahvatas: «Ta ajas mu välja! Ütles, et ei taha minuga enam üldse tegemist teha! Et mina olen kõiges süüdi, minu pärast peab tema nüüd tehnikumist ära tulema, teise linna elama minema!»

«Pea, pea. Kuidas siis sina saad selles süüdi olla?»

«Mina olevat oma emale kõik ära rääkinud, minu ema nõudvatki nüüd, et Aivar siit linnast kaoks.»

Oli see nii? Mariannet tundes võis seda uskuda küll. Aga kas ta julges Aivari võõrasemale niimoodi öelda? Ta teadis ju, kes see naine on, milline kuulsus tal kannul käib. Kas ta ei kartnud, et naine räägib kogu Birgiti loo linna peal välja? Ei, midagi ei klappinud.

«Kuule, rahune nüüd. Ma ei usu seda. Sinu ema on täitevkomitee sekretär, ta ei hakka niisuguseid asju tegema.»

«Sellepärast ta teebki! Ta arvab, et kõik kardavad teda, kuulavad tema sõna! Mulle valetab ta kogu aeg, et teda austatakse ja armastatakse igal pool, aga ma tean ju, et teda ei salli keegi! Teil koolis ei sallita ka, ükski õpetaja ei salli!»

«Sa tahtsid vist öelda: meil koolis. See on ka sinu kool, Birgit.»

«Kui kauaks? Homme teete selle õppenõukogu koosoleku ja saadate mu Kaagveresse!»

«Kes sulle seda ütles?»

«Ma tean!...» Ta istus natuke vaikides ja hakkas siis uuesti nutma. «Ka mind ei salli koolis keegi, see kõik on tema pärast!»

«Pea kinni. Nüüd sa eksid. Kellelgi ei ole sinu vastu midagi, usu mind.» See polnud küll õige, aga mul ei jäänud muud üle.

Birgit ei kuulnudki vist mind, ta kuivatas käeseljaga silmi ja ütles korraka hoopis teise häälega:

«Ta ütles, et pole minust kunagi hoolinud, et simas minuga niisama, keegi peab ju olema ja mina ise tahtsin ka. Ta on siga, siga, siga!»

Mis ma sulle ütlen? Ma saan su kohutavast pettumusest aru, aga mis see aitab? Nendes asjades peab igaüks ise oma vitsad saama, teiste jutt ei maksa midagi.

«Kas sa armastad teda?»

«Ma vihkan teda!»

Selgemat vastust ei saanud ollagi. Esimese armastuse lüüasaamine on hirmus, sinu eas arvatakse, et inimene

võib eksida ükskõik milles, aga mitte armastuses. Eksitakse, Birgit. Koledasti eksitakse. Hirmus valus on. Aga elatakse edasi.

«Ta ütles, et on mind kogu aeg petnud, et ma olin tal ainult alati hea käepärast võtta!»

Kogusin julguse kokku:

«Kas sinul on peale tema... teisi olnud?»

«Ainult üks kord, see oli kogemata!»

Issand küll. Niisugused pihtimused kuueteistkümnenda aastase tüdruku suust ajavad ihukarvad püsti. Oma enda kuueteistkümnenda aastase tütre suust. Mida hakkan ma sinuga peale?!

«Ta valetas mulle alati! Kõik valetavad, kõik!»

«Mina pole sulle midagi valetanud.»

«Teie!... Teie ei ole muidugi, teie...» Ta jättis lause pooleli, ma ei saanudki teada, mida ta tahtis öelda. Vaatasin talle otse silma ja püüdsin anda häälele võimalikult palju soojust, aga ka autoriteeti:

«Kuula nüüd mind, Birgit. Ma ei luba sind Kaagveresse saata, keegi ei tahagi sind sinna saata. Sa käid meie koolis edasi ja lõpp. Aga öised ümberhulkumised peavad ära jääma. Usu mind, ma räägin sinuga kui sõber. Moraali ei hakka ma sulle lugema, ükskord taipad isegi, et mul on õigus. Eksida ja komistada võib igaüks, aga lamama ei tohi jääda, peab ennast püsti ajama ja edasi minema. Aivari peale vilista, niisugused poisid pole seda väärt, et nende pärast öösel keset linna pisaraid valada.»

«Ega ma ei nutnud tema pärast!»

Muidugi, sul on õigus, sa nutsid enese pärast, oma pisikese kokkuluuletatud õhulossi kokkuvarisemise pärast. Õhulossid peavadki kokku varisema — ja mis loss see oli? Viirastus, meelepete, midagi niisugust, mida sa ei usu mõne aasta pärast enam isegi.

«Kuula nüüd veel. Sa tõused praegu ilusti üles ja lähed koju. Kui ema küsib, kus sa olid, siis räägid ära, et käisid Aivari juures ja teie vahel on nüüd kõik lõppenud. On ju nii?»

Ta ei vastanud, aga ma teadsin, et see vaikimine tähendab nõusolekut.

«Minust ära räägi, nii on vist parem. Ja ära emale vastu hakka, ära teda ärrita. Ta on nagunii endast väljas sinu pärast, ta muretseb ju, püüa sellest aru saada.»

«Midagi ta ei muretse! Ta muretseb ainult enda pärast, vaat mis! Ta valetab mulle kogu aeg, et tal ei ole kedagi

peale minu, aga ma tean, et tal on armuke, ta käib iga nädal selle juures!»

Ah vaat kust tuul puhub... Harilikult armukadetsevad emasid küll pojad, tütreid on kiivad isade uute armastuste peale... Mis teha, esineb ka vastupidist.

«Ma keelan sul emast niisugusel toonil rääkida, Birgit. Kui sa tahad, et sinust peetaks lugu, siis õpi teistest lugu pidama. Mis sellest siis on, kui su emal on uus kiindumus tekkinud? Ta on ju veel noor naine, ka tema tahab elada ja õnnelik olla. Ma tean, mu sõnad ei tähenda sulle praegu suurt midagi, mina sinu asemel ei kuulaks kah, vilistaksin vanakeste tarkuse peale. Aga kui sa pead minust natukegi lugu, siis räägi palun oma emast minu kuuldes teisiti. Kui sa tahad, et mina sinust ka lugu pean.»

Ta ei vastanud, tõusis ja läks tagasi vaatamata esikusse. Järgnesin talle, toetusin uksepiidale ja vaatasin, kuidas ta saapaid jalga tiris.

«Kuidas siis jääb? Lähed kenasti koju, püüad ema vastu hea olla?»

«Lähen küll. Aga kas ma suudan hea olla, seda ma ei tea. Ausõna, ma püüan, aga ma ei tea, kas suudan.»

«Suudad küll. Ma helistan talle mõne aja pärast, küsin, kas sa oled ilmunud. Mine nüüd. Ja pea meeles, et kui sa tahad, võid alati minu juurde tulla. Mis sa siin räägid, see jääb ainult meie kahe vahele.»

Ta vedas jope selga, keeras ukse lukust lahti. Juba lävel seistes pööras ta äkki ringi ja vaatas mulle pikalt, lapseliku avameelsusega otsa.

«Miks teie minu vastu nii hea olete, õpetaja?»

Mul jäid sõnad suhu kinni, heitlesin endaga tükk aega, enne kui sain hääle jälle lahti:

«See pole headus, Birgit. Ma püüan ainult õiglane olla ja sind mõista.»

«See on headus.» Rohkem ei öelnud ta midagi, tõmbas ukse kibekiiresti kinni, nagu oleks ta oma äsjaseid sõnu kahetsenud või häbenenud. Kuulsin, kuidas ta müdinal trepist alla jooksis, palusin mõttes taevast, et keegi ei näeks teda.

Täna rääkisin ma sinuga esimest korda nagu inimene inimesega.

Kas tuleb aeg, mil ma saan sinuga rääkida kui isa tütreaga?

Tuleb. Ma ei tea, millal, aga tuleb. Ma ei lase sind endalt lõplikult röövida, Birgit.

Poole tunni pärast helises telefon, enne kui ma ise jõudsin helistada.

«Ta tuli koju, kõik on korras.» Ja kohe algas tuttav tuut-tuut-tuut.

Sa ei taibanud isegi küsida, miks ma olen ikka veel kodus, kui lubasin ometi kohe minna Birgitit otsima. Jumal tänatud.

Õppenõukogu koosolek kujunes oodatust lühemaks. Direktor lausus mõned selgitavad sõnad, tähendas, et asi on niikuinii kõigil teada ja ta tahaks nüüd kuulda, mida arvab kollektiiv.

Valmistusin juba tõusma, kuid Valve jõudis minust ette.

«Me käisime õpetaja Kruudaga mõni nädal tagasi Sindis ja Kaagveres. Ma tahaksin kõigepealt teile natuke sellest sõidust rääkida.»

Kostis sahinat ja suminat, kõik olid äärmiselt üllatunud.

Valve ei teinud sellest välja, ta rääkis ja rääkis ja rääkis, ta rääkis kõigest, mida me olime seal näinud ning kuulnud. Ja lõpetas lühidalt:

«Nüüd on teil ehk mingi ettekujutus sellest, kuhu te Birgitit ja Eskot võite saata. Mina olen kategooriliselt selle vastu.»

Ta istus, keegi ei piiksatanudki, ruumis valitses sügav vaikus. Direktor kõhatas, pöördus minu poole:

«Kuulame vahest ära, mida arvab Birgit Rahi klassijuhataja. Palun.»

Tõusin ja ütlesin:

«Ma olen nagu õpetaja Johanneski veendunud, et me suudame need kaks noort inimest ise oma tegude üle järele mõtlema panna. Ma leian, et see on meie kohus. Olen samuti kategooriliselt nende erikooli saatmise vastu.»

Valve pikk ning absoluutselt siiras jutt oli avaldanud vääramatut mõju. Kõik hääletasid üksmeelselt Birgiti ja Esko kooli edasijätmise poolt.

Koosolek lõppes, ma läksin kiiresti direktori kabinetti ja valisin telefonil Marianne numbri.

«Tehvan siin. Kõik on korras.» Ja panin toru viivitamatult hargile, ma ei tahtnud tema häält kuulda.

Ukse ees oli viimane, kevadine koolivaheaeg, elasime lõpuks ometi rahulikku, just nagu paine alt pääsenud elu, Pandora laegas näis olevat end selleks õppeaastaks ammendanud. Aeg-ajalt tuli õpetajate tuppa ka uudiseid, aga need olid pärit maailmast väljaspool meid — väljaspool kooliseinu sagivast rahutust maailmast, millel polnud meiega otseseid kokkupuutepunkte. Me kuulasime neid nii, nagu kuulatakse raadiost rubriiki «Mis juhtus?» — taevast hoia, mida kõike ei tehta, jumal tänatud, et meie pisikeses universumis ei toimu midagi taolist! Birgit ja Esko käitusid laitmatult, tundus, et nad olid viimaks ometi aru saanud oma olukorra tõsidusest. Informatsioon moonduv vastavalt nendele, kes seda edasi annavad, igatahes levis kümnendas ja üheteistkümnendas klassis pärast naistepäevajärgset õppenõukogu koosolekut kindel teadmine, et Birgit ja Esko olid seisnud ärasaamise lävel, haridusosakond ja miilits olid seda kategooriliselt nõudnud, enamik õpetajaidki olevat selle poolt olnud, ainult õpetaja Johannese ja õpetaja Kruuda järeleandmatu vastuseis olevat kaalukausi lõppeks kooli edasi jätmise kasuks kallutanud. Meie käik Sinti ja Kaagverre polnud enam saladus — veidral kombel teadsid seda kõik meie õpilased; muidu sootuks vagane Mall Erelt, kelle pealtnäha rikutud ilme oli mind sügisel esimesel pilgul eksitusse viinud, sõandas ühes klassijuhatajatunnis koguni küsida, mida me seal nägime ja kas ma ei tahaks neile sellest veidi põhjalikumalt rääkida. Oleksin seda ehk teinudki, aga Birgiti juuresolek segas, kartsin, et ta võtab kõiki mu sõnu endale määratuna.

Ainus suurem linnast meieni jõudnud uudis, mis ei puudutanud küll teisi peale minu, oli seotud Viki Saarma looga. Nagu tavaliselt, nii olid esialgsed kuulujutud ka selles asjas tegelikkusest mööda kihutanud: saime teada, et Viki peigmees oli pärast lapse õnnetut surma Vikist hoopiski lahti öelnud, naise ülekuulamine ja sensatsiooni-
näljaste suguõdede sosistamine, et ta võis seda teha koguni meelega, olid mõjunud, mees kuulutas, et ta ei taha midagi teada naisest, kes oli oma lapse peaaegu ise ära tapnud, tema oleks väikese tüdruku hea meelega omaks võtnud, see oli talle algusest peale armsaks saanud. Selle loo ümber tekkis õpetajate toas üsna elav

keskustelu, kõik asusid nüüd täispööret tehes mehe poolele, keegi ei väitnud enam, et ta on eelmise naise vastu jõhker ja hoolimatu olnud, kogu põlgus pöördus Viki vastu. Ainult Harri tegi asja kohta sarkastilise muige saatel märkuse, et iseenesest pole ju mingit põhjust ka neid jutte kohe tingimusteta uskuda, ka need on ainult ühepoolsed, aga seda arvamust ei võetud kuulda. Harrit hurjutati koguni, nimetati paadunud küünikuks, kes ei taha kellestki midagi head uskuda, vaid on aina umbusklik. Harri kehtas olgu, loobus vaidlemast, ütles ainult kerge rõhuga, et tema polevat uskunud ka neid eelmisi jutte, aga see lasti täiesti kõrvust mööda, kõik vaatasid teda niisuguse näoga, nagu poleks siin ruumis kunagi mingeid muid jutte räägitudki.

Mu sisemine tasakaal hakkas aegamisi taastuma. Marianne pidas minuga maha pika telefonikõne, ta ei hakanud mind küll pisarsilmi tänama, aga kiitis üsna inimlikul ja sõbralikul toonil, et ma olevat oma kohustuse laitmatult täitnud, tal olevat väga hea meel, ta pidavat minust palju enam lugu.

«Ole õpetaja Johannesele tänulik, tema pidas õppenõukogus pika kõne, vastuvõetud otsus oli rohkem tema teene,» vastasin ausalt, aga Marianne jäi enda juurde, lisas koguni, et olgu ma vakka, tema teab kõike täpselt, ma olevat alati niisugune, kes püüab oma teeneid vähendada, mul olevat väga omakasupüüdmatu natuur... Teadsin, et see on lihtsalt odav mee moka peale määrimine, aga seda kuulda oli ikkagi hea, vähemalt märksa parem kui seniseid süüdistusi ja ähvardusi.

Vahekorras Virginiaga oli toimunud muutus. Ta ei käitunud enam pisut brutaalse meedikuna nagu varem, temasse oleks nagu kuskilt nähtamatust allikast hoovanud soojust ja hellust.

Pärast toda õppenõukogu koosolekut läksin õhtul kohe tema juurde, ma ei käinud vahepeal isegi kodus, ma lihtsalt pidin kellelegi seda rõõmsat uudist kohe kuulutama, ja tema oli ainus, kes mul oli.

Ta võttis mu vastu pingisa ilmega, küsis ust avades silmapilk:

«Noh?»

«Kõik on korras,» ütlesin rõhutatult igapäevasel toonil, nagu oleks tegemist uue külmkapi ostmisega või rikkiläinud raadio remontimisega. Vist selle ülepingtona-

tud argisuse tõttu tunduski, et mu hää oli veidi suureline.

Virginia vaatas mind siira rõõmuga, haaras äkki mul kaelast kinni ja sosistas:

«Sa ei tea, kui hea meel mul on...»

Ta oli kogu selle õhtu kestel hoopis teistsugune kui muidu, juba siis oli, ainult et mina ei osanud seda oma ülepaisunud isaõnnes tähele panna.

Kui me kesköö paiku väsinult ja rahuldatult teineteise kõrval lamasime, ütles ta järsku vaikselt, nagu iseendale:

«Sinult võiks mul laps olla, Tehvan...»

Tardusin hetkeks. Mulle endale polnud niisugune võimalus veel kunagi pähe tulnud. Laps. See kiskus mu silmad äkki lahti, ma arvasin nägevat, mis oli selle ütlmise taga.

Ta tõlgendas minu vaikimist omamoodi, surus end minu vastu ja sõnas lausa lapseliku lihtsusega:

«Ei, ega ma ei tee sulle abieluettepanekut, Tehvan. Aga last tahaksin ma sinult tõesti, sa oled nagu loodud isaks.»

Viivuks liigutas minus tusklik, närviline protest: see oleks siis veel üks minu laps, kes jällegi ei ole minu laps...

«Minuga abielluda sa siis ei tahaks?» küsisin oma tobeda otsekohesusega.

Virginia ajas end küünarnukkidele ja vaatas aknast kumava valguselaigu poole.

«Seda pole ma kah öelnud.»

«Sa tuleksid siis mulle naiseks?»

«Miks sa küsid? Pole minu tulla.»

Enelit olin ma ise kosinud — nüüd kosis see naine siin mind. Peaaegu kosis. Veider, see ei tundunudki ebaloomulikuna.

«Sa ütlesid ju kunagi (naljakas, et ka meie lühikeses vahekorras võis juba olla niisugune sõna nagu «kunagi!»), et ei suuda üle kolme päeva kellegagi koos elada.»

«Ma ütlesin, et pole seni leidnud kedagi, kellega ma tahaksin üle kolme päeva koos elada.»

«Ja minuga tahaksid?»

«Jah.»

Tema vastus oli nii siiras, et selles ei võinud kahelda. Panin käe talle ümber.

«Anna andeks, aga ma pean selle mõttega natuke harjuma.»

«Minutipealt ei pane meid keegi paari.»

Tema hääles polnud midagi muutunud, aga minu valvas kujutus otsekui kuulis midagi. Surusin ta enda vastu.

«Ära saa minust valesti aru, Virginia.»

«Ma ei saagi. Me pole enam selles eas, kus minnakse mehele või võetakse naist esimese impulsi mõjul. Sa oled ehk minust kah veidi väära ettekujutuse saanud, ma ise olen sellele muidugi kaasa aidanud... Tead, ma olen niisugune vanamoeline naine, kes tahab abielluda üksainus kord elus. Iga kaheksateistkümnendaastane tüdruk naeraks mu välja niisuguse jutu peale. Mis teha, naergu.»

«Kas ikka naeraks?»

«Ei tea, võib-olla need ei naerakski, neil on äkki veel kah vanamoodne kujutus abielust. See pole tähtis. Aga mina ei tahaks, et ma peaksin hakkama aasta või paari pärast kohut käima.»

«Lahutused on ju praegu lihtsad, enamasti kokkuleppe- lised.»

«Ükskõik, minu arust on see ikkagi kohutkäimine. Kas või ainult iseendaga, oma senise eluga. Tehvan, ma tahaksin lõppude lõpuks ka õnnelik olla. Õnnelik ja rahu- lik. Ma tahan, et mul oleks oma mees, oma laps, oma kodu. Iga vähegi normaalne naine hakkab kord selle järele igatsema, ükskõik kui iseseisvat ja lõbusat elu ta seni poleks elanud.»

Vaikisin, mida ma oleksingi osanud selle peale öelda. Ta võttis mu pea oma käte vahele ja vaatas kaua mulle silma.

«Ma usun, et ma oleksin sulle hea naine, Tehvan.»

Kallistasin teda, ei lausunud ikka veel sõnagi. Äkki tur- gatas mulle pähe kiuslik mõte, mis seal kohe juurdus: me polnud selle jutuajamise jooksul kordagi rääkinud armastusest. See mõte hakkas mind piinama, lõpuks küsi- sin otsekoheselt:

«Kas sa armastad mind, Virginia?»

«Jah, Tehvan.»

Nüüd oli siis seegi öeldud, tundsin, et pean vastama, mis õigus oli minul kogu aeg ainult küsida ja nõuda! Nagu oluks mul käsil mingi kasu töötav tehing ning ma uurinuksin järelejätmatult, mida mulle siis ikka paku- takse!... Ma tahtsin Virginiale vastata, aga ei saanud. Ma ei tea, mis mind takistas, see oli miski, mis asus otse- kui kuskil väljaspool mind.

Ei, ma pidin ennast enne põhjalikult läbi katsuma. Ma ei saanud, ei tahtnud talle valetada, ei tahtnud kergelt pillata sõnu, mille tagamaa oli veel tunnetamata. Meie vahekord oli seni olnud selline nagu paljudel meestel ja naistel — meelditakse, sobitakse, ollakse koos, nauditakse seda koosolemist ega mõelda millelegi muule. On lihtsalt hea olla ja kõik. Kui enam ei ole hea, eemaldutakse teineteisest — ilma ülearuste paberite ja sekeldusteta, sõbralikult või ka vähem sõbralikult, aga ikkagi kergemini, kui see sünnib abielu lahutades.

Ma ei teadnud veel, kas ma armastan Virginiat. Võib-olla oli minul jälle armastusest imelik ja vanamoodne arusaamine, võib-olla olin ma hinges ikka veel jäänud noorukiks, kes ootab armastuselt midagi pimestavat, kõigest üle tormavat, marulist, ühtaegu õnnestavat ja valusat?

«Sa mõtled ikka veel temale?» See küsimus ei kõlanud solvunult ega pettunult, see oli lihtsalt siiras teada-tahmine.

Kas ma mõtlesin sel hetkel seal Enelile? Ei, tunnistan ausalt. Ei mõelnud. Kas ma oleksin pidanud mõtlema? Ei tea. Ma ei mõelnud temale, ma mõtlesin ainult meile endile, tundsin, et ei tohi lausuda sõnu, mis olid vähemalt sellel silmapilgul katteta. Ma ei tahtnud, ei tohtinud teda petta, kuigi see teinuks talle ehk rõõmu.

«Ei, Virginia, ma ei mõtle temale. Tema... on minevik. Inimene ei tohi minevikus elada, see teeb talle halba.»

«Need asjad pole alati enda teha.»

«Võib-olla. Aga usu mind, ma ei ela tõesti minevikus.»

...Kevad lähenes täie hooga, juba jõudis kätte aprill. Hakkasin järjest rohkem harjuma mõttega, et Virginiast saab minu naine, ehkki me polnud pärast toda kümnenda märtsi ööd sellest rääkinud. Kui kaua see kahevahelolek veel kestab, ma ei teadnud. Teadsin ainult üht: ma ei taha endale ega Virginiale midagi poolikut. On aegu, kus tuleb lihtsalt oodata, elul on omad vääramatud seadused, kõik vastamata küsimused saavad kord vastuse, tagant võib sundida hobust või eeslit, aga mitte inimest; endale vägisi pealesunnitud otsused maksavad peaaegu alati valusalt kätte.

Sain pärast 9. märtsi õhtut Birgitiga suurepäraselt läbi. Ma märkasin, kui püüdlikult ta taotles minu heakskiitu ka kõige tühisemate asjade puhul. Meie vahel valitses nagu

mingi vandeseltslaslik suhe, meie pilgud kohtusid mõnikord keset tundi ja iga kord nägin ma ta silmades usaldust ja kinnitust: ole rahulik, ma ei vea sind alt. See rõõmustas mind tohutult, mulle näis, et temas on tööpoolest toimunud mingi murrang.

Emale polnud ta oma käigust minu juurde sõnagi lausunud, see oli päevselge. Marianne poleks jätnud seda mulle meelde tuletamata, ta valvas ju eriti kiivalt selle üle, et minu ja Birgiti vahele ei tekiks liiga sooja vahekorda, et Birgit ei kiinduks minusse liialt. See oli rumal ja mõttetu kartus, ma olin Mariannele ju sõna andnud ega kavatsenudki seda murda, ma ei mõelnud Birgitit temalt ära võtta, veel vähem tema vastu üles ässitada. Jah, ma olin endiselt kindel, et räägin ükskord Birgitile kõik ära, aga see «ükskord» nihkus kaugemale tulevikku. Teadsin, et teen seda siis, kui Birgit on juba täiskasvanu, elab oma elu, kui ta on Marianne kodunt lahkunud. Täiskasvanu mõttemaailm on täiskasvanu oma, minu teade tuleb talle siis nagu kaugel minevikust, mis ei mõjusta ega sega enam tema enda elu. Nii ma mõtlesin, arvates elu ja inimesi sedavõrd tundvat.

Ühel päeval koju minnes astusin nagu tavaliselt teel toidukauplusesse sisse, ostsin üht-teist, vahetasin tervituse mõne pealiskaudse tuttavaga — neid sigineb ju alati ja igal pool —, kõndisin oma majani, avasin nagu harilikult postkasti ja võtsin sealt värsked ajalehed. Nende vahelt paistis silma kirjaümbrik, arvasin esiteks, et see on emalt, kes oli hakanud viimasel ajal mulle sagedamini kirjutama kui varem. Aga ei — aadress ümbrikul oli masinakirjas, saatja oma puudus hoopiski.

Torkasin kirja koos lehtedega mantlitasku ja läksin oma korterisse.

Ma ei jõudnud veel mantlitki maha võtta, kui helistas Esko ema. Ma ei tundnud teda algul häälest äragi, siis taipasin ja tõmbusin kohe valvsaks. Mida ta jälle tahab?

Selgus, et proua Topper oli oma tookordset juttu väga tõsiselt võtnud ja soovis nüüd minuga kohtuda, et «mõningaid poolelijäänud arvepidamisi lõpule viia».

«Minul pole teiega omateada mingeid arveid,» ütlesin nii rahulikult kui suutsin.

«Kuidas siis nii, kas te mõtlete, et ma olen midagi unustanud või? Ei, ma pean teid tingimata nägema, seltsimees Kruuda! Mina ei ole inimene, kes pilluks tühje sõnu!»

Õel kuradike minus sosistas: las tuleb, las toob oma tuhanded siia, kui tahab. Kaua sinagi mõtled siin patuses maailmas õilishinge mängida? Siis sai selge mõistus võitu.

«Mina muide ka mitte. Nii et jätame selle jutu. Hoolitsege oma poja eest, see on teie ainuke kohus ja võlg, kui nii öelda. Hüvasti.»

Panin toru ära ja nohisesin rahuldustundest.

Siis meenus ümbrik, võtsin selle välja ja avasin. Lagedale tuli pikk, kahele lehele ulatuv kiri, see oli samuti masinakirjas.

«Ma köhklesin kaua, enne kui Teile seda kirja kirjutada. Aga ma ei saa, ma pean kirjutama, mõelge mida tahate.»

Algu oli rabav, pöörasin kähku viimase lehekülje, otsisin allkirja. Seda polnud. Asi läks põnevaks, tulin alguse juurde tagasi.

See oli kõige puhtam armastuskiri. Esialgu tekkis minus kahtlus, et kiri pole üldse mulle määratud. Vaatasin veel kord ümbrikku, seal seisis selgete tähtedega: «Sm. Tehvan Kruuda.» Lugesin edasi, leidsin üha rohkem pisi-asju, mis viitasid sellele, et tundmatu naise ihaldusobjekt olen tõesti mina.

«Ma ei oota Teilt vastust, Te ei tunnegi mind, ei saagi vist kunagi tunda, aga ma lihtsalt pean oma armastusest Teile kirjutama, pean, pean, pean!»

Eksalteeritud stiil, nagu sellisele puhule omane. Kes pagan see võib olla?

Kaalusin mõttes läbi kõik võimalused, ükski neist ei tundunud tõenäoline.

«Need harvad hetked, mil ma Teid näen, on mulle mu päevade sisuks. Silmitsen Teid eemalt, oh, kuidas tormaksin Teie juurde ja kallistaksin Teid, aga ei julge, kuidagi ei julge.»

Harvad hetked. Kurat võtku, keegi teeb ilmselt minu kulul õelat nalja, mõtlesin. Aga sel juhul oleks palutud kohtumist, oleks lastud mul kuhugi ilmuda ja siis ise

nurga tagant mitmekesi itsitatud. See daamike siin ei nõudnud mingit kokkusaamist, ta otse välistas niisuguse võimaluse.

Mõni päev hiljem tuli teine kiri. Samasuguses mitte midagi reetvas ümbrikus, allkirja ja saatja aadressita. Tundmatu naine muutus veelgi avameelsemaks, kinnitas, et armastab mind nii ägedalt, et ainult minu nägemine andvat talle ja tema elule veel mõtet ja väärtust.

Ma ei oska oma imestust kirjeldada. Kust tulevad tänapäeval veel niisugused naised, kes rahulduvad sellise platoonilise kirepurskega, kes ei pretendeeri millelegi?! Ainult minu nägemine...

Ma ei saanud parata, tõusin ja läksin peegli ette, silmitsesin ennast hoolega. Kui kristalselt aus olla, siis ei avastanud ma enda näos midagi, mis võinuks ühe naise niisugusesse ekstaasi viia. Tavaline kolmekümne üheksa aastase mehe nägu, veidi väsinud moega, pisut aukus põskedega ja natuke suure ninaga. Kõik.

Võtsin kirja, nuusutasin seda. Naiste kirjadele jääb harilikult külge tolle parfüümi hõng, mida nad tarvitaavad. Sellel kirjal polnud mingit lõhna. Ja külm, šabloonne masinašrift ei reetnud muidugi ka midagi. Kust võis mulle selline tundmatu austaja sigineda?

Korraks sähvatas peast läbi isegi totter mõte, et see võiks olla Valve, kellega ma olin ju mõne vägagi intiimse vestluse maha pidanud. Aga see oli absurdne, Valvel oli ju oma Harri, pealegi poleks temataoline naine küll hakanud mind anonüümsete kirjadega pommitama.

Asi läks omamoodi hulluks, vahtisin tänaval pingsalt näkku juba igale naisele, kes paistis vähegi minu vastu huvi tundvat, käisin linnatänavatel ringi nagu uus Sherlock Holmes. Nii mõnigi daam mõtles vist minust möödudes, et too mees on pisut juhmakas — mis ta niimoodi jollitab ja uurib?!

Ka kolmas kiri ei jäänud tulemata. Pidin täheldama, et mu austaja ei hiilanud erilise originaalsuse ega vaikusega, epiteedid, millega ta mind üle puistas, kippusid korduma: kõige parem, kõige õilsam, kõige... kõige...

Neljas kiri tõi asjasse äkki mõnevõrra selgust: ma avastasin selle ühel öhtul oma mantli taskust.

Kes pääseb minu mantli kallale? Kus?

Ja siis käis mu peast läbi esimene täiesti selge mõte: see peab olema keegi meie koolist, meie kooli tüdruk!

Õpetajate ja õpilaste riidehoid asetsesid mõlemad all keldrikorruusel, kõrvuti, ja meil polnud kombeks riidehoiu uksi lukustada. See oli Lindvesti algatus ja kehtis juba mitu aastat, nagu ma teadsin teiste käest. Direktor oli niisugust korda kehtestades rõhutanud, et kool peab inimestes kasvatama usaldust üksteise vastu.

«Mis pedagoogid me oleme, kui me keerame õpilaste nina ees kõik ukseid lukku ja ütleme neile seega näkku, et me ei usalda neid?» oli ta õpetajate protestihääle puhul pahaselt öelnud. «See on ju seesama mis otseselt välja ütelda: ärge uskuge meie ilusaid sõnu inimväarikusest ja õilsusest, pidage meeles, et elus ei tohi kedagi usaldada!»

Õpetajad porisesid, et nüüd peab kooli tulles hoolega vaatama, et midagi väärtuslikku ei ununeks mantlitaskusse, vaata et tassi paremad karvamütsid ja saapadki õpetajate tuppa kaasa, pane oma kappi luku taha. Aga miski ei aidanud, Lindvestil oli jälle kord niisugune silmapilk, kus ta ei taganenud oma otsusest karvavõrdki. Ta kutsus kogu kooli kokku ja tegi uuenduse ka õpilastele teatavaks.

Ja ennäe — hoolimata õpetajate ennustustest ei juhtunud midagi, riidehoiust ei läinud ükski asi kaduma. Pean tunnistama, et ka minul oli esialgu veidi võõrastav riputada oma riided varna ja jätta uks lukustamata, aga ma harjusin sellega üsna ruttu. Iseenesest kasutas direktor ju ammutuntud psühholoogilist efekti: kui sa kardad, et keegi võiks sulle midagi halba teha, siis paku talle vabatahtlikult ja avalikult selleks võimalus — ja ta ei tee, nii odav lahendus ei anna talle rahuldust.

Jah, asi oli selge, see pidi olema üks meie tüdruk. Kes? Oma klassi õpilastelt ei võinud ma niisugust tundepurset eeldada, tundsin neid selleks liiga hästi, nad olid pisikesed ratsionalistlikud paganad, kes said minuga küll hästi läbi, aga kellel poleks iialgi välja löönud sellised emotsioonid. Kust siis? Üheteistkümnendast? Vaevalt, ma ei andnud seal tundegi. Ega suutnud ka kujutleda, et mõni abituuriumi noor daam vaataks minusuguse poole. Armumine oma õpetajasse pole ju mingi erakordne nähtus, seda tuleb ette peaaegu igal pool, ainult et enamasti jääb see armunu enda teada, sellest antakse alateadlikult märku üksnes salapärase õhkamise ja teesklemiskunstis veel vilumatute pilkudega. Kuigi ma tean ka mitmeid juhuseid, kus tüdrukud kirjutasid õpetajale armastuskirju. Aga valdavas enamuses on need armumised moes

kaheksanda-üheksanda klassi tüdrukute hulgas; olin kord ise kogemata kombel pealtkuuljaks, kuidas mu endises koolis üks kaheksanda klassi iludus pihtis teisele, et ta ei võivat õpetaja selle-ja-selle poole vaadatagi, tal minevat lihtsalt jalad nõrgaks, ta ei suutvat enam niimoodi edasi elada. See jutuaajamine oli samuti riidehoius, seal olid lahtrid üksteisest eraldatud õhukeste seintega, mina seisin just õpetajate poolel, kui nad tulid kahekesi sisse ja jutt läks lahti. Hiilisin tookord nii vaikselt välja kui sain ega hinganud sellest loost muidugi kellelegi.

Kes meie kaheksandast või üheksandast klassist võis siis mulle neid kirju saata? See pidi olema keegi, kel on kodus kirjutusmasin, aga sellest teadmisest polnud mingit kasu — tänapäeval on kirjutusmasin paljudes kodudes. Andsin endist viisi tunde, püüdsin tütarlaste pilkudest midagi reetvat välja lugeda, aga ei leidnud kedagi, kes oleks kahtlasena paistnud.

Äkki teeb keegi ikkagi rumalat nalja? kerkis jälle oletus. Aga endiselt ei kutsunud kirjade saatja mind kuhugi kohtama — et siis ise eemalt irvitada. Ei, see polnud nali.

Lõpuks lõin käega, otsustasin, et ei pööra asjale enam tähelepanu. Keegi nooruke tüdruk lihtsalt maandab oma salapäraseid pingeid, ja kui tal on sellest abi, maandagu.

Otsustada ju võib, kuid inimlik uudishimu ei anna nii kergesti alla. Oleksin ikkagi tahtnud teada, kes see on. Kui ma aga viimaks tabasin end sellelt, et sattusin koolimajas ringi liikudes alatihti keldrikorruusele ja heitsin iga kord vargsi pilke õpetajate riidehoiu poole, siis pöörasin kannu pealt ringi ja läksin üles tagasi. Taga paremaks — hiljuti kolmekümne üheksa aastaseks saanud auväärse staažiga õpetaja luurab nagu armunud poisike! Lõpp, enam ei vaata ma sinnapoolegi!

Kirjad jätkusid, nendest õhkus järjest ülekeevamaid tundmusi ja salaigatsusi. Kirjutaja ei pöördunud enam kunagi nimeliselt minu poole, ei jätnud endiselt kuhugi märki ka enda isikust. See tekitas kummalise tunde: ma oleksin nagu lugenud võõraid kirju, tunginud saladusse, mis polnud mulle määratud. Muidugi, kirjad pandi minu taskusse, minu postkasti, ühe leidsin ma koguni kodus oma portfelli, murdsin kaua aega asjatult pead, kuidas võis too kirjutaja mu portfelli kallale pääseda, ma ei jätnud seda ju iialgi kuhugi klassi või mujale käidavasse kohta maha.

Aprilli viimasel nädalal tuli äkki ootamatu lahendus. Ühel päeval tekkis mul üheksanda klassi tunnis tarvidus luuletuskogu järele, mille olin hommikul kodus viimasel silmapilgul mantlitasku pistnud ja sinna unustanud. Käskisin õpilastel veidi oodata ja läksin alla riidehoidu. Juba trepilt märkas, et keegi lipsas õpetajate riidehoidu, nägin tumedat varju. Esimene mõte, mis mul peast läbi käis, oli eeldustekohane: kas nüüd on siis lõpuks aeg käes, kus hakatakse meie usaldust kurjasti tarvitama, meie taskuid revideerima?

Läksin kiirel summutatud sammul edasi ja jõudsin riidehoiu uksele just selleks silmapilguks, kui seal sees olija pöördus ümber ja tahtis välja tõtata. Jäin uksele seisma, lõin käed vastu piitasid laiali. Siis vaatasin seesolijale. See oli Birgit.

«Mida sina siin teed?»

Ta seisis liikumatult, käed vastu külgi surutud, ega vastanud.

Ja siis prahvataski mu ajudes äkki välg: see oli tema, Birgit.

Ma ei uskunud seda, astusin temast mööda oma mantli juurde, surusin käe tasku. Sealt tuli välja ümbrik, täpselt niisamasugune kui eelmised.

Nüüd seisin ka mina nagu kivistunud, kiri sõrmede vahel. Birgit oleks võinud põgeneda, aga ta ei püüdnudki seda teha. Ma ei tihanud talle otsa vaadata, mul oli tunne, nagu oleksin ma millegi inetuga hakkama saanud ja seisaksin nüüd ise oma õpetaja ees.

Vaikus muutus talumatuks, pingutasin ennast ja ütlesin nii rahulikult kui sain:

«See oled siis sina, kes neid kirju saadab.»

«Jah. Ma armastan teid, õpetaja.»

Julgesin nüüd talle otsa vaadata ja nägin otsekohe ta silmist, mida see eneseületamine talle maksis.

«Edasi tuli talt sõnu nagu kosest, ma ei saanud teda peatada.

«Te olete ainus inimene, kes on minu vastu tõeliselt hea. Teie usute mind, ainult teie. Ma armastan teid nii palju, kui üldse võib armastada. Ärge põlake mind ära, õpetaja, ma ei tea, mida ma siis endaga teen! Lubage, et ma teid ikka armastan! Ma lõpetan tuleval aastal kooli, saan täisealiseks, võib-olla hakkate teie mind ka armastama! Uskuge mind, ma ei ole mitte kedagi elus armastanud, mitte kedagi! Ainult teid! Ma armastan teid!»

Ta peaaegu karjus neid viimaseid sõnu ja tormas siis riidehoiust välja. Hoolimata sellest, et olin nagu puuga pähe saanud, vaatasin siiski kõigepealt talle järele: jumal tänatud, allkorrusel polnud kedagi.

Langesin pingile istuma ja vahtisin mõttetult seda valget ümbrikku enda käes. Birgit. Minu oma tütar. Hulluks võib minna.

Istusin nagu kivikuju, aeg oli korraga seisma jäänud. Siis tungis mu teadvusse lõpuks arusaamine, et ma tulin siia ju luuletuskogu järele, ma pean tundi tagasi minema, tund algas kümne minuti eest.

Otsisin raamatu välja, pistsin kirja tasku ja läksin, endal kogu aeg tunne, et ma ei saa kuhugi minna, et pean lihtsalt seisma jääma ja seismagi, et ma olen kuskil eba-reaalsuses, kus peale minu enda pole kedagi. Samal ajal tegid mu jalad samme, ma jõudsin trepini, läksin sellest üles, kõndisin piki koridori mind ootava klassini ja avasin ukse. Alles minu poole vaatavate õpilaste näod paiskasid mu ühe hoobiga reaalsusse tagasi. Mul on tund, ma pean seda jätkama, kõik muu peab jääma kõrvale.

Andsin tunni lõpuni, hämmastaval kombel nii rahulikult, et õpilased ei taibanud absoluutselt midagi.

Pärast seda oli mul veel kaks tundi, õnneks samuti mitte kumbki mu enda klassis. Andsin ka need ära, vahe-tundidel kuulasin õpetajate toas teiste naeru ja igapäevast lõõpimist ning lobisemist, torkasin vist isegi mõne sõna vahele, kui pöörduti minu poole. Rahu, ainult rahu.

Kui tunnid lõppesid, läksin alla, panin end riidesse ja lahkusin kiiresti, Harrit ja Velvet ootamata, kuigi me läksime eriti viimasel ajal tavaliselt koos koju. Kui ma olin juba tänaval ja pöörasin ümber nurga, pidin Birgitiga peaaegu kokku pörkama. Ta seisis keset kõnniteed, nii et ma ei saaks ühelgi juhul temast mööda minna. Ta käes oli kokkumurtud paberileht, ta ulatas selle mulle.

«Võtke!» Olles lehekese mulle pihku surunud, pöördus ta ümber ning läks tagasi vaatamata kiirel sammul minema.

Seisin ja vaatasin veidi kortsunud paberit oma käes. Mis mind veel ootab?

Keerasin lehekese lahti, lugesin:

«Kui te peaksite sellest minu emale rääkima, teen endale lõpu peale.»

Kui lihtne ja selge: teen lõpu peale. Kui te ainult räägite mu emale.

Oma õuduseks taipasin, et tal võib sellega tõsi taga olla. Teismeliste enesetapud pole enam ammu mingi haruldus. Alles mõni kuu tagasi laskis ühes maakoolis üks poiss ennast tunni ajal sõna otseses mõttes õhku. Ta oli kuskilt dünamiiti hankinud, sellest endale kaela ümber vöö teinud ja pealt salliga kinni sidunud, nagu oleks tal kurk haige. Lõhkeainelaengust läks särki alt peenike juhe alla, juhtme otsas oli pisike omakonstrueeritud detonaator. Keset tundi vajutas ta lülitile, dünamiit rebis tal pea puruks. Surm oli silmapilkne. Põhjuste kohta levisid igasugused jutud, autoriteetsetest allikatest kuulsin, et ta olevat emaga lootusetult konflikti sattunud, kodus olevat teda lausa füüsiliselt terroriseeritud ja piinatud. Sellest oli meil õpetajate toas palju juttu, kõik suhtusid poisi teosse kirgliku hukkamõistuga:

«Mida see vaene õpetaja oli talle teinud, et ta pidi seda just koolis tunni ajal tegema?! Läänud metsa, pannud nõör kaela, kui ei osanud mingit mõistlikumat lahendust leida! Ta on täielik lurjus, kaabakas! Oleks pidanud ära rääkima, õpetajatelt abi otsima! Kas või miilitsast, kui muu ei oleks aidanud!»

Ma vaikisin tookord, mõtlesin ainult: oli, mitte on. Imelik ja vapustav, kui vähe te mõtlete noore teismelise inimese sisemaailmale, tema psüühikale. Kaevaku õpetajatele, kaevaku miilitsasse. Kas seda on nii kerge teha? Kas oma ema miilitsasse üles anda on kerge? Kust teie teate, millised tormid möllasid selle poisi hinges, enne kui ta tegi selle jubeda otsuse? Miks ta laskis enda õhku just koolis, tunni ajal? Muidugi, see oli kuritegu teiste vastu, õpetaja vastu, kes sai kindlasti ränga trauma. Aga miks see poiss nii tegi, pole meil aimugi. Kividega pilduda on kerge, aga vaadake ette, et teil ei tule peid igale poole ja igatse pihta pillutud kive lõpuks endal hakata kokku korjama... Kust võime meie teada, mis toimus niisuguse tagakiusatud olendi peas?

Nüüd seisin ma siin tänaval, käes väike paberileht lakooniliste sõnadega: kui emale räägite, teen endale lõpu peale.

Ta teadis ju, et mind võib usaldada, ta oli seda mulle ise öelnud. Veel enam, ta kinnitas mulle kogu aeg, et armastab mind. Kas inimesest, keda armastatakse, võib uskuda reetmist? Reetureid ei armastata, armastus ise

ongi usaldus, enda jäägitu usaldamine teise inimese kätte. Möödakäijad vaatasid mind uudistavalt, panin paberi tasku ja läksin koju.

Pidin tol õhtul Virginia poole minema, nüüd puudus mul selleks igasugune tahtmine. Võtsin end kokku, helistasin, püüdsin võimalikult argise häälega seletada, et ma ei saa täna tulla, pean kodus olema, mulle saabub maalt onu külla.

«Tule hiljem, kui ta ära läheb.»

«Ta jääb siia, buss ei lähe enne hommikut.»

Valetasin ükskõiksest ja kergelt, nagu teeksin ma seda iga päev.

«Kahju. Mis teha, eks tuled siis homme. Eks ju?»

«Tulen kindlasti.»

Panin toru ära ja mõtlesin: anna mulle andeks see vale, Virginia. Sina pole ju milleski süüdi, ma lausa kipun viimasel ajal sinu juurde, aga täna pole ma selleks võimaline. Ma pean oma mõtetes enne korra looma, pean ise mingisugusele selgusele jõudma, mida teha.

Minu tütar armastab mind.

Kui ilusasti see kõlab! Paljud isad ütlevad seda uhkuse ja õnnetundega. Mina pean seda varjama, piinliku hooliga kõigi eest varjama. Sest minu tütar ei armasta mind kui isa, vaid kui meest.

Kuidas oli see nii läinud?

Pikkamisi hakkas mu loogiline mõistus jälle tööle, suutsin asjadele vaadata juba kõrvalseisja, erapooletu inimese pilguga.

Tüdruk armus oma õpetajasse. Selles polnud midagi imelikku ega erandlikku.

Sellele lisanduvad ainult mõned detailid.

Tüdruk armus oma õpetajasse, kes oli tema vastu esimese inimesena tõeliselt aus ja mõistev olnud. Kes oli kõigi teiste jutu järgi päästnud ta erikooli saatmisest.

Ka selles polnud iseenesest midagi erakordset.

Aga tuli mees pidada, et armus kuueteistkümnenda-aastane tüdruk, kellel oli ka füüsilise armastuse maitse juba suus.

Ja armus õpetajasse, kellest ta ei teadnudki, et see on tema isa.

Kas saab tunda tõsist, naiselikku armastust nii suure vanusevahe puhul?

Ja kuidas veel. Goethe oli Marienbadi elegia ajal kaheksakümne, Ulrike von Lewetzow kaheksateistkümn-

nene, kui kinni haarata esimesest ettejuhtuvast näitest. Muidugi, võib öelda, et see oli siiski Goethe, noorte tüdrukute armastust juhivad sageli ka mitmed kõrvalised asjaolud, ilma et tüdrukud ise seda taipaksid. Austus, piiritu jumaldamine ja nii edasi. Aga ärgem unustagem, et peaaegu igal noorel tüdrukul on oma Goethe. See pole võib-olla küll kuulus, aga tüdruk suhtub temasse kui Goethesse. Ja mõelgem vaid, kui palju on meie oma tutvusringkonnas neid vahel öelalt «ebavõrdseteks abieludeks» tituleeritud ühendusi, kus mees on oma naisest kakskümmend või rohkem aastat vanem ja suudab ometi naisele täit õnne pakkuda.

Niisugune armastus on ühtaegu hirmus ja ilus. See on esimene tõeliselt suur tunne, mis haarab noore inimese kogu olemuse, — seda suurem ja vapustavam, mida ebatõenäolisem on tema täitumine.

Ka sellele tuli mul mõelda.

„Miks pidin ma siia linna sattuma?!”

Miks pidi Marianne mulle kõik ära rääkima, nii et ma oleksin Birgiti eest tõepoolest kas või omaenda elu hinnaga igal pool välja astunud?

Ma pidin. Ja Marianne pidi, niisugune on kord see paljude poolt lausa ebausklikult kummardatav saatus, mis pillub meid siia ja sinna.

„Miksid» ei aita üheski olukorras, tuleb endale olukorrast aru anda ja valida õige talitusviis.

Õige? Milline oli praegusel puhul see õige? Kerge on teisi õpetada, noomida, juhendada. «Andke endale aru ja valige õige tee.» Aga kusagil pole lauale ritta laotud mitmesuguseid teid ega talitusviise, et siruta ainult käsi ja vali. Need viisid tuleb endal leida, endal välja mõelda. Alati ei tuldagi sellega toime. Ja siis käib plahvatus, midagi hävib, keegi saab hukka. Järelejääjatel on hea valmis faktide seas sorida ja nämmutada: ta oleks pidanud seda tegema, ta oleks pidanud teist tegema. Kohut mõistavad alati ellujäänud ja kõrvalseisjad, nii on see olnud aegade algusest peale. Sest nendel on käes materjalid, mille põhjal asja arutada ning otsust teha. Keerisesse sattunud pole mingeid valmis materjale, mingeid kogemusi, ta haarab umbakki kinni esimesest pihku puutunud abinõust, mis näib talle pääsu töotavat. Kas või pääsu olematusse, kui olemine tundub talle absoluutselt võimatu...

Istusin ja mõtlesin jälle peaaegu hommikuni, jõudmata mingile otsusele.

Järgmisel päeval oli mul oma klassis kaks järjestikust tundi, läksin neisse nagu piinapingile. Püüdsin Birgitist mööda vaadata, aga sellega on nagu haige sõrmega — mida rohkem püüad teda hoida millegi vastu puutumast, seda enam ta puutub. Meie pilgud ristusid mitmel korral, nägin jahmatusega, et tema silmist kiirgas mulle vastu meeletuseni pinguldunud tundmus, mida ta peaaegu ei püüdnudki varjata. Kui ainult teised ei näeks...

Rääkida meil õnneks ei tulnud, ma vältisin seda võimalust nagu oskasin. Pärast tunde riidehoidu minnes pistsin käe justkui ohtu aimates mantlitasku. Kirja ei olnud, see täitis mind hetkeks kergendustundega, mis haihtus aga kohe — kiri poleks ju enam midagi tähendanud, kõik oli selge, näost näkku välja öeldud.

Virginial oli vaba päev, sõitsin koolist otse tema juurde. Ta vaatas mind rõõmsate silmadega ja küsis pilklikuks tehtud häälel:

«Kas onu sõitis ära?»

Vaatasin talle silma ja ütlesin:

«Ma valetasin sulle eile, Virginia. Mingit onu ei olnud.»

«Ma tean seda,» vastas ta.

«Kuidas??»

«Ma sõitsin hilja õhtul sinu maja eest mööda, jätsin auto pisut eemale seisma ja läksin teisele poole tänavat. Vaatasin su akent. Su pea oli aknast näha. Sain aru, et sa istud üksinda... Oli sul väga raske?»

Sa ei tea, kuidas ma vajasin praegu neid sinu sõnu, seda murelikkust ja südamlikkust, millega sa neid ütlesid!

«Väga.»

«Hea küll, võta lahti, jõuad rääkida. Kui tahad. Kui mitte, siis arvesta, et ma ei käi peale. On asju, mis tuleb iseeneses selgeks mõelda.»

«Seda asja ei saanud. Ma proovisin.»

Läksime tuppa, istusime diivanile ning ma jutustasin talle kõik. Esimesest kirjast. Teisest. Kolmandast... Kuni minu ja Birgiti vastamisi sattumiseni riidehoius ja Birgilt eile tänaval saadud sedelini.

Virginia vaikis natuke aega ja ütles siis tasa:

«Ja mulle ei rääkinud sa neist kirjadest midagi...»

«Usu mind...»

«Ole vait, see pole etteheide. Ei, sa oled ikka alles

üsna pisike poiss. Täiesti eluvõõras, issand, kui eluvõõras... Ma oleksin sulle otsekohe öelnud, et see on Birgit.»

«Kust sa oleksid seda teadnud?»

«Kust, kust... Ei, sa pole poisike, pigem tuletad sa meelde näitlejat halvast näidendist, kes käib kogu aeg silmaklappidega ringi. Kõigil, ka publikul, on ammu selge, milles asi, ainult temal ei ole, tema sumab ikka teadmatuses ja ahastab selle teadmatuse üle.»

«Jäta pilkamine, mul pole tuju.»

«Ma ei pilka rohkem... Ja nüüd tulid siis lõpuks ikka minu juurde.»

«Ma ütlesin ju: seda asja on võimatu üksinda iseeneses selgeks mõelda.»

«Hea küll, püüame siis koos. Kas sa oled täna söönud?»

«Ei.»

«Seda ma arvasin. Tule, kõigepealt sööd kõhu täis.»

«Mul pole isu.»

«Siis sööd ilma isuta. Tule.»

Järgnesin talle kööki, ta tõstis mulle taldrikule tubli portsjoni bõfstrooganovi. Andsin alla ja hakkasin sööma.

«Spetsiaalselt sulle tegin,» ütles ta, aknalauale toetudes. «Kas maitseb?»

«Maitseb küll.»

«Nonoh, rohkem ei maksa luisata. Ma näen ju, et oleksin võinud sama edukalt sulle praetud saepuru serveerida. Pole viga, kõik läheb üle.»

Tuksatasin — nendest sõnadest kostis jälle endise Virginia hääl. Neelasin hetkelise tõrksuse siiski alla — arsti asi, eks ta ole harjunud niimoodi rääkima.

See oli ometi eksitus, sest varsti ütles Virginia mõtlikult:

«Jah, läheb üle küll, aga kuidas? Millal? Mis tagajärjed võivad sel olla?»

Sõin sõna lausumata edasi, midagi tarka poleks ma nagunii osanud kosta.

«Kui palju raskeid sündmusi üheainsa vale pärast...»

«Mis vale?» pärisin juhmilt.

«Kui Birgit oleks kohe teada saanud, et ta on sinu tütar, oleksid ju paljud asjad jäänud olemata. Kui sa oleksid saanud temaga rääkida nagu isa, ennast täie õigusega tema ellu segada. Nojah, jälle «oleks» ja «oleks». Ja nüüd tuleb see vale nagunii ilmsiks.»

«Miks ta peaks ilmsiks tulema?»

«Sa oled kohustatud selle pettuse paljastama. Birgit peab teada saama, et sa oled tema isa.»

Korraks oli seesama mõte mul läbi pea välgatanud, aga olin ta kohe maha surunud: Marianne teeks mu pilbasteks. Ütlesin seda Virginiale, ta raputas energiliselt pead.

«Marianne, Marianne! Küsimus on Birgitis, mitte temas.»

«Ta ei nõustuks sellega iialgi.»

«Nõustub, küll sa näed. Ja kui ei nõustu, siis tuleb lihtsalt jätta tema ambitsioonid tähele panemata.»

«Ta kuulutab kõikjal, et ma valetan!»

«Ei kuuluta. Söö oma toid ära, lähme tuppa, istume ja kaalume kõik loogiliselt läbi.»

Kas loogikast võis praegu kasu olla? Elu on liiga tihti ebaloogiline, palju otsuseid tuleb teha mitte loogika järgi, vaid tolle imeliku tunde abil, mida me nimetame südametunnistuseks.

Lõpetasin söömise, Virginia koristas laua, hakkas nõusid pesema.

«Mine tuppa, ma tulen kohe.»

Istusin paar minutit üksinda suures toas, mõtlesin pingsalt Virginia sõnadele. Kas see oleks lahendus? Täielik, kõiki asjaosalisi rahuldav lahendus?... Mis lollusi ma kokku ajan. Asjaosalisi on ju ainult üks: Birgit. Teistel tuleb lihtsalt endale selgitada, et kõik seni tahtlikult või teadmatult tehtud vead ja möödalaskmised peab omaks võtma, neid tunnistama, ja kui võimalik, siis neist edaspidiseks õpetustki võtma. Elus juhtub palju, ma ei saa kinnitada, et ma praegugi — ükskõik millise otsuse ma teen — oskan toimida nõnda, et ei peaks ennast tulevikus selle pärast kiruma. Ei maksa nõuda võimatut, inimesel puudub veel ettenägemisvõime, küllap jääbki puuduma, ta võib teha ainult prognoose momendil olemasolevate andmete põhjal.

Kõikide nende ülitarkade ja mõistlike mõtete kõrval ei pääsenud ma siiski mööda kartlikust küsimusest: kuidas hakkab Birgit minusse suhtuma pärast selle vapustava uudise teadasaamist? Ma ei osanud arvata, kõik oli võimalik, Birgit võis mind koguni vihkama hakata. Ja vastupidi. Me kontrollime küll laste õppimist ja käitumist, aga haruharva õnnestub meil tungida nii sügavale nende tundemaailma, et osata seda õigesti hinnata, et hoiduda seda kas või kogemata traumeerimast. Kas see üldse huvitabki meid tegelikult? Me oleme täiesti

rahuldatud, kui meie laps on ilus, tark ja käitub igati meie poolt omaksvõetud normide kohaselt. Me hakkame tema sisemaailma vastu tõsisemat huvi tundma alles siis, kui juhtuvad nendest normidest kõrvalekaldumised, tekiavad konfliktsituatsioonid, probleemid ja raskused. Ja unustame, et ükski muutus ei toimu üleöö, meile täna jahmatust ja peavalu valmistavad teod peavad olema juba ammu lapse hinges käärinud, enda tulekut ette valmistanud. Kangelaseks ja kurjategijaks ei saada mingi taevast või põrgust pähetorgatud esimese impulsi, esimese afekti mõjul, vaid see on kauaaegse protsessi tagajärg.

Virginia tuli ja istus minu vastu tugitooli.

«Mõtled?»

«Kas sina ei mõtleks?»

«Mõtleni.»

«Ja leiad ikka, et seda tuleb talle öelda?»

«Jah. Ma olen teda mitmel korral näinud — ma ei mõtle neid ekspertiise —, ta on ääretult impulsiivne ja rabe tüdruk. Oota, ära püüa mind katkestada, ma tean, sa tahad öelda, et siisugused armumised oma õpetajasse on alati olnud, et need lähevad alati iseenesest mööda ja parem oleks ehk suu kinni pidada, oodata. Aga kui see tema puhul ei lähe nii libedalt? Kui tema kündumus on midagi enamat?»

«Ta on alles kuueteistkümnenda aastane...» alustasin pisut ägedalt, aga Virginia peatas mind kohe:

«Targem oleks vist praegu öelda: ta on juba kuueteistkümnenda aastane. Hea küll, oletame, et sa otsustad seda tema eest edasi varjata. Ütle siis mulle, kuidas sa mõtled temaga sel juhul edaspidi käituda. Vältiksid igasugust kõnelust temaga, püüaksid olla eriti õpetajalik ja ametlik, muutuksid ehk tema suhtes koguni tõrjuvaks?»

Vaikisin.

«Ta jumaldab sind praegu. Peab sind kõige paremaks inimeseks maailmas. Aga kui ta sinus siis pettub? Katsu endale ette kujutada, mis võib temas toimuda, kui ta pettub ka sinus. Tal on juba olnud piisavalt pettumusi, ta on pettunud tolles Aivaris, pettunud isegi oma emas. Sina oled praegu ainus inimene, kelle külge ta klammerdub, kellesse ta tõesti usub. Aga kui ta tunneb, et ka see ainuke on tegelikult võõras, kellel pole temast ega tema tunnetest sooja ega külma? Et ka see inimene huvitub temast ainult sedavõrd, kuivõrd ta on tema õpetaja ja vastutab

tema kui oma kasvandiku korrektse ülalpidamise eest? ... Mis siis, kui kaob usaldus sinugi vastu?»

«Ta lubas mulle, et tuleb alati minu juurde, kui tal on raske, kui ta vajab abi ja nõu.»

«Ta lubas seda oma esimese suure pettumuse silmapilgul. Siis ta ei armastanud sind veel, vajas ainult mõistvat inimest. Aga nüüd ta armastab, vähe sellest — ta tunnistab selle sulle koguni üles, karjus selle sulle näkku, nagu sa ütlesid. Mismoodi kujutleksid sa nüüd veel jutuajamist temaga? Omavahel, nelja silma all?»

Vaikisin jälle, Virginia sõnad tegid mulle valu, tekitasid ägeda vajaduse protesteerida, aga nad olid õiged, ma teadsin, et ma ei saaks enam iialgi Birgitit enda juurde kutsuda ega temaga rääkida nii, nagu ma rääkisin tol õhtul. Birgiti tormiline, kõiki piire lõhkuv armastus seisis meie vahel, ma ei söandanud mõeldagi sellele, et peaksin temaga kahekesi jääma.

«Ta kaotaks viimase inimese, kelle vastu ta suudaks olla täiesti avameelne, keda ta usaldaks nagu iseennast. Ta tunneks — ja nüüd juba lõplikult —, et on maailmas üksinda, ilma ühegi toeta. Milleni see võiks teda viia?»

«Ma kardan...»

«Jäta. Ära mõtle endale, ära mõtle Mariannele. Mõtle ainult Birgitile. Mõtle nagu isa tütrele, nagu sa oled kogu selle aja mõelnud. Miks sa tahad siis nüüd äkki oma toetava käe tagasi tõmmata? Kas sa arvad tõesti, et nüüd, kus ta on erikooli saatmisest päästetud ja oma käitumist muutnud, et nüüd oled sa oma ülesande täitnud ja võid loorberitel puhata, endast kõrgel arvamusel olla? Kui nii, siis ma kahetsen, mis ma sulle tol märtsiõhtul ütlesin. Siis oled sa kogu oma osavõtlikkusele vaatamata ikkagi niisamasugune hingetu ametnik nagu paljud su kolleegid. Siis oled sa parimal juhul isa kohusetäitja, aga mitte isa.»

«Mind on sellesse osasse ju vägisi sunnitud!»

«Ära otsi vabandusi. Sa tead väga hästi, et ükski kaatee pole veel midagi suurt ega pöördelist ära teinud, elu juhivad ikka ja alati täievolilised, oma kohale kinnitatud inimesed. Need, kellel puudub võimalus mis tahes vastutusest kõrvale hiilida, seda kellegi teise kaela sokutada!»

Ma nägin vist väga löödud välja, sest ta silmitses mind veidi aega ja ütles siis rahulikult:

«Anna andeks, ma ütlesin sulle ränki sõnu. Aga ka mina armastan sind. Ka mina ei taha kaotada usal-

dust sinu vastu, minulegi oled sa ainus inimene, kellest ma hoian kinni nii hästi või halvasti kui oskan. Pea ainult meeles, et mina olen täiskasvanud naine, varsti kolmekümne viie aastane, minu armastus ei kohusta sind milleski, mida sa ise ei taha. Tema armastus kohustab, temale ei tohi sa liiga teha. Ka tahtmatult mitte.»

«Aga kui see ülestunnistus just mõjubki talle katastroofiliselt?»

«Ei mõju... Muidugi, kui sa arvad, et ta kargab pärast teadasaamist jalamaid sulle tuhinal kaela, siis eksid. Ta võib esialgu saada päris ränga vapustuse, aga tähtsam on see, mis jääb järele — usaldus sinu vastu, teadmine, et see ainus inimene, kellele ta on suunanud kogu oma pettunud ja muserdatud hinge helluse — see inimene ei ole teda petnud. Ta mõistab, et see maailm jääb talle alles, ehkki hoopis teises kvaliteedis. Usu mind, sellel on talle praegu väga suur, lausa otsustav tähtsus.»

«Sa oled väga tark, Virginia...»

«Kui sa mõtled, et ma räägin sulle seda kui psühhiaater või psühholoog, siis eksid. Ma räägin kui naine, kes armastab ja tahab veel kunagi emaks saada... Aga mis siis, kui Marianne purskab selle tõe talle ise kunagi välja? Vihahoos või jumal teab miks. Ja sellegi, et sa teadsid seda kogu aeg? Mida arvab Birgit sinust siis?»

«Aga kuidas sa kujutled minu kõnelust Birgitiga? Et kutsun ta enda juurde ja ütlen: võta teadmiseks, et ma olen sinu isa?»

Endale aru andmata tarvitasin sedasama sõnastust, mida oli aasta tagasi kasutanud Birgit, kui ta ütles emale: võta teadmiseks, et ma pole enam tütarlaps.

«Sinu peale peaks õieti vihastama, aga olgu, ma näen, et sa hakkad juba millestki aru saama. Mõtle ise, ega sa poisike ole.»

«Marianne...»

«Marianne jäta mängust välja, see on sinu ja Birgiti vaheline probleem.»

«Ma tahan, et Marianne teaks. Veel parem, kui ta oleks selle kõneluse juures.»

«Mida sa siis ootad? Võib-olla soovid, et mina räägiksin Mariannega, valmistaksin teda ette?»

«See oleks ehk tõesti parem... Kuigi...»

«Kuigi ta saab siis teada, et sa oled mulle kõik ära rääkinud, jah?»

Vaikisin.

«Teie, mehed, olete pehmelt öelda veidrad. Kui on vaja kuulirahe all kedagi päästma joosta või karuga rinutsi kokku minna, siis te ei karda, tormate pea ees hädaohtu. Aga kui te peate midagi sisuliselt hoopis vähem ohtlikku omaks võtma või üles tunnistama, siis värisete ja pabistate, püüate ennast ikka ja jälle valega päästa, kas või seekord, kas või mõneks ajaks.»

«Ma ei karda midagi.»

«Oh ei, kus sa sellega. Sa tahad ainult, et sinu aule ei satuks ühtki plekki. Kulla mees, kui sa kord juba mürdsid oma lubadust, siis julge seda ka tunnistada. Ja mis väärtus niisugusel sõnal ongi — see vaikimislubadus oli sult ju välja pressitud. Peale selle ei öelnudki ju sina mulle Birgiti nime, ma ise arvasin ära.»

Virginia oli kõik läbi mõeldud, ma ei saanud millelegi vastu vaielda. Kui palju keerulisem oluks mu olukord, kui mul poleks olnud Virginiat. Kellega oleksin ma oma keerdsõlmi harutanud? Lõplik otsus tuleb loomulikult teha igaühel endal, aga tee selleni on üksinda läbikäimiseks tihti liiga pikk, liiga käänuline, eksimisvõimalusi liiga palju. Isegi omaenda mõtteid on vahel vaja kõvasti väljaöelduna kuulda, et märgata nende õigsust või ekslikkust — rääkimata siis oponendi tarvilikkusest.

See oli Virginia, kes andis mulle mõtte Sindis ja Kaagveres ära käia.

See oli tema, kes ütles, et ma pean Birgitiga tõsiselt rääkima.

Ja nüüd oli jälle tema see, kes mind veenis, et Birgiti ja minu vahel tuleb maksma panna täielik selgus.

Otseselt endastmõistetavalt oli ta peaaegu kogu selle kooliaasta jooksul mind aidanud, suunanud, toetanud. Kuidas ma võisin teda algul pidada brutaalsevõitu ning külmaks naisarstiks, kes näeb igas olukorras ainult asja praktilist külge?

Vastust polnud tarvis otsida: ta oligi ju nõnda käitunud. Oli käitunud selliselt kuni viimase ajani, kuni kümenda märtsini, mil ta mind äkki üllatas oma ehtsa rõõmuga Birgiti koolijäämise puhul ja pärast rääkis mulle oma lapseigatsusest ja armastusest. Kas oli ka tema end algul ümbritsenud müüriga kaitseks võimalike pettumuste, võimalike eksituste vastu? Kas olid ka temal seljaga kogemused, mis olid teinud ta umbusklikuks ja ettevaatlikuks?

Tundsin järsku, et temaga abiellumise mõte, mis oli mind esialgu imelikult valvsaks ja kõhklevaks teinud, hakkas selget kuju võtma. Mu kõrvus kõlasid ema sõnad minu esimese külaskäigu ajal: üksikuks ära küll mõtte jääda, üksiku mehe elu on üks vaevaorg...

Kui ema saanuks nüüd minu mõtteid lugeda, siis olnuks ta vist rahul, et tema jutt polnud tuulde räägitud. Aga ta eksiks ikkagi. Mul polnud hirmu üksiku meesterahva «vaevaoru»-sarnase elu ees. Ma ei vajanud mitte üksikolekeda, et sellest «vaevaorust» pääseda, vaid vajasin Virginiat.

«Kõhkled ikka veel?»

«Ei. Annan alla.»

«Sinu allaandmist pole kellelgi tarvis, kõige vähem minul. Sa pead ise selgusele jõudma.»

«Jõudsin juba... Räägi siis... Mariannega.»

Ta vaatas mind uurivalt.

«Sa pead seda siis ikka vajalikuks?»

«... Jah.»

«Hea küll. Ma räägin.»

Tundsin millegipärast tarvet oma soovi põhjendada. «Te olete ikkagi kaks naist omavahel, peale selle kuulab ta sinu igal juhul ära, ei pane jooksu... Sa oled hea psühholoog, tead, kuidas inimest mõjutada...»

«Olgu, olgu, ära hakka mulle loengut pidama. Minu arvates peaksid seda kõike tegema just sina ise, aga kui see on sulle nii raske... Hästi, ma räägin temaga.»

«Ja informeer mind kohe, kui...»

«Ära pabista.»

14.

Järgnevad päevad elasid pidevas ootuses, muutusin seda kannatamatumaks, mida rohkem aega möödus, ilma et midagi oleks juhtunud. Helistasin iga päev Virginiale, teadsin, et niisugune takkasundimine on rumal ja isekas, aga helistasin ikka. Mariannel polevat praegu aega, tal olevat mingi suurema konverentsi ettevalmistamine käsil. Vihastasin, samas tundsin selle mõttetust. Marianne ei

teadnud ju, milleks Virginia tahtis temaga kokku saada, tema arust oli nüüd kõik korras, kõik ohtlikud küsimused lahendatud.

Birgitilt hakkasid jälle kirjad tulema. Nüüd saatis ta need postiga, ümbrikule oli tema käekirjaga kirjutatud minu nimi ja aadress, ka kirjad ise olid käsitsi kirjutatud. See tegi nad veelgi intiimsemaks, nägin tähtede ebakorrapärasuses ja närvilisuses selgesti seda pinget, mille all ta oli need kirjutanud. Lugesin neid oma toa üksinduses mitu korda, ta kirjeldas üksikasjalikult kõike, millega tegeles, millest mõtles, mida plaanitses. Need oli jäägitult ausad kirjad, ta justkui püüdis mind kirglikult veenda, et ei varja minu eest midagi, ei salga, ei valeta ainsatki sõna.

Ta rääkis koguni oma minevikustki — kui imelik, et temataolisel kuueteistkümnenda-aastaselt tütarlapsel oli juba minevik, millest pidi nii tõsiselt ja ennast säästmata kirjutama! Ta tundis nähtavasti põletavat vajadust mulle kõik ära pihtida, seda oli talle ilmselt tarvis nagu oma-moodi puhastustuld. Sageli lõpetas ta alandliku, kuid ahastava lausega: «Teil on õigus mind pärast seda kõike põlata, aga ma palun, ärge põlake!»

Need kirjad sisendasid mulle hirmu eelseisva vahekordade selgitamise ees, palusin mõttes, et kõik laheneks ometi rutem, et Birgit ei peaks enam kirjutama.

Ja ometi möödus üle nädala, Marianne ei leidnud ikka veel aega Virginiat külastada. Nagu ma võisin Birgiti kirjadest välja lugeda, veetis ema nüüd üsna tihti õhtud kuskil väljas, tolle juures, nagu Birgit seda mulle tundmatut meest põlglikult nimetas. Ma oleksin väga tahtnud Birgitiga rääkida, teda ema vastu leplikumale laienele häälestada, seekord polnud Marianne ju tõesti milleski süüdi, ka tema vajas kedagi. Ema jääb ju ikkagi emaks, temast ei saa lahti ütelda nagu vastumeelseks muutunud sõbrast või tuttavast. Või... isast...

Aga ma ei suutnud seda kõnelust Mariannest ette võtta, kartsin Birgitiga kahekesi jääda. Kitsikusse aetud mõistus mõtleb välja suurepäraseid vabandusi, et oma hirmu või pigem julgusepuudust (see pole siiski päriselt sama!) mingil moel õilistada. Nii küsisin minagi endalt, kas seda kõnelust oleks ikka vaja, kas mina tohin üldse neid küsimusi puudutada. Birgit kõneles kirjades oma emast ju üksikasju, mida peale tema enda poleks tohtinud keegi teada. Kas ta andestab endale pärast, et pihtis seda

kõike minule? Ja kas ta andestab hiljem mulle, et ma lugesin neid pihtimusi? Eriti siis, kui ta juba teab, et olen ta isa?

Nii ei otsinudki ma temaga ühendust.

Veel paar päeva läks mööda ja siis sain äkki Birgitilt kirja, mis põrutas minus kõik segi. See oli tavatult lühike ja tavatult visklevate tähtedega kirjutatud, pigem telegrammi- kui kirjastiilis:

«Nüüd ma tean, miks Te ei tee minust välja, ei taha minuga rääkida. Te käite doktor Saringu juures, Te armastate teda. Ka Teie pole aus! (See «Teie» oli kolme sõrde joonega alla kriipsutatud.) Miks Te mulle seda ei öelnud? Ka teie (seekord oli isegi suur esitähht unustatud) teete kõike salaja, varjate, valetate. See naine ei kõlba Teile! Ta ei armasta Teid! Võib-olla ei armasta Teiegi teda, Teil on lihtsalt vaja lõbutseda! Te olete nagu mu ema. Te olete hullem kui tema! Ma ei luba Teid temale! Ma ei anna Teid ära! Kui Te ei lõpeta seda vahekorda, siis... Ma ei tea, mida ma siis teen.»

Kõik. Allkirja polnud.

Hoidsin väikest nelinurkset paberilehte käes ja vahtisin seda nagu meeletu. See oli arutu, kõikepurustava afektiga kirjutatud kiri.

Ja järsku mõistsin, et enam ei või silmapilkugi viivitada. Ma lähen sinna.

Tõmbasin kiiruga pintsaku selga, avasin korteriukse. Viimasel hetkel meenus mulle lauale jäänud kiri, kiirustasin tagasi ja peitsin selle laekasse, just nagu võinuka keegi minu äraolekul siia sisse pääseda ja kirja näha.

Välisust enda taga kinni lüües heitsin automaatselt pilgu kellale, see näitas pool seitse. Ta peab kodu olema.

Tee Gagarini tänavale polnud pikk, mäletasin seda veel oma esimesest ja seni ainsast külaskäigust saadik. Korteri sada üksteist. Sõitsin liftiga üles, väljusin ja helistasin otsekohe uksekella. Ma ei teadnud üldse, mida ma pean ütleva, ei mõelnud sellelegi, kas Marianne on kodus või mitte, ma lihtsalt pidin enne kõike Birgitit nägema. Miks ta ei tule juba avama? Helistasin uuesti ega jõudnud veel sõrme kellanupult eemaldada, kui ukse avanes ja Birgit seisis mu ees. Ta silmad suurenesid, neisse ilmus iseäralik kiirgus.

«Te tulite meile?» kogeles ta jahmunult.

Ma ei vastanud, astusin sisse, ta taganes paar sammu, panin ukse enda järel ise kinni. Birgit seisis ikka veel keset esikut, tee tupp oli suletud.

«Kas me ei läheks...»

Mu sõnad katkesid, ta sööstis äkki mu juurde, haaras kätega mu kaelast ja surus näo vastu mu õlga. Seisin liikumatult, olin ehmunud ja peatu, ei osanud midagi teha. Lõpuks hakkas mõistus tööle, panin käed talle õlgadele ja lükkasin ta tasa endast kaugemale. Nüüd taipasin ka küsida:

«Kas ema on kodus?»

Tema nägu moondus korraka, põskedele tekkisid laigud.

«Kas te tulite tema juurde?»

«Ei. Ma tulin sinu juurde, Birgit.»

Ta tuksatas, tahtis uuesti mu embusse söösta, aga ma hoidsin teda kindlalt paigal.

«Kas sa ei kutsugi mind edasi?»

Nüüd taganes ta ise ja ta nägu omandas endise ilme. Tõtates ja sõnu segi ajades ütles ta:

«Palun... Te muidugi... Ei, ema ei ole kodus... Tulge, me oleme kahekesi. Tulge...»

Läksime elutuppa, vaatasin lauda, mille taga me olime tema sünnipäeva pidanud, otsisin sobivat kohta, kuhu istuda. Birgit hüüatas ägedalt:

«Ei, ei! Tulge minu tuppa!»

Ta läks pooljoostes ees, järgnesin talle.

Tema tuba oli väike ja väga maitsekalt sisustatud, nägin siin selgesti Marianne kätt. Kõigele oli püütud anda moodsat, elegantset joont. Akna all seisis kirjutuslaud, ilmselt eritellimuse peale tehtud, mugav käetuge-dega tool. Laua kõrvale oli leitud koht kolmeosalisele sektsioonkapile. Teises seinas oli välismaise päritoluga kušett, selle ees madal nelinurkne lauake, kahel pool lauda nägusad kollases toonis tumbad. Nurgas panin tähele väikest televiisorit «Šilelis», selle kõrval stereo-magnetofoni. Marianne polnud sisustusega kokku hoidnud, *noblesse oblige*.

«Oh, istuge...» Ta tahtis mind kušetile istuma panna, aga ma keerasin suure kirjutuslauatooli ümber ja istusin sellele.

«Sina ise istu sinna.»

Ta ei vaielnud vastu, laskus kuidagi ettevaatlikult kušetile, nagu peaks ta sealt iga hetk uuesti üles kargama.

Ma ei hakanud viivitama ega sobivaid sõnu otsima, ütlesin.

«Ma sain sinult täna ühe kirja.»

Ta tõmbas end imelikult kõssi, nagu valmistuks hoopiski vastu võtma.

«Kas see oli... väga inetu kiri?»

«Mitte seda. See oli...»

Ta lõi kas vahele:

«Ma oleksin ei tea mis andnud, kui oleksin saanud selle kirja tagasi võtta! Andke mulle andeks, ma ei teadnud, mis ma... kuidas ma...» Ta takerdus.

«Jäta see, Birgit. Ma pean sulle midagi tunnistama.»

«Oh, kui te ei taha...» katsus ta jälle mind segada.

«Ole vait, Birgit,» keelasin teda nüüd resoluutselt. «Ma pean sulle midagi ütleva. Ma olen sinu isa.»

Need sõnad ei jõudnud korrapealt tema teadvusse, ta ei taibanud nende sisu. Siis plahvatas ta peas järsku hoopis, teine mõte, ta hakkas nagu kergendatult naerma ja ütles siis kogu noore inimese sugestiivsusega:

«See ei tähenda midagi, õpetaja, ma tean, et te olete kolmkümmend üheksa aastat vana, aga see ei tähenda mitte midagi, uskuge mind, mitte midagi!»

«Ei, Birgit, ma ei mõelnud seda. Ma olen päriselt sinu isa.»

Ta pilk hakkas värelema.

«Mida te räägite? Minu isa on Andrus Rahi, ta läks meist lahku ja elab Tallinnas!»

«Ei, Birgit. Sinu isa olen mina.»

«See pole võimalik! Te olete hull, õpetaja!»

«Ei ole, Birgit. Istu ja kuula.»

Rääkisin endale ja Mariannele armu heitmata kõik ära. Ka selle, et sain oma isadusest teada alles sügisel ja et Marianne keelas mul peaaegu surma ähvardusel sellest Birgitile kõnelda.

Ta kuulas seekord vahele segamata ja tema näolt võis lugeda, millised kaleidoskoopilised ümberpaigutused, õigemini ümberpaiskumised ta hinges ja peas toimusid.

«Nüüd sa tead, miks ma ei saa sinu armastust vastu võtta. Ma armastan sind väga, aga see on midagi muud.»

Ta vaatas mulle pära silmadega otsa.

«Teie... olete... minu... isa...»

Birgit istus veel mõne hetke nagu tardunult, siis tõusis püsti ja läks teise tuppa, aeglaselt, midagi rohkem lausumata.

Istusin tema toolil ega liigutanud ennast.

Mida teha? Tõusta, talle järele minna?

Ei. Ta tuleb ise tagasi.

Nüüd on see siis tehtud. Kümne minutiga kadus minu elust viimane kõigi uurijate eest kiivalt varjatud valge laik.

Ja nagu alati pärast mingi väga hirmutava Rubico ületamist tundsin korraga, kui lihtne see oli olnud. Kõik oli oma kohale asunud, ma olin lahkunud võõralt kaldalt, kuhu ma ei kuulunud, olin keelde ja ohtusid trotsides astunud sellele rannale, kus ma pidin olema.

Mu peas tuikas veel ainult üks küsimus: kuidas võtab Birgit selle omaks? Ta läks mu juurest ära, teise tuppa. See ei tähendanud midagi — või tähendas kõike. Ma sain aru, et ta vajab viivuks üksindust, aega enda kogumiseks, me ei elanud Dickensi aegadel, kus ootamatult leitud isale või emale rõõmukarjatusega kaela hüpati ja üheskoos ohtralt õnnepisaraid valati. Meie aeg on teistsugune, meie peame kõik enne läbi mitme tunnete ja mõistuse filtri laskma, impulsiivne ja silmapilkne ümberlülitumine ei ole meile omane.

Mida ta praegu tunneb? Mõttetü küsimus.

Miks ta nii kauaks jääb?

Birgit tuli tagasi mõne minuti pärast. Ta jäi uksele seisma, vaatas mulle täiskasvanu tõsiduse ja teravusega silma.

«Ma usun teid. Te ei mõelnud seda välja.»

«Kas sa ei võiks mulle sina öelda?»

«Ma ei tea, see on nii imelik, õpetaja...»

Nüüd plahvatas ka minus miski, kõik tagasihoitud tunded, vaoshoitud pinged. Ma kargasin toolilt üles ja lausa karjatasin:

«Ma ei ole õpetaja, ma olen su isa, Birgit!»

Ta võpatas minu valju hääle peale, aga ei astunud tagasi. Ja ütles siis midagi, millele ma polnud üldse osanud mõelda:

«Mis ma nüüd isale... Andrus Rahile ütlen, kui ta mind jälle vaatama tuleb...»

Vaikisin, kobasin oma äkitselt tühjaks jäänud peas, ütlesin siis:

«Tõtt, Birgit.»

«Ta ei olnud mu vastu üldse halb, pole kunagi olnud...»

«Seda enam, Birgit. Ei tohi valetada inimestele, kes on sinu vastu head.»

«See on talle kindlasti väga valus...»

«Pole parata.»

«Ma tean... Teil pole kunagi olnud niisugust asja, et teil on korraga kaks isa...»

Birgit teietas mind ikka veel.

«Kas ta läks ammu ära?»

«Kaheksa aastat tagasi.»

Tõsi, Marianne oli ju Birgiti sünnipäeval mulle öelnud, et tuli siia linna kaheksa aasta eest.

«Tead sa, miks ta ära läks?»

«Ma ei taha sellest rääkida.»

«Siis ära räägi.»

«Aga ta on mind kogu aeg vaatamas käinud, ta on mind ikka meeles pidanud, oma tütreks pidanud...»

«Sa oledki ju seda olnud, vähemalt need esimesed kaheksa aastat.»

«Jah... See on nii imelik...»

Järsku läks ta näost punaseks ja hüüatas:

«Issand, missuguseid kirju ma sulle kirjutasin! See on... see on...» Ta pööras näo kõrvale.

«Need kirjad on mul alles, ma annan nad sulle tagasi, sa võid nad ära põletada.»

«Ei... Las nad olla.» Ta vaatas uuesti minu poole ja ütles nüüd ootamatu rahuga: «Kui ma edaspidi... tahan jälle mingit lollust teha... sa saad aru, mis ma mõtlen... siis võid neid kirju mulle näidata.»

Ta oli nüüd sinale üle läinud, see tuli üsna loomulikult välja. Polnudki midagi imestada — oma mõtetes oli ta mulle ju juba paar kuud ainult sina öelnud...

Birgiti peas oli kõik nähtavasti ikka veel päris segi, ta hüppas ühelt teemalt järsku teisele nagu laps, kes hulgalude vahele panduna kahmab kord ühest, kord teisest kinni:

«Kas ma tulen nüüd sinu juurde elama?»

«Sellest... räägime hiljem.»

«Sa ei taha?»

Pugesin bürokraatlike faktide taha, need toimisin praegu kindlasti kõige veenvamalt:

«Ma pean su enne adopteerima, tütarlast ei lubata võõra mehega ühes korteris elada.»

«Sa pole ju võõras!»

«Seaduse ees küll.»

Ma ei tea, kuivõrd mu sõnade sisu temani jõudis, sest ta esitas endale kohe uue küsimuse:

«Kuidas ma seda emale ütlen...?»

«Teeme seda koos. Ma ei lähe enne ära, kui ta koju tuleb.»

Ta vaatas mind jälle tükk aega pealaest jalatallani ja lausus siis endamisi:

«Isa...»

Vaikisime koos hulk aega.

«Kas sa kohvi tahad?» küsis ta äkki.

«Jah, tahan küll.»

«Ma toon kohe.»

Ta kadus köögi poole, kuulsin, kuidas ta kannu ja tassidega kolistas, see oli hea, talle oligi praegu tarvis mingit lihtsat füüsilist tegevust. Varsti ilmus ta tagasi, pani termose lauale, laotas linikud minu ja enda ette, seadis tassid nendele, pööras lusikavarred hoolikalt paremale.

«Mul on kooki ka, kas sa seda sööd?»

«Söön küll.»

Ta tõi ka koogid, kallas kohvi tassidesse, istus jälle mu vastu kušetile.

«Koolis kukuvad kõik pikali, kui kuulevad, et sa oled minu isa,» ütles ta äkki päris lapselikult.

Ma ei vastanud, ei tahtnud hakata praegu selgitama, et see kõik polegi nii lihtne, et ei saa homme kooli minna ja ilma pikemata kuulutada: teate, õpetaja Kruuda on minu isa! Kõik oli esialgu selge ainult meie vahel, selle selgekstegemine teistele oli keeruline ja õrn protseduur, mille üle tuli veel mõelda. Aga see ei mahtunud enam tänasesse päeva, tänane oli juba ääreni täis.

Heitsin pilgu äratuskellale kirjutuslaual, aeg oli jõudnud juba poole üheksani. Ma ootasin Mariannet, ma ei tahtnud ega saanudki siit enne tema tulekut lahkuda.

Kus ta on? Tolle juures? Olgu, see pole tähtis. Peasi et ta tuleks kiiremini.

Marianne saabus kell üheksa. Ta avas korteriukse ja hüüdis valjusti: «Birgit, kas sa oled kodus?» ja vakatas siis, ilmselt märkas ta varnas mu kilejopet ja taipas, et Birgitil on külaline. Vaikus kestis mõnda aega, siis tulid ta kiired sammud otse Birgiti toa poole, mille ukse Birgit oli kokku lükanud. Marianne tõmbas ukse pärani ja vaatas mulle jahmunud silmadega otsa.

«Teie siin?»

Kui sa otsisid Birgitit tol märtsiõhtul, sinatasid sa mind telefonis, ja Birgit kuulis seda pealt.

«Kas on midagi juhtunud?»

Birgit tõstis pea ja vaatas emale otsa.

«Ma tean kõik, ema.»

«Mis «kõik»? Mis see tähendab?»

«Kõik, ema. Isa rääkis mulle kõik ära.»

See sõna lõi Mariannel jalad alt. Ta ei suutnud oma nägu valitseda, sealt paistis ta ehmatus selgesti välja. Sellest hoolimata tegi ta ootamatult nõrgal häälel kataeti

«Birgit, ta...»

«Isa ei valetanud, ema.»

Nüüd värvus Marianne nägu tumedamaks, ta unustas ennast täiesti ja lausa sisistas mulle:

«Kuidas sa julgesid...!»

«See on pikk jutt, Marianne,» vastasin lühidalt. «Ja ma ei tea, kas ma hakkangi sulle kõike rääkima. Kataet esialgu võtta teadmiseks, et see oli vajalik. Väga vajalik.»

«Sa lubasid...»

«Ema, see oli vajalik,» katkestas Birgit teda. «Ma ise seletan sulle pärast kõik ära.»

Marianne ei suutnudki end koguda, ta seisis uksel oma kerges kevadmantlis, käekott käes, ei astunud edasi ega tagasi. Mul hakkas temast omamoodi kahjugi, ütlesin:

«Võta riidest lahti, tule meie juurde. Kui Birgit ise ei taha seda saladuses pidada, siis räägime kõik klaarika.»

See oli pikk ja mõneti ebameeldiv jutuaajamine, aga me tegime selle läbi. Mul oli raske, ma teadsin Mariannest nii palju halba, aga ma ei tahtnud, et minu ilmsikstulek võõrutaks tütre temast täielikult ära. Ohjeldasin ennast, püüdsin igapidi leplikku meeleolu saavutada. See õnnestuski viimaks kuidagimoodi, Marianne taltus, hakkas mõistma, et see, mis toimus, on pöördumatu ja nüüd tuleb edasi elada täies selguses.

Siis aga meenus ka Mariannele Andrus Rahi. Ta võpatas, kuuldes, kuidas Birgit nimetas mind jälle isaks, ja raius:

«Sinu isa on Andrus Rahi! See mees siin pole sinu kasvatamisest päevagi osa võtnud, Andrus oli see, kelle hoole all sa üles kasvasid!»

Ma ei suutnud ennast enam tagasi hoida, ütlesin võimalikult rahulikult, kuid kindlal toonil:

«Sina valetasid talle, Marianne. Ja minule. Oma valed tuleb sul endal ära klaarida, mind ära sellesse sega. Minul

ei ole Rahi vastu midagi, ta ongi ju tegelik isa olnud — tänini. Kui ta poleks sinu juurest ära läinud, oleksid ehk nii mõnedki raskused tulemata jäänud.»

Teadsin, et teen nende sõnadega ehk ka Birgitile haiget, ässitan teda siiski ema vastu üles, aga Birgit lahendas selle küsimuse ise: kui Marianne minu sõnade peale kähvatas: «Ta ei läinud ära, ma viskasin ta välja!», ütles Birgit häält tõstmata kolm sõna:

«Ära valeta, ema.»

Ühesõnaga, see oli pikk ja väsitav õhtu, hingasin kergendatult, kui mingi rahu oli lõpuks jalule seatud. Kell lähenes üheteistkümnene, tõusin ja ütlesin:

«Paljud asjad vajavad meil sinuga veel kokkuleppimist, aga seda teeme natuke hiljem. Ma jätan teid nüüd kahekesi, püüdke teineteisest ausalt ja inimlikult aru saada.»

See lause oleks nagu ka Birgiti kohta käinud, aga ma nägin ta näost, et ta mõistis mind õigesti.

Astusin tänavale ja hingasin sügavalt värsket kevadist õhku — Birgiti toa olime Mariannega kahekesi selle jutuaajamise kestel armutult täis suitsetanud.

Kuhu ma nüüd lähen, seda teadsin selgesti.

Virginia avas ukse pisut hämmeldunud näoga — ma olin alati ette helistanud, pealegi tulin harva nii hilja.

«Sina? Tule sisse, viska jope varna.»

Jäin jopet maha võtmata esikusse seisma, vaatasin talle otsa.

«Kas sa tead, kust ma praegu tulen?»

Ta silmitses mind viivu ja vastas:

«Tean. Niisuguse näoga sa mujalt ei tuleks.»

Võtsin jope ära, läksime tuppa, istusin oma juba harjunud tugitooli, Virginia laskus poolseljakile kiiktoolile, mida ta väga armastas.

«Noh, räägi siis, ma näen, et sa prahvatad varsti õmblustest lahti.»

Jutustasin talle kõik, ta kuulas sõnagi lausumata.

«Kui hea, et sa ei jõudnud veel Mariannega rääkida,» ütlesin lõpetuseks kogu südamest. «See oli minu asi, mina ise pidin selle lõpule viima. Sinu jutt oleks võinud isegi halba teha, minust oleks ehk Birgitile väär mulje jäänud.»

Virginia nõjatus nüüd ettepoole ja vaatas mind ime-likult — veidi pilklikult, aga ometi väga soojalt.

«Hästi, ma tunnistan sulle siis üles, et mul polnud kavatsustki Mariannega rääkida.»

«Aga sa helistasid ju talle ja...?»

«Bluff. Mariannel polnud mingeid konverentsiettevalmistusi, vähemalt ei tea mina sellest midagi. Ma ei helistanud talle üldse.»

«Aga sa...» alustasin jälle ning ta katkestas mind uuesti:

«Jah, ma lubasin sulle, et teen seda. Mis mul muud üle jäi. Sa, vaeseke, pabistasid ju nagu koolipoiss, ma pidin su kuidagi maha rahustama. Aga ma ei mõelnudki helistada. Ma tahtsin näha, kas ma pean tõesti ka sinu pettuma, kas ka sina pole see, kelleks ma olen sind selle poole aasta jooksul harjunud pidama. Ma uskusin sinusse, Tehvan. Ma uskusin päris kindlasti, et sa lähed ise. Advokaatide kaudu asjaajamine ei ole sinu moodi.»

«Kui poleks olnud seda Birgiti viimast kirja...»

«Sa oleksid siiski läinud. Tont võtku, tee mulle seda heameelt ja ütle, et oleksid! Sa polnud tol momendil ilma selle kirjata võib-olla veel küps minema, aga sa oleksid läinud, eks ju, Tehvan?»

Mõtlesin hetke, siis vastasin kindlalt:

«Oleksin küll.»

«Noh, näed siis! Ma teadsin, et ma ei pea sinus pettuma.»

See tuletas mulle meelde, et ta oli algul öelnud: ka sinus: «...kas ka sina pole see...»

«Kelles sa oled siis jõudnud nii raskelt pettuda?» küsisin.

«Kelles? Oma esimeses tõsises armastuses muidugi. See on pikk lugu, ma ei hakka seda sulle praegu rääkima, võib-olla ei räägi ka edaspidi, sellel pole enam tähtsust. Aga see tegigi mu niisuguseks karuseks ja brutalseks. Ma ei tahtnud enam võimaliku hädaohu ees kaitsetu olla.»

Vaatasin teda tükk aega, nii nagu ta seal istus, käed rinnal vaheliti ja selg kiiktooli kõrge seljataguse vastu toetatud. Ja ütlesin nüüd juba kindla ning rahuliku häälega:

«Sinust saab kindlasti väga hea ema meie lastele, Virginia.»

Ta ei vastanud sõnagi, sulges silmad.

Istusin oma tugitoolis ja mõtlesin.

Kõik oleks nagu korras.

Ma sain oma tütre tagasi.

Ma saan Virginia.

Kõik mured ja ohud oleksid nagu ühekorraga likvideeritud.

Aga kas ikka on?

Mu mõtted hüppasid äkki tagasi Sindi ja Kaagvere erikoolile, nende kasvandikele, toimikutele, mida ma olin seal lugenud.

Kui palju on maailmas häid, suurepäraseid emasid. Neid on tohtu hulk, absoluutne enamus.

Ja ometi on hirmutavalt palju ka teistsuguseid emasid. Niisuguseid nagu need, kellega mul on selle viimase kooliaasta jooksul tulnud endal tegemist teha või kellest ma lugesin nondest toimikutest.

Kust nad tulevad?

Kes neid kasvatab?

Ka meie koolis on paarsada väikest ja suuremat tüdrukut, ka nemad saavad kord päris suureks, ka neist saavad emad. Kas me oskame neid kasvatada nii, et meil ei tuleks kunagi hiljem poole ööni üleval istuda ja mõelda: ka see tüdruk oli kord minu õpilane...

Kas me oskame?

Kas me tahame?

Jõelähtmes 1986—1987

Kaugver, R.

K 20. «Kas ema südant tunned sa?» — Tln.: Eesti Raamat, 1988. — 256 lk.

ISBN 5-450-00206-8

Romaan käsitleb vanemate ja laste suhteid. Kust algab allakäigu trepp, millele on astunud teose üks peategelasi 16-aastane Birgit ja tema semud? Kust tulevad Sindi ja Kaagvere erikooli kasvandikud? Paljude võimalike vastuste hulgas on autori tähelepanu keskmes vanemate egoism oma mitmekesistes, paiguti vastandlikel avaldumisvormides.

K 4702700200-324

901(15)-88

TL-4-11-88

84.3E

Литературно-художественное издание

Раймонд Каугвер

СЕРДЦЕ МАТЕРИ

Роман

На эстонском языке. Художник-оформитель К. Тормис. Таллин, изд-во «Eesti raamat»

Тоimetaja M. Kangur. Kunstiline toimetaja M. Raid. Tehniline toimetaja M. Tammes. Korrektorid U. Riitsbek ja V. Pihel. IB № 6999. Laduda antud 16. 02. 88. Trükkida antud 13. 06. 88. MB-00977. Formaat 84×108/32. Trükipaber nr. 2. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 8,0. Tingtrükipoognaid 13,44. Tingvärvitõmmiseid 13,64. Arvestuspoognaid 14,87. Trükiarv 115 000. Tellimus nr. 291. Hind rbl. 1.50. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», 200001 Tallinn, Pikk tn. 58